

ETHNOGRAPHIA – NÉPÉLET –

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SOLYMOSSY SÁNDOR

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTE

MADARASSY LÁSZLÓ

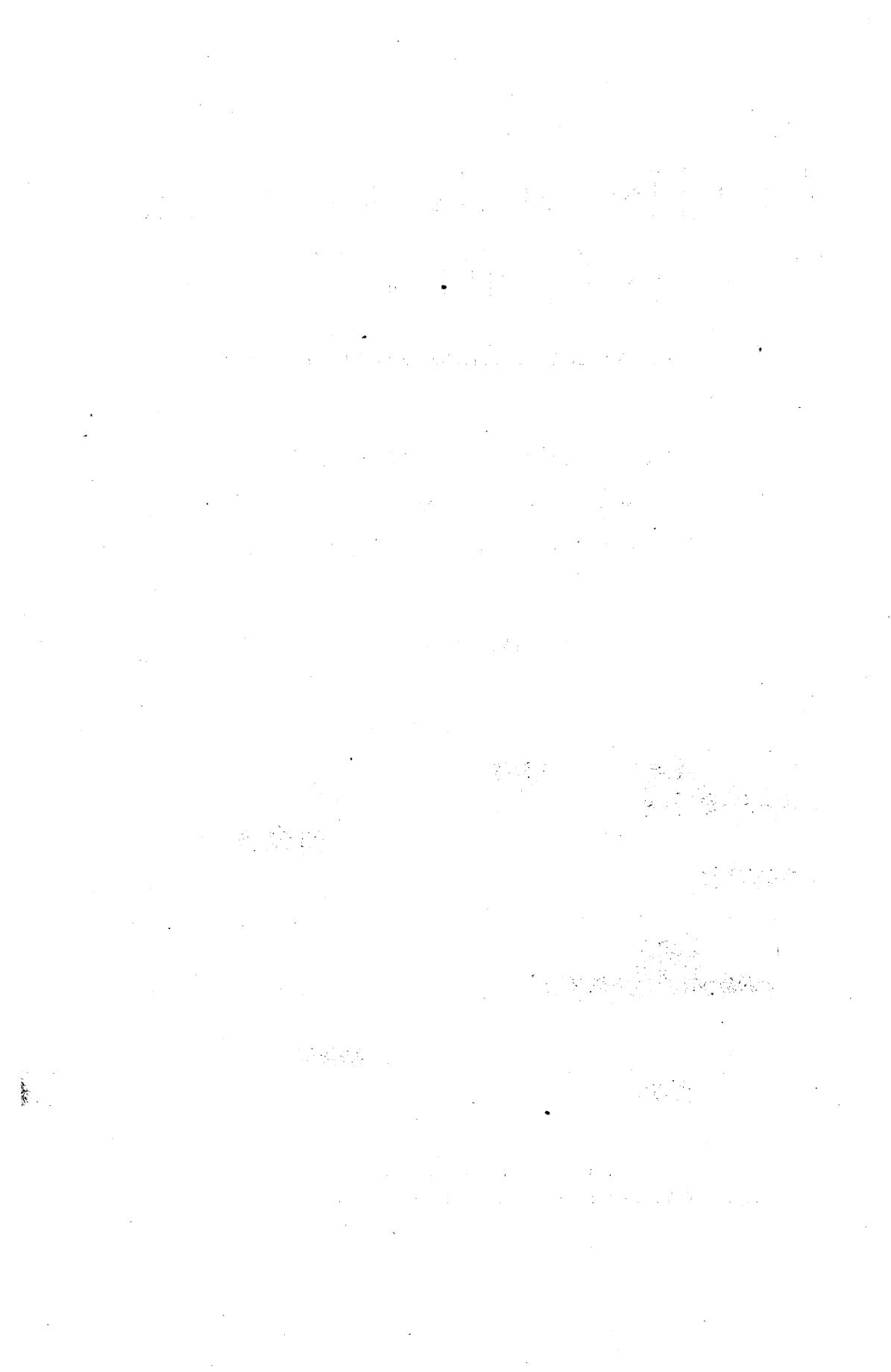
XLII. ÉVFOLYAM.

1931.

BUDAPEST, 1931.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM

Cikkek.

Oldal

<i>Bartók Béla</i> : Cigányzene? Magyar zene? (I—III. tábla műmelléklettel)	49
<i>Honti János</i> : A vogulmesék áttekintése	181
<i>Kiss Géza (baranyai)</i> : Az ormánysági népviselet	27
<i>Lajtha László</i> : Az 1930. évi népzenei gyűjtések	62
<i>Madarassy László</i> : Az aratókoszorú (IV—V. tábla műmelléklettel)	161
<i>Munkácsi Bernát</i> : A magyar lovasélet ősisége	12
<i>Báró Nyáry Albert</i> : A palóc anya és gyermeke	167
<i>Rapaics Raymund</i> : A magyar virágnyelv	1
<i>Solymosy Sándor</i> : Népmeséink sarkányalakja	113
<i>Szendrey Akos</i> : A népi ruházkodás életkorjelző jelentősége	76
<i>Szendrey Zsigmond</i> : A „kongózás”	21
<i>Veress Sándor</i> : Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között	133
<i>Volly István</i> : Peregí karácsonyi népelemek	174

Kisebb közlemények.

<i>Bálint Sándor</i> : Hódoltságkorabeli népszokás a szegedalsóvárosi föltámadási körmenetben	97
<i>Bátky Zsigmond</i> : A magyar kengyel eredetéhez	87
— —: Ugorok „juhászata”	90
<i>Betkowsky Jenő</i> : Elbeszélések a tiszai superok (hajóácsok) életéből	37
<i>Bóka László</i> : Csigavígtaposás	98
<i>Csejki Gyula</i> : Régi feljegyzések a méltatlan ünneplésről	150
<i>Dömötör Sándor</i> : Dunaszentgyörgyi adatok a régi falusi élethez	200
<i>Ebner Sándor</i> : Leányok háromkirály-járása Mogyoródon	35
— —: A tiszakarádi násznagy feldíszítése	95
— —: A zselici „csonttrákók” és „öntőasszonyok”	146
— —: A tűz szerepe a pusztafalusi lakodalomban	198
<i>Györffy István</i> : Adalékok a Nagykúnság régi népéletéhez	36
— —: Adalékok a Nagykúnság régi pástoréletéhez	97
— —: Adalékok a Nagykúnság régi földműveléséhez	149
<i>Honti János</i> : A szavazás módja a papmarasztásnál	44
<i>Kászonyi Ferenc</i> : A vakondok szíve és a kutya koponyája, mint gyógyítószer ..	148
<i>Körössy Károly</i> : Kutyafejű tatár	202
<i>Madarassy László</i> : A „csigacsinaló”	34
— —: A „pörgető”	95
— —: A szentistváni matyó és a lova	149
<i>Marót Károly</i> : A jugránépek esküceremóniái és az eskü lényege	193
<i>Munkácsi Bernát</i> : Farkastisztelt az ókor törökjeinél	32
— —: Még néhány szó a magyar lovasélet ősiségéhez	33
— —: Szerencséd, hogy anyádnak szólítottál	86
<i>Nagy Olasz Pálné</i> : Karácsonyi népszokások a hódmezővásárhelyi tanyák között ..	199
<i>Palotay Gertrúd</i> : A szécsényi környéki palócok „vendég”-sége	36
<i>P. Kiss Eszter</i> : Hajdúnánási temetkezési szokások	37
<i>Schwartz Elemér</i> : A virágnyelv eredete	93
— —: Magyar motívumok egy XVI. századi müncheni úrnap körmenetben	94
<i>Szabó Kálmán</i> : A régi Kecskemét küzdeme a színes népviselet és a cifra gazda- sági szerszámok ellen	90
<i>Szendrey Akos</i> : Az újtűz	153
— —: Tájékoztató a földműveléssel kapcsolatos szokások és néphiedelmek gyűj- tésére. (L. még Szendrey Zsigmond neve alatt is!)	203

	Oldal
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Farkastisztelet az ókor törökjeinél	91
— —: Pásztor Árpád meseközléséhez	92
— —: Bakfazék	92
— —: Adatok az úrasztala megfordításához	149
— —: Régészeti leletekhez fűzött babonás hiedelmek	197
— —: Munkanóták	197
— —: Fára aggatott rongyok	198
— —: Tájékoztató a földműveléssel kapcsolatos szokások és néphiedelmek gyűjtéséről. (L. még <i>Szendrey Ákos</i> neve alatt is!)	203
<i>Velsinszky Zoltán</i> : A „négy magyar huszár” meséje	40
<i>Zichy István gróf</i> : A magyarság kialakulásának kérdéséhez. (Válasz Munkácsi Bernátnak)	143

Szemle.

<i>Dömötör Sándor</i> : Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. (Hofbauer László könyve)	103
<i>Ébner Sándor</i> : A sielés története a legrégibb kortól a XVI. század végéig. (Papp László könyve)	47
<i>Gulyás József</i> : A sárospataki kéziratos népmesegyűjtemény	214
<i>h. j.</i> : Kalotaszegi népmesék. (Bene Lajos gyűjteménye)	48
<i>Honti János</i> : Pásztor Árpád meseközlése a Pesti Naplóban	45
— —: Torday Emil legújabb műve Afrika népeiről	46
— —: A népmese újabb irodalma	156
— —: A babona története	159
<i>K. Katona Lajos</i> : A magyarság őstörténete. (Moravcsik Gyula, Németh Gyula és Zsirai Miklós könyvei)	207
<i>Marót Károly</i> : A lélekfogalom kérdése	99
<i>Pukánszky Béla</i> : Aus Vergangenheit u. Gegenwart des deutschungarischen Volkes	155
<i>Schwartz Elemér</i> : A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem német nyelv-tudományi és irodalomtörténeti intézetének néprajzi szakosztálya	103
<i>Szendrey Ákos</i> : Lövé története. (Mohl Adolf könyve)	47
— —: A Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság Évkönyve	48
— —: Turáni költemények. (Türmezei László könyve)	48
— —: Mozaikdarabok. (Gulyás József összegyűjtött írásai)	160
— —: A ceglédi nyelvjárás nyelvtana. (Túry Károly értekezése)	160
— —: Jelentések Debrecen sz. kir. város Déry-Múzeumáról	216
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Szállóigék, szólásmódok, tanulmányok szokászetünk köréből. (Cséfkó Gyula könyve)	98
— —: Néprajzi feladatok Erdélyben. (Roska Márton könyve)	154
— —: A magyar néphagyományok legújabb gyűjteménye. (N. Bartha Károly könyve)	215
— —: A Bánk bán-monda eredete. (Ballai Károly tanulmánya)	216
— —: A néprajz a Pécs-Baranyai Múzeum-Egyesület Értesítőjében	216
<i>Szondy György</i> : Boszorkánypörök Debrecenben. (Dr. Haász Imre tanulmánya)	48
<i>Tremé Lajos</i> : Románia. (Szász Zsombor könyve)	216

Társasági ügyek.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1931. évi április hó 29-én tartott XLIII. évi rendes közgyűlése.	
I. <i>Dr. Hóman Bálint</i> elnöki megnyitóbeszéde	103
II. <i>Dr. Madarassy László</i> főtitkári jelentése	106
III. A számvizsgálóbizottság jelentése	109
IV. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1930. évi bevételeiről és kiadásairól	109
V. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1930. évi december hó 31-én	110
VI. A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1931. évre	110
Az évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve	111
A Magyar Néprajzi Társaság új tiszteleti tagjai	112
Nyilvános felolvasóülések	112, 160
Tagfelvétel	112, 160
Alapítványbefizetés	112
Adomány (segély, felülfizetés)	112, 160

ETHNOGRAPHIA N É P É L E T

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

S o l y m o s s y S á n d o r

közreműködésével szerkeszti

M a d a r a s s y L á s z l ó

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának

É R T E S Í T Ő J E

Szerkeszti

B á t k y Z s i g m o n d

XLII. és XXIII. évf.

1. száma

Budapest, 1931.

*A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum kiadása
Megjelenik március, június, szeptember és december hó végén*

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

Solymossy Sándor közreműködésével szerkeszti MADARASSY LÁSZLÓ

A XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Rapaics Raymund: A magyar virágnyelv	1—12
Munkácsi Bernát: A magyar lovasélet ősisége	12—20
Szendrey Zsigmond: A „kongózás”	21—27
Kiss Géza (baranyai): Az ormánysági népviselet	27—32
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	32—44

Munkácsi Bernát: Farkastisztelet az ókor törökjeinél. 32—33. l.
— Munkácsi Bernát: Még néhány szó a magyar lovasélet ősi-
ségéhez. 33—34. l. — Madarassy László: A „csigacsináló”.
34—35. l. — Ébner Sándor: Leányok háromkirály-járása
Mogyoródon. 35—36. l. — Palotay Gertrud: A szécsényi
környéki palócok „vendégség”-e. 36. l. — Györffy István:
Adalékok a Nagyunság régi népéletéhez. 36—37. l. —
Betkowski Jenő: Elbeszélések a tiszai superok (hajóácsok)
életéből. 37. l. — P. Kiss Eszter: Hajdúnánási temetkezési
szokások. 37—40. l. — Velsinszky Zoltán és S. S.: A „négy
magyar huszár” meséje. 40—44. l. — Honti János: A szavazás
módja a papmarasztásnál. 44. l.

SZEMLE

Honti János: Pásztor Árpád meseközlése a Pesti Naplóban.
45—46. l. — Honti János: Torday Emil legújabb műve Afrika
népeiről. 46—47. l. — Szendrey Ákos: Löwö története. 47. l.
— Ébner Sándor: A sielés története a legrégibb kortól a
XVI. század végéig. 47—48. l. — *hjt.*: Kalotaszegi népmesék.
48. l. — Szondy György: Boszorkánypörök Debrecenben.
48. l. — Szendrey Ákos: A Balassa Bálint Irodalmi és Művé-
szeti Társaság Évkönyve. 48. l. — Szendrey Ákos: Turáni
költemények. 48. l.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE

Szerkeszti BÁTKY ZSIGMOND

A XXIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Fedorovszkij A. Sz.: Régészeti ásatások Karkow közelében	1— 6
Ébner Sándor: Régi tűzhelyek Borsod, Abaúj, Zemplén, Bereg, Szat- már megyében (3 tábla műmelléklettel)	6—16
Viski Károly: Székely tűzhelyek	16—27
Veress Sándor: Adalékok a moldvai csángók tűzhelyeihez	27—30
Bátky Zsigmond: A magyar „szék” eredetéhez	31—34
Bátky Zsigmond: A magyar „asztal” eredetéhez	34—37
Könyvismertetés	38
Beérkezett könyvek	38
Anzeiger (Deutscher Auszug)	39—40

KÉRELEM. Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket közvetlenül
a szerkesztők valamelyikének — dr. Madarassy László nemzeti múzeumi
igazgatóőr, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum, vagy dr.
Bátky Zsigmond, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója,
Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum — cserepéldányokat,
tudakozódásokat, bejelentéseket, valamint a folyóirat szétküldésére vonat-
kozó felszólamlásokat pedig a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala,
Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum címeire szíveskedjék
küldeni. Munkatársainkat külön is kérjük, hogy cikkeiket tiszta papiros
egyik oldalára olvashatóan, lehetőleg gépirással küldjék be Közlésre
el nem fogadott, vagy már közölt kéziratok megőrzésére nem vállalkozunk.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLII. ÉVF.

1931.

1. SZÁMA

A MAGYAR VIRÁGNYELV.*

Száz éve, hogy a virágnyelv elindult hódító útjára, tehát azt mondhatom, hogy centenáriumát ünnepeljük ezzel a felolvasással. És ha már annyi minden másnak megültük a századik évfordulóját, miért ne emlékezhetnénk meg arról, hogyan vallottak szerelmet ezelőtt száz évvel ükapáink és ükanyáink! Már csak azért is, mert semmi sem olyan alkalmas elmúlt korok felidézésére és megértetésére, mint az ellentét. És én valóban nem tudok nagyobb ellentétet elképzelni, mint a mai kupecnyelvet és a centenáris virágnyelvet.

Ma nincs szüksége a fiatalságnak virágnyelvre, mert — hogy úgy mondjam — kivívta függetlenségét. Száz év előtt, a táblabíróvilágban, és még sokáig a mult század folyamán más volt a helyzet. A fiatalságot úgy tekintették az öregek, mint valamely tulajdonukat, amellyel ha nem is szabadon, de mindenesetre bizonyos határok között rendelkezhetnek. És mert az öregek mindig elélejtik, hogy maguk is voltak fiatalok és szerelmesek, akkor sem akarták megérteni a szív szavát, hanem olyan célok szolgálatába akarták állítani a házasságot, amelyek az öreg szíveket hevítették.

Ilyen alakban nyilatkozott meg a táblabíróvilágban az ellentét öregek és fiatalok között és az elnyomott fiatalság mit tehetett mást, titkos nyelvet szerkesztett arra, hogy akkor is megértethesse magát, mikor az öregek felügyelete alatt állott.

Ebben rejlik a virágnyelv eredete. Nem volt az más, mint a szabadságra és függetlenségre törekvő fiatalság első rohama az öregek ellen. A virágnyelvek írói nem is csinálnak ebből titkot, hanem az előszóban őszintén elárulták céljaikat. Természetesen annak a korának virágos nyelvén, amelyet ma már nem mindenki ért meg első hallásra.

Íme *Kassay Adolf* előszava *Virágnyelv* című kis könyvecskéjéhez:

„A természet egyik legszebb rendeltetése azon szép tiszteletben pontosul, mellyel bír a nőnem a férfi felett; — hány élv perceit varázsolják elő a nők; s viszont mennyi pokoli kinoknak teremtetők megtagadott szerelmök által. Hány élet esett áldozatul a szülői fényvágynak, mellyet gyermekeik boldogsága fölé helyezvék a szü-

* A Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadás.

lők, hány véletlen találkozás boldogít bennünket egy pillanatban, a mely az össze nem jöhetés miatt előli üdvünket.

Hiába állítasz vas zárat, a szerelmet elszigetelendőket, egy bűverő felnyitandja azokat, áttör az a vészek rémein, át a sors hullámain, s mentől erősebb a neki vetett gát, annál nagyobb erővel; de szomorubb következéseivel magának nyit utat.

Mennél forróbb s tisztább két szív meggátolt érzelme, annál nagyobb lánggal lobban fel, annál nagyobb hatással fejlik ki; s lehet-e kínosabb perc, ha már két szív közt kifejtett szerelmet kölcsönös viszonyosság egybe nem forraszthatja.

A két szívben támadt s már el nem oltható érzelmek lángjait élesíteni van-e szebb s gyönyörűbb alkalom, a legtisztább érzeteket egybe foglalt virágnyelvnél, hol a természet műve által tartatik fel a kölcsönös érintkezés, kedveseinknek adott virágnyelv példányának sorai, egy küldött virágszál, vagy papírra irt, vagy beszéd közben kiejtett virágnév felfedezendi szívünk titkait; s ez ártatlan, a virág általi társalgás kutfeje a legtisztább s legforróbb szerelemnek. Kinek megtagadná a sors az értekezhetési alkalmat kedvesével, annak bánatait némüleg e virágnyelv szétszlatandhatja.

Mint ebből látjuk, a virágnyelv nem jelentette okvetlenül, bizonyos, a virágnyelv kulcsa szerint kifejezendő érzelmeket jelképező virág vagy virágok átnyújtását, elég volt a cél elérésére a megfelelő virág nevének kiejtése vagy leírása. A Pesten a mult század huszas és harmincas éveiben használatos, németnyelvű „keleti virágnyelv” előszava ezt mondja:

„Ez az elmés és szellemes virágnyelv a legkellemesebb szórakozást nyújtja a művelt személyeknek. Természetesen a virágok maguk nem okvetlenül szükségesek hozzá. Az ember egyszerűen leírja ennek vagy annak a virágnak a nevét, levélformába illeszti és elküldi rendeltetési helyére. Szolgáljon például a következő szerelmes levél:

Gyöngyike!

Narancsvirág: melissza, muskátli: tök, fehér orgona.

Aki a levelet megkapja, a virágnyelv kulcsával megfejti e szavak értelmét és hasonló módon válaszol. Ez a szórakozás levelezés útján, vagy a társaságban szóval is gyakorolható; ha azonban el akarjuk rejteni mások előtt, akkor a levelező felek megállapodhatnak abban, hogy a kiejtett virágnév nem a kulcsnak megfelelő értelmet jelenti, hanem a sorrendben következő, vagy a megelőző virágét. Ha ez a csel két személy titka, senki sem leplezheti le leveleik rejtélyét.

A mult században egész Európában nagy keletje volt a virágnyelvnek, bizonyítja ezt, hogy mindenfelé nagy számmal jelentek meg azok a kis, alig néhányoldalas könyvecskék, amelyek szerényen viselték a *Virágnyelv* címet. Sem az irodalomtörténet, sem a tudományos irodalom nem méltatta figyelmére és így érthető, hogy legnagyobb részük nyomtalanul elveszett. Hogy a magyar virágnyelv titkait megismerhessem, ellátogattam a Nemzeti Múzeum könyvtárába s ott valóban sikerült három virágnyelv-könyvecskét fel-

kutatni. Nem sok, de éppen elegendő ahhoz, hogy a magyar virágnyelv eredetét és történetét megvilágítsa számunkra.

A múzeum könyvtárában őrzött legrégebbi virágnyelv Pesten készült 1830-ban német nyelven. Címe: *Orientalische Blumensprache*. Azonban ez a 16 oldalas füzet már a hatodik, bővített kiadás. Kétségtelen tehát, hogy az első pesti, németnyelvű virágnyelvek a múlt századnak már a huszas éveiben láttak napvilágot. Hogy a névtelen szerző keletinek nevezi virágnyelvét, távolról sem jelenti, mintha valami keleti nyelvből fordította volna. A keleti jelző egészen mást jelent ebben az esetben, jelenti egyrészt, hogy a szerző el akar rejtőzni és portékáját mint valami nagymultú hagyományt akarja a vevő nyakába sózni, másrészt pedig azt is jelenti, hogy az elnyomott szerelmesben a keleti háremek rabjainak gondolatával igyekezik rokonszenvet kelteni, akik akkor divatban voltak s akikről akkor az európai képzelet bűbajos képeket festett.

A múzeum első magyar virágnyelve 1852-ben jelent meg Pesten. Szerzője *Kassay Adolf*, terjedelme 52 kis oldal. A múzeum könyvtárának másik magyar virágnyelve *Legújabb virágnyelv* címmel Debrecenben 1870-ben jelent meg. „Mindkét nembeli ifjúság számára írta s összeszedte *Szél Farkas*.” Noha ez a két virágnyelv nyilván csak csekély töredéke a múlt század folyamán magyar nyelven nyomott enemű könyvecskéknek, mégis érdekes és tanulságos azokat összehasonlítani.

A legelső, ami a virágnyelvek forgatójának feltűnik, az, hogy ahány szerző, ahány virágnyelv-könyvecske, annyiféle a virágnyelv. Nincsen ezekben a kulcsokban semmiféle egység, hanem minden szerző a maga kedve és ízlése szerint állapította meg, hogy ez és az a virág mit jelent. Csak a tárgykör közös a különféle virágnyelvekben, mindenik a szerelmi élet szolgálatában áll, egyébként azonban teljesen szabadon csapong a szerzők képzelete. Még annyi összefüggés sem állapítható meg, hogy a későbbi szerző egyet vagy mást átvenne elődétől, az ötvenes évek virágnyelvének írója fordítana, valamint a harmincas és huszas évek német virágnyelvéből, avagy a hetvenes években megjelent virágnyelvben láthatnánk némi kölcsönzést az ötvenes évek kiadványaiból.

Mi lehet ennek a magyarázata?

Alig hinném, hogy a helyi szokás. Hogy talán Debrecenben előzőleg kialakult volna a használatban valamely virágnyelv és *Szél Farkas* ezt írta volna meg. Sokkal valószínűbb, hogy a szerzők maguk és tudatosan szerkesztették lehetőleg önállóan a virágnyelvet, még pedig egyszerűen ugyanazon okból, mint amiért az előző szóban a virágnyelvek írói tanácsokat adnak, miként lehet mentől jobban megőrizni a virágnyelven folyó beszélgetés vagy levelezés titkos kulcsát. Mentől több volt a virágnyelv, annál kevésbé lehetett kinyomozni, hogy a titkos levelezők melyiket használják.

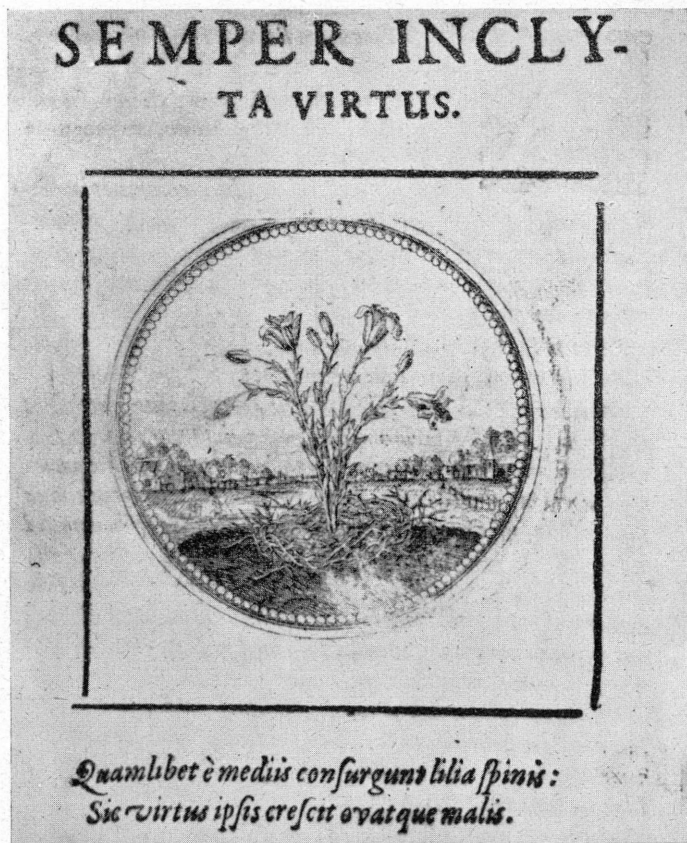
Így aztán, ha valaki nem tudta, hogy melyik kulcsot követik a levelezők, nagyon furcsa dolgokat olvashatott ki a virágnyelven írt levélből. Ha például a címzett fehér orgonát kapott és az árgus szemű kém nem tudta, hogy melyik kulcs szerint kell annak jelentését értelmezni, és így sorra vette a virágnyelveket, alábbi ered-

ményre jutott. A pesti német virágnyelv szerint a fehér orgona azt jelenti:

Ich bin ganz der Deine.

A pesti magyar virágnyelv szerint:

*Vonzalmad kietlen életmet mennvé varázsolá,
e varázserő folytonos boldogságot ígér.*

1. kép. A fehér liliom mint jelkép Camerarius munkájában.

A debreceni virágnyelv pedig ezt tanítja a fehér orgona jelentéséről:

*Magyar hölgynek születél,
Áldd érte sorsodat!*

(Garai.)

Ha tehát a lányát féltő mama csak annyit lesett meg, hogy lánya fehér orgonát kapott, ugyan törhette a fejét, vajjon a fehér orgona szerelmi vallomás üzenete, vagy a viszonzott szerelem diadalkiáltása, avagy valamilyen hazafias lelkű honatya lelkesedése-e.

A baj és a zavar akkor sem volt kisebb, ha a küldő olyan egyszerű falusias virággal is megelégedett, aminő a babvirág. Ha az irigyszívű vetélytárs nem tudott ennél többet, akkor semmit sem tudott, hiszen a pesti keleti virágnyelvben azt találta, hogy a babvirág

Wie oft habe ich dich unbemerkt belauscht,

ami elég ártatlan vallomás. De ha a Kassay Adolf könyvecskéje

2. kép. A nád mint jelkép Camerarius munkájában.

alapján kereste a megoldást, akkor úgy olvasta, hogy a babvirág

A zajos élet kínai elől elvonulva, magányomban is emléked nyugtalanít,

ami esetleg örömsugarat csalt a szemébe. Ha azonban történetesen Szél Farkas virágnyelve nyomán kereste a küldemény értelmét, akkor összehúzhatta szemöldökét, mert a debreceni virágnyelv szerint a babvirág jelentése

Ne tagadd!

Már pedig, aki ezt izeni, az rendesen jól tudja, hogy a tagadás csak látszat.

Mindezek alapján azt is tisztán látjuk, hogy a magyar virágnyelv nem egyszerű fordítása vagy utáNZzata a német vagy általában a külföldi virágnyelveknek, hanem magyar szerzők önálló munkája, amelyről csak annyiban mondhatjuk, hogy nyugati nyomokon jár, amennyiben a virágnyelv akkor egész Európában divat volt. Még a német nyelven írt pesti virágnyelv sem egyszerű átvétel, hanem Pesten önállóan készült virágnyelvi kulcs, noha szerzője csak német lányt emleget a szövegben.

Különös figyelmet érdemel a debreceni virágnyelv-könyvecske. Nem hiába készült 1870-ben, amikor már szabadabban éltek a legszigorúbb családok lányai is, tehát a virágnyelv inkább csak társasjátéknak számított, és nem hiába készült Debrecenben, olyan nemes törekvéseket árul el, amelyet ma is illik méltányolnunk. Kassay virágnyelve szerint a basarózsa jelentése

Kacérságod ne igényeljen tiszta érzéseket.

Ellenben *Szél Farkas Bajza* költeményéből idéz a basarózsa értelmezésére:

*Képeddel alszom el,
Képeddel ébredek;
Kimondhatatlan az,
Mit érted szenvedek.*

Amit akkor mindenki ismert és mindenki énekelt.

A virágnyelveken általában mindenütt kimutatható a költők hatása. A múlt század elején a virág nagy szerepet játszott a költészetben, a virágnyelvek írói többnyire költeményekből szedgettek össze virágkulcsukat. De ezt eleinte eltitkolták, a költői szemelvényeket átírták prózába. Természetesen így is megőrizték a táblabíróvilág érzelmes és nyelvújító stílusát. Debrecenben a virágnyelv írója elárulja, honnan szedegette össze virágnyelvét, idézi a kisze-melgetett költemények szerzőit, *Kisfaludyt, Bajzát, Sárosyt, Győrit, Csokonait, Rádait, Berzsenyit, Eötvöst, Aranyt, Papot, Petőfit, Tompát* stb és szedetet a népdalokból is. Sőt az operáig is fel-emelkedik és a császárvirág jelentését a Rigolettóból kölcsönzi:

*Az asszony ingatag,
Csalfa és ledér,
Még bánja holnap,
Ami ma ígér.*

Ezért a csalán, amely *Kassay* kulcsában egészen prózaian kiáltja

Távozz, — irtódom tőled!

Szél Farkas virágnyelvében *Csokonai* muzsikáló szavaival kesergi

Csak maradj magadnak!

A nád pedig, amely a pesti szerző munkájában azt hirdeti

*Ingadozásod egy remélt boldogságot, vele egy
életet semmisít meg,*

a költői szárnyalású debreceni virágnyelvben Vörösmarty szavaival mondja

*A leányka gyöngé nád,
Hajlik tőled és hozzád.*

Noha ezeket a példákat csak találomra válogattam össze a magyar virágnyelvekből, mégis alkalmasak arra, hogy a virágnyelv eredetének kérdését általánosabb szempontból is megvilágítsák, hogy úgy mondjam, műhelytitkait is elárulják. A nád a hajlékonyság és az ingadozás jele minden virágnyelvben, a csalán az irtózásé. Más hasonló egyezéseket is találunk. A fehér lilium minden virágnyelv kulcsa szerint ártatlanságot jelent, például a német könyvecskében azt mondja

Rein und flecklos sei dein Herz,

Kassay kulcsa szerint

*Az élet ma kedvez, holnap boldogságtól foszt
meg, a sors végzete: egymástól válnunk kell,*

végül a debreceni virágnyelv szerint

Artatlanságod lefegyverez.

A piros rózsza mindenütt a boldogító igent, a fehér a kegyetlen nem-et jelenti.

A bürök az utálat és a halál jelképe. A pesti német virágnyelv szerint a bürök jelentése

Heiliger Liebe Gewalt, wich dem Tode noch nie!

Kassay így magyarázza a bürök szavát

Ne fuss tőlem, én is a természet teremtménye vagyok.

Szél nem ismeri a bürköt, helyette a csomorikát vette fel beszélő virágai közé, nyilván, hogy verselő szenvedélyét kielégíthesse, mert ezt így idézheti

*Ki az urát nem szereti,
Csomorikát főzzön neki!*

A rozsmaring az esküvő ígérete. A német virágnyelv szerzője kereken kimondja, hogy a rozsmaring a legünnepélyesebb szerelmi ígéret

Bald führ ich dich zum Altar,

Kassay ezt így fogalmazza meg

*Forrjon egybe szívünk Isten oltára előtt
s legyünk egymásé.*

Hogy azonban a virágnyelvek írói néha még ilyen esetekben is függetlenítették magukat, azt *Szél* virágnyelvkulcsa éppen a rozsmaringban feltűnően mutatja, *Szél* ugyanis nem vesz tudomást a rozsmaringban rejlő ünnepélyes ígéretről, szerinte a rozsmaring csak üres bók, amelyhez *Pap Endre* költeményéből idézi

*A virág ha kivirul
És a leány ha már szeret,
Olyan szépek, mintha éppen
Lehozták volna az eget.*

Ez és hasonló kivételek azonban annál feltűnőbbé teszik a különféle szerzők virágnyelveiben mutatkozó egyezéseket, amelyek alapján fel kell vetnünk itt azt a kérdést: vajon honnan származnak ezek az egyezések, vajon miben rejlik a magyarázata annak, hogy sok virág mindenféle virágnyelvben egészen azonos vagy legalább rokon jelentésű, noha kétségtelen, hogy a szerzők nem egymástól másolták a maguk virágnyelvét és éppen nem törekedtek egységre, hanem ellenkezőleg, mentől nagyobb mértékű különfélésegre.

Az a jelenség, amely ebben a kérdésben rejlik, nagyon valószínűvé teszi, hogy a virágnyelv olyan jelképeken alapul, amelyek hosszabb történeti fejlődés folyamán alakultak ki és bizonyos részük általános kincsévé lett az emberi kultúrának. Ha tehát a felvetett kérdésre feleletet keresünk, meg kell vizsgálnunk, milyen szerepet játszott az emberiség életében a virág mint jelkép.

A XVII. és XVIII. század nem nevezhető polgári századnak olyan értelemben, mint a következő XIX. Az élet ekkor főként a fejedelmi udvarokban lüktetett és a legfőbb szerepeket a nemesség töltötte be. A nemességnek és fejedelmeknek egészen más volt az ízlése, mint a polgárságnak, ennél fogva természetesen más volt ezekben a századokban a tudomány, a művészet és a divat is. Más volt ennek megfelelően a virágnyelv is.

A XIX. század polgári virágnyelve nagyon szűk körre, a szerelemre szorult össze és egyáltalában nem számított komoly tudománynak vagy művészetnek. A megelőző századokban a jelképek és a jelvények tana nagyon komoly tudomány szerepét töltötte be, hatalmas és vaskos kötetek maradtak ránk azokból az időkből *Symbolographia* címmel. Az egyik *Symbolographia* szerzője, *Boschius Jacobus*, jézustársasági atya 1702-ben így határozta meg ennek a tudománynak fogalmát és jelentőségét: „Ars symbolica, quam aliqui philosophiam imaginum, idioma heroum alii, vel equestri notabilitati ac principum aulis propriam scientiam vocarunt...”

A jelképek tudománya két forrásból vette tárgyait, a jelmondatokat a régi költőkből és bölcselőkből, a jelképeket pedig részben a természetrajzokból. Hogy a természeti tárgyak sorából nem maradtak ki a növények sem és ezek sorában ott találjuk a virágokat is, könnyen érthető. És ha átlapozunk néhány *symbolographiát*, viszontlátjuk a XIX. század polgári virágnyelvének nagyon sok virágát. Ebben a környezetben természetesen többnyire más jelentés fűződik ezekhez a virágokhoz, mint szerelmi. Többnyire a hősi élet jelenségeivel kapcsolódik a virág is, mint általában a symbolo-

graphiák többi jelképei, mert hiszen abban a korban a szerelem, már tudniillik a XIX. században divatossá lett polgári szerelem, nem játszott komoly szerepet, az udvari életben a hatalom fitogtatása, az intrika, a hősiesség, a politika és más effélék érdekelték az embereket.

De azért mégsem tagadható meg bizonyos kapcsolat a nemesi jelképtan és a polgári virágnyelv között. A Nemzeti Múzeum könyvtára több példányban és kiadásban őrzi *Camerarius loachismus* jelképtanát, amely 1661-ben jelent meg Frankfurtban: *Symbolorum et emblematum centuria* címmel. Mind magyarországi elődök hagyatéka, ami bizonyítja, hogy ezt a könyvet a magyarok is sokat forgatták.

Camerarius munkája négy részből áll, mindenik 100—100 lapos és az első centuria tartalmazza a növényi jelképeket, ezért ennek *Symbolorum et emblematum ex re herbaria desumptorum centuria una collecta* a címe. Sorra vonulnak el itt szemünk előtt a fák után annak a kornak divatos virágai, a rózsa, liliom (1. kép), tulipán, boglárka, napraforgó, császárkorona, sáfrány, mák, oleander, aloé stb. és viszontlátjuk a csalánt, nádat (2. kép) és több más a virágnyelvben is szereplő igénytelenebb növényt. Jelentésükre nézve legyen elég alábbi néhány idézet:

Csalán: *Leviter si tangis, adurit.*

Anemone: *Brevis est usus.*

Tulipán: *Langvesco sole latente.*

Liliom: *Semper incluta virtus.*

Nád: *Flectimur non frangimur.*

Basarózsza: *Caduca voluptas.*

Napraforgó: *Non inferiora secutus.*

Tök: *Cito nata cito pereunt.*

Rózsa: *Aliter coelestia durant.*

Látható ezekből, hogy a nád itt is a hajlékonyságot, a csalán az irtózást, az anemone a hullatagságot, a liliom az erényt jelenti, miként a legtöbb virágnyelvben is. Kétségtelen tehát, hogy a virágnyelvek írói a virágokat mint jelképeket sok tekintetben az előző századoktól örökölték s maguk csak annyiban változtattak, hogy a változott viszonyoknak megfelelően a polgári életben nagy szerepet játszó érzelmes szerelem eszközévé módosították.

Ámde a virágnyelv eredetének nyomozásában még itt sem kell megállanunk. A régebbi századoknak is volt virágnyelve. Azokban az időkben főként a vallás jelenségei állottak az élet központjában, ennél fogva a virágnyelvet is ott kell keresnünk. Magyar nyelven Pécsi Lukács jézustársasági atya írta meg ennek a vallási virágnyelvnek a könyvét. Pécsi munkájának címe: *Az keresztyén szűzeknek tisztességes koszoruja, melyben minden ő jóságos erkölcsük az közönséges virágok által kijelentetnek és képeztetnek.* Megjelent 1591-ben Nagyszombatban. Miként a cím jelzi, ez a virágnyelv az erkölcsstan virágnyelve. A virágok száma természetesen jóval kevesebb, mint a symbolographiákban, miként a symbolographiákban is kevesebb, mint a XIX. század virágnyelv-könyvecskéiben. A XVI. században még hiányzott a kertekből az a sokféle

virág, amelyet a törökök és az idegen világrészek ajándékoztak Európának. Éppen mert Pécsi könyvecskéje csak húsz virágot sorol fel, könnyen áttekinthetjük a virágok erkölceinek jelentését.

kankalin (sárga fű): az isten igéjéhez és szolgálatjához való
jó kedv és szeretet,
szekfű: hogy az istent és szent igéjét igazán ismerjük,
viola: istenhez való fiúi félelem,
ibolya (kék ivola): alázatosság,
ciprus: imádság,
majoranna: hálaadás,
csombor: az igaz hitnek nyíltan való vallása,
kövi-rózsa (Boldogasszony rózsája): szüleikhez való szük-
séges tisztelet,
bécsi fű: dolgozódás,
árvácska (tarka ivola): emberséges magatartás,
bársonyvirág: nyájasság,
bazsalikum: irgalmasság,
rózsa: szemérmesség és tökéletesség,
büdöske (borsoló szekfű): az testnek és ruhának tisztán
való tartása,
ruta: mértékletesség és józanság,
rozmaring: az leányzóknak tisztaságuk,
levendula: megleégedés és takarékoság,
nárcisz: adakozás,
izsóp: hűség és állhatatosság,
szákszorszép (rukerc): hallgatás.

Pécsi Lukács erkölcsi virágnyelve nyugati eredetű. Maga mondja könyvecskéje címlapján: „idegen nyelven írókat követvén, magyarul írta Péchi Lukács”. Még címét is németből fordította, és pedig Martini Lucas 1581-ben „*Der christlichen Jungfraun Ehrenkränzelein, darinnen alle ire tugenten durch die gemeine Krantzblümlein abgebildet und erklet werden*” című munkájából.

De Pécsi virágnyelvével még nem kell lezárnunk a magyar virágnyelv fejlődéstörténetének nyomozását. Visszatekinthetünk korábbi középkori századokba is, hiszen tudjuk, hogy a középeurópai kertek eredete körülbelül a VIII. századig történeti adatokkal követhető, a XV. században pedig már aránylag eléggé magasfokúnak mondhatjuk a középeurópai virágkultuszt.

Sajnos, a magyar középkor emlékei olyan ritkák, mint a fehér holló és így nagyon kevéssel meg kell elégednünk, ha nem akarjuk elhagyni a történeti bizonyosságot és nem akarunk rálépni a romantika útvesztő mezejére. Mindössze két adat az, ami bizonyítja, hogy eleink már a középkorban is ismerték a virágot mint jelképet. — Az egyiket vitéz Házi Jenőnek köszönjük, aki nemrégiben közölte a Magyar Nyelvben az egyetlen pontosan datálható virágéneket, amelyet Gugelweit János soproni jegyző valamikor az 1490-es években jegyzett föl és amely így hangzik:

Virág tudjad, tőled el kell mennem,
És te éretted kell gyászba elteznem.

A másik még ennél is rövidebb. Jakubovich Emil megállapította, hogy Virág már 1390-ben magyar női név volt.

Ilyen egyszerű kezdettel indult útjára a magyar virágnyelv.

Ha pedig még itt sem állunk meg és ennek a szerény kezdetnek is kíváncsiak vagyunk eredetére, rámutathatok a középkori Mária-kultuszra. Máriát nevezték eleinte a középkorban virágnak, később pedig, mikor a földi hajadonokat is megtisztelték a virág névvel és a virágos Mária-dalok profán szájakon virágénekekké világiasodtak, Mária volt a virágok virága.

A középkornak ez az egyszerű virágnyelve átvezet a virág-kultusz terére és ezzel másféle kapcsolatok vizsgálatára irányítja figyelmünket, amelyek révén a magyar és általában az európai virágnyelvet összehasonlíthatjuk a görög-római, a keleti mediterrán, sőt az indiai-keletázsiai kultúrák virágnyelvével. Azonban ennek kifejtése már a virágkultusz című fejezetbe tartozik.

*

(*Deutscher Auszug.*) Die Blumensprache ist ein Produkt der Biedermeierzeit, also jetzt ungefähr hundert Jahre alt. Die Blumensprache war in den dreissiger Jahren des vergangenen Jahrhunderts die Liebeskorrespondenz bürgerlicher Jugend, die Liebessprache mit Geheimschlüssel. Später — in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts — wurde sie eher zu dessen Gesellschaftsspiel. Drei interessante Dokumente der ungarischen Blumensprache werden in der Bibliothek des Nationalmuseums aufbewahrt. Das eine ist die in Pest im Jahre 1830 schon in sechster Auflage erschienene, deutschsprachige „Orientalische Blumensprache“, das zweite ist Adolf Kassays Büchlein „Virágnyelv“ (Blumensprache), welches in 1852 in Pest herauskam, das dritte ist Farkas Szélls 1870 in Debrecen erschienene „Legújabb virágnyelv“ (Neueste Blumensprache). Obwohl in jenen Zeiten die Blumensprache in ganz Mitteleuropa Mode war, so sind die erwähnten Werke — welche bloss einen geringen Bruchteil der in Ungarn erschienenen Blumensprachen bilden — doch ziemlich selbständige, von einander sehr abweichende Schöpfungen. Besonders auffallend ist die Blumensprache des Farkas Széll, welcher den Blumenschlüssel mit den Worten ungarischer Dichter auszudrücken bestrebt ist. Die Autoren der Blumensprachen streben bewusst die Verschiedenheit an, um die Entzifferung des Sinnes der geheimen Liebeskorrespondenz für jene, die den von den korrespondierenden Personen festgestellten Schlüssel der Blumensprache nicht kennen, unmöglich zu machen.

Die Blumensprache fusst, wie allgemein in Europa, auch in Ungarn auf alten geschichtlichen Überlieferungen. Die Blume hatte allzeit irgend einen symbolischen Sinn, doch verwendete natürlich jede Zeit auf ihre Art die sinnbildliche Erklärung der Blumen. So stellte zum Beispiel das XVII. und XVIII. Jahrhundert, also die Barockzeit, diese Symbole in den Dienst des Heldenlebens. Die Blumensprache des Barock befindet sich in den „Symbolographia“ betitlen Werken, solche sind die lateinischen Werke des Ioachim Camerarius und des Jacobus Boschilus in der Bibliothek des Nationalmuseums. Die Symbolographien waren an den Fürsten- und Adelshöfen gebräuchlich wobei deren Verfasser die Wahlsprüche der alten Autoren und Dichter verwendeten und die Sinnbilder aus alten Naturbeschreibungen abzeichneten. In diesem Gedankenkreis ist die Blume nicht das Symbol der Erscheinungen des Liebes sondern des Heldenlebens. Noch früher, im XVI. Jahrhundert und im Mittelalter war die religiöse Blumesprache in Mode, deren charakteristischestes ungarisches Produkt Lukács Pécsis „Az keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja“ (Der christlichen Jungfrau ehrbarer Kranz) betitelt und 1591 in Nagy-

szombat erschienenes Werk ist. Im Mittelalter finden wir in dem Marienkult und in den Blumenliedern die Blume als Gleichnis wieder. Die in den ältesten Sprachdenkmälern mit ungarischer Beziehung als Frauennamen verwendeten Blumenbenennungen können als der Keim der ungarischen Blumensprache angesehen werden, welcher sich später, im Laufe der geschichtlichen Entwicklung zu einer reichen Blumensprache ausbildete.

Rapaics Raymund.

A MAGYAR LOVASÉLET ŐSISÉGE.*

Köszönet illeti *Mészöly Gedeont* a bátorságért, mellyel nagy tekintélyek véleményétől vissza nem riadva újból fölvetette a magyar ősmúlt jelentős kérdését: „Mióta lovas nép a magyar?”

Mert mintha még mindig az „ugor-török háború” szelleme kísértene: a tárgyilagos kutatás világossága nehezen küzd a homállyal, melyet az egyoldalú szemlélet terjeszt. Egyre merev dogma gyanánt erősködik nemcsak történettudósaink táborában, hanem néprajzunk művelői között is a régi nézet, hogy a magyarokat törökfajú népek nevelték és szervezték meg lovas néppé. Ime legújabbán *Solymossy Sándor* is „A honfoglalás előtti magyarság etnikumához” c. becses tanulmányában azt írja (Nyör. 59, 144), hogy „szinte egyértelműen vallott tény, hogy a magyarság... nyilván a húnoknak keletről történt beözönlésekor *átvedlett előbbi halász-vadász életmódjából lovas nomáddá* s... félezer éven át állattenyésztő és pusztai harcos életet élő *turk jelleg*et viselt magán”. Sőt e felfogás hívei azt is tudni vélik, hogy abban az ethnikai érintkezésben, melynek maradványai a magyar nyelv régi török elemei, a földművelésben és baromtenyésztésben haladottabb kultúrájú török nép volt a „*hódító*” s politikai tekintetben irányadó. Ennek uralma alatt — írja *Solymossy* (uo. 147) — a magyarság „évszázadokon át az *alsóbbrendű tömeg alárendelt szerepét* volt kénytelen tűrni” s utóbb a „pusztai élethez simult eleme... *lovassá lett*; majd mint hadi vállalkozásra is alkalmassak, *segédsapatoknak* használtattak.” Midőn a magyarság a történet színpadán megjelenik, „*az egykori uraitól elsajátított pusztai lovas nomád harcos életet* függetlenül folytathatta”.

Bámulattal kértem, hogy honnan lehet mindezt oly részletesen tudni? Hát van-e a magyar ősiségben jelenség, melyet tisztább látással s nagyobb bizonyossággal megállapítani lehet, mint az, hogy a magyarság már abban a korban is, midőn legközelebbi nyelvrokonaival földrajzi kapcsolatban élt, a halászat és vadászat ősfoglalkozásai mellett kisebb-nagyobb arányban egyszersmind *lótartó s lovas életmódot folytató* nép volt?! Meglepő bőséget ismerjük a lóra vonatkozó ősi — illetve a magyarra gyakorolt török nyelvi hatást megelőző — korból eredő szókészletnek a magyarban is s a magyarfajta (vogul és osztják) rokon nyelvekben is, sőt e szókészlet legfőbb elemei, mint kimutattam (Ethn. XVI, 71—72), közösek is az egész szorosabb nyelvcsaládban.¹ Ellenben

* E közlemény már sajtó alatt volt, midőn gróf *Zichy István* ugyane tárggyal foglalkozó cikke a „Magyar Nyelv”-ben megjelent.

¹ Ezekhez újabban *Mészöly* a '(lóra) *elleni*' szót is csatolja egybevetvén ezt *Simonyi* nyomán (Nyör 39, 434) a vog. *táli, táli* '(lóra v. szánra) fölszáll' zürjén *söl*-beülni, beszállni' szóval.

nem ismerünk egyetlen adatot sem a lóra vonatkozó magyar szókészletben, mely nyelvünk szókincsének régi török rétegéhez tartoznék.² Sőt tovább menve, a lóval kapcsolatba hozott *harc*i élet régi műszavai (mint *had*, *íj*, *nyíl*, *tegez*, *kard*, *fokos*, *vért* stb.) s szintígy a *politikai szervezkedés* fogalomkörébe valók (mint *nem*, *nemzetség*, *nép*, *úr*, *asszony*, *fő*, *fejedelem*, *vezér*, *bíró*, *törvény*, *szer* stb.) ugyancsak híján vannak a török elemeknek. Mi bizonyíthatja tehát, hogy a magyarok elődeit török fajta népek tanították meg a ló kezelésének ügyességeire s nevelték arra a harcias nomád lovas életre, melynek jellegével a történet színpadán megjelennek?

Műveltségszavaknak, különösen csoportosan egyöntetű vallomása történeti bizonyosság. Ha jogos és helyes a történeti következtetés az *ökör*, *borjú*, *tinó*, *ünő*, *kos* stb. ogur-török eredetű szavak alapján, hogy az e nyelven beszélő törzsek voltak a magyarok hajdani mesterei a baromtenyésztésben s szintígy a *búza*, *árpa*, *kender*, *eke*, *szérű* stb. szók nyomán, hogy a földművelésnek fejlettebb színvonalával is ugyane török törzsek révén ismerkedtek meg, akkor bizvást vonhatunk le hasonló történeti következtetést a lóra vonatkozó s szintén egy irányban tanúsodó szócsoporthoz is, aminők: *ló*, *lú* (tő: *lova*-) ~ vog. *lū*, *lū* (1. sz. *lū*-m, *lū*) 'ló' (*pāxātūr jālna lū* 'hős-járó ló', *Reguly* jegyzése), *lō*, *lū* stb. (*Kannisto*, Vokalismus im Wogul. 121) ~ oszt. *lau*, *lōx* stb. (*Karjalainen*, Ostj. Lautgesch. 20.) | *ló-fi*-csikó' (a régi nyelvben) ~ vog. *lū*-pī³, *lū*-pi id. (az egyezés *Mészöly* észrevétele); *gyermek-ló* (a régi nyelvben) ~ vö. osztj. *aou-ñaurim* 'csikó' ('ló-gyermek', *Ahlqvist*); vog. *ñaur*, *ñaur* 'csikó', *ñāβar*, *ñūr*, *ñβr* stb. (Kann. 5); *sūpal*, *sōpal* 'másodéves csikó' | *másod*, *harmad fű ló* 'másod', ill. 'harmadéves csikó' ~ vog. *kit*, *xūram pum lū* id. ('két, három fű ló'), AL. *kit pōm tēm lū* 'két füvet evett ló' (másodéves) | *mén*, *ménes*; vog. *pārān*, *pōrān* (Reg. *pāruen*, *puār*) 'ménló, táltosló', *pārān-pī³* 'táltoscsikó' | *sörény*; vog. *pāl*, *pāl*, *lū-pāl* 'sörény'; oszt. *uāras*, *uāras* stb. '(a ló) farkszőre' (Karj. uo. 5) | vog. *aiyan*, *aiyan* 'zabola', *sūp-kēr* id. ('száj-vas') | *fék*: a *fő* (rég. *fē*) szó képzése (*Szinnyei* Nyh.) ~ oszt. *ox-kea* id. ('fő-kötél'); vö. vog. *ñol-kñālī³* 'gyeplő' ('orr-kötél') | *ere* 'camus, frenum', *emlő* 'lorum, habena', *eremlő* id. (NySz., MTsz.) | *hám* (*far-hám*, *szügy-hám*) | vog. *šermāt*, *šermāt* ~ oszt. *šermāt*, *šermāt* (Kann. 39, Karj. 165; ~ zürj. *šermed*, *šermōd*, votj. *šermāt*, *širmāt* ~ cserem. *šormāč* stb.; *Paasonen*, s-laute 156) 'gyeplő' | *nyereg* ~ vog. *naṛrā*, *nairā*, *nāurā*, *na³ir* 'nyereg', *nā³r*, *nā³ar*, *nβrā* (Kann. 17) ~ szurguti oszt. *noger* (*Castrén*) | *kengyel* (melynek alkatrészei: vog. *kēš*, *kēš*, osztj. *kēš* 'bőrharisnya' és *al*; l. ÁKE. 400); jugáni oszt. *kōr-wā³* 'kengyel' ('lábvas' Paas.) | *ostor* ~ vog. *ōštar*, *āštar*, *ōštar*, 'ostor' stb. (Kann. 77) | *elleni* '(lóra) fölszállni' (*Mészöly* észrevétele) sajátos külön szóval, mint a vogulban *tāli*, *tāli* (Kann. 7) 'fölszáll (lóra, szánra, szekérre, hajóra)'. E szócsoporthoz együtt s egyenként igazolják, hogy a lónak s a vele való bánásmódnak

² Nem jöhet itt tekintetbe a *gyep*'ő, mely a török *jiplik* 'cérna; kötél' szó átvétele (*Gombocz*, Bulg.-türk. Lehnw. 78); mert a magyar szó is általában 'kötelet' jelent (pl. halához polyanak walo *gyöplő* 1588, ruha zarazto *giepleő* 1619 OklSz.), tehát nem sajátosan lószerszám-nevezet. Ugyancsak nem számos a szintén török eredetű *kantár*, melynek első följegyzett adata 1607-ből való (OklSz.), tehát a szó régisége fölötte kétes.

ismerete belenyúlik a magyar nép életének legrégebb koraiba s kezdettől fogva jellemző sajáttsága mind e mai napig.

A *kengyel* szóról azt írja *Kolozsi Lajos* a Nyőr. egy kisebb közlésében (LIX, 239), hogy ki kell rekeszteni a magyar lovas élet ősiségének bizonyítékai közül; mert „a kengyel nem finn-ugor eredetű találmány” (aminek senkisem tartja). „A biztos lovaglásnak, a nyíllal nyeregből hátrafelé lövöldözésnek ezt a nélkülözhetetlen kellékét a *húnok* ismertették meg előbb a keleti népekkel, majd később Európával is”; tehát „kengyel”, mint lószerszámot nem ismerhette a finn-ugor előmagyar.” Régészeink e tanításával egybehangzó amit a kengyelről egyéb forrásokból olvashatunk, hogy t. i. első biztos említése a VI. sz. végén Maurikios császárnak a hadtudományról írt könyvében található s hogy előbb a kengyel helyett országutakon s más nyilvános helyeken a lóra való felszállítás megkönnyítésére kövek voltak fölállítva (O. Schrader, Reallexikon d. indog. Altertumskunde¹, 819). De mindez nem bizonyítja, hogy a kengyel alkalmazását a magyar elődök legelsőben a húnoktól nyugat felé zavart s a magyarok szomszédságába került török törzsek-nél látták s tőlük tanulták volna; mert ez esetben e lószerszámnak magyar neve bizonyára a török *üzügi* 'kengyel' szónak valamely változata volna, amint török eredetű szerszámnevek a *tiló*, *kölyü*, *orsó*, *gyűszű*, *balta*, *csákány* stb. A *kengyel* szó tanúsága más irányba tereli vizsgálódásunkat.

Minden jel ugyanis arra mutat, hogy a magyarok ősi lovas életmódja, mint népi életünknek több más régi sajáttsága, a török hatást megelőző idők ethnikai kapcsolataiban, jelesül a szkitha kultúrában gyökerezik. Ennek bizonyítékai az ária és kaukázusi nyelvekkel való egyezések adatai a magyar s a legközelebbi rokonnyelvek lóra vonatkozó szókészletében, aminők: *mén* ~ oszét *mojnā*, *moj* 'férj', melyet *Miller Vsz.* (Spr. d. Oss. 35) az óind *mānu*, avesztai *manu*- 'ember, férfi' szóval vet egybe | *ostor*. vog. *ōstar* ~ av. *astrā*-, pahlavi *āstr* 'Geissel, Peitsche, Knute' (Ch. *Bartholomae*, Altiran. Wb.263) | *székér* ~ szurguti osztják *aiker* 'szán' (Castr.), melynek eddig ismert óind *čakata*- 'székér' megfelelőjén kívül újabban prákrit *sagada* és *saala* mása, sőt az indiai munda nyelvesoportban *sagar* változata is előkerült (NyK. 47, 311) | vog. *šermāt*, oszt. *šermā't* 'gyeplő, lófék', mely utóbbinak jugáni *š'rmā'k* (~ cserem. *šörmeč*) változata (*Paas*. id. h.) azt a föltevést teszi lehetővé, hogy a volga-uráli nyelvek ez elterjedt lószerszám-nevében valamely közös iráni (szkitha) forrásból eredt jövevényszóval van dolgunk, mely alapján nem más, mint az av. *čarāma*, ujper. *čarm*, oszét *carm*, *šarm* 'Fell, Leder' szónak iráni *-aka* (oszét *-āg*, *-āk* *Miller* id. m. 89) képzővel való származéka (vö. a jelentésfejléményre nézve av. *mrātam čarāma danjāyente* 'sie ziehen an dem gegerbten Leder [strang]' *Bartholomae* id. m. 582) || *nyereg* ~ vog. *naṛā*. *nāurā*. *naš'ir* stb. ~ osztj. *noger* ~ kauk. (csecsenc) *nevir*, *nuir* 'nyereg' (ÁKE. 487) | vog. *pāran*, *pāruen* 'ménló, táltosló' ~ kauk. (dsek) *barkan*, (kürin) *bal'kan* 'ló' (uo. 160) | vog. *sōpal* 'másodéves csikó' ~ kauk. (szvanét) *sabol* 'csikó' (uo. 445). Nyilván tanúsítják e nyelvi egyezések, hogy a magyar s a hozzá közelebb álló rokon népek egykori lovas életének kialakulását okszerűen az időszámításunk kezdetén s azelőtt Európa keletén lakó iráni és kaukázusi nyelveket beszélő lovas népek környezetében kereshetjük. Ezeket a népe-

ket a *szkithák* gyűjtőnévén foglalják egybe az ókori történetírók s így joggal vélhetjük, hogy amit ezek a *szkithák* lovas életéről közölnek, az nagyjában a magyarokra is talál.

A *szekér* szóban egyébként a „szkitha” jelleget a szó hangalkata is tükrözi, amennyiben t. i. itt az ind. *śákata-*, munda *sagar* stb. *a* hangzójának *e, é* a megfelelője. Ez a hangviszony egyik feltűnő saját-sága a finn-magyar nyelvek árja jövevényszavainak, mely éppúgy mutatko-zik ezeknek régi, a rokon nyelvek egész sorára kiterjedő rétegében (pl. *a* *név*, ~ vog. *nām*, zürj. *nīm*, finn *nimi* stb. ~ óind *nāma*, óper. *nāma*, pahl. *nam*, oszét *nom*; *méz* ~ mord. *me'd*, finn *mete-* stb. ~ ói. *mādhu-*, av. *madu-*, oszét *mād*, *mud*; *szenny* ~ vog. *sēmal*, cserem. *šeme*, zürj. *šim*, *šim* 'fekete' ~ finn *himeä* 'sötét' ~ ói. *çyāmā-* 'fekete'; *szeg* 'clavus' ~ vog. *sāṅku* 'ék' ~ ói. *çaṅkū-* id.; *vezet-* ~ mord. *ve'd-*, *vef-*, finn *vetä-*, észt *veda-* stb. ~ av. *vādayeiti* 'vezet' szók eseteiben), mint az arány-lag újabb keltű, csak kevés nyelvben mutatkozó s egészében középperzsa, vagy oszét alkatú adatokban (pl. *üveg*, *éveg* ~ oszét *avḡ* ~ örmény *apaki*; *méreg* ~ oszét *marg* 'méreg' ~ av. *mahrka*, pahl. *marg* 'halál'; *kincs*, *kéncs* ~ pahl. *ganč*; *részeg* ~ oszét *rasig* stb.; 1. KSz. IV, 382—3; Ethn. XV, 14; ÁKE. 652—3). Ha tovább menve e hangmegfelelés eredetét kutatjuk, megállapíthatjuk, hogy az irodalomban fennmaradt régi s a jelenben élő iráni nyelvjárások közt általános az *a > ä* hangváltozás az újperzsában, hol azonban sokkal ifjabb keltű, hogysen a finn-magyar nyelvek árja elemeiben mutatkozó hasonló jelenség magyaráztatánál figyelembe jöhetne. Ezenkívül gyakori az *a > ä* hangváltozás az oszét-ban (Miller id. m. 14—16) s itt ez annál inkább számottevő, minthogy egyes adatai (*e, é* vagy tovább fejlődve *i* megfelelővel) magyar jövevény-szavakban is föltetszenek, pl. *eszte* 'év, esztendő' (a régi nyelvben) ~ oszét *az*, *anz* 'év', plur. *āzta* (*āstā*) | *esztek* 'észak' (*eztek* Bécsic.) ~ o. *āxsāv*, *āxsāvā* 'éj' ~ óperzsa *xšapa-*, pahl. *šap*, *šavāk* (ÁKE. 240); *vendég* (eredeti értelmében: 'idegen, úti ember') ~ o. *fāndag* 'út'; *Orsfan-dag* ('fehér út') helynév (Miller id' m. 5) ~ av. *pañtan-*, óind *pānthan-* 'út' (ÁKE. 628) | *öszvér*, régi alakjában: *eszpér* (*ezper* SchlāgliSzőj.), melynek előrésze az oszét *āfsä*, *iāfs* 'kanca' = óper. *aspa-*, pahl. *asp* 'ló' (utórésze az av. *xara-*, pahl. *xar* 'számár'; vö. oszét *xärgäfs* 'öszvér' < o. *väräg* 'számár' és *āfsä*; ÁKE. 510) | *keszeg* ~ vog. *käsəṇ* 'leuciscus' ~ o. *käsag* 'hal', vö. grúz *kašaqi* 'hareng' (Ethn. XV, 10) | *tíz* ~ o. *dās* ~ av. *dasa*, ói. *dāça*; *üsző*, régi alakjában: *isző* ~ vog. *vāsi*, *vāsi* 'rénborjú' ~ o. *väss* 'borjú' ~ ói. *vatsā-* id. (ÁKE. 618.) Sőt ez az *a > ä* hang-változás néha ott is mutatkozik az oszétban, hol a magyar megfelelő a régibb *a* hangot megtartotta, pl. o. *āxsīn*, *āfsīn* és *axsīn* 'úrnő' ~ régi magyar *achszin* = *asszony* (ÁKE. 146) | o. *ānsurū* 'agyar' ~ vog. *anšar*, *ānšar* 'agyar', magy. *agyar* (uo. 633) | o. *qāzdaḡ*, *yāzdaḡ* és *qazniḡ* 'gazdag' ~ m. *gazdag*, régi *kazdag* (uo. 293) | o. *sādā* 'száz' ~ av. *sata-* ~ m. *száz*, vog. *sāt*, finn *sata* stb. (uo. 560); viszont vannak esetek, melyekben a magyar megfelelő mutatja a sajátos oszét *a > ä* (~ *é*) hangváltozást, míg maga az oszét megtartotta az eredetibb *a* hangot, mint a fent idézett *éveg*, *méreg*, *részeg*, továbbá a *vért* ~ o. *uark* és *rég* ~ o. *rag-* (ÁKE. 630, 523) szókban — jeléül annak, hogy az oszét jellegű magyar jövevénytörzseknek a ma ismert oszét nyelvjárásokon kívül ezekhez közelálló más forrása is volt (1. Ethn. XV, 14). Mindenesetre

kétségtelen, hogy amely árja eredetű magyar szóban, vagy ennek rokonságában az $a \sim \ddot{a}$ ($\sim e, \acute{e}, i$) hangmegfelelés jelentkezik, az bízvást sorolható ez árja elemek oszét-féle, vagy történeti névvel meghatározva: „alán“, illetve „szkitha“ rétegéhez; mert hiszen tudvalevő, hogy az oszétok az alánok ivadéakai, ezek pedig a pontusi *szkithák* (később szarmaták) népcsoportjának egyik ágát alkotják.³

Hogy e felfogással helyes nyomon járunk, bizonyítja egy földrajzi adat is: a történetileg ismert szkitha föld nagy folyójának, a Donnak görög Τάναϊς és régi török *Tin* vagy *Tän* neve, mely utóbbit Abalghāzi igazolja. Az oroszok a *Don* nevet az oszét *don* 'víz; folyó' \sim av. *dānav-* (nom. *dānuš*) 'folyó' szó tanúsága szerint bizonyára az alánoktól vették át s nyilvánvaló, hogy a *Tanais* névben is ugyane szónak valamely régibb iráni változata maradt fenn szókezdő $d > t$ változattal, mely a magyar *tíz* \sim o. *däs*, av. *dasa-*, *tehen* \sim av. *daēnu-* 'négy lábú állatok nösténye' (*gava-d.* 'tehen', tkp. 'marha-nöstény'), *tej* \sim ói. *dādhi*, újind. *dahi*, *dhai* 'savanyú, aludttej' és *törvény* (régi: *tervén*) \sim ói. *dhárman-* 'törvény, megállapodott szokás' szókban is mutatkozik, még pedig kapcsolatosan a fent tárgyalt $a > \ddot{a}$ hangváltozással (l. „Über die Namen der Flüsse Don, Wolga u. Ob“ c. közlésemet KCsA. I, 301—5). Tehát a szkitháktól szarmaták, avarok és kazarak révén átörökölt régi török *Tin* folyónév hangképe és alakulata ép olyan, mint a *tíz* szóé, minek további következtetése, hogy az utóbbival egyező alkotású magyar s rokon nyelvi szavak szintén szkitha eredetűek.⁴

Visszatérve a *szekér*-hez, idézem itt végül *Schmidt József* szaktekinetélyünknek azt az észrevételét (Nyör 53, 102), hogy ez a szó Indiából „kétségkívül nem közvetlenül jutott el a finnugor népekhez, hanem iráni törzsek, jelesül *szkiták* közvetítésével, akik lovas nép lévén, ökrös szekerekkel vándoroltak (vö. Herod. IV, 121, 129; S. Feist, Kultur, Ausbreitung u. Herkunft der Indogermanen, 159) ... Alkalmasabb közvetítőt India és Irán között képzelni és kívánni sem lehet, mintamilyen az a nép volt, amely a szkita (*skytha* v. *saka*: óperzsa *saka*, óind *saka*) néven ismeretes. A szkiták ugyanis nem csupán Irán területén voltak otthon, ahol a modern *Sistān*, *Seistān*, *Sagistan* (<óper. **Sakastana* = gör. Σακα-στηνή) ma is őrzi nevük emlékét, hanem Indiának északi és nyugati részeiben is, ahol a Kr. e. 2. sz. közepétől a Kr. u. 4. sz. végéig „*indoskytha*“ fejedelmek uralkodtak. Mert ma már úgyszólván kétségtelen, hogy ezek az „indo-szkythák“ valóban iráni szkiták voltak, akik idővel teljesen „hinduizálódtak.“

Ökrös szekereken jártak bizonyára szkithák módjára a régi magyarok is, mely föltevéssel egybehangzó, hogy a szarvasmarha fogalomkörébe tartozó *tehen*, *üsző* és *tej* árja jövevényszavaknak hangalkata, mint fentebb láttuk, szkitha jellegű. De fogtak a szekér elé kétségkívül lovat is, mire a nomád életben gyakran szükséges gyors mozgás és közlekedés

³ „Dass das kleine Völkchen der Osseten“ — írja *Miller* (id. m. 4) — „die letzten Nachkommen eines grossen iranischen Volksstammes der im Mittelalter als Alanen, im classischen Altertum als Sarmaten und pontische Skythen bekannt war, vorstellt, kann jetzt als bewesene und allgemein angenommene Tatsache gelten.“ L. ugyanott a szerzőnek e tárgyra vonatkozó sok becses közlését s az alánok meg pontusi szkithák történetének irodalmát (ism. Ethn. XV, 4—7).

⁴ *Németh Gyula* a török *Tän* (*Ten*) folyónévvel magyarázza Anonymus *Dentumoger* adatát is (= *ten-lü* m. 'doni magyar' KCsA. I, 154).

céljából is rá lehettek utalva. *Schrader* ismételve kiemeli (Reallex. 669, 839), hogy a lovas szekér gyakorlata megelőzi a lovaglás ügyességét s hogy a hadban is előbb alkalmaztak lovas szekereket, mint lovas csapatokat; pedig a magyarok már abban a hajdankorban, mikor még a rokon népek közelében éltek, a lovat *nyeregben* ülték meg, s *ostorral* hajtották. Sőt tekintve, hogy *Tacitus* a szarmatákat lovas szekérrel hadakozó népnek ismeri (Germ. Cap. 46), föltehetjük a hadviselés e módját — akár szekértábor alakítása, akár poggyász s élelemszállítás, akár közvetlen harci készség céljára — a magyarokról is, amint-hogy a *vért* szónak szkitha hangalkata (l. fentebb) s a *kard* (◡ o. *kard* 'kés' és 'kard' ◡ ujper. *kārd*, pahl. *kārt*, av. *karata*- 'kés' > osztj. *karta*, votj. *kort*, zürj. *kört* 'vas' stb. ÁKE. 390) iráni eredete egyébként is arról tanuskodnak, hogy az egykori magyarságnak iráni, tehát lovas és lovas szekérrel hadakozó népek voltak a hadviselésben példaképeik. Idevágó tanulsága van a 'páncélinget' jelentő osztják *lv̄yar*, *Aq̄ȳr*, *tāx̄r* stb. (*Karjalainen* id. m. 47) > vogul *lav̄ar* szónak is, mely mint az osztét *zȳr*, *zȳr* ◡ afghán *zȳra* 'páncéling' mása (ÁKE. 630), emlékeztetbe idézi, hogy a perzsák már a görög hadjárat idején viselték e hadi öltözetet (*Schrader*, Reallex. 611) s hogy ennél fogva igen régi korban ismerhették azt már az iránság harcias nyugati ágai, köztük az alánok (szkithák) is, kiknek osztéféle nyelvéből az apró láncszemekből alkotott páncélruhának (VogNépkgy. II, 0551) neve még egykori déli hazájukban kerülhetett az osztjásokhoz. Megjegyzendő, hogy maga a *had* ◡ vog. *kōnt*, *xānt* 'hadsereg; háború', finn *kunta* 'complexus, collectio' is ősi iráni jövevény (◡ pahl. *gund*, ujper. *γund* 'sereg'; a hangzó tekintetében mint osztét *ruvas* 'róka' ◡ magy. *rovász*, *ravasz* id. ÁKE. 316, 520).

Bátky (Ethn. 40, 120) a vogulok lovas multját nem tartja igazolt-nak a lóra vonatkozó szókészlet régiségével s magyar egyezéseivel. Hivatkozik e tekintetben arra az észrevételekre is, hogy „*lovas hadakozót* a följegyzett vogul-osztják hősköltészet nem ismer“ (VogNépkgy. II, 0621). Ámde ez természetesen abban a hősköltészetben, melynek megénekelt alakjai a mai hazában élt, földrajzi jelzőkkel meghatározott s e helyeken bálvány képében tisztelt hajdani fejedelmek, mint a „Kis-Ob fejedelme“, a „Pelimi isten“, a „Szoszvaközépi isten“, a „Szigvafői öreg“, az „Alsó kondavidéki fejedelem“, a „Szent Uralbérc örege“ stb., kiknek hadi tettei főképp várak ostromából, párviadalokból s az ellen had tömeges irtásából állanak, melyekben a lónak semmi szerepe sem lehet. Másképp áll a dolog azoknál az istenségeknél, melyeknek tisztelete nincs szorosan helyhez kötve s melyeknek énekei nem az aránylag közeli mult eseményeit tárgyalják. Ezekben igenis jelentkezik a ló, ha nem is hadi célra alkalmazva. Így látjuk ezt az Égatya háza tájának leírásában, mely szerint ott „*hét lovú lovas ménes*“ járdogál (a „hét“ itt a nagy szám költői kifejezése) s e lovak közt a különféle közlésekben vannak „*aranyszörű*“ fehér, szürke, sárga és fekete fajták (VogNépkgy. I, 0312). Gyakran szólnak az énekek és istenidéző igék a Világügyelő Aranyfejedelem „földeket bejáró szent állatáról“, az „érzékeny nyakú szent lóról“ s fellengző szavakban dicsőítik a paripa ügyességét s fölszerelését (uo. II, 065). A „Pelimi istennek“ is van „tarka nyakú szent állata“ (uo. II, 05) s az „Obfő istenének“ fehér lova (uo. II. 0188). Nézetem szerint ezek rég elmúlt idők emlékei: a lovas istenségek rajzaiban

az egykori világ lótarló és lovon járó *manísi* — vagy ami egyet mond: *magy-er* — embere tükröződik. Nevezetes hagyomány a vogul medvéneken a *lovas vadászat* részlete, melyben a vadász „jégszín-szörű, hószín-szörű lova hátán“ üldözi az erdő vadját s emez „Fenséges-Ég atyjához“ könyörög: „Ló-lábát gátló dombos földet, állat lábát gátló gödrös földet bocsáss alá!“ Nem lehet merő véletlen, hogy Herodotosz tudósítása szerint a szkithák földétől északkeletre terülő negyedik tartomány népének, a jyrkáknak szokása a lovasvadászat (l. bővebben Ethn. V. 160—170). Különösen nyomós néprajzi bizonyítéka az egykori lótenyésztésnek a kedvelt és elterjedt *lóáldozat*, hogy t. i. „nagyobb jelentőségű áldozati alkalmakkor az északi vogulok és osztjákok nem sajnálnak semmi fáradságot, sem nagy költséget, hogy a kívánt lovat messzi tájakról, a Pecsora vagy Középbob mellékéről megszerezzék s elhozzák“ (VogNépkgy II, 0433—4). Még az ételáldozat csemegei közt is kiemelik az énekek „a *csikózsírral, lófi-zsírral bőséges tálat*“ s a „*hízott ló félcombját, hízott ló fél mellét*“ (uo. II, 0468), mi alig volna elképzelhető, ha a ló nem háziállata lett volna egykor a közeli nyelvrokon népeknek is.

Összefoglalva jelen fejtegetések eredményeit, megállapíthatónak vélem, hogy a magyarok önálló népi életüknek már kezdő korszakában lótarló s lovon járó nép voltak, amint ezt a hozzájuk nyelvileg legközelebb álló rokon népekről is föltehetjük. Nincs ellentétben ez a megállapítás a régibb kutatásoknak avval az eredményével, mely szerint a *halászat* és *vadászat* a magyarok ősfoglalkozásai voltak. Jól tudjuk Ibn Rusta és Gardēzi közléseiből, hogy a magyarok még a IX. században is, midőn 20,000 lovast állítottak a fejedelem rendelkezésére, télen a nagy folyóhoz húzódtak s ott halászzal foglalkoztak. S ismeretes, hogy az ősi halászat módja, eszközei és szókészlete megmaradt közöttünk a honfoglaló s egész Európát remegtető hadi műveletek mellett is mindemai napig. Természetesen társadalmi tagoltságot kell föltennünk. Nem lehet gondolnunk, hogy az a lovas, kinek minden gondja a ló s a harci élet volt, az ősz beálltával átváltozott vízben gázló s hálót vonó halásszá. Ugy kellett lenni, hogy voltak hivatásos lovas hadfiak, meg halászok és vadászok. Sőt az sem közömbös dolog, hogy a *juh* neve egyező a finnmagyar nyelvek egész vonalán s iráni eredetű (ÁKE. 382), mi t. i. a baromtenyésztés terén is némi gyakorlatot föltelez s arra enged következtetést, hogy az előbbi társadalmi osztályok mellett voltak juhászok is.

Nincs nyelvi nyoma, sem történeti bizonyítéka annak az elterjedt fölfogásnak, hogy a magyarok lovas és harcos életének kialakulására azok az ogur-fajta (onogur-bolgár) török törzsek voltak befolyással, melyektől a magyar nyelv régi török elemeinek java része származik. A nyelvi adatok azt bizonyítják, hogy ez a lovas és harcos életmód sokkal korábban azoknak a nyugatiráni és kaukázusi népeknek hatása alatt fejlődött, melyeknek területi szomszédságában s kulturális légkörében a magyarok és nyelvrokonaik szétágazásuk előtt éltek s melyeknek régibb képviselőit *szkitháknak* nevezi a történelem. Ugyancsak alap híján való az a nézet, hogy ezek a fent említett ogur-törökök a magyarokat „legyőzték“ s kormányzatuk alatt tartották volna századokon át. Ha így történt volna, különös csodának kellene tekintenünk a

magyarok fennmaradását s hogy nem tűntek el rövid idő alatt, úgy mint a legyőzött húnok, avarok, kazárok, keleti bolgárok, bessenyők és kúnok. Még nagyobb csoda, hogy ezek az állítólag hódoltságban tartott magyarok a keleti kútfők szerint kétszerannyi lovasságot tartanak, mint a kazárok s hogy emezek a magyaroktól való „félelemből” körülsáncolják magukat; sőt a magyarok szövetségükbe merik fogadni a kazár hatalom ellen föllázadt és legyőzött kabar nevezetű kazár törzseket. Egy hosszú időn át hódoltságban élt halásznép, még ha tanult is valamit a hadviselésből, nem így szokott föllépni; miért is véleményem szerint jogosabb a föltevés, hogy a magyarok voltak is, maradtak is az *urak* szemben a területükre, vagy szomszédságukba került ogur-törökökkel. A viszony közöttük békés megegyezés lehetett (maga a *béke* szó is ogur-török eredetű), olyanforma mint később a kabarokkal, besenyőkkel, jászokkal és kúnokkal. A magyarok éltek régi független lovas, illetve részben halász és vadász életüket. Mellettük az új hazát szerzett ogur-törökök szintén folytatták régi foglalkozásukat: a baromtenyésztést és földművelést; talán a magyarok szolgálatában is, mire a *bér* szó régi török eredete céloz. A halászatot is űzték, mint a török eredetű *gyalom*, *cége*, *szigony* szók s a *tok*, *sőreg*, *csabak* halnevek mutatják. Még a kereskedelem terén is hasznukat láthatták a magyarok (vö. *szatócs* < tör. *satıçı* 'árús, eladó') s ha *Jordanes* (Getica 5. 37) a *Hunuguroknak* azt a nevezetességét említi, hogy „ab ipsi pellium murinarum venit commercium”, ebben bizonyára része lehetett a magyaroktól lelőtt vadak prémjeinek is, melyeket a velük érintkező onogur kereskedők összevásároltak s a görög piacok felé továbbítottak, amint ezt tudjuk a volgai bolgárokról, kik szintén ogur-fajta törökök. Az a sok török név, mely a magyar történet kezdetén szembeötlik, nézetem szerint divat dolga: a tekintélyes kazárok s más törökök hatása; nem bizonyít többet, mint a sok szláv és német név az Árpádok korában. Igen jellemző, hogy a *kendeh*, *dzsila* (κύλας), *karchasz*, *tarchan* stb. török méltóságnevek nem vertek gyökeret a magyar nyelvben, ellenben fennmaradtak a keleti hazából hozott *úr*, *fejedelem*, *nemes*, *hadnagy*, *folnagy*, *lőfő* stb. méltóságjelzők.

Megnyugvásomra szolgál, hogy *Németh Gyula*, a régi török-magyar ethnikai érintkezésnek mai legalaposabb bűvára, a magyarok és a legközelebbi rokon népek lovas multjára nézve a lényegben velem egyezően vélekedik. „A honfoglaló magyarság kialakulása” c. nagybecsű munkájában (125. l.) e tárgyról következőkép ír: „A magyar-ugorokat” — így nevezi „a török érintkezés előtti magyarságot” — „főleg zsákmányoló (vadászó, halászó) életmódot folytató lovas-népnek gondolom.” A vogulok és osztjákokra vonatkozólag nyilatkozata: „Míg ma a lovat inkább csak hallomásból és mondákból ismerik, ősi állapotukban lótenyésztő, lovas nép voltak. Világosan látszik ez a nyelvi adatokból: a *ló*, *másodfü-lő*, *harmadfü-lő*, a régi magyar *ló-fi* (= csikó), *lóra elleni* (= lóra ülni), *főló* (= „prima” ló), továbbá a *nyereg*, *ostor* szavak, illetve kifejezések megvannak a vogul és (illetőleg) az osztják nyelvben is”.

*

(*Deutscher Auszug.*) Nach der allgemeinen Ansicht der Historiker und Ethnologen haben sich die alten Ungarn von ihrem ursprünglichen Fischer- und Jägerleben erst nach der grossen Völkerwanderung unter dem Ein-

flüsse der sie umgebenden *türkischen* Völker zu einem kriegerischen Reitervolke herangebildet. Der Verf. bestreitet diese Auffassung mit Hinweis auf die reiche und unbedingt noch vor der Berührung mit Türk-völkern entstandene *Nomenklatur der Pferdezeit und des Reiterlebens*: nicht nur im Ungarischen, sondern auch in den nächstverwandten Sprachen der heutzutage nur in geringem Masse Pferdezeit treibenden Ugrier, mit denen sogar manche dieser Kulturwörter (wie auch selbst die Bezeichnung des „Pferdes“: ung. *ló, lú*, ~ vog. *lō, lūy, lū*, ost. *lau, lox* und des „Sattels“: ung. *nyereg* ~ vog. *na-rā, naurā*, ost. *noger*) gemeinsam sind. Dieser Umstand fällt um so wichtiger in die Wagschale, da wir im Ungarischen keine einzige sprachliche Angabe der Pferdezeit kennen, welche zu der älteren Schichte der türkischen Lehnwörter gehöre. Hätten die Ungarn das Reiterleben von Türken erlernt, so würde dies eine Menge türkischer Lehnwörter bezeugen, wie es im Bereiche der Viehzucht und der Agrikultur geschieht. Allein auch die Benennungen des „Füllens“ (ung. *ló-fi* ~ vog. *lūy-pī*; ung. *harmad fü ló* 'dreijähriges Füllen', eig. 'Pferd des dritten Grases' ~ vog. *xuram pum lūy* id., eig. 'drei Gras Pferd'), der „Peitsche“ (ung. *ostor* ~ vog. *ōštār*), und des „Steigbügels“ (ung. *kengyel*) stammen nicht aus dem Türkischen. — Allem Anschein nach wurzelt das Reiterleben der Magyaren in der *skythischen Kultur*, mit welcher sie mit viel Jahrhunderten früher, als mit der türkischen, in inniger Berührung standen. Zu dieser Annahme berechtigt uns das Vorhandensein *indo-iranischer* und *kaukasischer* Übereinstimmungen in der Terminologie des Reiterlebens im Ungarischen und in den nächstverwandten Sprachen, wie ung. *mén* 'Hengst' ~ osset. *mojnā* 'Gatte'; ung. *ostor*, vog. *ōštār* 'Peitsche' ~ awest. *aštrā*, pahl. *aštr* id.; ung. *szekér* 'Wagen'; ost. *iker* 'Schlitten' ~ altind. *čakata*, in Munda-Dialekten *sagar* 'Wagen'; dann ung. *nyereg*, vog. *na-rā, naurā* 'Sattel' ~ kaukas. (ččen.) *nevir, nuir* id.; vog. *pārən, pārən* 'Hengst' ~ kaukas. (džek) *barkan* 'Pferd'; vog. *supāl* 'Füllen (im 2. Jahre)' ~ kaukas. (swanet.) *sabol* 'Füllen'. Von diesen Übereinstimmungen verdient das Wort *szekér* unsere besondere Aufmerksamkeit, da es mit seinem *a > ä (e)* Lautwandel, wie viele andere indo-iranischen Lehnwörter in den finnisch-magyarischen Sprachen, eine *ossetische* Laut-eigentümlichkeit aufweist und somit auf alanis-skythische Herkunft schließen lässt. Auch der alte, von Skythen, Sarmaten, Awaren und Chasaren übererbte türkische Name des Dons, des Hauptflusses der Skythen, namentlich *Tān* oder *Tin* erscheint in Verhältnis zu der Form *Távaiš* (vgl. av. *dānav*, 'Fluss' ~ osset. *don* 'Wasser, Fluss' > russ. *Don* und ung. *tíz* 'zehn' ~ osset. *däs*, awest. *dasa-*) mit diesem Lautwandel. Die Änderung der indischen Lautform *čakata* ~ munda sogar zu *szekér* weist offenbar auf indo-skythische Vermittlung. Auch die indo-iranischen Lehnwörter der Viehzucht, wie ung. *tehén* 'Kuh', *üsző* 'Kalb' und *tej* 'Milch' haben hinsichtlich der Vokale dieses Lautgepräge. Spuren der ehemaligen Pferdezeit und des Reiterlebens lassen sich auch in der alten Volksdichtung der Wogulen erkennen, wo sogar eine Beschreibung des Bärenjagdes zu Pferde, wie dies Herodot von den Jyrken erzählt, vorkommt. Das beliebte *Pferdeopfer* und die in den Gesängen oft erwähnte „mit Füllenfett reichliche Schüssel“ zeigen ebenfalls darauf, dass das Pferd bei den Ugriern der Vorzeit als Haustier gezüchtet wurde. Dass die Ungarn das Reiterleben erst von den Türken erlernt hätten, kann weder historisch, noch sprachlich bewiesen werden. Die Onogur-Bulgaren, von denen die ältere Schichte der ungarisch-türkischen Lehnwörter stammt, waren Viehzucht, Ackerbau und Handel treibende, friedliche Sassen, die sich sogar, wie die Fischnamen *tok, söreg, csabak* und die Benennungen der Fischergeräte *gyalom, cége* und *szigony* türkischer Herkunft beweisen, auch mit der Fischerei beschäftigt haben.

Munkácsi Bernát.

A „KONGÓZÁS“.

Ismeretes ennek a népszokásnak a szűzgulyafordítással, szűzgulyahajtással való összekapcsolása. *Kessler-Balogh Edgár* azt bizonyítja, hogy a pártában maradt leányok húshagyói kikolompolása a tavaszi gulyahajtás emlékének gúnyos átformálása. (Ethn. 28:256.) Hogy a szűzgulyahajtás a szűzgulyafordításból fejlődött, azt én is elfogadtam; de mert a jószág éjjeli felébresztésének: „megfordításának” nálunk az a célja, hogy szerencsés legyen az új évben, — tekintettel arra, hogy a nőknek ily durva kigúnyolását egyetlen régi népi szokásunkból sem ismerjük, — annak a hitemnek adtam kifejezést, hogy ennek az átformálódásnak nálunk eredetileg nem a lányok kigúnyolása volt a forrása, hanem éppen a jókívánság: férjhezmenés, szaporodás az új évben (mint a lucázó és regős-énekekben is), s csak a farsangi bohóságokhoz kapcsolódva vette fel idővel leánygúnyoló szerepét. (Ethn. 29:38.) A kolompolásról s ennek a szűzgulyázáshoz való kapcsolódásáról azonban akkor is más volt, ma is más a meggyőződéselem...

„Januárius elsején, Krisztus körülmetéltetése napján, szokás a magyaroknál strenát, azaz ajándékot adni a beállott év jó kívánásáért. A királytól úgy kéri ezt, hogy kiki mestersége szerszámaival nyújtja elé: a síposok a sípot, a kürtösök a tárogatót, a hárfások a hárfát, a szakácsok a fazék- és abárló-villákat, s mások egyéb, mesterségükhöz tartozó műszereket hoznak. A király néhány aranyat lökött a fazékba, s a síp, tárogató s a többi holmiba külön ajándékot dobott, mert a királyi pincemester úgy sejtíté a csendülésből, hogy az elértartott kupába pénz vettetett... Ekkor Galeothoz fordult a király, mondván: «Miért nem tárod ki te is szerszámaidat az újévi ajándék elé? Lám, ez fazekat, amaz billikemot, némelyek dobott s a pincemesterek kupákat, a lovások vakarót, a szabók tűt és ollót, a csizmadiák dikicsét meg árat nyújtván elé, megkapták illetőségöket» — írja Galeotti. (Cap. XXIV., Kazinczy Gábor kiad. 44.)

Ugyanilyen volt a vidéki udvarházak sztrenázása is: az alkalmazottak az uraság elé vonulnak, kiki kezében tartja foglalkozása szerszámaival s foglalkozását mimeli.

„A kendilónai gr. Teleki-udvarban 1906 újév napján régi szokás felelevenítése képen megjelentek az összes uradalomhoz tartozók boldog újévet mondani és szólott a kovácsok kezében az üllő és kalapács, a kocsisok kezében pattogott az ostor és mindenki a maga mesterségét buzgalommal színlelte, minek következtében mintegy 180 korona osztatott ki a boldog újév viszonzásául.” (Kolozsvári Ellenzék, 1906 jan. 1.)

A faluk sztrenázása még egyszerűbb, egészen a falu életviszonyaihoz simul.

„Erdélyben sok helyütt a béresek újév reggelén kiállítanak az udvarban és ostorral csattogtatnak.” (P. H., 1893 dec. 31.) „Újév napjának reggelén a falusi bérlők udvarában szolgáló béresek, szám szerint 10—15, egy csoportba gyülekezve végigjárják a falu jobbmódú házait s az udvarokban futkosva, bőrostorok pattogatásával, kolompok zörgetésével, meg „héh, hó, ne, esá” állatterelő indulatszók kiáltásával az egész ház népségét felriasztó iszonyatos lármát csapnak. Némelyik évben kiegészítette még a csapatot egy sajtárt és benne literes mértéket vívó ember, ki folyton ezt kiabálja: «Ne hagyj, hogy szopjon!», t. i. a borjú. Ritkábban favágó is csatlakozott hozzájuk, ki a földnek egy bunkós fával való ütogetésével jelenti favágói mivoltát. Ezt az újévi üdvözlést jelképező zajt mindaddig folytatják, míg érte a baksist meg nem kapják. Végül a csapat által közösen szerzett pénzből együttes pálinkázás fejezi be az ostorosok kirándulását.” (Apahida, Erdély 21:26.) „Újév napján szokták, hogy a cselédek az elhagyott urak házát és családját azzal tisztelik meg, hogy éjszakán eljönnek és a ház előtt ostorpattogatásokat visznek végbe. Ekkor a gazda behívja és traktálja őket itallal és pénzt is ajándékoz nekik, hűségük jeléül.”

(Magyardécs, Semayer-gyűjtés, Népr. Múz.) „Újévkor szokás, hogy a béresek ostopattogtatással minden gazdához bemennek az udvarra, ezért pálinkával megkínálják.“ (Dellőapáthi, u. o.) „Újévkor kora reggel a szegénység hajnalban csattogtatnak ostorral, mint mikor hajtják a marhákat s eltetik a gazdát.“ (Szászbréte, u. o.) „Szilveszter napján kora reggel ostorral csattogtatnak az udvarokon, miközben úgy kiabálnak, mintha lovakat vagy marhákat hajtának.“ (Felőr, u. o.) „Újév reggelén a cselédség ostopattogtatásokkal költi fel gazdáját, aki ezt mézzel édesített pálinkával köszöni meg. A pattogtatást kurjongatás követi.“ (Nagyiklód, u. o.) „Újesztendőbe a cselédség az udvaron kereken áll s ostorral csattogtat.“ (Hidalmás, Nyr. 13:89.) „A cselédség is igyekszik munkájával; az állatot megtisztítják s előbb az aranyos vízre, innen, ha az udvarhoz tartoznak, a gazdatiszthez, majd a pap s a tanító ablaka alá hajtják s oly ostopattogtatást visznek végbe, hogy bátran pisztolydurrogatásnak vehetné az ember.“ (Alsófehér m., Lázár 68.) „A béresek az újév reggelén kiállanak a kapuba s ostorukkal nagy csattogtatást tesznek.“ (Székelység, Pesti Hirlap, 1911 dec. 31, Szózat, 1922 jan. 1.)

A pásztorok újévkor el levén foglalva, karácsony este tartották sztrénájukat.

„Karácsony estén a pásztorok kürtölnek és marhaharanggal kolompolnak, sőt lövöldöznek is.“ (Drávafok, Somogy m. mon. 207.) „Karácsony-éjféli mise előtt a pásztorok a kezükben levő csengettyű s kolomp rázásával végigvonulnak az utcákon.“ (Gőce, Ethn. 6:333.) „Karácsony este a pásztorok is kiállnak ostorokkal az istálló elé.“ (Császboszok, az Ifjú Polgárok Lapjának gyűjt., Népr. Múz.) „Karácsony este a Somlóvidéki pásztorok éktelen kolompolással, ostopattogással, lármával bejárnak a falut, ... ostort csattogtatva benyitnak a házakba s ezért tojást, kolbászt stbit kapnak. Dunántúl egyéb helységeiben, főképp Zalában is ismerik, így Nagykapornakon, Zalaszentgróton.“ (Ethn. 39:101.) „Karácsony estéjén ustorokkal csattogtatnak, a kanászok és tehénpásztorok kürtölnek.“ (Nagyfalu, Ethn. 10:395.) „Már éjjel után megjelen a csordás, fakéreg-dudáján recsegős indulót fúva s borralót kér.“ (Tokaj, Hölgyfutár, 1859. 1:62.)

A vas megyei pásztorok 1649-i céhlevélében ezt olvassuk: „Szent Márton-napján, valamint a régi a szokás volt, most is, akitől mi lehet, megadattassék.“ (Herman: M. pászt. szók. 195.) S a karácsonyesti pásztor-sztrénázáson kívül itt-ott találunk más napra, pünkösdre eső ostopattogtatást is.

„Pünkösöd vasárnapját megelőző éjjel már 12 órakor erősen pattogtatják ostopaikat a pásztorfiúk.“ (Kéthely, Békefi 45.) S amit ilyenkor kaptak, nevezték „pünköszyi garas“-nak. (Radványi: Ipolyszalka nyelvjárása 58.)

S amikor az újévi sztrénázás kísérő körülményeit a más napokra eső pásztor-koledálásokra is átruházták, már megkezdődött az eredeti szokás bomlása. Még inkább növelte ezt a bomlást az, mikor a béresekhez nem béresek (gazdalegények) s a pásztorfiúkhoz a falu sihederei is hozzájuk csatlakoztak. Először persze pusztá mulatságból, idővel azonban ez a csatlakozás állandósult s az eredeti béres- és pásztor-sztrénázásból ünnepi legény- és suhanc-koledálás lett.

„Az ünnepek előestéjén, különösen Szilveszter előestéjén, szokásos a durrogatás. Esti harangszó után szokás kiállni az utcára hosszú, karikás ostorral s hatalmas durrogatással vagy pisztolylövéssel jelezni a holnapi nagy ünnep közeledtét.“ (Ormánság, Várady: Baranya m. mon. 1:191.) „Újév vigiliáján kürttel, tülökkel, ostorral, csengővel, kolomppal mennek ablaktól ablakig s éktelen lármát csinálnak. Előttük cigányok járnak.“ (Tiszakarád, Ethn. 37:89.) „A beszélők pénzt kapnak.“ (Taktaszada, u. o.) „Borzéken 12 órakor van ez éjfélikor.“ (U. o.) Szokás Visen is. (U. o.) „Zsujtán éjfélikor csinálnak lármát s nagy tüzeket.“ (U. o.) Mádon (u. o.) és Bodrogkisfaludon (Ethn. 28:270.) verssel kérnek engedélyt és búcsúznak el. „Újév

napján reggel jókor a legények ostorral csattogtatnak.“ (Girolt, Semayer.) „Új-
esztendő virradtára marhát itatnak s ostort pattogtatnak.“ (Kalotaszeg, Jankó 168.)
„A legények szárazszerdán harmónika mellett tepsiverés és kolompolás közt búcsú-
módjára keresik a farsangot.“ (Apc, Heves m. mon. 219.) Gulácson húshagyó kedden
bemennek a legények az udvarba, „egy ember egy nagy ostorral pattogat“ s ver-
ben engedélyt kér a gulya megfordítására. (Ethn. 28:270.) „Húshagyókor faluszerte
kürtölnek és kolompolnak.“ (Csicsér, Ethn. 28:251.)

„Karácsony estéjén a gyermekek kolompolás, csemetés és ostorcsattogtatással
végigjárják az utcát.“ (Drávafok, Somogy m. mon. 207.) „Karácsony este néhány fiú
összeáll s a falun keresztül-kasul járva csemet, kolompol és ostorral durrogat.“
(Csácsbozsok, az Ifj. Polg. Lapjának gyűjt., Népr. Múz.) „Az óév estéjén különös
szokás a nyájfordítás. Nagyobb fiúk végigjárják a falut, bekocogtatnak a házakon
s kérdik: «Szabad-e megfordítani a nyáját?» Ha erre engedélyt kaptak, éktelen
kolompolással ostort pattogtatnak, hogy a nyáj fölriadjon és megforduljon. Ezért
a szíveséggért persze ajándék jár.“ (Mezőzombor, Zemplén m. mon. 159.) „Óév esté-
jén, kolomppal a kézben, sorba áll a falu gyerekserege. Háztól-házig mennék s a
vezető engedélyt kér: szabad-e a marhát megfordítani? Igenlő szóra a gyereksereg
éktelen kolompozásba, kiabálásba és ostopattogatásba kezd.“ (Nagykároly, Ethn.
29:38.) „A falusi cigányfiúk s napszámosok gyermekei már újév-reggel 7 órakor
beállítanak párosával a házakba s egy szépen csengő vasrudat vagy ócska vaspántot
kalapáccsal ütögetve, az alábbi verscskét mondogatják: «Patkószegyet csinálók,
ráfot felhúzó, ló-ló-lovat vasalok, hej csuiri bátor.» Ezt kétszer-háromszor elmond-
ják, míg az üdvözlétért járó ajándékot megkapják s azután továbbállnak.“ (Apa-
hida, Erdély 21:26.) „Az év utolsó estéjén az apróbb fiúk ostorokkal csattogtatnak,
harangot ráznak, kürtölnek, úgy, mint a csordás szokott.“ (Magyardécse, Semayer.)
„Farsangi szokás van, hogy elején és végén a serdülő ifjúságot végighajtják, nyakuk-
ban kolomppal, a falun.“ (Csegöld, Katona Mihály r. k. tanító ért.) „Miklós napján
régebben csöngettek, kolompoltak az utcán végig.“ (Gönczi 242.)

Amikor az eredeti újévi sztrenázás idáig homályosult, nem is tekintet-
ték önállóan, hanem összekapcsolták ugyanazon napnak más szokásaival
s együtt üzték őket.

„Farsang-esténként maskarát öltöztetnek s azokat ostoros legények hordozzák.“
(Páncélsch, Semayer.) „Újév napján reggel jókor a legények a leányosház udvár-
tól elviszik egy más helyre a kaput, kieresztik az ólból a sertéseket, ostorral csat-
togtatnak, hosszú fákat az utcán keresztbe tesznek.“ (Girolt, Semayer.) „A moldvai
csángók a farsangot újesztendő estéjén hajtják be. A legények nagy ostopattogta-
tással, ujjongással járkák végig a falut. Magukkal viszik a bikát. Ez egy félfenekű
dob-féle hangszer, mely úgy készül, hogy egy feneketlen fabödön félvégére bány-
bőrt feszítenek. A bőr közepén nyílás van, melyen lófarok nyúlik ki. Ezt a feszes
bőrfelületen nedves tenyérrel dörzsölik s a dob bűgő hangot ad.“ (Erd. Múz. 1930:
165.) E szokást „hejgetés“-nek nevezik; bővebb leírását l. Ethn. 18:290.

És itt-ott ahhoz a naphoz fűződő babonás hiedelmet kapcsolnak, főleg
a karácsonyesti és újévreggeli ostopattogatáshoz. A nagykarácsonyi szo-
kásnak kiskarácsonyra való átvitele nem szorul magyarázatra, a nagy-
karácsonyi hiedelmeket pedig a helyenkint még ma is szokásos Luca-ostor
magyarázza.

„Luca napjától kezdve karácsony estéjéig ostort szoktak fenni kenderfonálból,
mellyel éjfél mise idején a sühederlegények utcaszerte pattognak.“ (Nógrád m.,
Ethn. 8:378.) „Aki karácsony éjjelén, mikor az éjfél misét mondja a pap, egy Luca
napján készített ostorral körülpattogja a templomot, megismeri a boszorkányokat.“
(Eger, Ethn. 18:100.) „A pásztoremler ha karácsony-éjjélkor lucaszéken ül, oszt a
karikást magánál tartja, oszt jót esattant, a boszorkányok tehennek válnak, hát úgy
maga előtt hajthati.“ (Sátoraljaújhely, Nyr. 16:43.) „Bajmokon Luca napján ostort
kezdenek fenni s dolgoznak rajt karácsony előestéjéig minden este. A kész ostort

azután elviszik az éjfélí misére és szentségre harangozásokor a templom előtt pattognak vele, miközben meglátják a boszorkányokat." (Bácsbodrog m. mon. 338.) „A legények ostort fonnak, de olyformán, hogy kezdik a fonást Luca estvéjén és folytatják naponként csak egy csomó-allát fonván karácsony estig. Akkor készen kell lennie. De nagy vigyázat kell a bűbajos ostonra a fonás ideje alatt, mivel a rosszak, ha csak szerét tehetik, elorozzák. Az ilyen ostorokkal aztán karácsony estvéjén az utcákra kiállva falu hosszatt durrogatnak és ez igen hathatós, ők tudják, mire.” (Magyar Hazai Vándor 1835., id. Ethn. 40:214.) Hallomásból tudom, hogy a szokás Baranyában is megvan, másutt azonban már elhomályosult: „Luca éjjelétől karácsonyig minden éjszaka ostonnal pattogtatnak.” (Bart, Esztergom m. mon. 86.)

S ezek a babonás hiedelmek kétfélék:

Somló vidékén: „hogy az állatokat megóvják a rossz szellemektől (Ethn. 39:101.), Nógrádban (u. o. 8:378.) s Esztergom megyében (Esztergom m. mon. 86.): „hogy elijesszék a boszorkányokat”, Erdélyben: „hogy elűzzék a marháktól a rossz szellemet” (P. H. 1893. dec. 31.), a Székelységben: „azzal üzik el a szerencsétlenséget hozó rossz szellemeket”. (Pesti Hirlap 1911. dec. 31., Szózat 1922. jan. 1.) Nagyszalombán: „hogy a jószág a következő évben egészséges maradjon”. (Ethn. 10:395.) Hídalmonostornál: „az udvar egész évben szerencsés lesz”. (Nyr. 13:89.)

Göcsejben: „hogy ez évben sok malac és borjú legyen” Gönczi 266.), Nagykárolyban: „abban a hitben, hogy ha ettől a marha felébred és másik oldalára fordul: bő és szerencsés szaporodása lesz az új farsangig” (Ethn. 39:38.), a szászbrétei ref. magyarok közt: „hogy a gazdának sok marhája legyen”. (Senaycr.) A bebocsátást kérő versben benne van az engedélykérés a nyáj megfordítására: Mádon (Ethn. 37:89.), Mezőzomboron (Zemplén m. mon. 159.), Bodrogkisfaludon és Gulácsoson (Ethn. 38:270.), s gulyafordítás a szokás neve: Tiszakarácson és Visen is. (Ethn. 37:89.)

S a babonás hiedelmek közül legérdekesebbek ez utóbbiak, a nyájfordításhoz kapcsolódók: ha a jószág éjfélkor a másik oldalára fordul, bő és szerencsés szaporodása várható az új évben; s a jószág felébresztésére való a kolompolás, ostopattogatás, hóhécsázás. Legérdekesebbek, mert ezek kapcsolják a farsangkor férjhez nem ment lányokhoz a béresek és pástörök eredetileg újévi sztrénázó ostopattogatását és kürtölését, kolompolását.

„Farsangfarkán foly a korcsmázás; a pajkos legények a hoppon maradt leányoknak... bádogfedővel csörömpölnek az ablakuk alatt.” (Mailáth: Bodrogközi Tiszaszabályozási Társ. Évk. 123.) „Húshagyókedden csak olyan házhoz mennek, ahol férjhez nem ment eladó lány van s a lánynak ki kell mennie.” (Bodroghalom, Ethn. 38:270.) „Húshagyókedden azt mondják a lányosház ablaka alatt: „Húshagyó, húshagyó, itt is van egy vén tinó”, — vagy „itt maradt az eladó”. (Kisgecőj, u. o.) „Zádorfalván az öregek megkergetik a Szilveszter-esti kocsmázókat.” (U. o.) „Csengőzik: csengővel zajt csap farsang utolsó estéjén a sok pulya.” (Fornos, Nyr. 40:236.) „Csüddögöl, csüddönget: lármát üt a gyermekcsapat farsang végén, azaz visongat, élesen füttyöl, rossz pléhkályhadarabot verdes, ostonoz, kongózik.” (U. o., Nyr. 40:236.) „Farsang utolsó estéjén a fiúk a lányosház elé vonulnak s ott csengővel, kongóval, ostonnal, kolomppal, rossz bádoggal fülsiketítő lármát csapnak, visongatnak, élesen füttyölnek, sivitnak, majd ezt kiabálják: „Húshagyó, húshagyó, lányokat itthonhagyó!” Vagy ezt kiáltja a legény: „Kinek van eladó lánya, hajcsa ki a szűzgulyába!” A leány visszafelel: „Rönköt emelj, szakadj meg, mér nem házasodtál meg!” Legényesház előtt pedig így ordítanak: „Árpakenyér, zab, legény, mér maradtál vén legény?” Erre mondják: kongóznak. (Fornos, Nyr. 40:237.) „Farsang utolsó estéjén rossz fazekakat ütve, így kurjongatnak a megmaradt lányoknak: „Húshagyó, a lányokat itthonhagyó!” (Török: Beregvármegyei nyelvjárás 46.) „Salamon tiszamenti község gyermekei a hamvázószerdá előtti estén sorra elmennek a lányosházak elé, ahol farsang alatt is pártában maradt

a nagyobbfajta, 18—20 éves cladólány. A ház előtt kongóznak, ostorral patogatnak, meg mindenféle más szerszámmal is éktelen macskazenét csapnak. Közben egyre azt éneklik, hogy: „Húshagyó, húshagyó, ittmaradt az cladó!“ (Ethn. 28:251.) „10—12 legény kongót kötött a nyakába, 2—3 pedig ostorral patogatott és beszólt a házakba, hogy: „van-e leány cladó?“ Ahol volt, ott mindnyájan rázendítettek a salamoni kétsoros rigmusra.“ (U. o.) „Ennek egyik változata Bátor községben a következő: „Húshagyó, húshagyó, leányokat itthagjó!“ (U. o.) A barkasziói reformátusok azt mondják húshagyókor: „Kinek van cladólánya, hajtja ki a szűzgulyába!“ (U. o.) „Aki farsang végéig sem ment férjhez, azt akarják kihajtani a szűzgulyára. Evégből a gyerekek kongót kötnek a nyakukba és a szokás keretében mint gulya szerepelnek. A legények ostorral hajtják őket, mintha pásztorok volnának, közben zajt csapnak az ostorokkal és sípolnak is. A gulyát maszkírózó gyerekhadat itatni hajtják be a legények egy-egy gazda udvarába, ahol megmaradt az cladó. Míg a gyermekek a kút körül kongatnak, a legények bemennek a gazdához és azt követelik tőle, hogy engedje ki a szűzgulyába valót. Természetesen ez sohasem történik meg, a kicsüfolt leány inkább inkább a ház legelrejtettebb zugába a legények elöl.“ (Bátor, u. o.) „Tarpán húshagyókedden kolompolnak, főleg ahol nagy lányok vannak.“ (Ethn. 27:90.) „A legények a pártában maradt leányok ablaka alá mennek farsang utolsó estéjén s tehénkolompot csörgetnek, aztán bekiáltanak: Kinek van cladó lánya, hajtja ki a szűzgulyába!“ (Nyírvásvári, Balogh Béla tanító ért.) „Farsang utolsó napja estéjén a suhanckorban levő fiúk pergőkkel, kolompokkal, kürtökkel s ostorokkal felszerelve, végigladangolják az egész falut; egyik-másik ház előtt, ahol idősebb cladólány van, hosszabb ideig csörgetnek“. (Túristvándi, Tolnay János tanító ért.) „Bot-, Kis- és Nagypaladon a gyerekeket szedi össze egy pár legény, kolompot kötnek a nyakukba s nagy ostorpatogás között így hajtják ki őket a nőtlenül maradt legények s pártában maradt lányok háza elé. Itt az udvarba az itatóvályúhoz terelik őket.“ A szokás azután egészen úgy folyik le, mint Fornoson. (Ethn. 39:37.) „Az újév utolsó óráján a fiatalok hatalmas ostorpatogatásokkal riasztják fel az alvókat, különösen ott, ahol vénlány van a háznál.“ (Bagos, Petri: Szilágy m. mon. 1:714.) „A fiúgyermek újévkor összeállanak, vasfazekakkal, csengőkkel, kolompokkal, ostorokkal, kondáskürtökkel, sípokkal és hasonló lármát okozó eszközökkel felszerelve, bejárják a falut, sőt ellátogatnak a szomszédos községekbe is. Az oly házaknál, amelyekben pártában maradt leányt tudnak, valóságos macskazenét csapnak, vagyis a vénlányt kikolompolják.“ (Hajdú m., A Csajkás 1911:2.) „Húshagyókedden régi szokás, hogy kikolompolják az öreg lányokat... N. Gy. két legénytársával kolompokat szedett össze az istállóban, majd hármasan elindultak kikolompolni az öreg lányokat... A bíróság tényként állapította meg, hogy a községben régi idők óta szokásos farsang utolsó napján az öreg lányoknak kolomppal való kihirdetése, ami annyit jelent, hogy a kikolompolt leány öregszik ugyan, de a jövő farsangon még férjhez mehet.“ (Okány, Est 1928. febr. 4.) „Szilveszter estéjén fiúgyermek (6—12 évesek) mindenféle lármás eszközökkel, vasfazekakkal, csengőkkel, kolompokkal, ostorral, kondáskürttel, sípokkal stb. felfegyverkezve összeverődnek, csapatostól bejárják a községet (alkalmas enyhe időjárás esetén a szomszéd községekbe is ellátogatnak) s oly házaknál, ahol a férjhezmenésre már megérett, de pártában maradt lányt tudnak, éktelen lármát, valóságos macskazenét csapnak, vagyis az illető leányt kikolompolják. Persze, a dal és kurjongatás sem hiányzik soha, noha a legtöbb helyen nem jutalomban, de szidásban részesülnek. E szokás igen régi lehet, mert a községben lakó legöregebb emberek is gyakorolták már gyermekkorukban.“ (Tétlen, Ethn. 16:121.) „Hamvazószerdán reggeltől estig a legények kolontoznak, kisebb csoportokban felkeresik a lányosházakat; holmi elemózsiát kérve, nem szünnék meg tréfálni.“ (Déva, Népr. Ért. 7:91.) Szalontáról (Viski: A szalontai nép nyelvéből 2:12.) és Kecskemétről (Nyr. 30:343.) is feljegyezték a rigmust: „Átkozott húshagyó, lányokat otthonhagyó!“.

Az újévi sztrenázás célja tehát az volt, hogy az alkalmazottak az uraság vagy a gazda elé felvonulva, neki szerencsés újévet kívánjanak s hogy

foglalkozásuk szerszámaikat kezükben tartva, rendes munkájukat mímelve, egész évi munkájukért jutalmukat, koledájukat átvegyék. Ezt bizonyítja a sok köszöntő, jót kívánó beszéd is. Mint annyi más szokásunk, időjárástól az újévi sztrénázás is a fiatalság pusztá mulatságává vált; előbb jókívánatos koledáló mulatsággá, majd a koledálás is elmarad, s pusztán utcai síheder-mulatság lesz belőle. Ekkor aztán átmegy minden olyan napra, amikor koledálni szoktak, s hozzácsatlakozik minden ünnepi mulatsághoz, bohósághoz. Majd hozzákapcsolódnak azok a hiedelmek is, amelyek az elcsúszott napokhoz fűződnek; hiszen az eredeti újévi sztrénázó üdvözlésben és jókívánásban már benne rejlik csirája a szerencse-varázslásnak. Ünnepi szokásaink jókívánásai azonban nemcsak a termésre és tenyésztésre vonatkoznak, hanem bennük van a család szerencséje s boldogsága is. Így lesz a jószágkolompolásból lánykolompolás. De nemcsak lánykolompolás, hanem legénykolompolás is... És nemcsak farsangkor kolompoznak, hanem Szilveszterkor is... És nemcsak legények kolompoznak, hanem leányok is... És nem mindenütt tartják megsejyenyítésnek, mert sokhelyt ajándékot is adnak a kolompozóknak... Mindezek kizárják, hogy a kolompozás már eredetileg leánykigúnyolás lett volna, amint Kessler-Balogh hiszi, sőt éppen ellenkezőleg: jókívánat, a család legényének, leányának szerencsés szaporodása az új évben. Ezt bizonyítja az is, hogy éppen az ú. n. szűzgulyafordításhoz kapcsolódó hiedelem miatt néhol a jegyváltáskor is kolompolnak.

„Kendőváltás alatt néhány csintalanabb síheder kolomppal megjelenik az ablak alatt s mindaddig kolompol, míg egy kancsó borral és kaláccsal le nem csitítják.“ (Agárd, Magyarország és Erdély képekben 1853, 2: 31., Réső 2.) „A leányosház környékén a falunak csaknem minden tilója és törője megjelenik, s azok csatogtatásával az egész falu figyelmét felköltik arra, hogy Virág Emerkának most van a kendőlakása.“ (Palócság, Ethn. 2: 101.) „Kendőlakások a faluban egyszerre nagy csengés-bongás támad. Az állatok nyakáról lekerül minden csengő, minden kolomp, hogy hirdesse az örömhírt a falunak.“ (Palócság, Népr. Ért. 7: 220.)

A kolompolás csak később és ott vette fel leánygúnyoló szerepét, ahol a farsangi bohóságokhoz kapcsolódott. Bizonyítéka ennek az, hogy ahol a kolompolás nagycsütörtökre csúszott, ott „a zsidókat gúnyolják, mert ők is gúnyolták Krisztust“. (Fullókércs, Abaújház, Ethn. 37:90.)

*

(*Deutscher Auszug.*) „Kongózás“ wird in Ungarn ein Faschingsscherz benannt. Junge Leute gehen lärmend, mit Rinderglocken läutend, am letzten Faschingstag durchs Dorf und kehren bei Häusern ein, wo die mannbare Tochter keinen Bräutigam gefunden...

Wie Galcotti berichtet, ist es bei den Ungarn ein alter Brauch, dass die Angestellten des Hofes sich am 1. Januar vor den König begeben, in ihrer Hand die Geräte ihres Berufes haltend, ihr Gewerbe nachahmen und hiefür ein Geschenk (strena) erhalten. Ebenso verlief das Strena-Holen an den Adelshäusern und in den Bauernhöfen der Dörfer, nur natürlich einfacher, der Wirtschaft und der Lebensführung des Adels und des Bauernstandes angepasst. Die Hauptteilnehmer sind die peitschenknallenden Knechte und die Viehglocken schüttelnden Hirten. Erstere hielten ihren Umzug am Neujahrsmorgen, letztere wegen ihrer Beschäftigtheit am Weihnachtsabend. Aus den Luftbriefen der Hirten vom XVII. Jh. wissen wir, dass sie Geschenke auch an anderen Feiertagen bekamen, (Pfingsten, Martinstag), und den weihnachtlichen Umzug auch an diesen Tagen abhielten.

Die Zersetzung des alten Brauches wurde noch dadurch befördert, dass sich zu den Knechten die Bauernsöhne und zu den Hirten die halbwüchsigen Burschen des Dorfes gesellten. Anfangs natürlich, um sich zu unterhalten, später aber wurde dieser Anschluss ständig, aus dem ursprünglichen alten Strenaholen der Hirten und

Knechte wurde ein festliches Koledieren der Burschen. (Am Lucien- oder Nikolaus- tage, am Weihnachtsabend, zu Sylvester, am Neujahrsmorgen, am Faschingsdienstag oder Aschermittwoch abend.) Als das ursprüngliche Neujahr-Koledieren sich so weit verdunkelte, wurde es mit den anderen Bräuchen dieser Tage verbunden, sodann auch mit deren Aberglauben: dass das Peitschenknallen und Viehglockenläuten die Hexen von dem Vieh fernhält, dass das Vieh sich zur Mitternachtszeit dieser Tage auf die andere Seite wendet, dass es sich im neuen Jahr stark vermehren wird. Dieser letztere Glaube knüpfte das ursprünglich neujährliche Strena-Peitschenknallen, Hornblasen und Viehglockenläuten der Hirten an die während des Faschings unverheiratet gebliebenen Mädchen. Der ursprüngliche Zweck war nicht die Spöttei, sondern das Beglückwünschen, Heiraten, Vermehrung. Dies beweist, dass man nicht nur für Mädchen mit der Viehglocke leutet, sondern auch für Burschen und dass nicht bloss die Burschen dieselbe läuten, sondern auch die Mädchen. Auch wird das Viehglockenläuten nicht überall als schändlich erachtet, die Läutenden werden sogar beschenkt. Als Beweis hierfür dient, dass man vielerorts auch bei der Verlobung mit Viehglocken läutet. Das Viehglockenläuten verändert sich also nur mancherorts in Anknüpfung an die Faschingsscherze vom ursprünglichen Beglückwünschen zu einer Mädchenverspottung, so wie man mit Viehglockenläuten am Gründonnerstag die Juden verspottet, weil auch sie Christus verhöhnten.

Szendrey Zsigmond.

AZ ORMÁNYSÁGI NÉPVISELET.*

Hogy az Ormányság hol terül el, hány falut foglal magában, mekkora a lélekszáma, kik a lakosai, a lakosságnak milyen a hajléka, foglalkozása, erkölce, szokása, erre vonatkozólag utalok a „Protestáns Szemle“ 1927. évfolyamában „Az Ormányság“ c. alatt megjelent tanulmányomra. A viseletéről szólva, itt is rá kell mutatnom az Ormányság színmagyar, kálvinista népének az utolsó harminc esztendő alatt úgy lélekben, mint külsőségeiben történt nagy átalakulására. Kutatásaim közben akárhányszor megtörtént, hogy a ruhaviselet egyes darabjait már csak a vének elbeszélése alapján tudtam úgy, ahogy leírni.

I. Nőiviselet.

1. *Hajviselet.* A leány haját középen kettéválasztották, két oldalt koszorúra befonták, vagy „kipitykölözték csikésen“, azaz a szélső fürtöket gömbölyded csomócskákban szabályos távolságban kiugró „pityköl“-szerűen egymásra fésülték s hátul a vastag fonatot, „cicát“, három ágból fonva alábecsattották, úgy, hogy a fonás a hajtótól lefelé kb. a nyak és a váll találkozásánál kezdődött csak, tehát a nyak táját még szélesen borította s végén pántlikával díszítették. Közvetlenül a hajtó alá a haj szélességének megfelelő ú. n. „hátas“-t tettek, kb. 8—10 cm széles, szabályos négyszög alakú ruhácskát, hogy a haj az „imög“-öt ne szennyezze. Így hordozta haját a lány lakodalma éjjeli órájáig, amikor hátul a tarkó alatt félkörben felsodorták, mintha a mai bubifrizuránál valamivel hosszabb hajnak legvégén hengeralakúra összehajtogatott sodrása volna, a többi, addig leomlott hajrészt most már nem az eddigi egy, hanem két „cicá“-ra fonták, a tarkóra „percz“-alakúan fűzővel fölvarrták, ami néha elég fájdalmas művelet volt.

2. *„Fékört“.* Alul háromnegyed-kör alakúan domborulattal összehajtott kéregpapiros, fölül köröskörül a szélen fekete csipkeszegés, közvetlenül mellette fehér „sík“-kal, a fekete és fehér szín között olykor sodrásokkal, félkör alakú díszítésekkel ellátott, fehér üveggyöngyökkel kivarrt piros szá-

* A Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadás!

lag is volt s belül a három szalagdísz között kb. 10–12 cm széles, laposan köralakú mező teletüzdelve sokszínű, a legfiatalabbaknál égő-piros szalagokból redőzött apró rózsákkal, az ú. n. „mestörké”-kel, „pillangók”-kal, póliumokkal, gyöngycsomókkal, vékony, sodrott ezüstszálcscsák, az ú. n. „fórizs”-ok végén minden fejmozdulásra rezdülő „rezgők”-kel, azaz: közepén virágalakú „mestörke”, amiből még tovább kinyúló „fórizs”-nak a végén üvegyöngyöcske játszik, üveggömbös brosstükkal, a virágdísz alól kikandikáló „hárász”-szal s a művészkezü asszony izlésétől függő változatos alakú egyéb díszítéssel. Ennek a domború kéregpapirosnak aljához aul most a domborulat méreténél kissé szélesebb s legalább kétszer olyan hosszú piros, erős papiroslapot varrnak, amihez fenti virágmező alsó részéhez erősítve két párhuzamosan haladó, tenyérnyi széles szalagot feszítenek ki. Fiataloknál ennek a mezeje is égő-piros — zöld levelekkel, lila harangvirágokkal, ibolyákkal s még égőbb-piros rózsákkal telehímézve. Alul redőzés. A redőzés fölött két sor piros szalag, „pityköl” s a két „pityköl”-sor között, esetleg a két széles szalag összevarrásánál — alul azonban kb. a fele tájától nincs összevarrás — ismét fent leírt „mestörké” és egyéb díszek. Erre a két széles szalagra jön még végül a két „fül”, azaz: ugyanaz a széles szalag kétszeresre összehajtva, kifelé álló szöveget alkotva, úgyhogy a hajtás felső vége kissé bentebb esik az alsónál s ami mező így az alsóból láthatóvá lesz, ide kerül a „fékötő” két legnagyobb „mestörke”-rózsája a hozzáerősített lecsüngő „fitak”-kal s fitak végén sárga rézgömbbel, az ú. n. „bubúcs”-csal s esetleg még néhány, különböző színű, sodrott szalagdísszel. Érdekes sajátága volt még az ormánysági „fékötő”-nek, hogy kb. 8 különböző változatban színét és alakját kor szerint váltogatta s szégyen volt, ha pl. valaki maga fiatalítására nem ragaszkodott szigorúan a törvényesnek elismert alapszínhez és alakhoz. Ez az alapszín kb. 35 éves korig volt piros, de égő-piros alapszínből fokozatos átmenettel mindig halványabb pirosba, mindig szaporodó kék és fehér színekkel. 35 év táján már kék az alapszín, de itt-ott még piros virágokkal, míg végre minden piros szín elmarad, a fülek és lecsüngő szalagok egyszínű kékké válnak, a virágmező „mestörkéi” is csupa kék alapszínbe játszó virágocskák. 40–45 év táján már a virágmező is egyszerű csipkemezővé változik. 45 éven felül már csak finom gyöngyerezéssel kivarrt fehér gyolcs, szalagok helyén kicsi fehér fűzőkkel, míg végre a szülécé tiszta fehér gyolcs, fűzők nélkül. Sajnos, ma már csak a szülék kis fehér-gyolcs fejkötőjét lehet látni s a többi drága, ösmagyar ékesség néhány év óta „szökröny”-ük fenekén nyugvó múzeumi tárgy.

3. „Hátravető.” A fejkötő fölé borult ünnepélyes alkalmakkor a 35 éves korig fátyol, 35-ön túl gyolcs „hátravető”. 2 m hosszú, 50–60 cm széles fátyol, vagy gyolcs, amivel úgy borította be fejét a nő, hogy fele hátra, fele előre borult. Most a feje tetején mindkét oldalról feje közepe felé visszahajtotta s ezzel az oldalbetűréssel az arcára boruló részt „hátravetette”, a két ág egymást fedő széleit tüvel hajához erősítette s esetleg már előbb, hogy a homloknál kereken álljon — de ez inkább csak a gyolcsnál fordult elő — kéregpapirossal belül „bolthajtásozta”. A hátravető különösen szép, szinte előkelő külsőt kölcsönözött az ormánysági nőnek. Sajnos azonban — már ezelőtt 50 esztendővel kiment teljesen a divatból s ma már csak öregebb ormánysági férfaink és nőink élő emlékezete szól róla. A „hátravető” helyét a fiataloknál színes selvem, időseknél tiszta fehér „féruha” vagy „fejeruha” = fejkendő foglalta el.

4. „Imög” vagy „ümög”. Baksay Sándor (Összegyűjtött irodalmi dolgozatai III. köt.) „Magyar népviselet” c. tanulmányában egyszerűen az ingváll gvüjtőnév alatt említi föl. Az ormánysági nvelv ezt a nevet így soha nem ismerte, mindig „imög”-nek nevezte. Anvaga fiataloknál fátyolszövet volt, még pedig az ő elnevezésük szerint: indás, indás-virágos, aprórózsás,

lúdszömös, apróvirágos, lencses. Időseknél gyoles, vagy lenvászón. Színe csak fehér lehetett. Ha „jász” volt a családban, fiatalra is az egyszerű lenvászón-imög volt kötelező s ebben az esetben színes „fékötő”-jét is fehérrel váltotta fel. Szabása következő volt: kiinduló pont a nyak, ami megfelelő szélességű szalag fölé redőzéséből állt a fátyolnak, vagy gyolesnak. A redőzést „szödés”-nek vagy még inkább „ráncolás”-nak nevezték. Elül volt összefűzve vagy kapcsolva. Innen folyt alá a bő, tehát a test arányaihoz csak a nyak- és derékráncolás folytán simuló imög, aminek alsó „szödés”-e a „bikla” elnevezésű, ugyancsak tiszta fehér szoknya alá került. Hogy ez a „ráncolás” vagy „szödés” nem kis munka volt s nagyban összefüggött a nő csinosságával, magától értendő. Főekessége a 3 szél bő s 1:5 rőf hosszú ujjá volt, amit, hogy karon alul ne lógjon, fehér vagy fekete fűzővel a felsőkarra szorítva átkötöttek s az átkötés alul redőzötten folyt alá és tágult ki tölcésrszerűen a csuklóig s esetleg egyik oldalán kivágott is volt. Ezt a tölcésrszerű ujjavéget „tászlíny”-nek nevezték. Az imögujjnak még fennmaradó legalább 1 rőf hosszú része pedig az átkötés által visszahajtván és megrövidülve bugyanva terült rá a „tászlíny”-re. Természetes, hogy fiataloknál nem maradhatott el a tászlínyvégről a „ripinc” vagy „csés”, azaz: háromszögalakokban futó, dorozsmás kivarrás, esetleg csipke, vagy egyszerű szalagszegés. De idősebeknél is előfordult legalább a „szávonnyázás”, ami abból állt, hogy a szegésnél a vászónból 2—3 szálát kihúztak s a „bél” nélkül maradt szálakat ú. n. „gyöngyvérezés”-sel gyöngyalakúra, esetleg más alakúra kivarrták. A „tászlíny” oldalán fiataloknál szalagbehúzás volt, ami néha az átkötés fölött föl a nyakig szaladt s „karonlő”-nek nevezték. Az „imög” alatt fehér vászon „kis imög” volt, melynek rövid, karhoz simuló, könyékig sem érő ujjá volt ráhímzett, vagy még inkább beleszőtt virágdísszel, — a dísz-szövésben kiváló mesterek voltak — s ez a virágdísz áttetszett a fehér fátyol felső „imög”-ujjon s emelte annak szépségét. Kiegészítette mindezt az „imög”-nyak fölött átkötött szalag-„fodor”, vagy kisujjni széles, fekete bársonyszalag s biklakötés fölött az öv, amit itt „derekas”-nak neveztek, — egyszerű fekete „ripinc”, vagy fekete fűző gyöngyökkel kivarrva.

5. „Bikla.” Kelet- és Dél-Ormányságban *kebe*l vagy *kebe*. Anyaga ugyanaz, mint az „imög”-é. Fiatalon fátyol, idősebben gyoles, „jászoló”-n (= gyászban) len. Színe kivétel nélkül mindig fehér. Fűző fölé „ráncolt”, fél lábszárig érő, keletien bő szoknya. Bősége a finomabb anyagból 4 szél, elöl a kötény alatt gyolesból az ötödik szél. Miután fűzőre volt „ráncolva”, elül a kötény alatt nyílásának is kellett lennie s itt kötötték össze. Ezt a nyílást „biklahasastékjá”-nak hitták s a felső és a közvetlenül alatta levő kisbikla között egy kis köténykével, az ú. n. „eruhá”-val, Drávacsehi vidékén „eóruhá”-val takarták el. Az alsó biklát „kisbiklá”-nak nevezték, amely halványan kékített, finom gyoles volt s illett belőle minél többet magukra szedni. A legelső biklák háziszöttek voltak. Tehát tetőtől-talpig fehér volt az ormánysági nő. Hogy győzte a sok mosást? Bizony a mosás külön tudomány volt a maga ősi műszavaival, rokonösszejövettel, esemény a családban életében. De ormánysági nő soha még a mezőre se ment ki úgy, hogy hófehéret ne váltott volna. Az otthoni szennyezt is csak „füstös”-nek nevezte, amit a kéménynélküli ház füstje megcsapott, de szennyeinek nem volt szabad érintenie. A szennyes ruhájú nőt „gúnynevek özönével” — „pőcéres”, „lipáncos”, — árasztották el, amikben az ormánysági tájnyelv különösen gazdag. Ez a feltétlen tisztaság volt ennek a ruházkodásnak egyik legvonzóbb bája.

6. Kötény. A kötény széles, biklahosszúságú. Tobzódó pompájú színek fiataloknál, de a színpompa a korrallal mindig fakult, egyszerűsödött, míg végre 50 év táján tiszta fehérben állapodott meg. Kötény és „fékötő” színéből mindig biztosan megállapíthatták a nő korát.

7. *Lábravaló.* 50—60 évvel ezelőtt — a lány télen-nyáron, templomban, lakodalomban, vásárban, még a jégen is — „mesztéláb” járt s szinte ékesége volt a meztelen, egészséges fejlődésű, télen fehér, nyáron barnára sült láb, annyira, hogy később, mikor már lábbeli járta is, megesett, hogy a kérők levettették az eladó-lány cipőjét, harisnyáját: nincs-e lábának valami formahibája. Az idősebb asszonynak meg egyenesen elképzelhetetlen volt a lábbeli. Csak a menyecskének volt — véneim emlékezete szerint — egészen hegyesorru, tűrőttszárú, piros vagy fekete csizmája, később „topánká”-ja. Hogy a piros csizma nagyon ősi női viselet lehetett, mutatja az a szájhagyomány, hogy falum ősfaluját, Gilicét — 1551-ből még van feljegyzés róla — dőghalállal pusztította el Isten, mert nagyon gőgös lakói voltak. „Délíg piros csizmába”, délután sárga csizmába’ jártak...” A mezít-lábas edzettségre jellemző, hogy a befagyott patak jegét kivágják — ezt a kivágott helyet „ólás”-nak nevezik — s ólás fölé fektetett deszkán, lábukat néha meleg vízbe mártogatva, naphosszat meztláb mosnak.

8. „*Páncé.*” Szűk, egyrétű, fehér ujjas női blúz, teljesen testhez simuló. Nem tűrték alját a bikla alá. Inkább öregek hordták, azok is otthon, munka közben, esetleg „jász” idején.

9. „*Röpike.*” Az újabb idők szüleménye. Rövid, redőkbe szedett, alul széles és nyitott női blúzféle volt. Ez a ruhadarab fiataloknál megtúrta a fehér mellett a tarka színt is.

10. „*Mellyes.*” *Baksay* „mellényké”-nek nevezte fent idézett munkájában. Ormánysági neve: *mellyes*. Elül a mellét egy darabban, minden varrás nélkül fődte, a váll elülső részénél két ú. n. „láb” nyúlt ki belőle, melyet a „lepickék” táján hátul keresztbe vettek s alul kapcsoltak a „mellyes” két sarkához. Anyaga vászonbéléssel „rózsáskázmér”-féle.

11. „*Csuha.*” Mondták „*kis csuhá*”-nak is. Szabása majdnem olyan volt, mint a csipőig érő, nyakig gombolt, ujjatlan férfimellény, elül gombok helyett kapcsokkal, esetleg fűzővel. Feszesen simulnia kellett a testhez. Anyaga vászonnal bélelt bársony, vagy kázmér, elül-hátul gyöngyökkel, rózsákkal, „rezgők”-kel kirakva. Díszruha volt s nyáron is viselték.

12. *Bunda.* Elül fűzővel, vagy kapcsokkal, esetleg bőrkötőkkel egybe-foglalt, nyakán, ujjain prémmel szegett s piros szalagrózsákkal rakott, csipőig érő, báránybőr ruhadarab, melynek szőre volt a bélése. Oldalt, hátul sokszínű virágmintákkal, többnyire tulipánnal kivarrrva. Csak télen viselték.

13. *Mente.* Alakja ugyanaz, mint a „bundá”-é. A különbség az, hogy ennek anyaga kék posztó, ujjain, nyakán rókaszőrprémmel. Elül kék zsinór-al fogták össze, s díszítése is kacsaringós, kék színű zsinórozás volt. Ormánysági nyelven: „kikutvorgatták”.

A női viselet befejezéséül csak két, tipikusan ormánysági szokást említek még föl. Az egyik: esernyőt soha nem hordtak, hanem maguk szőtte, piros „pácás” fehér terítővel terítették be magukat fejükön kezdve le térdig, ami nélkül ormánysági nő esős időben elképzelhetetlen volt... A másik: soha nem ment úgy templomba, hogy zsoldárát s kezefejét — két kezét elül egymásra téve —, be ne borította volna fiatalja rózsás kendővel, amiből tavaszon, nyaranta egy-egy szál rozsmaring vagy jácintus is kiállt, — öregebbje tisztos fehérrel.

II. Férfiviselet.

1. *Hajviselet.* Az Ormányságban 60—80 évvel ezelőtt még hátraféssült, nagy haj járta. Elöl a halánték, ormánysági nyelven „póka” táján kezdődően egy, esetleg mind a két oldalról befonták, végére csomót („böcköt”) kötöttek s fülük mellett lógatták. Ezt a lecsüngő hajfonatot „csimbók”-nak nevezték. Viselték lógatás nélkül is úgy, hogy elkötötték oldalt. A mi vidé-

künkön azonban csak öregek viselték. Fiatalok vagy középen elválasztva, vagy választék nélkül egyszerűen hátrafésülték hajukat, tarkó alatt kerekre csnyírták s hátul fésűt tettek bele.

2. *Kalap.* Fejüket kerek, fekete posztókalap fődte, télen báránybőr vagy ú. n. „percsián”-sipka, melyet csúcsa alatt benyomtak, kissé hetykén félrevágtak.

3. *„Imög” vagy „ümög”.* Alakja a közönséges férfiinghez hasonló. Éppen olyan nyakatlan volt, mint a nőké s elül fűzővel fogták össze. Ezt a nyakat — miért, miért se? — „bornyúsájú gallér”-nak nevezték. A mellen aztán se fűző, se gomb, csak tátongó nyílás. Mind a 150 zsoltárt tudó öreg *Balázs Dávid* bácsi szőrös, domború mellkasa még nekem is fölremlik gyermekkori emlékeim közül. Ujja kézelőtlen, nyitott szájú, vége felé szélesedő volt, de nem az alföldi magyar térdig is leszaladó s több szél szélességet felvevő, „bornyúsájú” ingujja. Egészen rövid volt. Egyszerűen „szélös-ujjú imög”-nek, Somogy felé „sipujjú” imögnek nevezték s a kanászok őrizték meg legtovább. Később divatba jött a „lénzöl”-ös „imög”, azaz: kézelős ing: „Kösd mög no, asszony, a lénzölömet!” Végül aztán divatba jött a nyakas ing is, kb. 50 évvel ezelőtt minden gallérvisszatűrés nélkül, elül 3 kis gombbal s a mellen „szávonnyázó”, „gyöngyézéző” kivarrásokkal. Templomban, ünnepélyes alkalmakkor, úton, vásárban elmaradhatatlan tartozéka volt még az „imög”-nek az elül két fültre kötött, fekete selyem „nyakravaló”, amit „jász” alatt fehérrel cseréltek föl.

4. *Gatya.* Az ormánysági ősi gatya 2—3 szélből készült csak. Alul ki-rojtozták. Ráncot elöl és hátul szedtek rajta csak. Oldalt simán hagyták. Ezt az ősi, magyar ruhadarabot talán csak a pápavidéki, tehenes-szekere előtt ballagó magyar őrizi már. Mint újabb viselet szorította ezt ki később fiataloknál a 13—16—20 szélben is varrott, félszárig érő lobogós gatya. Hogy mennyire kizárólagos volt valamikor ormánysági népünkénél a gatyaviselet, mutatja az is, hogy még én is ismertem embert, aki soha nem húzott nadrágot, a legszikorgóbb hidegben is kipiroslott térdre a föllebenő gatyaszár alól, gürük vízőntötte mélyeit járta víztől csattogó, később fagytól zörgő gatyában vad után, vén korában is télen-nyáron „pitar”-on hált s 96 éves korában temettem el, mint a sírbarogyott öserőt. Pécsig elfuvaroztak januárban egy szál gatyában.

5. *Nadrág.* Ha mégis akadt, ez a bokáig érő hosszú nadrág alul térdig nyitott volt, sárga rézgombokkal gombolták a csizma fölé s a sárga rézgombkivarrás folytatódott végig oldalt föl a zsebig. Itt említem meg, hogy az 50—60 éve kezdődő ú. n. „magyar nadrág”, valamint a vitézkötéses magyar dolmány olyan ritka volt, mint a fehér holló s tudásom szerint általában se tartozott az ősi népi ruhadarabok közé.

6. *Lábravaló.* Amennyire szép volt nőnél a mezítlábas viselet, éppen annyira nem illett férfinál. A férfi vagy tűröttszárú, ráncostorkú csizmát, vagy — különösen a szegényebbje — bocskort viselt. A bocskorszíjat fehér vászon fölött föltekerték csizmaszármagasságig s ez pótolta azt. Egy változata volt a legszegényebbeknél, az ú. n. „kancabocskor”, amire bőrborítás lábfej fölé nem is jutott már s ennek hiányában lábfej fölött egyszerűen összefűzték.

7. *Kiscsuhá.* Ugyanolyan volt, mint a nőké, de nem kapsokkal, hanem két sor gömbölyű éregombról, „gurgula-gomb”-bal.

8. *Mellyesbunda.* Anyaga: szőrrel befelé fordított báránybőr. Alakja a női „mellyes”-től abban különbözik, hogy „lábai” nem voltak, mellkast, hátat egészen befogta, fölül volt nyitott s ezen a nyíláson bújtak bele.

9. *„Bekösbunda.”* Kb. mai kabáthosszúságú. Dereka „bevágott”, azaz: csipőnél keskenyebb, alul tágul. Alsó karéjon s felül a nyakon prémdíszítés. S még egy külön prémdísz hátul a derékon, mely öt ágban nyúlt lefelé. Ez volt a „bekös”-se. Anyaga szőrével befelé fordított báránybőr volt.

10. „Leves.“ A szegény ember közönséges, egyrétű rövid kabátja volt. „Hon a levesöm? Adjátok éde a levesömet!”

11. *Suba*. Talán népünk szegénysége miatt általános használatig nálunk sohse tudott emelkedni. Nótái között — „Suba, suba, kondor szőrű suba” — többször előfordult, mint a vállán. Állandó fuvarozással foglalkozó emberek között volt csak látható.

12. *Szűr*. Ez volt itt a férfiruhák koronája. Éjszaka takaró, vihar ellen citalom, félvállra vetve ékesség. Még esküvőre is ebben jártak. Betyárok, kanászok, csikó, disznó után Szlavónia mélyéig, északon föl Kaposvárig járó vásárosok elmaradhatatlan társa. Tárgya legszebb nótáinak. Sokan leírták, legszebben *Baksay Sándor*, közülünk mindenki ismeri, vagy legalább látta, a teljesség kedvéért írom hát csak le röviden.

Csizmatűrőség erő, nyakbakanyarított, bő, köpenyszerű ruhadarab, merev birkaszörposztóból. Ujja nincs. Ujjak helyén két bevarrt fenekű, felsőkar nagyságú csontka — az ő szavukkal —: „csücsosfazék”. Pénz, vásári apróság s más ilyen került bele, néha az is, amit balkéz úgy „sudart el”, azaz ellopott.

Gallérja széles. Rajta a két sarkon két nagy, piros posztóból redőzött rózsza, „mestörke”, lógott. Közül piros selyemrózsakivarrások. Rózsák „paraszt”-ja csillogó, apró tükrökkel kitöltve. Innen a tükrös-szűr” elnevezés. De selyemrózsák díszítették a két „csücsos fazék”-at is. Alul, a szűr „karaj”-ának két sarkán, a „hajtókán”, két óriási tulipán. Körül a karéjon az apróbb tulipánok egész serege sorakozott hozzá.

*

(*Deutscher Auszug.*) Im südlichen Teil des Komitates Baranya, entlang der Drau, liegen 44 rein ungarische, reformierte Dörfer, die den gemeinsamen Namen Ormányság führen. Die Bewohner dieser Dörfer haben noch in der jüngsten Vergangenheit in ihrer Siedlung, ihrem Bauwesen, ihrer Beschäftigung, ihren Sitten, Gewohnheiten und Trachten viel Altertümliches bewahrt. Der Artikel befasst sich mit den Arten und Gegenständen der Haar- und Kleidertrachten des Ormányság, die nun schon im Aussterben sind.

Kiss Géza (baranyai).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Farkastisztelet az ókor törköjeinél. A pusztai élet zsákmányért portyázó emberének alig van természetben és erkölcsben hasonlóbb mása az állatvilágban, mint a szintén falkában járó, vakmerően támadó, nagyerejű farkas. Ezért találjuk a farkastisztelet nyomait mindenfelé a kezdetleges népeknél, melyek előtt a farkas tulajdonságai nem megvetendők, hanem kíváncsakság. *Schrader* (Reallex. 965) megjegyzi, hogy semilyen más ragadozó állat képe nincs annyira beszédes az indogermánok ősi mondáiba és szemléletébe, mint a farkasé. Föltehető, hogy már közössé-

gük őskorában gyakran voltak eszték, melyekben személyneveket ez állat nevével képeztek: valószínűleg azért, hogy az illetőnek mindjárt születésénél kifejezzék azt a kíváncságot, hogy tulajdonságai a farkaséhoz hasonlóak legyenek. Utal e tekintetben az óind *Vrka-Karman*, *Vrka-bandu*, *Vrka* személynevekre (vö. óind *vrka*, av. *vehrka*, farkas), melyekhez hasonló alkotások: gör. Λυκόορρος, Λυκόφρων, Λυκός, ófném. *Wolfarn*, *Wolfbado*, *Wolfo* stb. Ismeretes Róma alapítóinak, Romulusnak és Remusnak mondája, mely szerint őket nöstény farkas táplálta

tejével. Germánok és szlávok között elterjedt hit, hogy farkasbőrbe öltözött emberek maguk is átváltoznak farkasokká (*Werwolf*). Herodotosz (IV, 105) a szkitháktól észak felé lakó neurokról közli azt a mondatot, hogy közülük mindenki minden évben egyszer néhány napra farkassá változik, aztán visszanyeri emberi alakját. Egybevág ezzel egy irtási osztják hőseneknek az a részlete, melyben a vogulok és osztjákok ünnepelt istensége, a Világügyelő férfi „Égatyától alábocsátott *deres-oldalú vASFARKAS*” képében üldözi a réneket, míg egyszer csak megúnván a dolgot, megrázkódik és a maga emberalakjában áll az állat előtt (Vog. Népkgy. II, 0310).

A farkasról való itt jelzett képzetek részben már a Kr. e. II. századból kimutathatók a hiungnuktól nyugatra lakó, kínai írással *wu-sun*-nak nevezett középpázsiai törököknél. *Kurakichi Shiratori* ismert japán történész „Über den Wu-sun-Stamm in Zentralasien” c. nagybecsű értekezésében (KSz. III, 103—140) a következőket írja: „Wir kennen einen König der Wu-sun, der den Namen *Pu-li* führte. Die alte Aussprache des letzteren soll *Bu-li* gewesen sein, weil das Zeichen in Japan so gelesen ist. *Pu-li* (richtiger *Bu-li*) entspricht dem türkischen *böri*, das Wolf bedeutet. In dem *T'ung-tien* findet man einen Kagan, namens *Pu-lin* und man erklärt dort, dass in der Sprache der *T'u-küeh* (*Küktürken*) *Pu-lin* 'Wolf' bedeutet. Dieses *Pu-lin* entspricht dem *Bu-li* der Wu-sun. *Da bei den Wu-sun, so wie bei den T'u-küeh der Wolf Gegenstand grosser Verehrung war, so trugen die Könige den Namen des Wolfes*” (139). Egy másik közlés szerint a Wu-sun nép híres királya *K'un-mo* (helyesebben: *K'un-bak*), midőn az atyját megöli s országát felduló hiungnuk őt csecsemő korában a pusztába kivetették, úgy menekült meg a pusztulástól, hogy hozzája jött egy farkas s szoptatta, egy holló pedig fölötte lebegve húst hozott számára. Köztudomású, írja *Shiratori*, hogy a kínai évkönyvek a

Kao-csa és a *T'u-küeh* (turk) népek elődeit egy farkastól származóknak mondják (uo. 135). A kirgizekről ma is járja a monda, hogy nemzeti nevük eredetük emlékét tartotta fenn: *kirk kiz* 'negyven leányt' jelent, kiknek egy kutyával való érintkezéséből származtak a kirgizek ősei. Sh. szerint ez a monda az előbbinek csak változata.

Mindez a magyar őstörténetet is érdekli, mivel a pogány magyarok farkastiszteletét igazolja a 900. évből való adat arról, hogy a magyarok a farkasra esküsznek (Ethn. VI, 73), amint ezt az osztjákokról is följegyezték (I. Vog. Népkgy. II, 0318); továbbá, hogy a *Farkas* (Forcos) mint személynév a távoli múltban is igen gyakori s legrégibb adata már 1146-ból ki van mutatva. (Oklsz.) *Munkácsi Bernát.*

Még néhány szó a magyar lovasélet ősiségéhez. Érdekesvéletlen, hogy ugyanakkor, midőn *Mészöly Gedeon* kezdeményezésére újból munkába fogtam a magyar lovasélet multjának már egy negyedszázad előtt is (Ethn. XVI, 70—73) bőven fejtegetett kérdését, felvetette azt újból gróf *Zichy István* is „A magyarság őstörténete” c. munkájában (50. l.) megírt véleménye után, még pedig ugyan csak *Mészöly* cikkének hatása alatt. Újabb állásfoglalását a „Magyar Nyelv” ez idei első számában (12—19. l.) közli s ez egészen más, mint amelyhez engem vizsgálatom vezetett. Ezért néhány szerény észrevétellel kívánok visszatérni vitás kérdésünkhöz az igazság tisztázása érdekében.

Egyik lényeges eltérése nézetünknek abban van, hogy míg gróf *Zichy* szerint „magyarokról csak attól az időponttól fogva beszélhetünk, amely óta nyelvünk első *bolgár-török* jövevényszavait fölvette” (19. l.); felfogásom szerint magyarság volt az a nép is, mely e török jövevényszók korát megelőzte; sőt mivel itt is áll, hogy „nyelvében él a nemzet”, ennek a magyarságnak élete és története visszanyúlik a magyar nyelv képződésének kezdő

korára, a rokon nyelvekkel való közösségbe. A magyarságnak ebben az ősi korszakában szintén mutatkoznak olyan műveltségi hatások, aminő később a török volt; így világosan felismerhetőleg asszír, indoiráni (szkytha, alán) és kaukázusi fajta népek részéről, melyeket, mielőtt népünk praehistorikus multját kutatjuk, ép oly kevésbé lehet számon kívül hagynunk, mint a bolgár-törököket.

A magyar lovasélet kezdő korát illetőleg gróf Zichy azt írja, hogy „azóta lettünk lovasnéppé, amióta magyarok vagyunk” (uo.), mi az ő jelzett megállapítása szerint úgy értendő: amióta nyelvünk a bolgár-török jövevényszavakat fölvette.

Mik ennek a bizonyítékai? A felelet az, hogy „egyelőre csak török jövevényszavaink első rétegében találhatjuk magyarázatát a magyarok magasabbrendű állattenyésztő s így lovasnéppé válásának” (18. l.). De hol vannak ezek a lóra vonatkozó, törökségből eredt nyelvi bizonyítékok? Azok az adatok, melyeket gróf Zichy erre nézve idéz, a magyar lovasélet török eredetének igazolására alkalmatlanok. A *gyep-lőről* maga is írja (id. m. 50. l.), hogy „eredeti jelentése kötél, zsinór, fonal lehetett és ezért alig vonható ide”, t. i. a lószerszámok régi szavai közé. A *kantár* nyilvánvalóan hordótságot korabeli, tehát újabb keletű török szó, mint a *csótár*. S a *kék*, *sárga*, *tar(=ka)*, *szürke* színnevek, ha lóra is alkalmazzák őket, mindenestre nem sajátos lószínjelzések (v. ö. pl. *tar pozthow* virgulatus, *pannus zewrke* Oklsz., *tar-gyék* Mtsz.).

Ezek a szavak volnának gróf Zichy szerint a magyar lovasélet török származásának hirdetői, de „ló, nyereg és ostor” szavaink alig bizonyítják erősebben azt, hogy az ősszavak valamikor lovasnép volt, mint ahogy oroszán szavunk azt bizonyítaná, hogy a magyarok valamikor lépten-nyomon oroszánokkal viaskodtak” (18. l.). Miért az erősködő tekintet ott, honnan nem szüremlik világosság s eltakarása a

szemnek, hol fény és látnivaló bőven akad?!

Hogy a voguloknak és osztjákoknak igen gyér még délen is a lótarásuk, azt gróf Zichy mindenféle forrásokból 4 lapon át bizonyítja; pedig erre senki sem épített s a régi lovasélet föltevésével azt kapcsolatba Mészöly sem hozta. Lehet, hogy a jelenkori lótenyésztés csak ugyan oroszok és tatárok hatása. Ez esetben annál meglepőbb az uralvidéki rokonnépeknél a régi és gazdag lóterminológia, a lovas vadászati emléke s a mélyen meggyökerezett *lóáldozat*. Ezt az utóbbit alig tanulhatták a buzgó mohamedán tatároktól, kikkel az északi vogulok és osztjákok igen kevésbé érintkeznek; de ismeretes a *lóáldozat* a régi árja népeknél, kik között különösen a szkytháknál e hagyomány forrása sokkal inkább kereshető.

Idézem végül Y. H. Toivonen, jeles finn tudósunk tárgyunkra vonatkozó észrevételét: „Offenbar haben die magyar en lange als hauptgewerbe fischfang und jagd, die letztere vielleicht sogar zu pferd (die benennungen des pferdes und des sattels sind ja im ungarischen alt) getrieben”. (MSFOu. LVIII, 240.)

Munkácsi Bernát.

A „*csigaacsinaló*”. Kisgyőrnek, ennek a borsodi Bükk mélyén rejtőzködő, „termés erő s kövek sziklás tetejében” épült színmagyar falunak egyik néprajzi ékessége a kiskapuk megépítése és a kapubálványok megfaragása. Akármilyen szegényes a ház, akármilyen rongyos a kerítése, a kiskapu mindig nehéz tölgyfából módosan fölépített alkotmány. A kisgyőri ember már a kiskapunál megmutatja lelkét, amikor a bálványokra virágserépből növekedő, karsú rozmaringszálakat s ezeken ülő kövér tulipánokat, gránátalmákat véset. Ezeknek a szép kiskapuknak Kisgyőrben nemcsak az a rendeltetésük, hogy kinyissák, vagy becsukják, hanem hogy üzeneteket is megőrizzenek. A Kispeterke-soron az egyik kapu szemöldökfájára péld-

dául ezeket látjuk fehér krétával felírva: *Itt járt a fiús vőfé. É. I.* Aminek az az értelme, hogy itt járt *Éles István*, a vőlegény vőfélye, a gazdát és családját nem találta itthon, de a gazda a családjával tudja meg, hogy szívesen látják a lakodalomba. Hogy melyikbe, azt a gazdáék már jól tudják. A menyasszony vőfélye viszont így jelenti be a meghívást: *Itt volt a csigacsináló.* Hogy mi az a csigacsináló? A lakodalom nap-

pénzt összehordanak, hogy az új házasok esztendeig is éljenek belőle. Akinek a házához a csigacsináló nem megy el, csak a fiús vőfély, az akár otthon maradjon, mert nem lesz szívesen látott vendég.

Kisgyőri gyűjtéséből közli:

Madarassy László.

Leányok háromkirály-járása Magyaródon. A háromkirály-járás országSZerte a fiúgyermekek játéka

Háromkirályt-járó leányok Magyaródon.

(Dr. Ébner Sándor fölvétele.)

jára a lányos házhoz meghívják azokat a rokon és ismerős családokat, akiktől ajándékot remélnek. A meghívott házakból a háziasszonyok a lakodalom reggelén meg is jelennek s visznek tehetségük szerint lisztet, zsírt, tojást, aprójószágot, fűszerszámot, pénzt, egyesek segítenek a sütés-főzésben is, a lakodalmi csigaleveshez való csigatészta csinálásában. Ezért a menyasszony vőfélye röviden: *csigacsináló*. A meghívottak, ha módosak, annyi ételmet,

volt. A pestmegyei magyaródi háromkirály-járás annyiban érdekes, hogy itt hagyományosan leányok mennek háromkirályokat köszönteni. Január 4–6 között három szegény családból való leány indul el és mennek a községben, de a szomszéd falvakba is eljárnak. Mind a három leány fehér sifonruhába öltözik leeresztett hajjal, amit előre húznak. Fejükre teszik a papirosból készített háromkirályok sapkáját. *Gáspár* fején zöld sapka van piros

csillaggal és kereszttel s egy rózsaszínű csillaggal. *Boldizsár* rózsaszínű sapkát visel zöld kereszttel, 3 piros, 1 zöld és 2 ezüst csillaggal díszítve. „*Menyhárt*” fejét piros sapka díszíti rózsaszín kereszttel, 3 zöld, 1 rózsaszín és 2 ezüst csillaggal. Dicsértések a Jézus Krisztus köszöntéssel várnak a házba bebocsátást és mondják:

„*Csillagok az égen szépen ragyogjatok, Háromkirályoknak utat mutassatok.*” Azután éneklük az általánosan ismert Háromkirályok énekét, melyet ugyanazzal a verses énekkel fejeznek be, mint a mezőkövesdi matyók a betlehemes játékokat:

*Aldja meg az Isten
E háznak gazdáját,
Töltse meg a csüret,
Pincéjét, kamráját.*

Ébner Sándor.

A szécsénykörnyéki palócok „vendégség”-e. Nógrád megyében, a szécsénykörnyéki palócság körében egy réginek látszó, ma már eredeti értelmét, jelentőségét elvesztett, elhalványult szokásra bukkantam, amit ott „vendégség”-nek neveznek. A legények és leányok átmennek egy napra abba a faluba, ahol akkor a „vendégséget” tartják. Minden leánynak van a szomszédos falvak mindegyikében egy „vendéglány”-a, akihez szállni megy, s akinél evés-ivásban, táncban részt vesz, az viszont hasonló alkalomkor őhozzá jön. A legényeknél ugyanígy van. Az egymással szomszédos faluk lakossága, ettől eltekintve, semminemű kapcsolatot nem tart fenn egymással, házasság emberek, asszonyok évszámra nem mennek át és az, hogy valaki más faluból házasodjon, ritkaságszámba megy.

Egy 1845-i feljegyzés szerint¹ már akkor is gyéren tartották meg a „minden magyarhoni faluban előfordulni szokott vendégségek”-et, amelyeknek napja, a cikk szerint, legtöbbször templom- vagy búcsú-ünnep is, azaz a templom felszente-

lésének évfordulója. A leírásból azonban az is kitűnik, hogy ez már akkoriban is inkább csak ürügy volt egy huszonnégyszáz éves-ivásra, mulatozásra. Ma is ez a jelentősége él a köztudatban, amit a „vendégségek” időpontja is igazol, mert mindenhol ősszel tartják meg, amikor a mulatozáshoz elegendő pénzük és idejük van. Hollókőn Márton napkor, Rimócon Miklós napkor, Lócon Szentkeresztkor, Szécsényben Kissasszonykor van a „vendégség”.

Farkas Pál² is megemlíti Nógrád megyéből a „vendéssig”-et, mely szerinte is búcsú, de egyúttal „a palóc legvigabb napja”.

Vajjon ki tud hasonló szokásról más palóc vidéken?

Palotay Gertrud.

Adalékok a Nagykunság régi népetelehez. *Halottak állá-kötőjének haszná.* (1730. júl. 3.) „Mivel pedig az inquisitio olvastatván, bőségesen kiteszik, hogy J. Tóth Jánosné asszonyom abban sok ízben igyekezett benne, hogy halottak állá kötőjét elvégye, kérte is, sőt tartott is, amelynek olyan hasznát tudja, hogyha olyatén ruha volna a causáns embernél, senki törvényt nem tudna reá tenni, sőt ha rabságban volna is, kiszabadulna és ha a pincérül bort viszen az ember pénzen, mégis mindenkor egy-egy pénze maradna: azért a törvényszéken is gyanus személynek tartatik és így magát ezen nagy suspectio alól salválja, szükséges ilyen módon, hogy 15 nap alatt törvényhez elegendő tanukkal, külön kenyeresekkel bizonyítsa meg, hogy az ollyatén állá kötőnek ollyatén boszorkánysági hasznát J. Tóth Jánosné nem tudja s nintsen is, s annakutánna más törvénye léssen.” — *Lakodalmi lövöldözés.* (1732. febr. 11.) „Mivelhogy Túron lakó Miszkóltzi István Túrkevényben lakó Hagymási Márton és Vad András lakodalmias lovas legényeket a Türi piacon sok ízben kényszerítette, hogy a maga lova alá löjjenek, amazok pedig magokat mentgették, hogy nem lönek, mert kevés puskaporuk vagyon, de hogy újabban is kényszerítette őket, alája akarván löni,

¹ *Pajor István: Életképek, 1845. 177. o.*

² *Magyarország Vármegyéi és Városai.*

a lovat megtalálta edjik löni, hogy azon lövésben a ló megdöglött, fele kárát a ló árának a káros fél, felét pedig a káros fél visellék.” — *Ördögösség.* (1733, márc. 2.) „Négy világos és szavahihető tanuknak fassiójukból bizonyosan ki tettik, hogy Böltskei János a Tóth István házában egy Gellay Pocsay nevű emberrel ezelőtt circiter 5 esztendőekkel bort ittában maga ördögösségével kérekedett, így szólván Pocsainak: „Nagyobb ördög vagyok én te náladnál”, azért a maga nyelve ezer tanunak enunciatatit, de ugyanakkor és ugyanott azon bűvösbájós mesterségét is világossá tette, amikor fényes nappal egyik a más sikknak meztelen keze fejében és mellében a hegyes kést belé verte, mindazáltal sem seb rajtok nem esett, sem vér belőle nem jött és így szóllott Böltskei János uram Potsainak: „Ha tsak fejszével széllyel nem vered a fejemet semmit sem árt énnekem, sem puska, sem kard.” Azért ezen megtselkedett dolga alól mentse magát, mint boszorkányságnak jele alól.”

(Túrkeve város legrégebbi jegyzőkönyvéből.) Közli: Györffy István.

Elbeszélések a tiszai superok (hajóácsok) életéből.

I. Ki volt az első super?

— Oszt azt meg tuggyaé az úr, hogy ki vót az első super? Merhogy én megmondhatom, hogy maga Nőé apánk. Ő csinálta az első fahajót. Ennyit a biblia is elmond, hanem azt már az se tudja, vagy ha tudja, nem mondja, hogy könynyű sora vót ám neki, merhogy nem kellett neki a deszkákat fűrészelni, hanem csak békaszőrzsínórral csapta meg s úgy szitválottak, mint a semmi. Meg nem is varrta őket, hanem csak egymásra rakta s azok abban a minutában összeragadtak. Így vót ez, ahogy mondom, mégis háromszáz esztendőbe telt lett, míg kisen lett véle. Mikor oszt kisen lett vóna a hajójává, hát keszte befeli hajtani az állatokat. A ligy meg csak ott szentelenkedett mindenütt, mer a letjobb hejre akart vóni. Hun ide út, hun amoda, de mindég csak láb alatt vót. Erre azt mongya neki a mi Urunk Jézus, hogy aszongya: Te meg újj a

bárka ereszte alá, oszt ott *ligy!* Hát azóta ligy a ligy.

II. Az Úr Jézus, Szent Péter, meg a superok.

— Uram Jézus, meg Péter eccé mentek-mendegéltek az Alföldön. Nagyon éfáratnak, hát beníztek egy csárdába, ahol superok múltak. Mán nem keveset ihattak, mer hamarosan egymásnak mentek. De hát Péter azír vót szent, hogy nem nízhetne szó nekü a dógot, oszt beléártotta magát. A víge allett, hogy ütet is megpüföltik. Aszongya erre Péter Uram Jézusnak: Uram Teremtöm, aggy nekik vasgörcsöt meg fabaltát! — Az Uram Teremtöm, úgy látszik, meghallgatta Péter kívánságát, fabaltát nyomott a markukba s vasból teremtette a fába a csomót, mert csak így lehet megérteni, hogy a *fakopáncsok*, *fakoptatók*, *harkályok*, ahogy a superokat csüfolják, egy-két fát mégis csak hagytak az Alföldön.

(Öreg szolnoki tiszai hajás elbeszélése.)

Lejegyezte: Betkowsky Jenő.

Hajdúnánási temetkezési szokások.

A halál gondolatával, mint valami nagy adósság kirelhetetlen lefizetésével foglalkoznak és jóelőre beletörődnek az emberek.

Ezt bizonyítják az ilyen szólásformák: „Jaó járt, — nem adaós véle!”, vagy „Jaól járt szegin, letette(j)a gongyát!” Ha valami kedves gyermek hal meg, így vigasztalják a szülőket: „A jaó Istennek is a jaó kell!”

Idősebb korban, különösen özvegy asszonyok, magános férfiak, valósággal készülnek a nagy útra. Gyakran emlegetik „Hogyha halomásom törtinik, így legyik, v. úgy legyik.”

Öreg asszonyok előre elkészítik a „hálarra valót”, maguk varrogatják meg az inget, alsóruhát, megmondják, melyik ruhába öltöztessék őket. A szép, rojtos selyem „jegykendőt” nyakukba köttetik mindig az asszonyok, hogy „hagy vigye magával”. Sokan megveszik a szemfedőt is, hogy ne legyen gondja rá a rokonságnak.

Félretesznek a „komót fíjába” nagyobb

pénzösszeget, hogy ne mondhassák ró-
luk, „még annyija se maradt, akiből el-
temessük“.

Soha el nem adják a fölösleges búzát
a „kamarából“, hogy „semmitlennek“ ne
tarthassák őket az örökösök, „mehát
nem tudhassák, hogy megírják-e még az
újjat?“ (T. i. aratást.)

Megásatják a sírjukat, bedesz-kázta-
ják, kijelölik a kertben az akácát,
„akkit fütül valaó fának“ szánnak. Sok-
szor ki is vágatják és elkészítettetik.

A hű özvegyek szép sírkövet állítat-
nak a temetőben, az uruk neve mellé
vésetik a maguk nevét, a születési évü-
ket, csak a haláluk napja marad üresen.
Pedig maguk még 10—20 évig mennek
a templomba, piacra a legjobb egész-
ségben.

A rokonok, „atyafijak“, ha összezör-
dülnek is egyszer-máskor, de az öröm
és szomorúság napjaiban hűségesen osz-
toznak egymással. Amilyen szégyen va-
lakire, hogy „nem ismeri a rokont se“,
nem hívja meg a lakodalomba, épp
olyan megvetés tárgya, aki nem oszto-
zik az atyafi, saógor, koma gyászában,
betegségében, még „felé se níz a ró-
konyának!“

De ha teljes számmal „kikísírtik vagy
eltemették“ is ezt vagy amazt a jó ro-
kont, ismerőst, már néhány hét, sőt nap-
mulva, ha éppen kereszttelő, vagy lako-
dalom volt készülöben, meghívják a gyá-
szolókat. Az a közfelfogás, hogy: „Haótt-
nak haótt a baráttya, ilőnek meg ilő.“

Ha „nagy beteg“ van a rokonságban,
akkor legjobb tudásuk szerint „főznek
a beteg“nek a rokon vagy ismerős asz-
szonyok.

Hűségesen látogatják, képesek bejárni
az egész várost „galambfíjú“ vagy olyan
ételnemű után, ammit „megáhit“ a be-
teg. A vadidegen asszony is ad bár-
mit „a betegnek“, mégpedig „ingyen,
hogy jobban használják“. Persze „a tisz-
tessig asz hozza magával“, hogy „nem-
kívánnják ingyenn a fáraccságát“, ha-
nem viszonozzák is nagy hálálkodás
közt „eggy kis téjjel, téfellel“, tyúkkal,
vagy ilyenféle busásan megtérített „cse-
kil ajándikkal a szívességeket“, ha meg-
gyógyult a beteg, vagy ha „meghaótt
szegin“.

Hogyha nagyon súlyos beteg van a
háznál és „megmonta(j)az orvos, hogy

nincs hozzá bizodálma“, akkor kimesze-
lik a pitárt, takarítanak a „nagy házba“,
épp úgy, mint lakodalom előtt, mert
„tiszteessígesen eltakaríttyák veszőt“.

A haldoklóért „könyörögtetnek a
templomba“.

A legközelebbi rokonok közül az öreg
asszonyok ott vannak a haldokló körül,
hogy könnyítsenek, ammit tudnak a csa-
lád helyzetén. Ha fiatal asszony lánya,
vagy menyé van a haldoklóval, felkötik
a halott állát, segítenek felöltöztetni,
hogy „meg ne iszonyoggyék, akki nam
praóbált még“.

A haldokló, ha eszméleténél van, sok-
szor elbúcsúzik, kezét fog a rokonok-
kal, családjával, jó ismerősökkel. Egy
öreg ember napokkal a halála előtt ezt
mondta az „annyukomnak“, aki hűsége-
sen ápolta:

„Elmengyek a feődrül,

Nem leszek lakossa.

Kedves feleségem,

Hogy hagylak magadra.“

Mikor pedig meghal a beteg „híradás-
sal vannak az atyafijaknak“, sorba járja
a rokonokat a halálhírről valaki a csa-
ládból, gyerek, vagy hűséges, régi cse-
léd.

A halottat mindig a „nagy házba“
(tisztá szobában) terítik ki, amelyiket
szépen rendbehozta, ha a hosszas be-
tegség, vagy sok dolog miatt nem olyan
„akár a pohár“. A „háztájikát“, udvart
is gyönyörűen felseprik, behomokolják
a „kisajtotúl“ kezdve a házig egy utat,
meg az „eresz ajját“. Nem hagyják
dolgozni a gyászolókat, mindent a roko-
nok, komák, jóbarátok végeznek helyet-
tük. „Megaggyák a vígtiszteessíget“ illő
módon a halottnak, bár az illető, ha
nagy kort ért el, jóelőre rendbeszedette
a „házkörnyíkit“, kerítést, háztetőt, hogy
„ne úgy vigyék ki, mint valami cigánt“.

Szép kálvinista szokás szerint, ha meg-
hal valaki, megszólal „a jelentő“ harang-
szó a toronyban, reggel, vagy este, de
ezenkívül még aki csak teheti „pompáz-
tat“ a halottjának különfizetésért, dél-
ben vagy este a legnagyobb haranggal.
A lassú, komoly harangszó végigzeng az
egész városban és megkérdezik a férfiak,
asszonyok: „Pompáznak, vajjon ki a
halott? Kinek húzzák a pompát, ki
haótt meg?“

Körülbelül egy emberöltővel ezelőtt, ha elterjedt a halálhíre valakinek, a rokonok, komák, jóbarátok, elmentek „virasztani” a halottas házhoz.

„Rigenn, az én üdömbbe virasztottak itt, csak, míg el nem temették a halotat. Énekeltek szíp zsaótárok, beszilgettek a megbáöldögültrül.

Iféltkor kihitták a házjak őket a pítárba, oszt vacsorát, pájinkát, mit attak nékik.

Iféltkor azut elszállottak a virasztók, csak a lekközcelebbrül való rokonok maradtak a halot mellett.” (Özv. Maginé, Gaál Katáin 80 é., közl.)

A virasztásnak kiegészítőrésze volt a „siratás”.

Jó öregasszonyok, akiket életükben már sok csapás, szenvedés ért, akiknek a „szíve vaót a könyve” azok tudtak siratni. De bizony már jórészt elmentek a szeretteik után s az újabb időben siratás nélkül, mert mindjobban-jobban hagyogatják el ezt az ősi szokást.

Csak homályosan emlékeznek vissza, hogy „szegény jaó nagyanyám, szegény ídesanyám, at tudott szípen siratni”.

Szomorúan mondják az öreg 80—85 éves nénik, hogy „kiírt mán belőlök” (elfelejtették, amit tudtak), „mer mán a mostani üdöbe megmosolyogják írte a fijatlok”.

Az ilyen siratóvers rendszerint népdalmotívumokon épült fel. Nagyon szép hangjuk volt a híres sirató asszonyoknak, és minden verset más és más, sajátos vontatott dallamon énekeltek. Nánáson nem pénzen fogadták a sirató asszonyt, hanem nagy tiszteletben tartották régen „akki szípen tudott siratni”. Jómódú, tisztas asszonyok, akiknek különös rátermettségük, mondhatni költői ihletük volt, jártak el siratni, hogy emeljék a temetés pompáját, illőképen búcsúztassák el a halotakat és egymástól hallották a siratóverseket.

Először, mikor a „jelentőt húzza” és mennek egymásután „halot” látni „az ismerősök, barátok a halottas házba, mikor már ki van terítve a halot, akkor siratnak.

A halotlátók a következő szavakat mondják köszönés után, amint belépnek a „nagy házba”, ahol a ravatal körül ülnek a gýászolók:

„A jaó Isten vigasztajja meg minnyásjokat”, vagy: „Vigasztalást kívánok a megszomorodott szíveknék, a meghaóttanak meg csendes nyugodalmat.”

Azután, aki siratni tud, megáll a koporsó mellett s így kezdi a siratást:

„Megszaóalt a harang
Elindult a posta
Szíjjel a vározsba,
Gyöjjetek galambom
Látogatásomra.”

Ez olyan általános forma, amivel kezdődik a siratás, azután a halot viszonnyaira alkalmazva elsorolják élete és halála körülményeit, versben, vagy prózában. Ki, ahogy tudja. Azt mondják az öreg asszonyok, hogy mikor megállanak egy koporsó mellett, úgy látják sorban a verseket, mintha le volna írva, mert hozzá gondolják a maguk bánatát, amit évek óta őriznek a szívében, jó szülők, uruk, kedves gyermekeik után.

„Ha van ojan halottya eltíve, mint akkit sirat, magára fordíttya az ember, úra elsiratgatta, akki rigenn meghaótt.”

Azután leülnek a koporsó mellé, s ha jön valami szeretett rokona, tisztelője a megholtnak „halot látni”, akkor újra sirat egy sort a sirató asszony, mintha a halot beszélne és mondaná, amit többet nem tud.

Siratja az anya a gyermekét, hitves a „hitvestársát”, gyermek a szülőit, mert „megérdemel annyit az ittmarrattól, hogy szípen elsirassa”.

Ahogy mondják, a halottnak mikor vásárolnak s a legszegényebb is megveszi, ami tőle telik. „Az az övé mán, ammit elviszen magával”, épp úgy a könnyel, a bánattal sem fukarkodnak, mert nem tehetnek többé semmit az elköltözöttért. Úgy érzik, jól esnék a halottnak ez a megbecsülés, szeretet.

Más, búcsúzó formában siratnak, közvetlenül a temetés előtt, mikor a „gyűlöt” harangozzák.

Ilyenkor, kevés idővel a koporsóelészegés előtt, telve van az egész ház a jó ismerősökkel, rokonokkal, akik összegyűltek már a temetésre s még egyszer megnézik a búcsúzkodó halotat. Most, a nagy sokaság előtt kell igazán szépen elsiratni a távozót, egészen addig, míg meg nem kezdődik a temetési szertartás, le nem jön a kántor a „deják gyermekik-

kel". (6—12 nagyobb elemista fiú, akik szép csengő hangon éneklnek a kántorral a „Te benned bízunk”-ot, meg a „Búcsút vennem” kezdetű halotti éneket.)

Érdekes világot vet a „siratás” szerepére a következő kis visszaemlékezés, amit Gaál Kata néni, az egyik leghíresebb sirató asszony beszélt el:

„Asz monta eccer a kis kövér Magi, hogy még ú íletibe sose rítt. Nincsen ojan asszonyi állat, akkinek a siratására egy könnyű ki essik a szemiből.

Meghaótt oszt a kedves onokájja. Senki se siratta (j)a fíjút, csak az annya. Kűdözgetett írtém, hogy mennyek mán, mer ú nagyon kitikkatt, osztán siratatlan marad a gyermek, ippen mikor „viszik mán kifelé a házból”.

De hászen én se tuttam hamar oda menni, nagy dolog üdö vaót. Akkor írkésztem oda, mikor mán majd ott vaótak a deják gyémekik. Rákesztem oszt a siratást szípen, ahogy szokás, hogy: „Ó te halál, halál, mír nem válogattál”.

Eccer csak asz mongyák, élrítta magát az öreg Magi, alig tudott megállni a lábán. Asz mongya (j)oszt „Vigyetek be a házba, az Isten gubájja! Mék sirattya aszt a gyémeket? Nem tudom mán tovább hálgatni!

Merhogy igen szerette(j)a kedves onokáját...”

Összeszedte: P. Kiss Eszter.

A „négy magyar huszár” meséje.

Hun vót, hun nem vót, vót éccé ngy magyar huszár. Hírös, nevezetös embérek vótak. Ha háború vót az országba, úk minden csatát vígig harcótak. Éccé híre járt, hogy az ángol összeveszett az orosz szal. Összegyütt mind a ngy huszár; tanakodtak, hogy melyiknek segítsenek. Abba állapodtak még, hogy az oroszoknak segítsenek.

Kértek az oroszú' egy hónapi időt gyakorlatra, énni, innyavalót és lovaiknak abrakot. Adott is az orosz énni, innya a huszároknak és abrakot a huszárok lovainak. A csata napján kivonútak a magyar huszárok. Ók ngyen előre mentek. Nagy napjuk vót a huszároknak; csakúgy gyütt az ellenség, mint a sáska. Ók összefogtak ngyen, ahun émentek, ott szabályjukká szekérutat vágtak. Mire a nap dil felé járt, nem vót é szá ellen-

síg sē. Tönkre vertik az ángol sērēgēt. Vót is jutalmuk a huszároknak. Az orosz vezér magáho' híta úket. Étette, itatta, mētötötte tarsolyukat minden drágaságá, aranyvá, ezüsttvē.

Erre haza indútak. Egymásközt azt beszígetik: „Hírös vitézék vagyunk, bajtársak! Nē mēnjünk Magyarországba. Keressük fē' hun van a világ víge.”

(I.) Mēntek, mēndégétek, hogy fē' keressik a világ vígit. Elírtek egy ōs, öreg erdőbe. Ebbe vót egy kopott út. Beszígettek, tanakodtak s abba égyeztek még, hogy a kopott úton mēnnek előre. Ezēn el is indútak. Mēntek, mēndégétek, de csak égyre tartott az út, nem érték vígit. Adgyig mēntek, míg éccé csak este lett.

Ítt mégá'tak. Lēsáz'tak a lovaikrú', oszt mētanyáztak íccakára. Rēggē főnyergőnek s útnak indúnak. Mēntek egisz nap egyfolytába, estire elértik az erdő vígit. Nem tudtak tovább mēnni, mer' a tüzes tengér vót az erdő szílin. A tüzes tengér szíles vót, aztán még ízzó-forró. Tēttik a törvint, hogy mēnjének átal.

É nagy fárú fahajat vettek lē karddal, abbú lagyikot csinátak. Így a lagyikba beleűt egy s azt oszt átallokték. A kanzárszárat összekötözték s átrángatták égy mást. A lovak még errő marattak. — Mēntek, mēndégétek. Nagy pusztaságokba írték. Olyan nagy pusztá vót, hogy sēmerrő' sēm láttak égyebet pusztánál. Ebbe a pusztába még bējjobb mēntek. Éccé csak mēlálltak é templomot. A templom körü nem vót falu.

Hát ahogy közelebb írnek, a templom egisz üres vót. Tele vót birkahulladékkal.

— Ítt valahun birkanyáj van!, mondták a huszárok.

A nyomon adgyig mēntek, amíg rástanátak a birkákra. A juhász nem vót sēhun. Ekkó kétfelé szakadtak. Kerítētik a nyáját s keresték a juhászt. Éccé csak ékiátja magát az égyik:

— Mē'van a lába!

A másik oldalrú még oda kiáltja a másik:

— Ítt van még mán a feje!

Erre a juhász félút. Ülve olyan nagy vót, mint egy templom.

Észrevette, hogy idegēnek vannak a pusztába. Erre félállott. Olyan nagy vót, mint egy torony. Csak úgy níztek fē rá. A homlokán vót ögy szēme. Ezek vótak az égy szēmű óriás embérek.

— Hun jártok ti földi tücskök, — mondta az óriás,

— Mink a világ vígít keressük, — mondták a huszárok.

— Nè ménjeték schuvá! Itt van a világ víge, — monta az óriás. Este bé hajtotta a juhász a birkákat a templomba, a huszárokat is béeresztette. Olyan nagy követ hengéřített a templom ajtaja elé, hogy më sè tutták mozdítani. Itt ótán mëfogott ë magyar juhót. Háromszó, nícčér mëfordította a tüzön, oszt mëgëtte.

— Egynek má itt a világ víge, — monta az egyszëmü óriás.

Rëggë' kieresztette a juhokat. Ekkó újra mëgëtt egy magyar juhót.

— Kettőnek mán itt a világ víge, — monta az egyszëmü óriás.

Erre kieresztette a nyáját. A huszárokat pegyig bënnt hagyta s az ajtóho hengerítette a nagy követ.

— Mit csinájjunk? — Hova lëgyünk? — Tanakottak a huszárok. Azt számították magukba, hogy este, mikó az óriás számojja a juhokat az ajtóná, kilövik a szëmit. Ugy is lëtt. Kilöttik a szëmit!

Erre aszondta az óriás:

— No hát fő'di tücskök, kilöttíték a szëmëmet, azé nekték is itt lësz a világ víge!

Bëmënt a templomba. Körülhordozta a kezít a templom oldalán, hogy a huszárokat mëfogja és mëgëgye. A huszárok bëbüjtak a birka alá; nem birta mëfogni. Rëggë kiövasta a juhokat, a huszárok a birka hasa alatt vótak. A birkák hasa alatt kijutottak az ajtón. Ezék më'szabadútak. Igënest a tüzes tengërhë' mentek. Sietve, hogy az óriás utó në érje úket. Itt mëtanáták a lagyikot, mëlyiket a fahajbú csinátak. Sietve eveztek átal a tengëren.

Ezalatt az óriás kereste úket a templomba. Mikó látta, hogy sè hirük, sè hamvuk, gondóta, hogy észabadútak. Elövétté a sipját, oszt belefújtt. Éccërre annyi egyszëmü óriás gyütt elé, mint az újjam sűrúsége.

— Ki bántott? — kérdëzték a bajtársak.

— Fődi tücskök, — monta az óriás.

Mingyá utánnuk indútak. Egy-két lépésre el is érték a tüzes tengërt. Olyan kövekkë dobátak, hogy a fát kiütötte egy a helyibú.

A huszárok má' ekkó tú' vótak a tüzes tengëren.

— Gyerünk vissza azon az úton, ahun együttünk.

(II.) Bëmëntek az őserdőbe. Rátanátak itt a kopott útra. Mëntek az úton egisz napon kërëszttü'. Éccë csak elírték a sëtítség országába. A sëtítség országába Fekete városcho' írték. Itt mëtudták, hogy azí van olyan sëtítség az országba, mer a királynak három jánya el van átkozva.

János, mer' úgy hiták az egyik huszárt, bëmënt a városba. Rátanát a királyi kastélyra. Gondóta magába, má mënizi az elátkozott kirájányokat. Bëmënt a kirásho. Hát ott van három kirájány, mind a három tetőtü-talpig csupa fekete.

— Hun jársz itt, János, — kérdëzték az elátkozott kirájányok.

— Az elátkozott kirájányokat akarom mëszabadítani, — monta János.

— Ha mëszabadítasz, të lëszë' a kirá az országba. Választhatsz közülünk, amëlyik tetszik, felesíged lësz, — monták a jányok.

Gondóta János:

— Nem kicsi dolog lësz a.

Kimënt a bajtársaiho. Ezalatt azok észöktek, Jánosnak a lovát is magukká vittik. Ott marat János a sëtítség országába. Este lëtt, János is a palotába lëfeküdt.

Akkó az elátkozott jányok mëtanították, hogy akárki szölíja, më në szölájon, akárki híja, në mënnjën.

Este tizënegy órákó gyütt egy boglyas embër. Mëfogja az ajtófelet s vágja a ház sarkáho. Összedüt a ház. János csak úgy hempërgëtt az ágy alatt. De újra csak mëfogta az ajtófelet, helyire vágta. János újra az ágyra kerüt. Akkó a boglyas embër asztalt terítëtt. Fë tizënkét órákó mëtë az egisz ház. Urak, úrfiak, észtervátok, gubërnátok. Hozzáfogtak enni, inni. Mulattak, dorbëzótak. Jánosho mëntek, oszt hitták. János fëvëtte a poharat, oszt aszonta egyiknek is, másíknak is:

— Isten álgyon mëg!

Erre ëtünt, aki hitta; soha nem látta többë. Tizënkét órákó mind ëtüntek. Erre az elátkozott kirájányok kötësig fehírek lëttek. Aszondták Jánosnak:

— Csak mé kéccër tedd më, János, — monták az elátkozott kirájányok.

Este újbú gyűtt a boglyas embér. Fogta az ajtófelet, vágja a ház sarkáho. Összedűt a ház. Jancsi csak úgy hem-pérgött az ágy alatt. De újra csak mész fogta, oszt a helyire vágta. Jancsi újra az ágyra kerűt. Akkó a boglyas embér asztalt terített. Tizenégy órákó mētēt az egész ház.

Gyűttek a magyar huszárok. Ott vót a három társa is. Ott vót az apja, annya s ott vót a kedvese is. Rimánkottak, kérték sorjába:

— Gyere, kedves pajtás, kedves fiam, szíp kedvesēm!

János nem mēnt, nem szót. Csak fē'vettē a poharat, oszt aszonta sorjába:

— Isten álgyon mög! — oszt sohasē látta űket.

Tizēnkēt óráko mind ētűntek, János ēgyedű maratt. Rēggē, ahogy fēlérzēttek, hát a kirájányok tērdig fehērek vótak. János szerette vóna a jányokat, enyelgett vóna is, de azok nem hagyták:

— Még csak ēgy este tēdd mēg, amit mētētű, akkó mészabadulunk. Választ-hatsz közülünk.

Este mēgint ēgyűtt a boglyas embér. Ipen úgy, mint azelőttvaló este, ēgyűttek a vendigēk is. Gyűttek a gērőfok, bárók, hercegēk, kirákisasszonyok. János ott pipázott az ágyon. Hun az ēgyik, hun a másik hította. János nem mēnt, nem szót. Csak fē'vettē a poharat és aszonta:

— Isten áldjon meg! — oszt többē soha sē látta űket.

Ēccē csak ēgy kirákisasszony állott elejbe. Talpig gyémánt mēg arany ruhába. Szíp szóva' hita Jánost. János csakugyan mēmozdűt a kirákisasszony szavára. Erre összeapritották, mēsűttik, mēfőztik, hat rostávā mērostáták, úgy hagyták a földön szanaszēt.

Rēgge' fēlérzēttek a jányok. Hát a körmük fekete, máskép mē mán egisszen fehērek vótak. Mingyá tutták, hogy Jánossal baj törtēt. Odaszalattak, össze-sēpértēk. Sűttēk, főztēk, össze-forrasztották s olyan embér lett belűle, amilyen azelőtt vót.

— Ejnye, de milyen aluttam! — sóhaj-tott erre János.

— Elaludtá' vóna örökre, ha fē nem ēbresztűnk, — monták a jányok. Erre fē'vittēk a kastélyba. Akkor az egész palotába világosság lett. Űdvözōtēk is Jánost:

— Ējjēn a mi királyunk, mészabad-tónk!

János erre szerette vóna a jányokat, enyelgett vóna is velűk, de a jányok nem hagyták. Aszondták:

— Mēg háromszō nem beszisz velűnk a templomba, aggyig nem lēsűnk a tied. Vigyázz, hogy el nē alugy, mer akkó örökre elveszitesz minket.

Vót a kastélyba ēgy őrdōngōs szakács-né. Aszongya ēccē az inasnak:

— Hallod-ē, inasom, ha ēvēszed a jányomat, kirá lēsű ēbbe a birodalomba. Adok nekēd ēgy álomtōmlőt. János amikō a templombú gyűn, nyomd mēg az álomtōmlőt, oszt elalszik.

Úgy is lett. Mēnyomta az álomtōmlőt s János elaludt. Jōttek a kirájányok. Keltēttēk, siratták, de csak nem mozdűt mēg János. Erre mēkentik a szēmit, oszt fēlirzētt.

— Hallod-ē, János, jól aludd ki magadat, mer ha mēg kétszēr nem beszilűnk veled, akkó örökre elveszitesz minket.

Másnap mēgint ēnyomta az álom. Rángatták, keltēttik, de nem mozdűt meg.

Harmadnap újra elalutt. Akkó a jányok mēsiratták, oszt örökre ētűntek. Az inasnak mēhagyták:

— Hallod-ē, inas, mond mēg uradnak: mi elmēgyűnk örök hazánkba. Ha utánunk akar gyűnni, akkó akassza a szabalyját a kisebb ódalrú a nagyobbbra.

János ēccē csak fēlérzett. Bēhita az inast:

— Hallod-ē, mēr oly nedves a ruhám?

Az inas ēbeszite, hogy a princēk mēsiratták s oszt észátak örök hazájukba.

A kastélyba pervatvar lett. János mēstutta, hogy az inas kirá akart lēnni. Az őrdōngōs szakácsné tanácsára pegyig, mikō a templombú kigyűtt, az álomtōmlōvē elaltatta. Akkó János az inast lēlűtte, az őrdōngōs asszonyt ngy szilaj csikō farkára kötōtte, ngy felē szakaj-tatta, a jánt mēg nád közé rakatta, oszt eligette.

Sokáig búsűt János a kirájányok után. Ēccē csak űtnak indűt a kirájányok fēkeresēsire. Hát ahogy a kapun kimēnt, a kirájányok lovai utánna nyeritettek. E'vitte a három jány három lovát magával.

A lovak aszondják Jánosnak:

— Hallod-ē, János, tē a lovat add

oda egy kódúsnak, mink maj é'viszünk tigéd!

János csakugyan odatta a lovát egy kódúsnak. Arra félút egyik princ lovára, máskettőt melléfogta, oszt fészát a levegőbe. János csak böhunya a szémit, mán Tündérországba érkeztek. Itt nehéz vót a bėjutás. Tündérországot ugyanis három folyó folyja körü. A három folyón három révész viszi itt át a gályát s egy vad szörnyeteg őrzi Tündérországot.

A lovaknak nem vót itt hatalmuk át szá'ni. A révész aszonta Jánosnak: Az első folyóná a fেকেze a vám, a másogyik folyóná a másik, a harmagyik folyóná a két lába s ami még mēmarad belüle, azt a vad szörnyeteg fájja fē. Láta János, hogy itt nem juthat bē. Sétát lē s fē' a parton.

Éccē csak ára gyütt egy oroszján. Aszondja János az oroszjának:

— Nem segítené átal a három folyón? Az első folyóná a fē kezem a vám, a másogyikná a másik kezem, a harmagyik folyóná a két lábam s ami mēmarad, azt a vad szörnyeteg fájja fē.

— Avva nē törődj, — monta az oroszján, — majd átal segítetek én!

Akkó odakaját Janesi a révésznek, hogy hozza ki a lagyikot. Belemēntek. A három ló, az oroszján mēg János. Az első folyóná, a másogyik és harmagyikná az oroszján szíjjel típte a révészt.

Akkó a vad szörnyeteggē harcra kē't az oroszján. Hun az egyik, hun a másik kerūt fēlű. János sē nízte tēlenű'. A szabljájává aggyig vágta a szörnyetegēt, míg csak élet vót benne.

Erre bēmēnt János a városba, ahun a három kirájány vót. Nem ismertik mēg s nem vót mit tēnni, bēat egy csárdába kocsisnak a három lovával.

(III.) Telt, mūt az idő. Éccē a kirá ki hirdette, hogy a jányait firhő aggyja. Akkó letelő kitēttik a letőregebbet. Egy arany gyűrūt s egy arany almát egy nēgyven öles fenýüre akasztották ki.

Ki vót adva, hogy aki a lovávā akkórát ugrajt, hogy a gyűrūt mēg az almát ēkapja, azí lēs a letőregebb kirájány. A csárdásné mēhallotta, oszt az urávā ēmēntek szērēncsēt tróbányi. Jánost is hitták, de bēmēnt az istállóba a lovakho. Akkó aszondja a letőregebb ló:

— Níz be a bal fülembel!

János bēnizētt és egy gyiónagyságú iskátulyát vett ki belüle. Fēnyitotta. Réz ruhát és réz lőszerszámot tanát benne. Arra aszongya a letőregebb ló:

— Nyergējj fē, idēs gazdám, vēdd fē a rézruhát!

Ugy is tētt. Akkó a nagy sokaság közé nyargalt. Egyet fordút s lēvētte az arany gyűrūt, mēg az arany almát, oszt ēvágtatott.

Egy hónapra a másogyik jánt tēttik ki. János akkó a másogyik lovā mēnt ki. Ennek is a fülēbű gyiónagyságú iskátulyát vett ki. Kinyitotta, hát ezüst ruhát, mēg ezüst lőszerszámot tanát benne. Fēlőtözött. A másogyiknak is ēkapta az arany gyűrűj, mēg az arany almáját, oszt ēvágtatott.

Erre egy hónapra a letkissebb princ kerūt sorra. Annak a lova arany szer számot kapott, János mēg arany ruhát. Lēkapta ennek is a gyűrűj mēg az almáját.

A princēk a lovakat megismertik s gondóták, hogy János a dērik lovas.

Három hónap tēt el s a princēk csak nem látták a jōvendōbelijōket. Akkó János fēlőtözött szabadságos katonának. Bēmēnt a királyi palotába. Mēkináták egy pohár borra. Akkó belecsúsztatta a legőregebb jány gyűrűj a pohárba.

Másocó vāndorruhába őltözve mēnt bē a királyi palotába. Akkó mōg a másogyik jány kínáta mōg borra s annak bēcsúsztatta a poharába az arany gyűrűj.

Letvégű a letkissebb jány kínáta mēg, akkó annak is bēcsúsztatta az arany gyűrūt a pohárba. — Akkó mē'fōgták Jánost s kirdēzték, faggatták, hogyan kerūt ide.

János erre ēbeszite kalandos úttát a tündérēk palotájába s végű' a letkissebb jányt élettársú választotta ki magának.¹

¹ Népmesénkben *három*, egymástól különben független mesetípus van kontaminálva, ama népünknl szokásos elbeszélőmód szerint, amint az keleten is a mesemondásnak rendes módja. Összefüggésük az elbeszélőnek spontán kapcsolása egymáshoz ragasztott kaland-sorozat formájában.

Az általunk (I.)-gyel jelölt részben a világszerte elterjedt *Polyphem* vagy az *egyszemű óriás* meséjét adja, amely nálunk is kedvelt mesetárgy, de az itt

veleadtott többiekétől különálló előfordulásban. Hazai közlései: Gaal Gy. III., 50. sz. „A három vándorló legény”; Erdélyi: M. Népm. 148. I. „A három vándorló”; M. Népkölt. Gyűjt. VII., 525. I. „A házasodni akaró királyfi”; u. o. X., 179. I. „A megvakított óriás”. A külföldiekről I. Grimm Vilmos régebbi tanulmányán (Die Sage vom Polyphem, 1857.) kívül Krek összeállítását (Einl. i. d. slav. Lit. gesch. 1887., 665–759. II.), Laistnerét (Rätsel der Sphinx II., 1–168. II.), O. Hackman monografiáját (Die Polyphem-Sage in der Überlieferung, Helsingfors, 1904.), ehhez további becses adalékokat Binder Jenőtől (Ethnogr. 1912, 78–93.), majd u. ötöle ófrancia emlékekből pótlásokat (Ethnogr. 1918, 232–243.). A keleti szerkezetek Chauvin bibliografiájában találhatók (VII. k., 373. sz. a.). Elterjedtségéről fogalmat nyújthatnak a következő, általunk is ismert fogalmazások; egy izlandi közlés (Poestionnál, 31. sz. a.), szír szerkezetek (Prym és Socinnál, Tur 'Abdin, 32. sz.), csuvas Mészárosnál (I. 7. és 11. sz. a., jegyz. u. o. 519.), oguz szöveg (Dieznel: Der oghuzische Cyclop), afrikai kabyl mese (Frobeniusnál; Atlantis, II. 1. és 3. sz.) stb.

(II.) — „Elátkozott várban fehéredő királylányok” típusa. L. Grimm 137. sz. meséhez Bolte—Polivka jegyzeteit (III., 114. és köv. l.). Külön vagy más motívummal társulva nálunk: M. Népkölt. Gyűjt. VII., 7. sz. „Átkozott ruca” (u. o. IX., 56. sz. „A bátor katona”; Nyelvőr, XVII., 278. I. „A huszárkatona meg Fesjér Rozália”; u. o. XXVIII., 418. I. „A fekete királykisasszony”; Kálmány L. Szeged Népe, I., 135. „A cigánykirály” és Bunker Rajnald hienz meséi közt a 79. és 99. számúak. — Mesénkben a hős ágyát az elátkozott kastély szellemei vele együtt dobják, felforgatják; ez a vonás emlékeztet a Parcival-éposz Kling-sor várának epizódjára, ahol Gawain hőssel bánnak ugyanígy a láthatatlan szellemek, valamint Grimm meséi közt a 4. és 47. számúakban (I. ezekhez Bolte—Polivka jegyzeteit). Itt és a III. részben találkozunk Argirus reminiscenciákkal, sőt János vitézből merített s egyébként népmesénkben ismeretlen vonásokkal (óriás csász., stb.).

(III.) — „Alruhában más udvarnál szolgáló királyfi” vagy: a férfi Hamupóke típusa („Goldener” Grimmnél,

136. sz.). Ennek többféle változatai közül itt a „felugrató” vagy: Tuhkimo variáns fordul elő. Egyike a legősibb mesemotívumoknak; megvan már a 3000 évesnél régebb egyiptusi mesében I. Maspero: Les contes populaires de l'Égypte ancienne. „Le prince prédestiné.” 196–207. II.) Nálunk is rendkívül kedvelt mesetárgy: M. Népk. Gyűjt. IX., 8. sz. „Az aranykőles”, 58. sz. „Két királyfi” és 65. sz. a. „Nemtudomka”; u. o. XIII. k.-ben 12. sz. „A három fiú” és 68. sz. a. „Hamupepejke”; a Nyelvőrben, V., 419. I. cím nélkül, u. o. XV., 377. I. „Babszem Jankó”, u. o. a XVIII. k.-ban 330 I. „A gyékényfonyó”; Gaal Gy. nál I., 7. sz. a. „Zöld dragonyos”; Pintér S. 4. sz. „Mese egy királyról és az ő juhászáról”; Merényi L. É. népm. II., 65. I. „Az aranyhajú kertészbojtár” és Istvánffyánál 8. sz. a. „Hamupipóke”. — Róla tanulmány S. S.-től, Ethnogr. 1918, 277–86. II. S. S.

Lejegyezte: Velsinszky Zoltán.

A szavazás módja a papmarasztásnál. Péczeli József 1788-ban megjelent *Haszonnal mulattató meséi* közt olvassuk, hogyan szavazott a falu tanácsa arról, megtartsák-e a papot vagy elküldjék. (Péczeli József Meséi, újra kiadta Takáts Sándor, Nemzeti Könyvtár XXXIX, Bpest, é. n. XVIII. mese: Juhász, bakok, juhok, 32 I.)

Akkor két nagy rovást (mert nincs köztük író),
 1. szűr ujjából kihúz a bocskoros bíró;
 A kitoló voksot metszi az elsőre,
 Megesik, hogy nincs is szüksége kettőre,*
 Másutt fehér s veres tengerivel élnek,
 Melyet sok bölcs faluk még szebbnek ítélnék.

A kimaró voksra a bíró rőt szemet
 Ereszt a szűrűjbe s másikra fehéret.
 A tengerit aztán együtt felszámlálják,
 Sha a veres szemet számosznak találják:
 Akkor a jó papnak, ha nincs is mit enni,
 Őt hat gyermekével ki kell onnan menni.

Közlő: Honti János.

* Azaz marasztó szavazat nem akad egy sem.

SZEMLE.

Pásztor Árpád meseközlése a Pesti Naplóban. (*Hogyan győzte le Kálmus királyfi Arasztos Tóbiást?* 1931 jan. 4., 33. l.; jan. 11., 43. l. — *Kálmus királyfi és Sherlock Holmes*, jan. 18., 33. l.)

A magyar népzene és népművészet egyre ismertebbé és kedveltebbé válik a nagyközönség előtt. A népmese még sajnósan — talán kissé banális, de mindenestre tárgyyszerű a hasonlat — Hamupipőke-sorban tengődik. Mesének a gyermekszobában a helye nálunk, és csak ritkán magyar mese, amit Grimm, Bechstein és Andersen mellett megismer a magyar városi gyerek.

Igen nagy érdeme ezért *Pásztor Árpádnak*, hogy felhívta a nagyközönség figyelmét a magyar népmesére. Éppen úgy, ahogy első hallásra a közlőt megragadta a mese kifejezésbeli ereje és dísztelen szépsége, megragadja az olvasót is — nem egy elcseszt beszélgetésből vettem ki, hogy milyen sikere volt a magyar népmese napisajtóbeli premierjének.

Pityi Károly, a nógrádszakáli mesefa mondta el Kálmus királyfi meséjét. Először 1930 decemberében, Balassagyarmaton hallottuk a Magyar Néprajzi Társaság népzenei gyűjtőútja alkalmával. Itt e sorok írója jegyezte is a mesét, de mint gyakorlatlan gyorsíró nem kapott tökéletes szöveget és így természetesen nem is akart vele nyilvánosság elé lépni, hanem a Nemzeti Muzéum Néprajzi Tárának egyelőre még hivatalos apparátus nélkül kezelt szerény folklore-gyűjteményében helyezte el. *Pásztor Árpád* azonban utóbb, most már gyorsíró kíséretében, felkereste az öreg mesemondót és pontos lejegyzést hozott haza.

Maga a mese, mint Pityi Károly meséi általában, összetett és igen hosszú. A két típus, amelyből össze van téve, az Aarne—Thompson f. típusjegyzékben (FF Communications 74) a 304. és 302. sz. alatt szerepel; az első a királyfiról szól, aki, mint az óriások színelte segítőtársa megszabadítja tőlük a királyt és három lányát (az éjféli és hajnali megköltözésének motívuma, amely a mesének csaknem minden ma-

gyar változatában előfordul, mintha specifikus magyar motívum volna), a másik a szörnyetegnek állatokban elrejtett életéről. A két típus összetételét már Mailáth János gróf meséi közt is megtaláljuk (Magyarische Sagen, Märchen und Erzählungen, Stuttgart und Tübingen 1837², 133. l.). A Mailáth-féle mese különben is csak legapróbb részletekben különbözik a Pityi Károlyétól.

Pásztor bevezető soraiban tájszólásos szöveget ígér, de teljes fonetikai pontosságot persze hiába keresünk. A gyorsíró fonetikában való járatlansága és a hirlapnyomda berendezése — hogy az újságolvasó közönség igényeit ne is említsük — csak egyes tájszavak és néhány felületes hangtani sajátosság lerögzítését engedték meg.

Nagyobb kár, hogy magát a szöveget is sok helyen rövidíti a közlő (a saját lejegyzésem, ha nem is teljes pontosságú, módot ad az ellenőrzésre). Csak két esetet szeretnék példakép idézni. Az első mindjárt a mese kezdete, amely *Pásztornál* így hangzik: „Haldokolt a hatalmas, híres király, akinek három fia volt. A legidősebb Pista, a középső Palkó, a legfiatalabbik Kálmus. Hoztak hozzá külföldről orvosokat, de nem volt remény, mind azzal bízatták őket, hogy fölséges apjuk meg fog halni. A fölséges király is érezte, hogy napról-napra mindig nehezebben, nehezebben van.” Nálam: „Valamikor réges-régen élt egy híres király, nagyon nevezetes király volt. Ennek volt három fia, az egyet hitta Pistának, a másikat Palkónak, a harmadikat Kálmusnak. Nagyon szerette az édesatyjok, mert mind bátor volt és nagy segítségére volt neki. Megbetegedett a király. Na itt orvosokat hívtattak hozzá. Azt állították, hogy most már meg kell halni. Na itt a fölséges király is értette, hogy most már mindig nehezebben van.” — A másik hely a Pesti Naplóban: „... kapd fel a kést és csapd le a nagyorrú herceg orrát. Az üres poharat tartsd az orra alá, hogy teli csorogjon vérről, akkor a nagyorrú herceg eltűnik”. A balassagyarmati lejegyzés-

ben: „Vedd fel a kést és csapd le a Nagyorró hercegnek az orrát. Abból kicsordul a vér, tartsd oda a pohárt, az telecsurog vérről. Itt a Nagyorró herceg megijed, megrebben, felugrik, kiszalad a palotából”.

Nem valószínű, hogy az öreg Pityi Károly tért volna el ennyire a hagyományos terjengős mesestilusától, amikor másodszor elmondta a mesét. Azt kell gondolnunk, hogy *Pásztor Árpád* rövidítette a szöveget — az ujságírásnak biztosan megvannak a technikai szabályai, amelyek azt szükségessé tették. Nem akart tudományos értékű szöveget adni, hát nem is vehetjük rossz néven, ha a tudomány szoros szempontjait figyelmen kívül hagyta.

Pásztor Árpád harmadik közleményében a mese természetéről való észrevételeit közli. Az irodalom emberének természetesen feltűnik az első pillantásra, hogy a népmese, a mi kultúránk legprimitívebb epikuma, milyen szerény eszközökkel dolgozik, hogy megelégszik az elbeszélés technikájának legelsődlegesebb követelményeivel: rokonszenves hős izgató kalandokon megy át és kalandjai kibékítő megoldással végződnek. Szembetűnő az is, hogy a mai kor irodalmának legnagyobb közönségre számító fajtái: a detektívregény és a film (mert ez is inkább epikum, mint dráma), hasonlóan primitív eszközökkel dolgoznak. Az a következtetés, hogy a népmese a régi idők detektívregénye és hogy Sherlock Holmes modernizált alakja Kálmus királyfinak, mégis kissé elhamarkodott. Elhamarkodott azért, mert a detektívregény nem egyenesen a meséből fejlődött, hanem a művészi irodalomból vált ki úgy, hogy népszerűsége érdekében feláldozott minden csak kultúremlernek élvezhető finomságot és csak azt tartotta meg az epikai kellékekből, ami a legprimitívebb ízlésnek is nélkülözhetetlen — a népmeséhez ezáltal vált hasonlónak. De elhamarkodott azért is, mert a mesehős és a detektív között mélyreható különbség van. A detektív a társadalmi rend őre, akinek hivatása, hogy a társadalomra káros túltengő individualizmust — a bűnözést — letörje; a mese ezzel ellentétben társadalmat nem ismer, a mese hőse éppen a legkorlátlanabb indivi-

dualizmus képviselője, aki célja elérésében semmi akadályt vagy határt nem hajlandó tiszteletben tartani. A detektívregény hőseit csakis személyes kvalitásai segítik a győzelemre, a népmeséét elsősorban rajta kívül álló varázserők. A detektívregényben — mint *Pásztor* is megállapítja — kell lenni egy üldözött ártatlanságnak, akinek érdekében a detektív dolgozik, a mesében a hőst saját céljai vezetik: így hát a kétfajta hős cselekvésének indító okai is különbözöek. Új megismerést nem hozott tehát *Pásztor* észrevétele, mert azok az irodalmi eszközök, amelyek a legesekélyebb mértékben a népmesében és a detektívregényben vannak meg, minden szórakoztatásra szánt cseményes — epikus vagy drámai — írásműnek közös vonásai. Mindennek ellenére halásak vagyunk *Pásztor Árpád*-nak, mert a nagyközönség figyelmét fölhívta azokra a különleges irodalmi értékekre, amelyeket a magyar népmese nyújt. Ha mások is felkarolnák ezt a népszerűsítő munkát, talán a magyar mesekutatás is méltó helyet kapna a művelt magyar közönség véleményében!

Honti János.

Torday Emil legújabb műve Afrika népeiről. *E. Torday: African Races. (Descriptive Sociology, classified and arranged by Herbert Spencer. No. 4.: Division I. Part 2a.) London 1930, IV. 385 l., 8 tábla, ívrét.*

Herbert Spencer — etikai és társadalomtudományi tanulmányai céljára — több mint ötven évvel ezelőtt megkezdte a primitív népek kultúráinak összefoglaló feldolgozását. Az afrikai kötetet akkor David Duncan írta meg. De a „sötét világgrész” abban az időben még igazán sötét volt: területének legnagyobb része fehér folt a térképen, népeiről még keveset tudtak, és amit tudtak, annak is legenda vagy megbízhatatlan kuriózum a javarésze. Azóta nagyot haladtunk. A sötét földrész nem sötét többé, alig van pontja, amit ne ismernénk, nincsen népe, amelynek nyelvét, szokásait, hagyományait, egész ethnikumát lelkiismeretes kutatók ne tanulmányozták volna.

Torday Emil, a világhírű magyar tudós, Társaságunk tiszteleti tagja is több

mint tíz évet töltött Afrikában. Ezért nem csak nagy szaktudása és az irodalomban való rendkívüli jártassága, hanem személyes tapasztalatai is őt tették a legalkalmasabbá arra, hogy Duncan elavult könyvét újra megírja.

Egyenesen szédítő az adatoknak az a roppant tömege, amely a hatalmas munkából élénk tárul. Egész Afrika teljes etnológiája van összefoglalva ebben a kötetben, amellet olyan áttekinthető beosztással, hogy pillanatok alatt akárki megtalálhatja, amit keres. Anyagát elsősorban törzsek szerint osztja fel (a szemita és hamita népekkel nem foglalkozik, mivel azok nem őslakók), a törzsekben belül a következő csoportokba rendeződnek az adatok: testi jellemvonások, kedélyvilág, értelem, munkamegosztás, munkarend, házasság, család, alkotmány és törvény, katonaság, pap-ság, foglalkozások, testcsontkítás, halotti szokások, társadalmi érintkezés, szokások, esztétikai felfogás, erkölcs, vallás, tudomány, nyelv, elterjedés, cserekereskedés, termelés, mesterségek, földművelés, lakás, táplálkozás, ruházat, szerszámok, fegyverek, művészet. Azonkívül a könyv elején hét táblázaton röviden össze vannak foglalva az egyes törzsekre vonatkozó legjellemzőbb adatok.

Amint látjuk mindent megtalálhatunk ebben a könyvben, amit Afrika bennszülött törzseiről tudni lehet. Adatgazdagságában egész biztosan felülmúlja a megjelenőben lévő *Atlas Africanus*-t, Frobenius és v. Wilm nagyszabású várlalatát, amely Afrika kultúráját térképekben szemlélteti, áttekinthetőségben és szemléletességben is versenyez vele, tudományos értéke pedig mérhetetlenül nagyobb, mert nem csak szemléltet, hanem az adatok teljes összefoglalását nyújtja (bibliográfiai adatokkal!) és így egész Afrikakutató könyvtárt helyettesít.

Örömmel és hálával forgatjuk a magyar tudósnak ezt a legújabb monumentális alkotását. *Honti János.*

Lövő története. Írta: *Mohl Adolf* győri székesegyházi kanonok, stb. Győr, 1930. Második kiadása ez a sopronmegyei Lövő magyar község monográfiájának. A község a sors csapásaitól sokat szenvedett s végül is főként Zala me-

gyéből telepítették be. Igen sok értékes néprajzi adatot találunk a könyvben. Bő leírását adja a háznak, a bútornak és a ruházkodásnak, mindenütt a megfelelő népi elnevezést is közölve. Igen változatosak népköltészeti feljegyzései: templomépítési monda 97., regésszöveg 186., háromkirályok 129., lucázó 184., kortesnóták 159., bakterversek 184., lakodalmi kurjantások 187., gyermekjátékok 184. Újabb adatokkal gyarapítja a fogadalmi napokra s templomi ünnepekre vonatkozó ismereteinket 44., 128., leírja a vízkereszti házszentelést 129., az apró szentekeezést 184., a pünkösdi „Pásztor Böske” nevű bábjáratást 5., a virrasztást 131., érdekes adatokat ad a felhő elé való harangozás történetére 131., 135., 137. és a „mennyköre” 192. A szokások közül ismerteti a bíróválasztást 158.; Szent Gallus napján a hívek kakast ajándékoznak lelkészüknek 16.; a szőlőhegyen napnyugta után, szombaton pedig egész délután nem szabad dolgozni 16., 132., végül érdekes leírását adja a lócsi juhászbúcsúnak 63. Schol nem olvasott adat a régi Szent Márton-napi koresmányítás májusfázása is 22. A fiatalság életéből leírja a legényváltást 190., a Szent Márton-napi táncot 23., s a kukoricafosztást egy érdekes alkalmi nótával 190. Bolti ára 10 pengő.

Szendrey Ákos.

A sielés története a legrégebbi korig a XVI. század végéig. Írta *Papp László*. (Különlenyomat a Testnevelés 1929. évfolyamából. Budapest, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R. T. 1930.)

Ez a sporttörténet szempontjából írt érdekes kis tanulmány a sielésnek jó részt néprajzi és művelődéstörténeti vonatkozásával is foglalkozik és így a mi figyelmünket is megérdemli. Néprajzi szempontból elsősorban annyiban is érdekes, mert a sielés őstörténetének feltárására a skandináv mondákat, énekeket és hőskölteményeket, sőt a Kalevalát is figyelembe veszi s igen ügyesen igazolja be ezekkel, hogy a finnek, lapok már IX—XIII. századbéli mondákban mint kiváló sielő nép szerepelnek és az 1006. évből való mondák szerint a norvégek siciket a lappoktól vásárolták. A későbbi történelmi feljegyzések,

melyek között a legkimerítőbbek az Olaus Magnus 1555-beli adatai és érdekes képei ugyancsak a lappokat mutatják be, mint sebességben legyőzhetetlen sielőket. A cseremiszekekről és permiekről Herberstein adatai alapján megállapítja, hogy szintén sielők voltak. Végül a finnországi ásatások eredményeivel összevetve a történeti följegyzéseket, arra a feltevésre jut szerző, hogy a sielés a finn-ugor népnek ősi sajátja, sőt annak a már kissé túlzottan vérmes eredményének is kifejezést ad, hogy majd az is kimutatható lesz, hogy a *magyar-ság is sieken vonult be a Kárpátokon keresztül.* *Ébner Sándor.*

Kalotaszegi népmesék. *Bene Lajos* gyűjteménye. Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság kiadása. H. n., é. n. 3 köt. — A néprajz a népmesét tudományos kutatás tárgyának nézi és ezért tudományos pontosságú, gyorsírással, fonetikus lejegyzéseket és kiadással követel. Nem ebből a szempontból örömdetes ennek a csinos kiállítású három kis kötetnek a megjelenése. Azt kell tekintenünk, hogy a mese nem csak a tudomány objektuma, hanem irodalom, a nép igazi irodalma. Megfelelő népmesekiadások ezért a népművelés hathatós eszközévé lehetnek. *Bene* gyűjteménye egyszerű, népies nyelvezettel és stílusával, jó nyomásával, ügyes illusztrációival mindenképpen megérdemli, hogy elterjedt olvasókönyvvé váljon. *hj.*

Boszorkánypörök Debrecenben. Írta: *Dr. Haász Imre.* (Különlenyomat a Debreceni Szemle 1929. évfolyamából. 1—18 lap.)

Szerző a debreceni boszorkánypörök aktáiból — melyeket *Komáromi Andor* „Magyarországi boszorkányperek oklevéltára” alapján ismertet — kimutatja, hogy ezekben találunk először népi adatot a *táltos*-ra vonatkozóan. A *táltos* lényegileg azonos a boszorkányok ellenségével, a *néző*-vel: megismeri a boszorkányokat, felfedi és ártalmatlanná teszi az ördög művét. A *táltos* elnevezés először 1626-ban fordul elő. Isten által rendelt

előljárók vezetése alatt küzdenek, még pedig a debreceni *táltosok* a *Hortobágyon*, a *Szendeli*-halomnál, ahová maga Isten viszi őket szárnyai alatt, vagy *szárnyak*at ad nekik, mint a madárnak. Az oklevelekből a szerelmi varázslás többféle módját említi fel, valamint egész sorát a rontó igéknek.

A tanulmány első és második része a boszorkányhit eredetével és vándorútjával foglalkozik. Azt a tényt, hogy a boszorkányhit nem a középkorban, hanem az újkorban nyer igazi lendületet, azzal próbálja megmagyarázni, hogy a római jog recepciója átalakítván a büntetőjog szellemét, elősegítette az inkvizíciós szellem térhódítását; továbbá, hogy ezidőben, a vallási reformációk korában, az eddigénél sokkal izgatóbb problémává lett az eretnokség — s a boszorkányság tulajdonképpen az eretnokségnek egyik válfaja.

Összesen 72 debreceni boszorkánypöről számol be s ezek alapján ismerteti a debreceni judikaturát, a pörök szereplőit és lefolyásukat, valamint az ítéletek végrehajtását.

A nagy szorgalommal összehordott anyag feldolgozásába új, érdekes szempontokat visz bele s különösen a harmadik rész megérdemelné, hogy bővebben is feldolgoztassék. *Szondy György.*

A Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság Évkönyve. Szerkesztette: *Homor Imre.* Esztergom, 1928. Adatok megboldogult tagtársunk, *Réthei Prikkel Marián* irodalmi működéséről. A társaság a néprajzot is műveli. *Dedek-Crescens Lajos* például ily című felolvasást tartott: „Egy pillantás a magyarok ősi hitvilágába.”

Szendrey Akos.

Turáni költemények. Írta: *Türmezei László.* Budapest, 1930. (Szerző kiadása.) Bennünket főképp a *Burszin*, *Numi Tarem* és *Jelempi* című darabok érdekelhetnek, mint a *Vogul Népköltési Gyűjtemény* egy-egy részének a *Zempléni Árpád* modorában készült feldolgozásai. Három szép képét *Magyar Adorján* tervezte. *Szendrey Akos.*

A szerkesztésért és kiadásért felelős: *Dr. Madarassy László.*

Kir. M. Egyetemi Nyomda. 1931. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (F.: *Czakó Elemér dr.*)

TUDNIVALÓK

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGRÓL.

A Magyar Néprajzi Társaság 1889-ben alakult; célja a néprajzi tudományt általában, különösebben pedig a magyarságra, a magyarsággal nyelvileg rokon, valamint a magyarsággal együtt élő idegennyelvű népekre való tekintettel művelni és a róluk való ismereteket terjeszteni. Evégből tudományos kutatásokat indít, irányít és támogat; nyilvános felolvasó-üléseket és vándorgyűléseket tart, folyóiratot, összefoglaló monografiákat ad ki. Hivatalos közlönye az 1890-ben indult *Ethnographia—Népelet* című évnegyedes folyóirat, *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* című gazdagon illusztrált, állandó melléklettel. A hivatalos folyóiratot a Társaság tagjai minden külön díj nélkül, az egyéb társulati kiadványokat pedig nagy kedvezménnyel kapják. A Társaság tagja lehet minden nagykorú, feddhetlen jellemű egyén, aki ebbeli óhaját a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához bejelenti. A tagság legalább három évre kötelező. (Külföldi állampolgárok tagságához a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása szükséges.) A Társaságba vagy alapító tagul, vagy évdíjas tagul lehet belépni. Alapító tag az, aki a Társaság pénztárába egyszersmindenkorra 200 pengőt (jogi személy ennek az összegnek kétszeresét) lefizet; a belföldi évdíjas tag 8 pengőt, a külföldi 10 pengő évi díjat fizet. (Jogi személy, tehát hatóság, intézet stb. azonban csak mint alapító tag léphet a Társaságba!) Az alapító tagsági díj egyszerre, egy összegben előre, az évi díj pedig minden év első negyedében befizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett évi díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.) Az *Ethnographia—Népelet* előfizetője lehet bárki; előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.) Felvilágosítást, levélben is, készséggel ad a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Budapest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum).

.....

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az „*Ethnographia—Népelet*“ 1931. évf. 1. számát szétküldjük, értesítjük igen tisztelt tagtársaink és előfizetőink közül azokat, akik folyó évi tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat (esetleg hátralékaikat) még nem fizették be, hogy számukra folyóiratunk jelen számához postatakarék-pénztári befizetőlapot mellékelünk. (Ha a befizetőlap elveszett volna, úgynevezett „biankó-befizetőlap“ minden postahivatalnál kapható 3 fillérért; a Magyar Néprajzi Társaság postatakarék-pénztári csekkszámlájának száma: 3019.) Esetleg postautalvánnyal küldött tagdíjak, illetve előfizetési díjak mindig a Magyar Néprajzi Társaság Pénztára címére (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) irányítandók. Az 1931. évre megállapított évi díj belföldre 8 pengő, külföldre 10 pengő, melyért az „*Ethnographia—Népelet*“ és állandó melléklete, „*A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője*“ díjtalanul jár. Nem tagok részére az előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.) Az alapszabályok értelmében az évi díj minden év első negyedében befizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett rendes tagsági díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.)

.....

Pénzküldeményeknél használjuk a postatakarék-pénztár befizetőlapjait! A Magyar Néprajzi Társaság csekkszámlája a m. kir. postatakarék-pénztárnál: 3019.

ETHNOGRAPHIA— NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Unter der Mitwirkung von *Sándor Solymossy*
redigiert von *LÁSZLÓ MADARASSY*

INHALT VON HEFT 1. JAHRGANG XLII.:

	Seite
<i>Rapaics, R.</i> : Die ungarische Blumensprache. (Mit deutschem Auszug)	1—12
<i>Munkácsi, B.</i> : Der Anfang des Reiterlebens bei den Magyaren der Vorzeit. (Mit deutschem Auszug)	12—20
<i>Szendrey, Zs.</i> : „Kongózás“. (Ein Faschingsvolksbrauch. Mit deutschem Auszug)	21—27
<i>Kiss, G.</i> : Die Volkstracht im Ormányság. (Mit deutschem Auszug)	27—32
KLEINERE MITTHEILUNGEN	32—44
<i>Munkácsi, B.</i> : Die Verehrung des Wolfes bei den Türken im Altertum. S. 32—33. — <i>Munkácsi, B.</i> : Noch einiges über den Anfang des Reiterlebens bei den Magyaren der Vorzeit. S. 33—34. — <i>Madarassy, L.</i> : „Csigacsinaló“. (Ein Hochzeitsbrauch.) S. 34—35. — <i>Ébner, S.</i> : Dreikönigsspiel der Mädchen. S. 35—36. — <i>Palotay, G.</i> : „Vendégség“. (Ein Kirchweihbrauch.) S. 36. — <i>Györffy, I.</i> : Archivarisches über das alte Volksleben. S. 36—37. — <i>Betkowski, J.</i> : Erzählungen aus dem Leben der Tiszaer Schiffsbauer. S. 37. — <i>P. Kiss, E.</i> : Bestattungsbräuche bei den Haiducken. S. 37—40. — <i>Velsinszky, Z.</i> : Das Märchen von den vier ungarischen Husaren. S. 40—44. — <i>Honti, J.</i> : „Papmarasztás“. (Ein verschwundener alter Volksbrauch.) S. 44.	
<i>Umschau (Literatur)</i>	45—48

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Redigiert von *ZSIGMOND BATKY*

INHALT VON HEFT 1. JAHRGANG XXIII.:

	Seite
<i>Fedorovszkij, A. S.</i> : Archäologische Ausgrabungen bei Charkow ..	1—6
<i>Ébner, S.</i> : Alte Feuerstätten in den Komitaten Borsod, Abaúj, Zemplén, Bereg, Szatmár. (Mit 3 Tafeln)	6—16
<i>Viski, K.</i> : Feuerstätten im Széklerland	16—27
<i>Veress, S.</i> : Beiträge zu den Feuerstätten-Formen der Tschangos ..	27—30
<i>Bátky, Zs.</i> : Zur Geschichte des ungarischen Stuhles	31—34
<i>Bátky, Zs.</i> : Zur Geschichte des ungarischen Tisches	34—37
<i>Literarische Besprechungen</i>	38
<i>Eingelaufene Bücher</i>	38
<i>Anzeiger (Deutscher Auszug)</i>	39—40

ZUR BEACHTUNG. Manuskripte, sowie Bücher zwecks Besprechung sind direkt an einen der Redakteure — *Dr. László Madarassy*, Kustos des Nationalmuseums, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, oder an *Dr. Zsigmond Bátky*, Direktor der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum —, Tauschexemplare, Anfragen, Anmeldungen, sowie Reklamationen bezüglich den Versand der Zeitschrift an *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Sekretariat der Ung. Ethn. Ges.) Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum zu richten. — Abonnementspreis der unter gemeinsamen Einbanddecke erscheinenden *Ethnographia—Népélet* und des *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* beträgt für den Jahrgang 1931 12 ung. Pengő. Abonnementsgebühre sind an die folgende Adresse zu richten: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára, Budapest, VIII, Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala*. (Chekkonto bei der Ung. Königl. Postsparkasse No. 3019.)

ETHNOGRAPHIA N É P É L E T

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

S o l y m o s s y S á n d o r

közreműködésével szerkeszti

M a d a r a s s y L á s z l ó

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának

É R T E S Í T Ő J E

Szerkeszti

B á t k y Z s i g m o n d

XLII. és XXIII. évf.

2. szám a

Budapest, 1931.

*A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum kiadása
Megjelenik március, június, szeptember és december hó végén*

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

Solymossy Sándor közreműködésével szerkeszti MADARASSY LASZLÓ

A XLII. ÉVFOLYAM 2. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Barthók Béla: Cigányzene? Magyar zene? (I—III. tábla műmelléklettel)	49—62
Lajtha László: Az 1930. évi népzenei gyűjtések	62—75
Szendrey Ákos: A népi ruházkodás életkorjelző jelentősége	76—86
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	86—98

Munkácsi Bernát: Szerencséd, hogy anyádnak szólítottál... 86—87. l. — Bátky Zsigmond: A magyar kengyel eredetéhez. 87—90. l. — Bátky Zsigmond: Ugorok „juhászata”. 90—91. l. — Szendrey Zsigmond: Farkastisztelet az ókor törökjeinél. 91. l. — Szendrey Zsigmond: Pásztor Árpád meseközléséhez. 92. l. — Szendrey Zsigmond: Bakfazék. 92—93. l. — Schwartz Elemér: A virágnyelv eredete. 93—94. l. — Schwartz Elemér: Magyar motívumok egy XVI. századi müncheni úrnapi körmeneten. 94. l. — Madarassy László: A „pörgető”. 95. l. — Ebner Sándor: A tiszakarádi nász-nagy feldiszlítése. 95—96. l. — Szabó Kálmán: A régi Kecskeméti küzdeme a színes népviselet és a cifra gazdasági szerszámok ellen. 96—97. l. — Györffy István: Adalékok a Nagykunság régi pásztoréletéhez. 97. l. — Bálint Sándor: Hódoltságkorabeli népszokás a szeged-alsóvárosi föltámadási körmenetben. 97—98. l. — Bóka László: Csigavígtaposás. 98. l.

SZEMLE	98—103
--------------	--------

Szendrey Zsigmond: Szállóigék, szőlásmódok, tanulmányok szó-készletünk köréből. 98—99. l. — Marót Károly: A lélekfogalom kérdése. 99—102. l. — Schwartz Elemér: A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem német nyelvtudományi és irodalomtörténeti intézetének néprajzi szakosztálya. 103. l. — Dömötör Sándor: Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. 103. l.

TÁRSASÁGI ÜGYEK	103—112
-----------------------	---------

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE

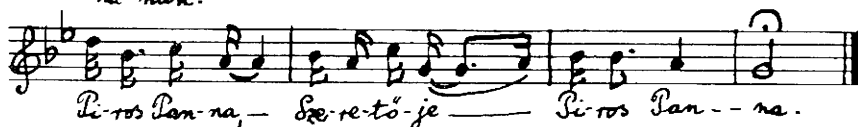
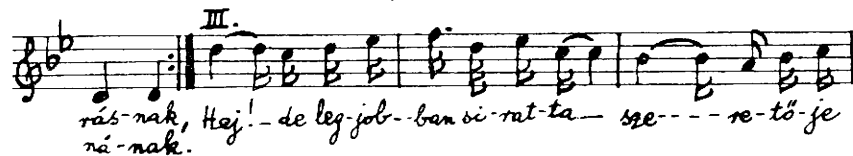
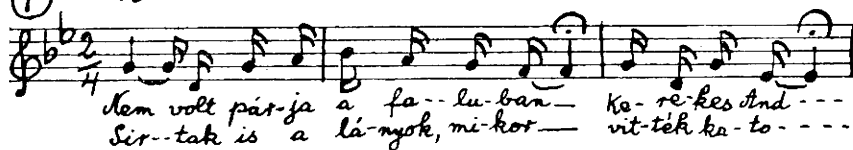
Szerkeszti BÁTKY ZSIGMOND

A XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

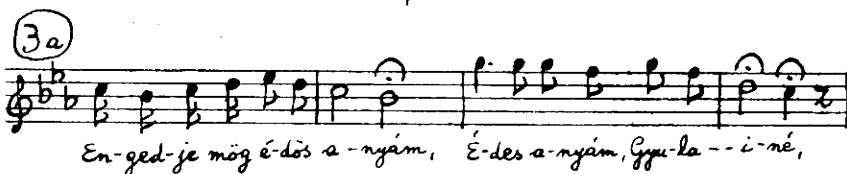
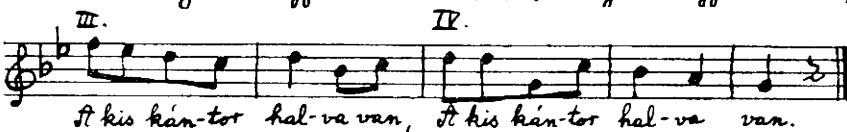
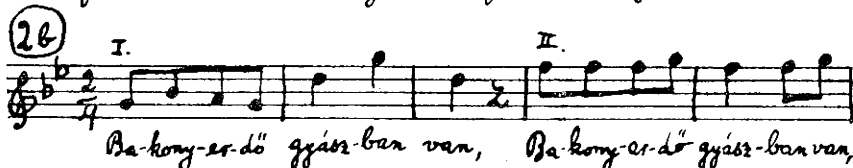
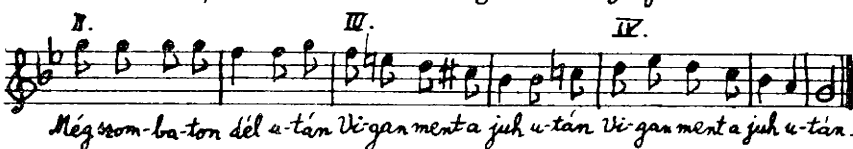
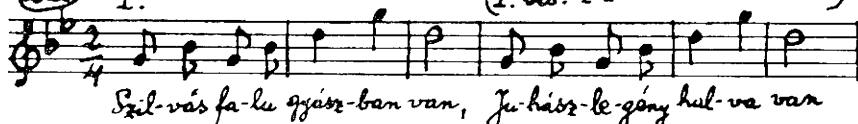
Viski Károly: Makkos fazáraink	41—55
Haáz Ferenc Rezső: A székely ványoló	55—62
Vakarelszki Kriszto: Bolgár ekevasak és csoroszlyák	63—74
Ecsedi István: Középkori gazdasági eszközök a debreceni Szepespusztán	74—76
Bátky Zsigmond: A magyar „szoba” történetéhez	76—79
Bátky Zsigmond: A magyar „konyha” történetéhez	80—81
Bátky Zsigmond: A „gógány” eredetéhez	81—83
Szendrey Ákos: Magyar gyalogszékek	83—84
Kisebb közlemények	85
Irodalmi Szemle	85—86
Anzeiger (Deutscher Auszug)	87—88

KÉRELEM. Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — dr. Madarassy László nemzeti műzeumi igazgató, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum, vagy dr. Bátky Zsigmond, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum — cserepéldányokat, tudakozódásokat, bejelentéseket, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlásokat pedig a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum címére szíveskedjék küldeni. Munkatársainkat külön is kérjük, hogy cikkeiket tiszta papíros egyik oldalára olvashatóan, lehetőleg gépirással küldjék be. Közlésre el nem fogadott, vagy már közölt kéziratok megőrzésére nem vállalkozunk.

① I. § II.

②a I. (I. bis! -----)

Kótapélda Bartók Béla „Cigányzene? Magyar zene?” c. cikkéhez.
 Notenbeispiel zu Béla Bartóks Artikel: „Zigeunermusik? Ungarische Musik?”

Ethnographia (Népelet).
 Jahrg. 1931. évf.

Tafel I. tábla.

(3b) *Rubato*, $\text{♩} = 63-66$
con moto *più lento*

„Gyu-la-i-né, é-döss a-nyám, En-ged-je meg-ast az egy-zyet:

Con moto *lento*

Hog-gyér-jem meg Ká-dár ka-tát, Job-bá-gyunk-nak széple-jé-nyét!”

(4a) *Sostenuto*
 III. IV.

A csap ut-csán vé-ges vé-gig, vé-gig, Min-den kis ka-pu-ban vi-rág nyí-lk;

I. II.

Min-den kis ka-pu-ban ket-tő há-rom, Csak-as e-nyém her-vadt el a nyá-rom.

(4b) *Poco rubato*, $\text{♩} = 100$
 I. II.

Sze-gin va-gyok, sze-gin nek-szü-lat-tem, A ba-ba-mat i-ga-zán sze-ret-tem,

III. IV.

Itz-i-ri-gyek el-szó-lot-tak tő-lem, Így lett i-ga-zán sze-gin be-lő-lem.

(5a) *Moderato*

Gye--re be, ri-zsám, gye-re be, Csak ma-gam va-gyok i--de-be.

I. II.

Há-rom csi-gány le-gény he-ga-dúl, Csak ma-gam va-gyok e-gye-dül, e-gye-dül.

Kótapélda Bartók Béla „Cigányzene? Magyar zene?” c. cikkéhez.
 Notenbeispiel zu Béla Bartóks Artikel: „Zigeunermusik? Ungarische Musik?”

Há-rom còi-gang he-géng he-gé-dul, Coak ma-gam já-rom e-gye-dul.

Le-har-tak a jég-ki-tét a lő-le, Ugy ta-har-tak a gye-me-ket be-le.

[illegible]

A musical score for the song "The Rose Tree". The score is written on a grand staff with two staves. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The music is divided into three measures, each marked with a circled number: 8, 9, and 10. Measure 8 shows a treble staff with a complex chordal structure and a bass staff with a simple melody. Measure 9 continues the melody in the bass staff. Measure 10 shows a treble staff with a complex chordal structure and a bass staff with a simple melody. The score ends with a double bar line.

Kótapélda *Bartók Béla* „Cigányzene? Magyar zene?“ c. cikkéhez.
Notenbeispiel zu *Béla Bartóks* Artikel: „Zigeunermusik? Ungarische Musik?“

Ethnographia (Népelet).
[ahrg. 1931. évf.]

Tafel III. tábla.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLII. ÉVF.

1931.

2. SZÁMA

CIGÁNYZENE? MAGYAR ZENE?¹

(Magyar népdalok a német zeneműpiacon.)

(Ide tartozik az I—III. tábla!)

Szíves engedelmezzük minden bevezetés nélkül „in medias res” kezdem meg mondanivalómat és kijelentem, hogy amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene: újabb magyar népies műzene, amit pénzért csakis cigányok játszanak (mert — a hagyomány szerint — pénzért muzsikálni nem úri dolog); azért magyar ez a zene, mert szinte kivétel nélkül magyar úriembereknek a szerzeménye.

A nyelvhasználatban logikát hiába keresünk: az élőnyelv a legfurcsább kifejezéseket sarjasztja ki magából. Ha mégannyira logikátlanok is ezek, el kell fogadnunk őket, mint a természetes fejlődés hajtásait. Így például a „cigányzene” szó helytelen használatába is belé kellene nyugodnunk, ha ennek a helytelen használatnak nem lett volna, és nem volna még mindig annyi káros következménye.

Önök közül mindenki ismeri Liszt Ferencnek híres könyvét a „cigányzené”-ről. Mikor ez a könyv megjelent, nagy lett a felháborodás nálunk. Miért háborodtak fel a magyarok? Egyszerűen azért, mert arról, amit a magyarok cigányzenének neveznek, Liszt azt merészelte könyvében állítani, hogy az — *csakugyan cigányzene!* Pedig Liszt, úgylátszik, teljesen jóhiszeműen lett ennek a helytelen szóhasználatnak áldozatává. Valószínűleg így okoskodott: ha már maguk a magyarok is cigányzenének nevezik ezt a valamit és nem magyar zenének, akkor már csak bizonyos, hogy nem is lehet az magyar zene; különben mért neveznék még a magyarok is cigányzenének?! Hogy 80 év múlva sem változott a helyzet, arra számtalan bizonyítékunk van. Valahányszor csak külföldön magyar zenéről esik szó, azonnal a cigányt kezdik emlegetni!

Egyébként a cigányzene szó helytelen használata még a kisebb baj. A nagyobb az, hogy hivatalos zenei és nem-zenei körünk nagyrésze úton-útfélen, itthon és külföldön az úgynevezett cigányzenének olyan művészi jelentőséget tulajdonítanak, ami azt egyáltalában nem illeti meg. Az ítélkezni képtelen nagy tömeg pedig százszorosán visszhangozza ezt a hivatalos véleményt.

Ezzel szemben az igazság ez:

Az a zene, amit a városi cigányzenekarok ma pénzért játszanak, nem más, mint újabb magyar népies műzene. Ennek az újabb

¹ A Magyar Néprajzi Társaság XLIII. évi rendes közgyűlésén tartott előadás.

magyar népies műzenének feladata nálunk az, hogy alacsonyabbrendű zenei igényeket elégítsen ki. Vagyis ugyanaz, ami a nyugat-európai országokban a kuplék, operettslágerek, másszóval a sramli és hasonló zenekarok repertoárjának szerepe. Hogy a magyar népies műzene (helytelenül „cigányzene”) sokkal értékesebb, mint az előbb felsorolt külföldi söpredékműzene, azt örömmel szögezzük le. De hogy többnek tekintse bárki is, mint úgynevezett „könnyű” zenének; fontosabbnak, mint olyan alsóbbrendű zenének, amelynek hivatása a rosszízű és sablonszerető tömeget szórakoztatni: ez ellen ünneppélyesen tiltakoznunk kell. Lehet, hogy a régi jó időkben, 100—150 évvel ezelőtt értékesebb volt a városi cigányzenekarok repertoárja; erre vonatkozó semmiféle kézzelfogható adatunk, sajnos, nincs. De hogy mai repertoárjuk, a mai magyar népies műzene, csakis könnyű fajsúlyú zenének minősíthető, ahhoz kétség sem férhet.

Nagyon öröndetes dolog, hogy nálunk a „könnyű” zenét legnagyobbbrészt a magyar népies műzene, ez a magyar specialitás szolgáltatja. Távol is áll tőlünk, hogy ennek a tömegcikknek felszolgálóira, a cigányzenészekre pereat-ot kiáltunk. Sőt ellenkezőleg, azt kívánjuk, tartsák meg még jó sokáig helyüket minden jazz- és sramli-ostrom ellenében; azt kívánjuk, tartsák meg régi repertoárjukat minél régiesebb színezetben és ne keverjenek belé valcert, kuplét, jazzt, megymást! Azt viszont nem kívánjuk — mert teljesen hiába kívánnók, bármennyire is szívünk szerint való dolog volna —, hogy az alacsonyabb ízlésű tömeg egykettőre elforduljon ettől a magyar népies műzenétől és magasabb értékű akár idegen, akár hazai zenében kezdjen gyönyörködni. A városi és a városias fél-művelt tömegnek tömegcikk kell; örülünk, hogy zenében legalább a hazai tömegcikket kívánja, nem pedig külföldi selejtes portékát; és ne akarjunk ezen a téren máról-holnapra amúgy is elérhetetlen változást a magasabb értékű zene javára.

Nem ez a baj, hanem az, hogy előkelő állásban levő hivatalos zeneművészek, törtető zeneírók — nem tudni rossz ízlésük következtében-e, vagy rosszhiszeműleg — ezt a népies műzenét komoly, magasabbrendű zenének igyekeznek feltüntetni és más, igazán komoly és magasabbrendű magyar zenének lépten-nyomon elébe helyezni. Ilyen igazán komoly és magasabbrendű magyar zene pl. a magyar parasztzene. Harminc évvel ezelőtt még jóformán teljesen ismeretlen volt. Fölfedeztetése óta minden legkisebb alkalmat megragadnak a fentemlített urak és harchaszállnak ellene. Nyíltan, alattomban vádakkal, rágalmakkal támadják szószólóit, nem törődve azzal, hogy ami ellen hadjáratot indítanak, szintén magyar érték; még hozzá számbelileg is sokszorta nagyobb magyar érték, mint annak a „könnyű” magyar zenének, másnéven újabb magyar népies műzenének (helytelenül „cigányzenének”) dokumentumai.

A külföldet ebben a kérdésben, ahol csak szerint ejthetik, félrevezetik. Ennek a sajnálatos akciónak vannak azért olyan gyászos eredményei, mint pl. egy nemrégén megjelent kötet: „Ungarische Volkslieder”, a „Das Lied der Völker” című sorozatos kiadvány 12. kötete. Szerkesztette: Dr. Möller Heinrich; kiadta: B. Schott's Söhne, Mainz, 1929.

A magyar népdalnak eddigi, a külföld számára készült antológiái bizony csak siralmasan eltorzult képet nyújtottak a magyar népzeneről a tájékozatlan külföldi közönségnek. Azt reméltük, ez a kiadvány végre jóvá fogja tenni a mult bűneit; reméltük ezt annál is inkább, mert úgy harangozták be a kiadványt, mint amely „tudományos szempontok szerint kiválasztott”, jegyzetekkel ellátott anyagot fog közrebocsátani. A kiadó világcég híre, neve is kezeskedni látszott amellett, hogy a beharangozás nemcsak üres szóbeszédnek fog bizonyulni, hanem hogy ezáltal csakugyan minden tekintetben kifogástalan kiadvány fog napvilágot látni.

Mit követelhetünk kifogástalan magyar népdalkiadványtól? Azt, hogy mutasson be minden legjellemzőbb csoportból legalább egy romlatlan állapotban levő, kifogástalanul lejegyzett dallamot; közölje ezeket lehetőleg kimerítő forrásmegjelöléssel, helytálló magyarázó jegyzetekkel és művészi szempontból elfogadható kísérettel ellátva (ha már — mint a jelen esetben — kísérettel ellátott kiadványról van szó); sorakoztassa az anyagot áttekintést nyújtó sorrendben.

Be kell vallanunk: várakozásunkban alaposan csalódtunk! Ez a kiadvány sem tudományos, sem művészi szempontból a legkevésbé sem elégíthet ki senkit sem; sőt némely száma oly rossz, hogy nehezen is képzelhetünk el rosszabbat ezen a téren. A többi kötet sem kifogástalan, de a magyar kötet messzire kimagaslik az egész sorozatból silányságával.

Vizsgáljuk meg a kötetet először is tudományos szempontból.

A szerkesztő, az előszó szerint, mindenfajta népdalból szándékozott kötetében szemelvényeket bemutatni, tehát városi népdalt (más néven népies műdalt) éppúgy, mint falusi népdalt (más néven parasztdalt). Ezt az álláspontot teljesen magunkévá tehetjük, hiszen mindkét kategóriában értékes és érdekes anyag is rejlik. Persze már magából az arányból is, amely szerint a szerkesztő az anyagot a két kategóriából kiválasztotta, látnunk kellene világosan, mi a két kategóriának egymáshoz való viszonya és relatív jelentősége. Erre a kérdésre vonatkozólag legyen szabad a következőket előrebocsátanom:

1. Magyar parasztdalokat, főleg a szűkebb értelemben vett parasztdalokat, nagyon jól meg lehet különböztetni a magyar népies műdaloktól, még ha a szerkesztő ezt az előszóban tagadja is.

2. A magyar népzeneben a magyar parasztnének jóval, de jóval nagyobb a jelentősége, mint a népies műzenének, szám szerint is, de még sokkal inkább tartalom szerint. Körülbelül 10.000-re tehető a lejegyzett magyar parasztdallamok száma; ez az anyag körülbelül 2600 variáncsoportra tagozódik. Viszont az általánosan ösmert népies műdallamok száma alig tehető 1500-nál többre (ezeknek — természetesen — lényegesebb eltéréseket mutató variánsaik nincsenek is). Előbbieknek tartalmi értéke, akár esztétikai szem-

pontból, akár nemzeti jelentőségüket tekintve, hasonlíthatatlanul nagyobb.

A szóbanlevő kötet 44 dallamot közöl, ebből 23 (55%) népies műdal (1., 2., 3., 5., 20., 21., 22., 23., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 35., 36., 39., 41., 44. sz.), még pedig olyan műdal (négynek — 23., 26., 27., 32. sz.-nak — kivételével), amely a parasztsztyálban nincs elterjedve vagy éppenséggel ismeretlen. Ez az 55%-nyi műdal teljesen ferde képet nyújt a parasztdal és a műdal jelentőségéről és viszonyáról. (A szerkesztő, saját bevallása szerint, nem tudja a műdalt a parasztdaltól megkülönböztetni, ezért a válogatásnak ez a pártos eredménye tudat alatt működő és az úriosztály dalaival rokonszenvező érzéseinek tudható be, vagy pedig helytelen tanácsoknak!) A kétféle anyagnak — paraszti és műdalnak — tervszerűtlen összekeverésével mindenesetre sikerült olyan tarka-barka-ságot elérnie, amely a tájékozatlan olvasót teljesen megzavarja. Növeli a zavart azzal, hogy ezeknek a műdaloknak egynémelyikéről (1., 21., 27., 34., 35., 36., 41., 44. sz.) jegyzetben megállapítja, hogy műdalok, a többiekéről viszont nem.

De még kiválasztani sem tudta helyesen ezeket a műdalokat. Miért közöl pl. mindjárt négy darabot egy bizonyos siránkozóan szentimentális fajtából (28., 30—32. sz.)? Ebből elég lett volna egyetlenegy is; hiszen annyi más értékesebb műdal maradt ki a kötetből. Hogyan választhatott olyan lehetetlen deklamációjú dalokat, mint a 34. és 35.; ezeknek közlését legfeljebb ez az alcím tette volna jogosulttá: „Bemutatása annak, hogyan *nem* szabad magyar szöveget megzenésíteni.” Olyan szövegcsinálmányt sem lett volna szabad közölnie, mint az 5. sz. (a 3. vsz. 2., 3. sora pl. ez: „Soká szeretőül bírtam én, De elcsábított szegény“).

Azonban lássuk mármost, hogyan sikerült a parasztdallamok bemutatása. Tudvalevő, hogy a parasztdallam-anyagban két osztálynak van különösen nagy fontossága: a régi dallamok (A) és az új dallamok (B) osztályának. Előbbinek egyes alosztályai a 12-, 8-, 6-, 7-, 9-, 10- és 11-szótagú szövegsorokból álló versszakokra énekelt dallamok. A szóbanlevő kötetben a 8-szótagúak alosztályát a 7. szám parlando dallammal, a 10. és 11. sz. táncleépésszerű dallammal mutatja be; a 7-szótagúak alosztályát a 12. és 13. szám képviseli, a 9-szótagúakét a 38. szám, a 10-szótagúakét a 39. szám. Tehát egy-egy típust — a 8-, illetve 7-szótagút — két-két dal is képvisel, ezzel szemben a nagyjelentőségű 12-szótagú és 11-szótagú típusnak nyoma sincs a kötetben. Előbbi azért olyan nagyjelentőségű, mert magyar specifikum; utóbbinak fontossága abban van, hogy tulajdonképpen ebből fejlődött ki az új dallamok egész osztálya. — Az új dallamok kiválasztásában ugyanilyen tervszerűtlenséget látunk: a négy alosztályból kettőt két-két dallam (a 14. és 18., illetve 8. és 9. szám) képvisel, viszont a legfontosabb (az ABBA-formulával jelölhető) alosztály — legfontosabb, mert ugyancsak magyar specifikum — teljesen hiányzik (helyesebben mondva a 16. sz. mutatná be, ha nem volna szinte felismerhetetlenül eltorzítva). Forrásra utaló adatok úgyszólván mindenhol hiányoznak, ami annál feltűnőbb, mert a sorozat más kötetében (pl. a 9. kötetben: „Griechische, albanische und

rumänische Volkslieder“) ott látjuk majdnem kivétel nélkül minden dalnál a gyűjtő nevét és a gyűjtés helyét. Ami görög népdaloknál fontos, az magyaroknál nem fontos? És vajjon miért nem?

Szinte az az érzésünk, hogy a szerkesztő a 44 dallamot teljesen találomra szedte össze, teljesen tervszerűtlen összevisszaságban sorakoztatja fel, úgyhogy rokon szerkezetű dallamok egymástól távolra kerülnek és fordítva. Ha talán ezzel az eljárással változatosságot óhajtott elérni, akkor legalább jegyzetek formájában kellett volna bizonyos dallamok rokonságára utalnia. Ezenfelül — mivel hogy tudományos színezetre számottartó kiadványról van szó — legalább a főbb típusok főbb vonásaira ugyancsak jegyzetekben rá kellett volna mutatnia. De mindennek úgyszólván nyoma sem található, a 7., 8., 10—14. sz.-nál látható és a pentaton-szerkezetre vonatkozó megjegyzést kivéve.

Ehelyett teljesen fölösleges vagy teljesen hibás kijelentésektől tarkállanak a szerkesztő megjegyzései. Az 1. sz.-ról ezt olvassuk: „A XVII. századból származó dal“, később pedig: „a dallam szerzője Luttenberger.“ A bökkenő csupán az, hogy Luttenberger a XIX. század második felében élt! A legmeglepőbb azonban az, hogy Harasányi I.-nak és Gulyás J.-nek az a cikke, amelyre a szerkesztő állításainak mintegy megerősítése céljából hivatkozik (Ethnographia, 1916, 228.), továbbá egy másik cikkük (ugyancsak az Ethnographiából, 1917, 266—277. l.) kétségbevonhatatlanul azt bizonyítja, hogy úgy a szöveg, mint a dallam az 1890-es évekből származó csinálmány.

A 3. sz. dalnál (lásd az 1. kótapéldát) ez a megállapítás olvasható: „Ez a dallam tipikus a régi balladák stílusára, amely utóbbinak melodikájában, az ú. n. cigányhangsoron kívül, az egyházi hangsorok is gyakran fordulnak elő.“ Ebben a kijelentésben ahány szó, annyi súlyos tévedés! Mert: a szöveget Almássy Tihamér, a dallamot Jeitteles Ignác († 1901) írta, mégpedig a XIX. század 3. negyedében!²

Ettől eltekintve, a dallam a régi ballada-dallamoknak még csak nem is utánzata. Mert utóbbiak jellemző sajátosságai többek közt a négysoros izometrikus strófaszerkezet, nagyobbrészt pentatón vagy egyházi hangsor; egyik dallamsor sem végződik d'-n („cigány“-hangsor sohasem található bennök); a szóbanlevő Jeitteles-féle dallam ezzel szemben heterometrikus strófaszerkezetű (14+14+16+8 szótagú sorok); az 1. és 2. dallamsor d'-n végződik. Csakis Kelet-Európa zenefolklorejában teljesen járatlan ember képzelheti azt, hogy erre felé balladákat ilyen komplikált szerkezetű dallamokra énekeljenek.

A szerkesztő azt állítja, hogy a magyar kötet 23. száma és a nyugati-szláv kötet 17. száma közt dallamrokonság van. Ez az állítólagos rokonság nagyon is kétséges; mindkét dallam első felének körvonala hasonló, ritmusa viszont teljesen eltérő; a dallam 2. felében azonban semmi, de semmi közös nincs. Ilyen összehasonlító módszerrel keleti Közép-Európa népi dallamainak ezreit rokon dallamoknak kellene nyilvánítani.

A 27. dallam jegyzete így hangzik: „Ez a dallam különféle ritmusú változatokban van elterjedve Magyarországon, Szlovákiában,

² Először előadták „A falu bolondja“ c. népszínműben, Pesten 1861. dec. 3-án.

Horvátországban stb. ... Bartók B. ilyen esetben hajlandó tót eredetet feltételezni." Ez az állítás nem felel meg a valóságnak. Mert éppen ilyen esetben, amikor t. i. olyan dallamról van szó, amelynek szerkezetét AA⁵BA-val jelölhetjük, így hangzik az én véleményem: „Elsőbbségi jogunkat erre a fejleményre — sajnos — semmi, döntőnek elfogadható adat nem bizonyítja, mert a múlt század első feléből származó gyűjteményünk egyáltalában nincs. *Az én meggyőződésem az, hogy ez a szerkezet nálunk keletkezett* és már a múlt század első felében általánosan ismert volt.”³

A kötet 44. számának, az énekszöveggel (!) közölt Rákóczi-indulónak jegyzete szerint: „Ez a nemzeti dallam állítólag II. Rákóczi Ferenc (1676—1735) kedvelt dallama volt.” Itt már minden bizonyítgatás fölösleges, hiszen a Rákóczi-indulónak akár dallamvonala, akár szerkezete világosan elárulja, hogy nem keletkezhetett a XIX. század elejénél korábban.

Vizsgáljuk most már magukat a közölt dallamokat, hátha ezekből kedvezőbb képet kapunk a szerkesztő munkájáról.

A 4. sz. dallamba (lásd a 2/a kótapéldát) két súlyos hiba csúszott. Az egyik az 1. dallamsor önkényes megismétlése (hogy ezt az „ismertlen” lejegyző vagy a feldolgozó rovására kell-e írni, nem tudhatjuk): a dallamnak 3 nyomtatott,⁴ 7 fonografált és 9 csupán lejegyzett variánsa ismeretes, valamennyinél egybehangzóan hiányzik ez a hozzátoldás. A másik hiba a szövegsorok elhelyezésénél mutatkozik; a helyes elhelyezés csakis ez: az 1. és 2. dallamsor alá az 1. szövegsor kerül megismételve, a 3. és 4. dallamsor alá a 2. szövegsor és így tovább (vagyis a dallamstrófa négysoros, a szövegstrófa kétsoros; lásd a 2/b kótapéldát; feljegyezte: Kodály Z. Nagyszalontán, 1916 október 5-én). Bizonyíték erre is a fentemlített 19 variáns. — Meg kell még említenem a következőt: a 19 variánsból kettőnek dur, kettőnek moll, a többinek eol a hangsora; bővített szekundlépés nem fordul elő egyikben sem. Ez nem gátolja a szerkesztőt abban, hogy ne jelentse ki jegyzetben a következőt: „Ez a dallam régi, de már a cigányzene befolyását mutatja ebben a lefelé menő hangsorban: g f e d cis b.” Ha 20 variánsból csupán egyetlenegyben van egy bővített szekundlépés és ez az egyetlenegy variáns is ki tudja, kinek előadása nyomán történt, ki tudja, miféle kontárnak lejegyzéséből származik (minden erre vonatkozó felvilágosítással adósunk marad a szerkesztő), ezzel szemben a többi 19-nek legnagyobb részét ki próbált gyűjtők fonografálták, illetve jegyezték le, akkor talán mégsem lehet ebből a ki tudja honnan idecseppent árva szekundlépésből fontos következtetéseket vonni: az ilyesfélét inkább mint önkénykedésre gyanús jelenséget kellett volna tekinteni és — kihagyni a kötetből.

Nem „cigányzene”, hanem nvugati szláv zene befolyása mutatkozik ebben a dallamban; erre vall belső sorainak sajátságosan össze-

³ Bartók Béla, *A magyar népdal*, Budapest, 1924., Rózsavölgyi és Tsa kiadása; XXXVII. lap.

⁴ Bartalus, *Magyar népdalok*, III. kötet, 13. sz., VI. köt., 8. sz.; Bartók, *A magyar népdal* 185. sz. — Miért idézi a szerkesztő csupán az elsőt ezek közül? Nyilvánvalóan rendelkezésére állott a többi is. Talán nem ismerte fel a másik kettőt?

szorult ritmusa („tót ritmusszűkítés“), ami tót és morva dallamokra különösen jellemző. A magyar anyagban csak tíz ilyen szerkezetű variáncsoport ismeretes (1 ötszótagú, 4 hatszótagú, 2 hétszótagú, 3 nyolcszótagú); a morva-tót anyagban viszont 63! (1 öt-, 16 hat-, 10 hét-,⁵ 28 nyolc-, 8 tízszótagú). Ennek a több százra rúgó dallamnak egyikében sem találjuk sem a fent leírt hibás dallamsor-ismétlést, sem a hibás szöveghelyezést, sem a bővített szekundlépést.

A szerkesztő a sok száznyi dallamanyagból biztos kézzel a legromlottabb példányt választotta ki. Semmivel sem bizonyítható cigánybefolyásról ábrándozik, de a sok száz bizonyíték alapján nyilvánvaló nyugati-szláv befolyásról mélységesen hallgat. Talán azt hiszi, Kelet-Európa népi dallamanyagának összehasonlító vizsgálatahoz elegendő az úgynevezett cigányzene ismerete.

A 6. sz.-ot a szerkesztő Bartalus nyomán közli. (L. 3/a sz. kótapéldát.) Elegendő csupán a kótaképre tekinteni és azonnal szembe-
szökik Bartalusnak párját ritkító gyámoltalansága a lejegyzésben: mindenképen szögletes tánclépésszerű ⁴/₄-be igyekezett az eredeti szabad parlando ritmust belégyömszölni. A szerkesztő jegyzetben Kodálynak két följegyzésére⁶ hivatkozik, mint a 6. sz. dallam variánsára. (Lásd a 3/b sz. kótapéldát.) Miért nem választott Bartalus elriasztó lejegyzése helyett egyet ezekből a kifogástalan lejegyzésekből? Akkor egyúttal a régi dallamainkra annyira jellemző cifrázatokból is bemutatathatott volna legalább egy-kettőt: t. i. ezekből az egész kötetben még ízelítőt sem ad. Hiszen még az a mentsége sincs, hogy nem ismerte a jobb lejegyzést! Vagy talán a bartalusi lejegyzésben ott pompázó bővített szekundlépés indította őt arra, hogy virág helyett kórót szedjen föl? Nyilván egészen különös ragaszkodással csüng a szerkesztő ezen a hangközön.

De a kötet egyik legnagyobb szégyenfoltja a 16. szám. Bartalus egy közismert dallamot teljesen hibásan, a dallamsorok rendjét teljesen fölforgatva, jegyzett le. Minden magyarázat fölösleges, hasonlítsa össze inkább az olvasó a 4/a sz. kótapéldát (Bartalus lejegyzése) 4/b sz.-val (lejegyezte Kodály Nagyszalontán, 1917 jan. 2-án) és ítéljen! Széltében-hosszában ismerik ezt a dallamot, 20 kéziratossal van gyűjteményeinkben, sőt egy nyomtatott is, Bartalus: *Népdalok* I. kötetében (32. sz.; ez a szerkesztő figyelmét nyilván elkerülte), valamennyi a 4/b kótapélda szerkezetét tünteti föl. Ha a szer-

⁵ Had' legyen itt legalább valamennyi nyomtatásban megjelent hétszótagúnak pontos jegyzéke: Erben, K. J. „*Nápěvy prostonárodních písní českých*“, Prága, II. kiadás, 1886, Hyněk Alois kiadása 91. sz.; Sušil, František „*Moravské Národní Písňe*“ Brünn, 1859, Winiker Karol kiadása, 20/b, 192/a, 623/b, 683/c, 820/a, 821/b sz.; Bartoš František „*Nové Národní Písňe*“, Brünn, 1882, Winiker Karol kiadása, 246. sz.; Bartoš, František, „*Národní Písňe Moravské*“, Brünn, 1889, a Matica Moravská kiadványa, 660. sz.; Bartoš František, „*Národní Písňe Moravské*“, Prága, 1899 és 1901, a Ferenc József Tudományos Akadémia kiadványa, 189., 697., 1131. sz.; „*Slovenské Spevy*“, I—III. kötet, Turócszentmárton, 1880, 1890 és 1899, a „Tót Dal Barátai“-nak kiadványa, I. köt. 62., 246., 394. sz., II. köt. 169., 475. sz., III. köt. 163., 220., 380. sz.; Černík Joža, „*Zpěvy Moravských Kopaničářů*“ Prága, 1908 Otto J. kiadása, 167. sz.; tehát összesen 21 nyomtatott dallam. Ehhez járul még 18 kéziratossal a tót dallam; magát gyűjtők lejegyzéséből.

⁶ Bartók B. és Kodály Z., *Népdalok* (Erdélyi Magyarország), Budapest, 1923; a Népies Irodalmi Társaság kiadványa, 113. és 127. sz.

kesztő annyi fáradságot vett volna magának, hogy akármelyik cigánybandával eljátszatja ezt a dallamot, már akkor is hozzájuthatott volna a helyes formához! Még ha Bartalusnak csakugyan ilyen romlott formában énekelték volna is ezt a dallamot, még akkor sem lenne szabad éppen ilyen rikítóan hibás formát egy antológiában bemutatni.

A 38. sz. (lásd 5/a sz. kótapéldát) dalban a 12. (Primo) ütem úgy hat, mint az arcucsapás. Hogy ez az ütem kinek a bűne, azt nem tudjuk. Vajjon a Korbayé, aki zongorakísérettel látta el? Mert ilyen lehetetlenség még cigánybandától sem telik ki. Az ember azt hinné, sajtóhibával van dolga, ha nem látná a dallamnak torzba kanyarodó üteme alatt a pontosan hozzásimuló zongorakíséretet. És íme, kiderül, hogy a szerkesztő ismeri a dallam hibátlan formáit is, hiszen idézi is: „Hasonlóan Színi, *A magyar nép dalai és dallamai*, 158. sz. Liszt 13. rapszodiájának zárórészében felhasználta ezt a dallamot. Ha összehasonlítjuk az itt közölt (38. sz.) dallamot, sőt még a Liszt-féle cigányos variánst is Bartók *„A magyar népdal”* c. könyvének 73. sz. példájával, úgy az összehasonlítás aligha fog az utóbb említett parasztvariáns előnyére válni.“

Az 5/a kótapélda kis hangjegyei a Liszt-féle variánst (a 12. Primo ütem és a dallam 2. felének ismétlése ebből a variánsból hiányzik), az 5/b kótapélda nagy hangjegyei Színi lejegyzését, kis hangjegyei Kodály lejegyzését mutatja be; ám hasonlítsa össze a négy variánst az olvasó és ítélkezzék! Én csak azt szeretném még megjegyezni: 5/b egyrészt Kodálynak lejegyzése, ennél fogva föltétlenül hiteles, másrészt Színi lejegyzése, akit eléggé megbízható lejegyzőnek ismerünk; a két lejegyzés lényegében egyezik. 5/a-ról minden adat hiányzik; úgy a Korbay-féle, mint a Liszt-féle variáns záróüteme, mindegyik a maga módjára egymástól is, meg 5/b-től is eltér; sem egyik, sem másik eltérésre más dallamokból meríthető analógia nincs. Ezzel szemben 5/b záróütemére nagyon sok más magyar dallamban találunk analógiát. Tehát 5/a mindkét formáját mindaddig torzításnak és romlásnak kell tekintenünk, ameddig nem bocsátanak rendelkezésünkre legalább 10 olyan példát, amely az 5/a egyik vagy másik záróformájára analógiát nyújt. A szerkesztő ebben az esetben is a romlottat és torzítottat választotta ki a töle már megszokott biztossággal.

A 40. sz. (lásd 6/a sz. kótapéldát) dalhoz fűzött megjegyzésében a szerkesztő arisztokratikus érzései bukkannak fel; ezeket mondja: „Egy parasztian eltorzított variánsát találjuk Bartók B.: *A magyar népdal*, 72. sz. alatt.“ (Lásd a 6/b sz. kótapéldát.) Ugyan mi volna ebben a 6/b kótapéldában eltorzítva? Sem a 6/a, sem a 6/b nincs semmiképpen sem eltorzítva, hacsak nem 6/a négy dallamsorának kezdő

ritmusa: állandósága annál inkább gyanusnak látszik, mert

az 1., 2. és 4. szövegsor inkább ritmust kívánna a dallamban. 6/a és 6/b között nincs nagyobb eltérés, mint amekkora a szokásos eltérés parasztdallamok variánsainál; hasonló alapon és hasonló

joggal minden dallamvariánst torzításnak minősíthetnénk a többi variánshoz viszonyítva.

Egyébként nem fojthatom magamba azt a megállapítást, (még ha ezzel a szerkesztőnek arisztokratikus érzékenységet meg is bántanám), hogy a szerkesztő-közölte variáns épp oly paraszti, mint a másik!

Azonban a szerkesztő a 44. számnál esett a legvaskosabb tévedés áldozatává: itt t. i. a Rákóczi-indulót, mint énekelt, szöveges „népdalt” mutatja be. Mindnyájan tudjuk, a Rákóczi-induló dallama a XIX. század elején alakult ki régebbi motívumok felhasználásával. Ezt a dallamot később mesterségesen ú. n. hazafias szöveggel látták el, hogy „énekelni” is lehessen. Dalárdák, iskolai énekkarok ünnepségeken énekelték is; de spontán soha senki; annyira speciálisan hangszeres zene ez, hogy szinte minden üteme tiltakozik bármilyen szöveg-aláhelyezés ellen.

Lássuk ezek után, milyen is a dallamokhoz hozzáfűzött (zongora-) kíséret?

Elsősorban a B. Schott's Söhne, Mainz, kiadásából átvett Korbay-féle átiratok nagy száma tűnik fel; feltűnnek nemcsak nagy számuk, hanem bombasztjuk és álpátoszuk következtében is (2., 3., 4., 5., 17., 24., 25., 28. sz.). „Sensa tempo misurato, fantasticamente”, Lento patetico, quasi narrato”, „Lento patetico”, „Allegretto quasi anelante” (= lihegve) stb., ilyen biztatóan hangzanak már a tempójelzések! A feldolgozás karaktere ehhez hasonló: vad tremolókig felduzzadó akkordoknak, lihegő futamoknak se szeri, se száma. 40–50 évvel ezelőtt, amikor ezen a téren jobbat hiába kerestünk, amikor romantikusan lelkesedő ábrándozással tekintettek mindenfajta népzeneire, még csak annyira, amennyire megjárták az ilyen dolgozatok. De manapság stílusrontóknak és elavultaknak érezzük. Nyilvánvalóan kiadói szempontból volt fontos a kiadónak már tulajdonában levő anyagból minél többet felhasználni.

Másodsorban az anonymus-dolgozatok nagy száma ötlik fel (1, 10, 11–15, 18–21, 23, 26–29, 32–35, 37, 39, 41, 42). Szinte olybá tűnik, mintha nálunk a nép zongorakíséret mellett muzsikálna és az ismeretlen szerzőjű zongorakíséretet épp úgy a nép ujjai alól kellene lejegyezni, mint az ismeretlen szerzőjű dallamot a nép ajkáról.

Hát ami azt illeti, jobb is ezekre a névtelen feldolgozókra, hogy az áldásos névtelenségből nem léptek ki. Mert dolgozataikból ugyan hiányzik a Korbay-féle pátosz, de ennek fejében van bennük gyámoltalanság, sőt grammatikai hiba annál több. Elég lesz csak néhány találmomra kiragadott példát bemutatni:

A 10. sz.-ban (lásd 7. kótapéldát) az egész kíséret csupán kilenc akkord; ebből a kilencből öt egy és ugyanaz: tonika-hármas alapállásban. Ha már ilyen korlátolt volt a feldolgozó találékonysága, miért nem tette a dallam alá az elképzelhető legegyszerűbb kíséretet: elejétől végig a tonika és domináns orgonapontját? Ez sokkalta jobban hatott volna, mint azok az ügyefogyott vissza-visszabillenések a tonika-hármasra. Hasonló gyámoltalanságot — ötszöri visszaesést a tonika-hármasra alaphelyzetben — találunk a 13. sz. feldolgozás folyamán.

Vajjon a 14. sz. utolsóelőtti ütemében látható quint-párhuzam (lásd a 8. sz. kótapéldát) nem sajtóhiba-e? Mert szándékoltnak aligha tekinthetjük. A harmadutolsó ütemben elővételezett záróakkord olyan ügyetlenség, amelynek elkerülését minden közepes zeneszerző növénytől el lehetne várni.

Változatosságban nincs hiány: a 42. sz. dal harmadutolsó ütemében helyesírási hibát fedezünk fel (lásd a 9. sz. kótapéldát): „b” helyett „ais”-t kellett volna írni.

De a nevükön nevezett feldolgozók sem maradtak le a versenyben. A 6. sz. dal utolsóelőtti és harmadutolsó ütemében elfogadhatatlan fődött oktávmenetet találunk (lásd a 10. kótapéldát). A 16. sz. dal kísérete (Bartalus tollából) pedig olyan gyerekesen együgyű és amellet nagyot mondaní akaró, hogy a silányságnak ezt a fokát legföljebb maga Bartalus tudta túlszárnyalni más feldolgozásaiban.

A 7. és 8. szám kísérete tőlem származik, 1906-ból; sajnos, be kell vallanom, hogy ez sem kifogástalan. Az eddig tárgyaltnál ugyan sokkal jobb, de abszolút művészi szempontból annyira tökéletlen, hogy nem engedélyeztem volna előráncigálását, ha tőlem függött volna és tudtam volna a tervről.

Az egész kötet egyetlen egy, minden tekintetben kifogástalan száma a 9. szám, az egyetlen Kodály feldolgozás. Csodálkozva eltünődünk: vajjon miért nem választott a szerkesztő Kodály feldolgozásaiból többet? Hiszen 1928-ban, amikor a kötet anyagának összeállítása befejeződhetett, már három füzet jelent meg ezekből nyomtatásban, csupa szebbnél szebb dallam, szebbnél szebb feldolgozásban. Talán túlnehéznek, túlkomplikáltak, túl „modern”-nek gondolta ezeket a szerkesztő? De íme: a 9. kötet görög népdalainak feldolgozása még modernebbnek igyekszik lenni és részben komplikáltabb is a Kodály feldolgozásainál. Vagy talán az riasztotta vissza a szerkesztőt Kodály feldolgozásaitól, hogy bennük csupán egyetlenegy bővített szekundlépés található?!

*

Végül a kötet előszójával kell foglalkoznunk. A szerkesztő ilyeneket mond benne: „Liszt, Brahms, Hubay, Chován és mások Magyar Rapszódiaikban és hasonló műveikben a cigányzenét és az újabb műdalokat hangsúlyozták ki túlságosan; a mai népdalkutatók viszont a cigányszerűség lebecsülésére mutatnak hajlandóságot; a cigányoktól befolyásolt dallamokat és népies műdallamokat nem akarják népdaloknak elfogadni”. Később így folytatja: „Csak amit a parasztok énekelnek és bizonyos módokat szerint magukból ki- és átdolgoztak, csak azt szabadna e teória szerint „igazi” magyar népdalnak elfogadni.” „Azzal, hogy az úgynevezett parasztdalokat megpróbáljuk kihámozni a magyar népdal összességéből, még csak világos rendszerezést sem érhetünk el: mert a parasztdal fogalma történelmi, társadalmi és stílusbeli szempontból éppoly relatív és meghatározhatatlan, mint általában véve a népdal fogalma.”

Ezzel szemben meg kell állapítanunk a következőket: nekünk, magyar zenefolklore-kutatóknak, éppúgy, mint a testvértudományok (egyetemes folklore és etnográfia) kutatóinak alapos okunk volt

arra, hogy csakis a parasztosztályhoz forduljunk mint forráshoz. Mi magunkat tulajdonképpen természettudósoknak valljuk, akik tanulmányozásunk tárgyául a természet egy bizonyos produktumát, a paraszttzenét választottuk. T. i. a parasztosztály kultúrtermékeinek keletkezési módja — legalább is itt, Kelet-Európában — teljesen elüt más osztályok kultúrtermékeinek keletkezési módjától. Természeti produktumnak tekinthetők ezek a termékek, mert a számukra legjellemzőbb sajátosság létrejötté — a pregnánsan egységes stílusok kialakulása — csakis lelki közösségben élő nagy tömegeknek egyféle irányban működő ösztönszerű variálódó készségével magyarázható. Ez a variálódó készség pedig nem más, mint valamilyen természeti erő. Ha szűkebb értelemben vett paraszttzenéről beszélünk, akkor éppen ezeknek az egységes stílusoknak komponenseire gondolunk. És ez — valamilyen egységes stílus — az a tulajdonság, amely a magyar népies műzenéből hiányzik; ez a negatívum az, aminek segítségével a népies műzenét a paraszttzenétől megkülönböztetni lehetséges.⁷

Ha a népies műzene és a paraszttzene egymásra kölcsönösen hatottak is, ez még nem lehet ok arra, hogy ne különböztessük meg őket egymástól. Hiszen akkor pl. a magasabb német műzenét sem szabadna a magasabb olasz műzenétől megkülönböztetni!

Sokat használja a szerkesztő a „cigányzene” szót: nyilvánvalóan az újabb népies műzenét érti ez alatt. Ideje volna már ezt az értelemzavaró elnevezést sutba dobni. Fennebb már kijelentettem, hogy a cigányzenészek csak előadói és terjesztői egy bizonyos fajta népi zenének: az újabb magyar népies műzenének; a következőkben megkísérlem be is bizonyítani ezt az állítást.

A népdalban szöveg és dallam elválaszthatatlan egység. A cigányelőadás ezt az egységet szétrombolja, hiszen kivétel nélkül hangszeres zenévé alakítja át a szöveges népies műdalokat. Már magábanveve ez a körülmény is mutatja, mennyire nem autentikus a cigányelőadás, még a népies műzenét illetőleg sem. Ha valaki kényszerhelyzetben volna és csupán cigánybandák előadása nyomán kellene rekonstruálnia népies műzenénket, képtelen volna a feladatot megoldani, hiszen a rekonstruálandó anyag fele — a szöveg — veszendőbe megy a cigány kezén. Ez a körülmény közvetett bizonyíték arra, hogy a cigányok nem lehetnek szerzői a népies műdaloknak. De fölösleges minden közvetett bizonyíték, hiszen közvetlen bizonyítékunk is sok van: tudjuk, hogy a legtöbb magyar népies műdal magyar ember szerzeménye; az a néhány cigány származású nótaszerző dalaiban teljesen a népies műdalok stílusát követi. Van ugyan igazi cigányzene is: dalok cigánynyelvű szöveggel, de ezeket csak a falusi, nem-muzsikusi cigányok ismerik és énekelik; cigánybandák ezeket nyilvánosan sohasem játsszák; amit játszanak, az magyar szerzők szerzeménye, tehát *magyar zene*.

De maga a *cigányelőadás* sem egységes karakterű. A legegysze-

⁷ Ha a népies műzenében bizonyos stílus kialakulás nyomai talán fel is fedezhetők, ez a szétválasztást nem hogy megnehezítené, hanem még meg is könnyíti: annyira elütő lesz ez a stílus minden parasztstílustól.

rúbb falusi cigánymuzsikás egészen másképp muzsikál, mint a városi cigánybandások. Pl. Máramaros szegényes oláh falvaiban a muzsikálás idők folyamán a paraszt-dudások kezéből cigánykézbe került. Ezeknek a cigányoknak legtöbbször hamisítatlanul paraszti módon hegedüli a dudásokat öröklött repertoárt, itt bizony nincs sem bővített szekundlépés, sem ritmustorzítás. Biharban a cigányhegedűsök szakasztott ugyanolyan egyszerűen muzsikálnak, mint oláh parasztkollégáik; ugyanezt tapasztaljuk félreeső magyar falvakban is. Minél közelebb jutunk kulturális gócpontokhoz, annál nagyobb változást látunk a cigányelőadásban, míg végül a nagyobb városokban azt a bizonyos, általánosan ismert cigányelőadást találjuk, amelyet az a rengeteg sok cigányimádó mind a mai napig elmulasztott tudományosan leírni és meghatározni. Az úgynevezett „cigányzene” híveit ezennel felszólítom, tegyék végre jóvá ezt a nagy mulasztást, írjanak végre egy könyvet, ismertessék abban tudományos tárgyilagos sággal a cigányelőadást vagy az újabb magyar népies műzenét vagy — szóval imádatuk tárgyát. Legyen már vége ennek a sok üres beszédnek, vaktában való hadakozásnak. Mi, a paraszttzene csodálói, a paraszttzenével szemben már teljesítettük ebbeli kötelességünket!

A cigányelőadásnak fentebb leírt sokfélesége azt is mutatja, hogy még magának a cigányelőadásnak karaktere sem a fajtól, hanem sokkal inkább a miliótól függ. Egyébként teljesen hibás feltevés az, amely minden bővített szekundlépésből cigányízt vél kiérezni. Ez a sajátság egyáltalában nem cigányspecialitás; hiszen a Balkánon és Keleten (araboknál, törököknél stb.) még sokkal inkább el van terjedve. Sokkal észszerűbb azt feltételezni, hogy magukra a cigányokra, vándorlásuk közben, keleti népekről ragadt rá ez a sajátság. Másrészt a Balkán népei és északi közvetlen szomszédaik (így mi is) eléggé végzetesen sűrű érintkezésben éltek hosszú ideig a törökökkel; sokkal jogosultabb tehát az a magyarázat, hogy ezek a népek török közvetítéssel jutottak a bővített szekundlépéshez.

A szerkesztő nagyot akar a magyar paraszttzene kutatóin ütni azzal az állításával, hogy „a paraszttok hagyománya éppoly megbízhatatlan, mint a cigányoké”. Nyilvánvalóan azt hiszi, hogy mi minden adatot, amit paraszttoktól szerzünk, szent kinyilatkoztatásnak tekintünk. Szó sincs róla! Amíg valamilyen jelenségre csak egy adatunk van, nem tekintjük azt hitelesnek. De ha különböző, főleg egymástól távolies vidékekről több egybevágó adatunk van egy bizonyos jelenségre, akkor ezt valóban, hitelesnek kell elfogadnunk. Ha egy, ilyen módon hitelesnek bizonyult jelenségnek valamilyen, városi cigányoktól származó adat ellentmond, akkor nem tehetünk egyebet, mint hogy utóbbit a „tudomány nevében” nem hitelesnek nyilvánítsuk.

Végül a szerkesztő előszójának utolsó szakaszáról kell megemlékeznünk. Ebben nyolc magyar személyiségnek köszönetet mond „szíves felvilágosításért és anyagbeszerzésért”. Minthogy ezek között olyan tekintélyek is vannak, mint Kodály Zoltán, azt a látszatot kelti a szerkesztő nevük felsorolásával, mintha mindaz a helytelenség, amit ebben a kötetben elkövetett, tudtukkal és jóváhagyá-

sukkal történt volna. Rendkívül érdekes volna megtudni, vajjon mi féle felvilágosításokat kérhetett ezektől az uraktól? Tán csak nem csupa jelentéktelen dolog iránt érdeklődött náluk?

Összegezve az elmondottakat, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy ez a kötet tudományos és művészi szempontból egyaránt teljesen értéktelen; senki ebből sem a magyar parasztdalról, sem a népies műdalról helyes képet nem kaphat.

*

(*Deutscher Auszug.*) Der Artikel besteht aus zwei Teilen. Der erste handelt davon, dass man endlich mit der unrichtigen Bezeichnung „Zigeunermusik“ aufräumen sollte, weil 1. was Zigeunermusik genannt wird, keine Zigeunermusik ist, sondern neuere ungarische volkstümliche Kunstlieder; 2. weil dieser unrichtige Ausdruck seit jeher vom ungarischen Standpunkte aus sehr schädliche Folgen zeitigt.

Der erste Punkt wird durch eine Fülle von allgemein bekannten Tatsachen, wonach der grösste Teil des Zigeunerrepertoires von Leuten des ungarischen Herrenstandes komponiert worden ist, bewiesen. Ein indirekter Beweis wäre der folgende: Im Volksliede bilden Text und Melodie eine unzertrennliche Einheit. Der Zigeunervortrag dagegen zerstört im „städtischen Volkslied“ oder „volkstümlichen Kunstlied“ diese Einheit, indem er ohne Ausnahme diese mit Text gesungenen volkstümlichen Kunstlieder zu Instrumentalmusik umändert. Wenn jemand gezwungen wäre, bloss auf Grund des Zigeunervortrages unsere volkstümliche Kunstmusik zu rekonstruieren, so könnte dieser Versuch keineswegs gelingen, weil der Textteil in diesem Vortrag verloren geht.

Das unter 2. gesagte geht daraus hervor, dass seit Franz Liszt bis zu unseren Tagen die Tendenz ausserhalb Ungarns allgemein ist, die sog. „Zigeunermusik“ in der Tat als Zigeunermusik zu betrachten und sogar kühnlich zu behaupten, dass es gar keine ungarische Musik gäbe, nur Zigeunermusik.

Noch ärger ist es, dass gewisse ungarische musikalische Kreise der ungarischen volkstümlichen Kunstmusik (unrichtig „Zigeunermusik“) einen solchen Wert und Wichtigkeit beimessen, welche ihr nicht gebührt. Dabei ist diese Musik von künstlerischem Standpunkte aus bloss als sogenannte „leichte Musik“ zu betrachten, welche, — wie die Repertoires der ausländischen Salons und ähnlicher Orchester — die Aufgabe hat, leichtere musikalische Bedürfnisse zu befriedigen. Die ungarische volkstümliche Kunstmusik ist zwar viel wertvoller, als die ausländische leichte Musik von ähnlichem Schlage, so dass es auch wünschenswert ist, dass sie so lange wie möglich lebensfähig bleibt, aber höhere musikalische Werte in ihr zu sehen und sie gegen die wirklichen ersten ungarischen Musikwerte — wie z. B. gegen die ungarische Bauernmusik — auszuspielen, ist ein vollkommen unrichtiges Verfahren. Wenn so vorgehende Leute ausländische Musiker informieren, so wird das so bedauernde Folgen haben, wie der 12. Band der bei B. Schott's Söhne, (Mainz, 1929) erscheinenden Ausgabe der Serie „Das Lied der Völker“, betitelt: „Das ungarische Volkslied“, redigiert von Dr. Heinrich Möller.

Einer der Fehler des Bandes ist, dass es dem volkstümlichen Kunstlied einen zu grossen Raum (55% des Bandes) zuteilt, obwohl das Bauernlied in Wirklichkeit sowohl im Zahlenverhältnis, wie auch vom künstlerischen Standpunkte aus weitaus im Übergewicht ist. Die Auswahl und die Anordnung sowohl der einen, wie der anderen Liederart ist unsystematisch.

Ein anderer Fehler ist, dass die erklärenden Anmerkungen von unrichtigen und unwahren Daten wimmeln. Von einem aus den 1890-er Jahren

stammenden Machwerk (No. 1.) behauptet er z. B. dass dasselbe aus dem XVII. Jahrhundert stammt. Von dem aus dem Anfang des XIX. Jahrhunderts stammenden Rákóczi-Marsch (No. 44.) behauptet er, dass es eine Lieblingsmelodie von Franz Rákóczi (um 1700) war, von einem in den 1860-er Jahren verfertigten Machwerk (No. 3.) dass es ein alter Balladenmelodie-Typus ist usw. Der dritte Fehler ist, dass er den grossen Teil der Melodien in mehr oder weniger verdorbener Form, in fehlerhafter Abschrift bringt, so dass es auch fast bis zur Unkenntlichkeit verunstaltete Melodien in diesem Bande gibt (No. 16.). Es fällt ebenfalls schwer gegen den Redakteur in die Wagschale, dass er, wie er es selbst zugibt, die unverdorbenen und richtig abgeschriebenen Melodien kennt, denn er zählt sie als Varianten in den Anmerkungen auf.

Alle diese Fehlgriffe werden in diesem Aufsatz der Reihe nach besprochen und mittels wissenschaftlicher Methode sowie einer Menge von Daten die grossen Irrtümer des Redakteurs bewiesen.

Vom künstlerischen Standpunkte aus ist es ein grosser Fehler des Bandes, dass die zu den Melodien beigegebene Klavierbegleitung fast ausnahmslos schlecht ist. Die Klavierbegleitung einzelner Nummern ist geradezu skandalös schlecht (No. 16.). Nur von einer einzigen Nummer ist sie tadellos: von der aus der Feder von Zoltán Kodály stammenden No. 9. Es ist unverständlich, warum Herausgeber nicht mehr von Kodálys Bearbeitungen veröffentlicht hat, diese waren ja damals schon allgemein bekannt.

All dies zusammengenommen, stellt die Abhandlung fest, dass dieser Band sowohl vom wissenschaftlichen, wie vom künstlerischen Standpunkt aus vollkommen wertlos ist. Niemand kann sich davon weder vom ungarischen Bauernlied, noch vom ungarischen volkstümlichen Kunstlied ein richtiges Bild entwerfen.

Bartók Béla.

AZ 1930. ÉVI NÉPZENEI GYÜJTÉSEK.*

Beszámolómban ez alkalommal nem tárgyalok valamely egységes problémakört, ahogy ezt a múltban mindig tettem. A gyűjtött anyag túlságosan heterogén ahhoz, hogy ebből valami egységes eredményt szűrhetnék le. A gyűjtött anyagot teljes egészében nem mutathatom be és egy-egy darab részletekig ható zene-filológiai vizsgálatról is el fogok tekinteni. A bemutatandó darabok kiválasztásánál sem az a szempont vezetett, hogy ezúttal csak az eddig ismeretlen melódiák vagy változatok kerüljenek a nyilvánosság elé, hanem gyűjteményem egészéről törekszem majd megfelelő képet adni.

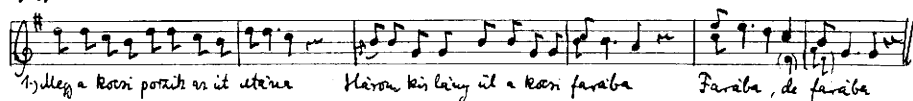
Március havában a hevesmegyei Mikófalván kezdtük meg gyűjtőutaink sorát. Itt s általában idei gyűjtésemkor aránylag több új népdalt vettem fel fonográf-hengerre. Eddig ugyanis a hallás után könnyen lekövethető új dallamokat a költségek kímélése miatt csak kisebb számban vettük fel fonográfra s a hengereket a nehezen megrögzíthető régi mulató dallamokra tartogattuk. Újabban azonban meggyőződésemmé vált az a külföldön is egyre erősödő nézet, hogy a lehetőség szerint mentől több dallamot kell gépi felvételekkel (fonográf, gramofon, hangosfilm) a tudományos részlet-kutatás hiteles anyagául biztosítani. A gép minden emberi fülnél, minden jelzési módszernél pontosabban tükrözi a dallam életének legalább egy percét. A tudományos vizsgálat igen értékes eredményeit szolgáltat

* A Magyar Néprajzi Társaság 1931 január 28-i ülésén tartott beszámoló!

ják azok a mérések, amelyeket akusztikai gépekkel végzünk. Az ilyen méréseket pedig csak gépi felvételekről eszközölhetjük. Ezek összessége határozhatja csak meg kétséget kizáró pontossággal a népi előadásmodszavakkal s hangjegyekkel megfoghatatlan jellegzetességeit, finomságait és szépségeit. Néprajzi és népművészeti szempontokból az új dallamok a fonografikus gyűjtésre, a tudományos vizsgálatra éppúgy érdemesek és alkalmasak, mint a régiek. Ha egyrészt veszítették is jellegzetességeikből, ösiségükből, bizonyos szempontok szerint gazdagságukból is, másrészt azonban előnyük, hogy nemcsak egy eltűnő világ utolsó emlékei, hanem ez a stílus java erejében, általánosan elterjedve éli ma fénykorát. Azt mondhatnám, hogy napjainkban borult teljes virágzásba a magyar népművészet e csodálatos szépségű új fája. A dallamok szinte szemünk láttára születnek s láthatjuk, hogy és hol keletkeznek a változatok, majd a változatok gyarapodásával hogyan alakul ki az új dallam. Elkísérhetjük a zenei motívumok vándorlását egyik dalból a másikba, egyik vidékről a másikra. A dallam és a szöveg egyre változó kapcsolataiból vizsgálhatjuk ezek egymásra való hatását. Szövegsorok, motívumok, egész strófák éppen úgy járnak egyre újjáalakuló útjukat, mint a dallam. A régi stílus elemei átkerülnek az újba s tanulmányozhatjuk megmaradását, átfarmálódását, esetleg elmulását. Egyáltalán, mentől több részletkérdést magyarázó adalékunk lesz az új stílusról, annál biztosabban fogjuk megcsinálhatni a magyar népzene elméletét és — ad analógiám — a történetét is. Így pótolhatunk csak valamit abból, ami sajnos már pótolhatatlanul elmulasztódott és talán bizonyossággal állapíthatunk meg oly igazságokat az új stílusban, amelyeket a réginél már sohasem mondhatunk ki hasonló határozottsággal. Mikófalva s úgy látszik Heves megyének ez a része igen alkalmas az ilyen fajta gyűjtésre. Sok és sokféle új dallamot ismernek. Aránylag kevés műdal került hozzájuk és ezért friss, üde, romlatlan és szép, amit tudnak. Érdekes volt megfigyelnem, hogy a múlt század második felének magyaros műdalait mily kevésbé ismeri a falu fiatalsága. Leginkább azok az 50—60 év közöttiek tudják, akik ezt fiatal korukban az úri osztálytól eltanulták. Látszik, hogy ez mégis csak idegen anyag a magyar népzene testében, mert a néprajzilag egységes szervezet ime — aránylag nagyon hamar — kiveti magából. A fiatal pásztornép sem él vele, pedig több, ezeknél sokkal régibb, sőt ősi melódiát tanult el elődeitől, amelyeket megtart s szeret. A lányok általában megbízhatóbbak a legényeknél, akiken a városi hatás és modorosság már inkább látszik.

Mikófalvai gyűjtésemből elsőnek egy ritka magyar különlegességet mutatok be: háromszakaszos dallamot. Logikusan első záratai természetesen hatnak és a mozgalmas ritmusú első két sor után szellemes és csatánó befejezésképen jelentkezik a kiszélesedő harmadik sor.

Giusto

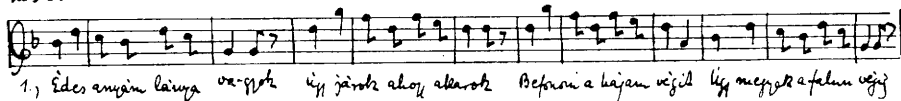
2. Ég a gyertya a függönyös szobába,
Barna kislány szomorkodik magába,
Magába, de magába.

3. Ne szomorkodj barna kis lány, gyere ki,
Öleléssel várlak babám ideki,
Ideki, de ideki.

A másik új stílusú dallamot a közönségesebb típusból választottam. Formája, záratai mindennaposak, dallami fordulatai is általánosak. Ritmusa azonban egy ritkább izoritmikus képlet, amely következetesen ismétlődik meg minden dallamszakaszban. Világosan példázza e dallam, hogyan

frissíti fel a nép új ötlettel a megszokott formát s menti meg így attól, hogy merev sablónná válhasson. Ugyanezen dallam változataival más gyűjtő utamon is találkoztam.

Giusto.

Régi dallamot a falu földmíves lakossága közül azok, akiket meghallgathattam, már csak keveset tudtak. Sajátos volt ez a fiatalság dallamgazdagságával szemben. Az érdekesebbek közül való a bemutatandó kortes nóta. Szövegét Szederkényi Nándor, Eger egykori népszerű követének a pártja csinálta, dallama azonban jóval idősebb e néhány évtizedes versnél. A dallamnak több változatát ismerjük, amely közül példánk az értékesekhez tartozik. Ez áll ugyanis legközelebb a pentatonikához. Második fele egészen ebben az ősi hangnemben van és első felében is csak egy-egyszer fordul elő egy-egy hang, amelyeket azonban könnyen lehetne pótolni a megfelelő pentaton-skála hanggal anélkül, hogy a dallam lényegesen megváltozna. Amíg kellő számú pentaton változat elő nem kerül, addig eldönthetetlen kérdés, vajon a pentaton alakból származnak-e a különböző 7 hangú skálás változatok, vagy megfordítva ilyenből egyszerűsödött le a bemutatandó változat valamely más pentaton dallam hatása alatt. Sajátos ritmusképzetével előforduló valamennyi dallam között találunk rokonságot. Régi magyar tánc lehetett, amelyik valaha országszerte igen elterjedten élt. A székelyek között a moldvai csángókig éppen úgy ismert, mint a nyugatibb országrészek magyarságánál. 1895-ben Farkas Lajos hasonló típust közöl (Ethnogr. VI. évf. 290. old.) a kállai kettős első figurájának. A kállai kettősbe is mint elterjedt régi táncdal kerülhetett talán már a XVII. század végén, amikor először említik, talán csak később a XVIII. század folyamán. Réthci Prikkel Márián és Farkas Lajos lassú táncnak tartják („andalgószerűleg, érzéssel”). Czuczor—Fogarasi szótárában viszont „friss magyar kettős tánc”-kép szerepel. Réthci Prikkellel és Farkassal szemben Czuczoréknak lehet igaza, mert mindenütt feszes ritmusú tempo giusto-ban hallottam. Kállai kettős néven általában nem ismerik. A bemutatandó dallam egy dur alakját közli Bartók a Magyar Népdal c. munkájában (197. sz.), ahol más helyütt részletesen foglalkozik a táncritmussal. Dur alakban Veress Sándor is megtalálta a moldvai csángóknál a Bartók-gyűjtötte furcsa szerkezet nélkül (az első mondatot a második egy terccel feljebb ismétli). A bemutatandó példa mellett ezt a dur változatot másodlagos alakatnak, bizonyos szempontból romlásnak tekintem.

Giusto.

2. A Buriknak nincs gatyája,
Elnyűtte a dohánygyárba.
Akár nyerünk, akár veszünk,
Szederkényi a követünk.

3. Szederkényi felment Pestre
Három huszast tett a zsebbe,
„Húzd rá cigány, huszast adok,
Mer én Szederkényi vagyok.”

A falusi földmívesnépnél több régiséget őrizett meg a pásztornép. Folytatni is fogom közöttük a gyűjtést, mert megmentendő értékeket hiszek még náluk. Ilyen érték a most következő táncdal is. Ritmusa csupa egyenletes, feszes negyedből áll, melyek csak helyenkint és elvétve hosz-

szabodnak vagy rövidülnek meg. Ilyen ritmusú dallamot Bartók 1924-ben — idézett műve megjelenésének évében — csak kettőt ismer. Azóta sem került elő sok. Jóval gyakoribbak az olyan ritmusképletű régi táncdalok, amelyekben az állandó s egyforma negyedmozgás a szöveghez alkalmazkodó ritmusokra oldódik. Mikófalvi gyűjtésem bemutatandó dallama a kettő szoros kapcsolatára mutatott. Feltűnő volt ugyanis, hogy amikor a dallamot hangszeren adták elő, a ritmus mindvégig megtartotta változatlanul egyforma negyedeit és csak a szöveges előadásba kerültek olyan elváltozások, amelyek sajátságosan nem is mindig a szöveghez alkalmazkodtak. Ugyanezt tapasztaltam Balassagyarmaton is, majd a később bemutatandó menyasszonytánc dallamával is. Ugy hegedűn, mint dudán egyforma, feszes negyedeket játszottak. Közvetlen a játék után az énekes is (ugyanaz, aki dudán is játszott) így énekelte s csak a többszöri énekeltetés után, később változtatott a ritmuson. Úgy vélem, hogy a feszes, egyenlő értékekből álló ritmus a régi hangszeren előadott tánczene olyan ősi alakja, amelyik csak a szöveges előadásban másodlagosan módosult. Ebből tovább kövekeztetve indokoltnak látszik az a feltevés, hogy az olyan egyenlő értékekből álló ritmusú táncdalokat, amelyek ritmusán csak kisebb vagy nem állandó szöveghez alkalmazkodó változásokat látunk, valaha, amikor a régi stílus még a maga gazdag teljességében élt, pontosan úgy énekeltek, ahogy ma hangszeren játsszák és ahogy ritkábban, de éneklük ma is még. Mindenesetre másutt is folytatni fogom e kísérletet és megpróbálom kideríteni, vajjon hány dallamnál szólal meg e ritmus a maga ősi merevségében, amikor hangszeren játsszák, ha az énekelt előadásban már módosult is és megállapítani, vajjon nem az énekelt és a hangszeres előadás alapvető különbsége az oka a ritmus elváltozásának.

2. Taj de szép a juhász legény,
Mer a juhász de szép legény,
Vigan él és vigan táncol,
Vig akkor is mikor meghol.

3. Vigan, vigan, vigan vagyok,
Vig órában termett rajom,
Mindig olyan vig voltam én,
Vig órában termettem én.

(Gyepes = erdő a borsodi határban. Rajom = családom.)

A régi stílusú mikófalvi pásztor-nóták közül a következő már nem ritkaság. Sok változattal ismerjük az országot sok vidékéről. Bemutatom nemcsak azért, mert ez az ép változat a régi stílus tiszta megnyilvánulása, hanem azért is, mert a vidék pásztor-népére jellemző, igen elterjedt dal. Nemcsak az öregek, hanem még a fiatal 20—30 év közötti juhászok is általánosan ismerik s éneklük.

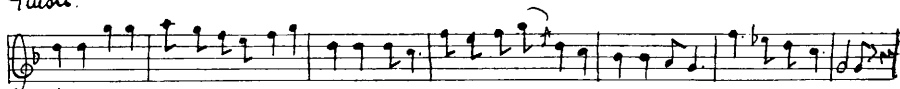

2. Ne sirjatok kis bárányok,
Van még nektek jó juhásztok,
Jó gazdátok, jó juhásztok,
Aki gondot visel rátok.

2. Taj de szépen muzsikálnak
Zöld erdőben a betyárnak.
Fekete gyűrő falevél,
Taj de szép a betyárlegény.

Az év áprilisában a pestmegyei Peregen gyűjtöttem. A gyűjtés zöméről Volly István úr külön fog beszámolni, így én magam csak rövidebben tárgyalom. Elsőnek ismét egy háromsoros dallamot mutatok be. Bartók többször idézett könyvében közli a dallamot. Kétséget kizáróan megállapítja róla, hogy egy magyar dallam eltótosodott alakja, amely ebben az állapotában került vissza a magyarsághoz. Mégis közlöm, mert Bartók 1904-ben írja fel először Erdélyben és én 26 évvel később megállapíthatom róla, hogy 1930-ban az ország legelterjedtebb nótája volt. Megmagyarázhatatlan jelenség, hogy uralkodik a divat az új nóták világában is. Nem tudom az okát, mert megfoghatatlanok és láthatatlanok az eszközök, amelyek évenként egy-két dallamot ugyanazon szöveggel, ugyanazon időben a legtávolabbi helyeken is közkedveltté tesznek. Amint látjuk, nem a legújabbban keletkezett dalok azok, amelyek így több helyen bukkanak fel. Tavalyi így mindenütt ezt a kis dalt hallottam. A fiatalok szélében-hosszában énekelték, a muzsikások ezt játszották, evvel fogadtak Hevesben, Nógrádban, az Alföldön, Dunántúl — ha szabad ezt az ide nem illő szót használnom, ez volt az 1930-as év parasztnóta „sláger”-e.

Quota.

1. Árpa, árpa de rövid a nára Az én babám jój de nagy a nára Az én babám jój de nagy a nára

2. Megmutatom nem lesz mindig árva,

Jövő ősszel én leszek a párja,

Jövő ősszel én leszek a párja.

3. A peregi bíró udvarába

Leesett a kalapom a sárba,

Leesett a kalapom a sárba.

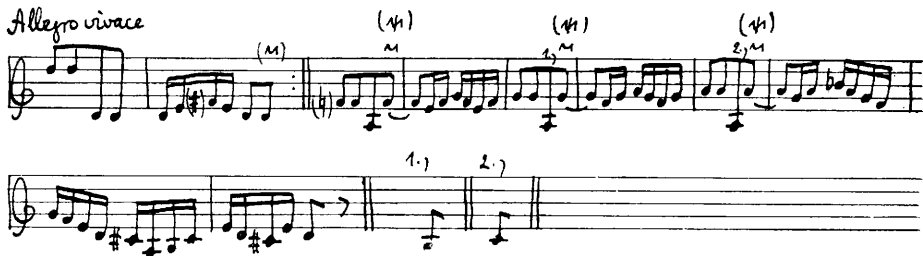
4. Gyere babám, vedd fel a kalapom,

Jövő őszre te leszel a párom,

Jövő őszre te leszel a párom.

Tavalyi beszámolómban bemutattam Bihari egy csárdását, Széchenyi István kedvelt táncdarabját, a „Csípd meg bogár” egy veszprémi s borsodi változatát. Úgy látszik ez a dallam általánosabban ismert mintsem gondoltuk, mert most egy peregi és később egy balassagyarmati változatát fogom bemutatni. Érdekes, hogy egy-egy ismert szerző darabjai közül miért és melyiket tartja meg a nép. Jelen esetben meggyőződésem, hogy nemcsak a szöveges dalt, de ennek hangszereszerű figurálásának alapját is a néptől vette Bihari. Az utána következőnek „Bihari magyar frisse” a címe és második fele a „Csípd meg bogár” második felével azonos. Lehet, hogy csonka darab, amelyet az ismert figurával fejezett be a peregi muzsikus, de lehet az is, hogy ez a szekvenciaszerű figura önálló életet élt és több tánc frissének is játszották. Erre vall az, hogy a figurának külön is nevet adtak: a nóta frisse.

Allegro vivace

Április végén, májusban és június első felében Nagykőrösön, Kiskúna-
félegyházán és Szegeden jártam. Az alföldi városok tanyáinak zenei állá-
potát akartam megvizsgálni. Ezeket az utakat próbautaknak szántam, mert
a tanyavilág muzsikájáról eddig bizony keveset tudtunk. Az eredmény
sajnos csak maroknyi. Úgy látszik, mintha itt már sok ősiséget hiába
keresnénk. Nagykőrösön például az öregek sem tudtak régi módra éne-
kelni. A városi hatások műsorukon is érezhetőek voltak, amelyben már sok
mult századi műdal szerepelt. Azt hiszem, ha tudnánk is még régi anyagot
kiásni, csak egy-egy konzervatív memóriájú öreg emberre vagy öreg asz-
szonyra számíthatnánk. Félegyházán is Vereb István, egy 74 esztendő-
s elpusztíthatatlan emlékezésű és kedélyű magyar, volt a leghasználhatóbb
énekesem. Közel száz strófát tudott, dallamot azonban sajnos csak sok-
kal kevesebbet. Műsora jellemzésül négy nótát közlök. Az elsőnek szö-
vege is, dallama is ismert. Mindkettőben találunk azonban újat. Ezúttal
csak második felének furcsa összevonására fogok rámutatni. A dallam két
arányos részű alakja, mondhatnám közismert. Ez összevont alakját nem
tekinthetjük véletlen, egyéni rontásnak, mert az énekes (és ellenőrzésül
kipróbált társa is), mind a 11 versszakot így énekelték. Az összevonás
módja is szokatlan. Úgy keletkezett, hogy a sorzárlatot letolja és a dal-
lam második felében szövegileg is elhagyja az első két taktus másodiká-
nak ismétlését. A dallamátalakításnak mindenesetre érdekes és szellemes
példája.

1. Lóra cirkós lóra elneledt a ménes elneledt a ménes Csak egyedül maradt a pányvón a nyerges.
2. Nyergeljétek fel hát
Ezt a pej paripát,
Ezt a pej paripát,
Kivél átugratom
A zavaros Tiszát.
3. A zavaros Tiszán
Magam általvetem,
Magam általvetem,
Bátnáti gulyásnál
Jó vacsora leszén.
4. „Egyél-igylál pajtás,
Ez ám az áldomás,
Ez ám az áldomás,
Úgy sem hajtsz már ide
Többet szarvasmarhát.”
5. Hajtottam eleget,
Harminchat tehenet,
Harminchat tehenet,
6. Ha keresnek babám
Mond meg hogy hol lakom,
Mond meg hogy hol lakom,
Tornác városában
Térdig vasban vagyok.
7. Térdig vasban vagyok,
Könyökig bilincsben,
Könyökig bilincsben,
Verje meg az Isten,
Aki rám verette.
8. A vármegye fala
Kőből van kirakva,
Kőből van kirakva,
De sok édes anya
Sírva jár alatta.

9. Ne sírj édes anyám
Így szokott ez lenni,
Így szokott ez lenni,
Minden jobb családba
Kell egy rossznak lenni.

10. Rászállott a páva
Vármegye falára,
Vármegye falára,
Hideg vizet hozott
A rabok számára.

11. Mosdjatok meg rabok,
Ne szomorkodjatok,
Ne szomorkodjatok,
Mer Isten az tudja
Mikor szabadultok.

A „De jó volna mindig élni“ kezdetű dal típusa megerősíti a régi magyar népzene stílusának egységéről való bizonyosságunkat és újabb adalék Erdély s az Alföld kapcsolataihoz. A dallamot énekelték nagy terces alakban is, sőt ez alkalommal hallottam először az Alföldön, a dunántúli zenedialektusra jellegzetes semleges tercet. Különös jelentőséget nem tulajdoníthatunk e jelenségnek, mert a terccel együtt, sajnos, más hang is bizonytalanul és következtelenül intonálódott. A kis és nagy terc közötti különbség azonban kétséget kizáróan megállapítható volt. Alföldi gyűjtésemben többször találtam egyazon dallamban kis és nagy tercet. Felteszem a kérdést, hogy ez a kétféle terc nem annak az ősi dunántúli semleges tercenek (megvan az ozmán törököknél is) átváltozott megjelenése, amelyről kákicsi gyűjtésemnél is szólni fogok. Feltevésemet igazolni látszanak éppen kákicsi tapasztalataim. A semleges tercű — tehát „g“-hez viszonyítva „h“ és „b“ közötti hangú — dallamokat, kétségtelenül már romlott alakban előadtak úgy is, hogy vagy végig nagy, vagy kis terces dallamot csináltak belőle. Előfordult az is, hogy első felében nagy, a másodikban meg kis vagy semleges tercet intonáltak. Ettől a jelenségtől a következetes alkalmazásig már nem beláthatatlan a távolság és ezért lehet, hogy egy régi éneklési sajátosság romlott, vagy ha úgy tetszik átalakult megjelenésének tarthatjuk a kettős tercű dallamokat, amely hatás aztán talán idegen befolyások alatt erősödött meg. A dallam egyik alakjában mind a négy sor a záróhang felső oktávján kezdődik. Ez Vereb előadására különben is jellemző volt. Az utána következő két dal így egymás mellé állítva meg a dallam és típusvariánsok keletkezésére vet világot.

Parlando, molto rubato.

2. Zsizsik nem eszi buzámát,
Se a moly a szalonnámát.
Látom gyün a végrehajtó,
Azt kérdezi, hun az adó?
3. Eregy anyjuk a zsidóhoz,
Kérjél hát pénzt a Móricztól,
Váltsd vissza a nyoszolyádat,
Utolsó véka buzádat.

4. (Hej!) Itt a tavasz szántani kék,
De a készségem szanaszét:
Ékém szarva Szarvason van,
Kormánydeszkám Alpáron van.

5. Szántóvasam Szántódon van,
A kisefám Hámoron van,
Az üstökém Öcsödön van,
De a nyele Szőregen van.

6. A csoroszlyám Soroksáron,
Az ekéje Tömösváron,
A göröndöm Gödöllőn van,
Császárfaszög Csanádon van.

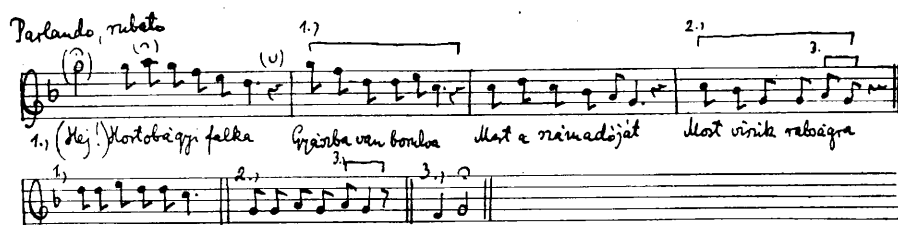
7. A patyingom vagyon Budán,
A perece meg Cinkotán,
Kis kerekem Kerepesőn,
Tengelye meg Nagykőrösön.

8. De a tézslám Kápolnokon,
Tézslám fája Tiszaháton,
De a járom Jankovácon,
Az al-fája Gaborjánon.

9. Járomszögem Szögeden van,
Bélfaszögem Szögváron van,
Béresem meg a Bánátba,
A baltája Nagy-Bácskába.

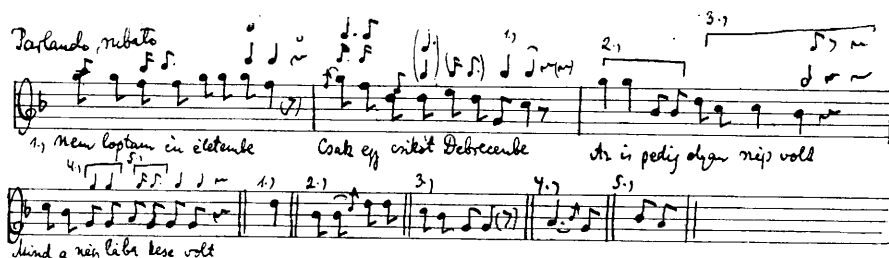
10. A subája Scholváron,
Az ustora Orsoványon,
A nyele meg Kökényágon,
Majd kizöldül ott a nyáron.

11. Egy-két éve vagy tán három,
Hat ökröm volt a határon,
Nem lett bennük semmi károm:
Mind eladtam a vásáron.

2. Kutyája vonítja
A régi gazdáját,

A falkája bőgi
Régi számodóját.

2. Azon hajtottam hat tinót,
Mind a hat kajla szarvú vót,
Egy gazdának nevelése,
Egy gulyásnak terelése.

3. Elhajtottam Devellásra,
Devellásról Nagy-Bácskába,
Kit eladtam, kit beittam,
Kit a lányokra ruháztam.

4. Kettőt eladtam egy lányért,
Kettőt rávaló ruháért,
Rongyos volt a rokkolyája,
Ráment a hat tinó ára.

2. Amit eszek nem jó ízű,
Az italom mind keserű,

Babámnak vigyétek hírül,
Holtakkal vagyok egyszínű.

Kísérő

3. Elmennék én tihozzátok
De szemetes a szobátok padlója.
Sárga sarkantyúm felszedi,
Széles gatyám felsepri a szemetet.

4. Addig élem világomat,
Míg magam nyomom ágyamat, haja haj!
De ha eladom magamat,
Búval élem világomat, haja haj!

3. Nincsen ember hiba nélkül,
Én sem szép szerető nélkül haja, haj!
Ha az egyik elhagy engem,
Akad ki vigasztal engem haja, haj!

5. Erre gyere ne menj arra,
Jobb út van erre mint arra, haja haj!
Nem mögyök én teutánad,
Fenye kocogjon utánad, haja haj!

Hasonlóan ritka a következő kákicsi dal is. Eddig Bartók felsőireghi feljegyzéséből, továbbá Kiss Áron hibás közléséből s az Ethnographiában 1909-ben megjelent komárommegyei — három egy típusú — változattól ismertük. Bartók öreg asszonytól hallotta, a másik két gyűjtő meg gyermekjátéknak mondja. Szövegét két részben, hol az egyik, hol a másik forrásból tudtuk. Együtt itt jelentkezik először s míg az eddigi változatok kis tercesek, ebben fordul elő először nagy terc. A szöveg romlása kétségtelen. Talán eredetileg többféle tésztát sütött eredetileg a nóta ágyom asszonya, mert „szabó gallér” tészta név is. Lehetséges az ő kétféle magyarázatuk is: 1. galléros szűr = a bécsi ellopott szüre, amit ágyom asszony magára vett és ezért ment a bácsi utána; 2. galléros ködmen = az asszonyok régen nem ujjas ködment, hanem gallér formájút viseltek. A dalt Kákicson öregek, gyerekek egyaránt tudják. Az öregek szerint szövege így egészében egységes és régi menyasszonytáncnak, lakodalmasnak tudják. Szövege is világossá teszi, hogy régi lakodalmi, menyasszonytánc volt, mert így megértjük a hajnal, szerelem, lakodalmas sütés-főzés és a tánc összefüggését. Régiségét igazolja, hogy gyermekjáték lett és így társa annak a sok, amikor felnőttek között élő népszokásnak, ami ma, sokszor igen töredékesen, már csak gyermekjáték formájában él. Dallamának szokatlan és következetes ritmusában talán régi műzene nyomokat gyaníthat valaki, de kétségtelen, hogy magyarrá, ősivé és népivé alakult. Fontos még tudnunk dallam és szöveg szoros kapcsolatát, azaz, hogy más szöveggel nem ismerjük. Meggyőződésem, hogy régi menyasszonytánc dallamát vettem fel Kákicson s közlöm most.

2. Bárcsak ez a hajnal
Sokáig tartana,
Hogy a szerelemnek
Vége ne szakadna.

3. Szerelem, szerelem,
Átkozott gyötrelmem,
Mér nem virágoztál
Minden fa tetején.

4. Minden fa tetején,
Cédrusfa levelén,
Had szakasztott volna,
Minden árva legény.

5. Lám én szakasztottam,
El is szalasztottam,
Szelid galamb helyett
Vad galambot fogtam.

6. Süttöt ágyom rétest,
Nem adott belőle,
Elvitte a kertbe
A galléros szűrbe.*

7. Után' ment a bácsi,
Törjön kend pogácsit,
Had járjuk meg mi is,
A menyasszony táncit.

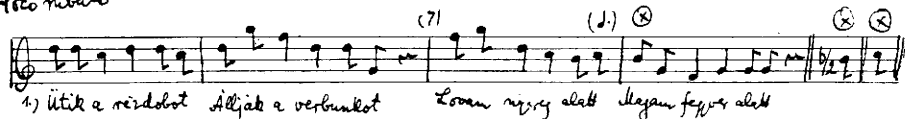
Változatok:

*Galléros ködmenbe
Gallérjába tette.

N. B. b/2 és ritkán „h”.

Ritkaság több is akadt Kákicson. Egy rövid ballada fog következni. Tömören mondja el, hogyan vittek el egy magyar legényt katonának és beszéli el tovább sebesülésének és fogságba esésének drámai históriáját. Ritmusa igen érdekes: a kezdő ritmus képlet s annak megfordítása fordul elő benne. Eddig nem ismertem ilyet. Veress Sándor csángó gyűjtésében van még csak párja.

Pro nobis

2. Kard az oldalomon,
A lovamon nyereg,
Menni kell galambom
Az Isten áldjon meg.

4. Megbotlott pej lovam
Szép hazám határán,
Lovam a vásáron,
Magam a rabságon.

3. Felettem kard fordult,
Piros vérem csordult,
Sirass édes anyám,
Sirass kedves rózsám.

5. Fujdogál a szellő
Magyar hazám felől,
Sokat gondolkodom
Régi babám { felől.
A szeretőm {

Kákicson többször találkoztam avval a dalformával, amely egy zenei mondatból és annak az első kvinten való megismétléséből áll. Tavalyi előadásomban ennek az igen ősi és magyar dalformának török-tatár kapcsolataival foglalkoztam. Azóta is több ilyen dallamot hallottam és most is egy ilyet közlök. Ennek az eddig ismeretlen dalnak érdekessége, hogy ezt a formát a ritkább fríg hangnembe is átvitte.

Barlando, nobis.

2. Sok { szegény embernek
magyar legénynek
Most kell elindulni.
Sok { szegény { menyecskét
magyar {
Özvegyen kell hagyni.

3. Hervad az a rózsza,
Kinek töve nincsen,
Bágyad az a madár,
Kinek párja nincsen.

Kákicson ismerik még a regölés szokását is. Újévtől Vízkeresztig fiú- és leánygyermekek vegyesen hárm-as-négyes csoportokban járják a falut. Estefelé indulnak útnak, hangszerek nélkül. Eléneklék mondókájukat és egypár krajcárt, ennivalót vagy nyársra tűzött szalonnát kapnak érte. A gyerekek legtöbbször nyársat vittek magukkal és ők nyújtották be ajtón vagy ablakon. Három változatát jegyeztem fel, a legteljesebbet itt közlöm.

Hopp hopp farsang! Itt öltök az arányt, Cook a salonnáját. Gőstünk buktunk a jégén, Szabadosigot
nem adják a méjót, Sirtung maritunk a jégén.

vettünk, hogy ide jöhetünk. Kéj fel gerda, Kéj fel! Siell az iten Sereg angelával. Adjon az ür-
a karadra. Veleit arálával, Ennek a gar-
Teli pohárral,

isten. Négy kis övöt Aranyéket a földjébe. Kéja regi nyita. It nyársam is üres, Kis rajnali
dának két kis bérst Arany otót a kezébe. It is megváltta A kőham is éhes,
Is a négytörten.

salonnáját legyen az is éhes. Kukukuku kukuku! Elmúlt a rövid farsang De mi est nem bírjuk,
Sírás-rak a cigányok

Itthon maradások. Kiknek a nagy mérejt miatt Ráncos az orcájok. Kellősz, sáda, nálunk,
Akkora mint egy gyenda,

Jó volna, ha volna. Kicsi gyerekt vagyok én, Nálunk evésből Szorgalmatost veszek.
Nagy salonnát veszek én.

Kákicsi gyűjtésemből utolsónak egy olyan dalt közlök, amely a szé- kely és dunántúli területek összefüggését igazolja. Tipusa az ország egész területéről ismert, de ez az 5-ös főcezurával, helyenkint hangról-hangra annyira megegyezik a Bartók könyvében található 26. számú tekerőpataki (Csik m.) alakkal, hogy érdemesnek tartom a bemutatásra.

Parlando, rubato

Zörög a citrom a kalbe Merre menjek ki belőle Itt gyere emerre én Maj nyitdod hol lakom én

2. Nincs énnésem édes anyám,
Mégis piros a két orcám,

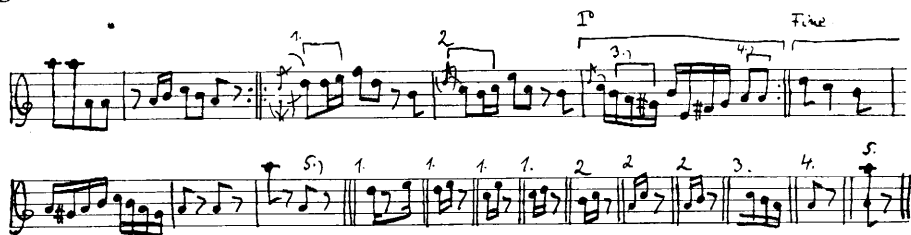
Csókolja meg az a madár
Aki kalap alatt } sétál.
Ki a kaszárnyába }

Az év utolsó gyűjtőútja, december elején, Balassagyarmatra vezetett, ahol a környék arató csoportjait és a pataki cigányokat hallgattam meg. Itt felhívom a társaság figyelmét arra, hogy milyen alaptalanok azok a támas- dások, amelyek a cigányok elhanyagolásáért érték az újabb gyűjtőket. Bartók Béla, Kodály Zoltán és most én is, úgy a multban, mint a jelenben is iparkodtunk minden értéket tradicionális előadásukból megmenteni. A nógrádi cigányok nemzedékek óta Patakon laknak és sok érdekes etnos

grafikumot őriztek meg. Potkány Misa, 49 éves primásuk, városban nem muzsikál; apja, nagyapja mind a parasztok műsorát játszotta és ebből néhány jó darabot tudott ő is. Az első egy duda-nóta, mit a dudások nem ismertek. A második annak a dallamnak hegedűváltozata, melyet mikófalvi gyűjtésnél, mint kortesnótát mutattam be. Itt kanász-tánc a neve. A harmadik meg a kállai kettős egy figurája. Ezt már Bogyiszlón is hasonló néven találtam meg. Eddig ez az egyetlen dallam, mit az ország két távoli vidékén „kállai kettős”-nek hívnak. Szövegét nem tudták. Igen érdekesek a hegedű kettős fogásai, amelyekből egész más harmonizálási mód látszik, mint amit azok hirdetnek, akik csak a nagyvárosi, éttermi cigány, legtöbbször hivatásos (s nem is mindig jó) muzsikusként készített letétjét tartják egyedül magyarnak és hitelesnek.

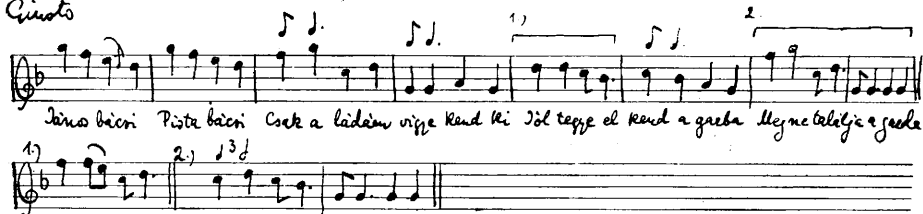
A „Csipd meg bogár” egy változatát is játszotta Potkány, amelynek igen érdekes a szellemes $\frac{3}{4}$ ritmusa.

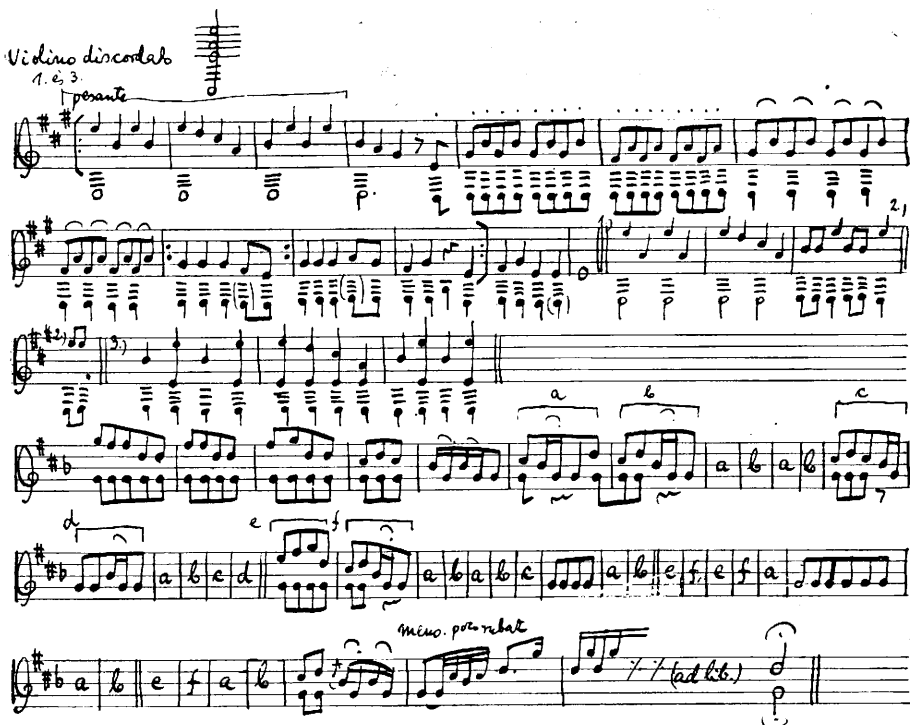
Végzetül egy dallam és annak hegedű és duda változata fog következni. Ritmusáról a mikófalvi „Körül van Gyepes kerítve” kezdetű dalnál beszéltem. A dudás szerint régi lakodalmas tánc volt. Menyasszony-tánc ez is. A régi dudások evvel a nótával kísérték a menyasszonyt a lakodalmas háztól a templomig. Szerették és élt addig, amíg a duda volt a kedvelt hangszer. Eredeti szövege így kezdődött: Elindulok messze földre. Folytatását már nem tudta. Arról a szövegről, amelyet elénekelt, azt mondta, hogy ezt már a juhászok „forgatták át”, mert az öregek a dalban „láda” alatt a menyasszony ládáját értették és ilyen értelemben folytatták.

A dudán játszott hangszeres alaknak egy másik változatát is feljegyeztem s fonográfra is vettem, melynek hosszabb „apraja” volt. Ilyet a második változathoz is függesztettek.

Csintó

Violino discordab

Beszámolómat avval a kéréssel zárom, hogy a Magyar Néprajzi Társaság viselje gondját továbbra is a népdalgyűjtés országos jelentőségű és nagyon elárvult ügyének, amelynek a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályával egyetemben még mindig egyedül fellelővára.

*

(Deutscher Auszug.) Die Abhandlung gibt einen Bericht von der Volksmusiksammlung des Verfassers, welche er im Auftrage der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft im Jahre 1930 vollbracht hat. Er besuchte 7 Orte in verschiedenen Teilen des Landes, dessen wesentlichste Ergebnisse in Notenbeilagen gegeben sind. Er fand manches Wertvolle vom Bereich des alten Stils, darunter: unbekannte, bisher sehr selten oder nur in einer Gestalt bekannte Melodien, usw. Die Sammlung bereicherte auch die Daten der ungarischen instrumentalen Volksmusik mit Flöten-, Geigen-, Dudelsackaufnahmen. Die Melodien werden im Textteil erläutert.

Lajtha László.

A NÉPI RUHÁZKODÁS ÉLETKORJELZŐ JELENTŐSÉGE.

A népi ruházat, főleg természetesen annak régi alakja, majdnem mindent elmondott viselőjéről. Leolvashatta róla az avatott szem az illető hozzávetőleges korát, rangját, foglalkozását, sőt vallását is; más volt az ünneplő és más a nagyünnepi ruha is, mint a hétköznapi. Ma már sok minden eltűnt s e dolgozat keretében a megmaradottak közül is csak az életkorjelző ruházatkodással szándékozom foglalkozni, a többiekből csak azt véve fel, ami erre a kérdésre is válaszol.

Az ember életkorában beálló változások kihatással vannak belső, lelki átalakulására is. Más a gyermek, serdült, házas, öreg gondolkozása, viselkedése. Ez a változás azután hatással van a megjelenés külső alakjára: a ruházatkodásra, hajviseletre. Általában a fiatalok ruhája színes, díszes s a korral kopnak a színek, elmaradoznak a díszek. A korcsoportok száma vidékenként igen különböző; néha csak három: fiatal, házas, öreg; másutt azonban számosabb. S hogy milyen szigorú volt ez a széttagolódás, mutatja egy ormánysági adat: „A fékető... körülbelül nyolc különböző változatban színét és alakját kor szerint váltogatta s szegény volt, ha pl. valaki maga fiatalítására nem ragaszkodott szigorúan a törvényesnek elismert alapszínhez és alakhoz.” (1.) Megvan ez a csoportokba oszlás másutt is, bár különösen újabban sokat ártott a városi élet befolyása, azért mégsem tűnt el teljesen, mint ahogy néhány leíró meg is jegyzi, hogy van, de leírni, sőt mi több, pontosan leírni s az egyes korcsoportokat elválasztani elfelejti. Mindnyájan ismerjük a ruházatkodásnak életkorok szerint való elkülönülését, de ha valaki a számtalan adat alapján az egész magyarságra vonatkozó összehasonlítást akarna végezni s az egyezéseket, különbségeket szeretné megtalálni, azt nagy csalódás érné. Pedig igen érdekes következtetéseket lehetne levonni az egyes vidékek gondolkodására, jellemére abból, hogy hány éves korig terjed az illető ruhaviselet határa, mi annak a jellegzetessége s mely más vidéken található meg a párhuzama. A hiánynak az oka pedig nem az, hogy nincsen meg, hanem a gyűjtő, sőt gyakran több, időben egymás után következő gyűjtő sem vette azt észre s nem írta le. Legjellemzőbb példáját nyújtja ennek Kiss Géza cikke (2.), mely a számtalan, Ormányságról szóló leírás után még mindig tud igen érdekeset és újat írni. Természetes, hogy ma, amikor a ruházatkodás sokat változott, modernizálódott, a gyűjtőnek a régi ruházatkodás után kell érdeklődnie s nem elégedhet meg azzal, hogy ma nincs, tehát nem is volt.

Kévés lenne e dolgozat céljául, ha azt akarná megállapítani, hogy ilyen korcsoportok vannak s azoknak más és más a jellege. A cél *nemcsak* ez, hanem az is, hogy éppen az eddigiek összehasonlító egymásmelléállítására alapján rámutasson arra, hogy mit kell keresni s mit kell találni.

1. Ethn. 42:28. — 2. Ethn. 42:27—32.

Sorba véve az egyes ruhadarabokat, azt találjuk, hogy azok különbséget mutatnak ugyan korok szerint, de megtörténik, hogy ami egyik vidéken egyik, másik vidéken másik korcsoport jellemző ruhadarabja, illetve annak jellegzetes, színe, alakja, anyaga.

I. Férfiak.

1. Az *ing anyaga* 3—4 éves korig Göcsejben kender- vagy kőcvászon ing, illetve sifoning (1.), 7—12 éveseknél Kéthelyen lenből szőtt ing (2.), 17 éves korig a matyósuhanc vászonalsóruhát visel, mert a „gyócsgúnya” csak a *legényt* és házasesembert illeti meg. (3.) Alakja: Göcsejben 5—6 éves kortól rövid ing (4.),

Gömörben 7—12 éves korban a korcos ing (5), Feketekörösvölgyén 12 évtől hosszú derekú, bokáig érő, ujja legtöbbször lobogós, vállán lerakott. (6.) Különleges díszítés először a legényeknél tűnik fel: az inggallér, ujja, vállá és az ingmell cífrán ki van hímézve és pedig Torockón fehér selyemmel (7.), a matyóknál pirossal (8.), Püspökbgádon cífrán-tarkán (9.), a dévai csángóknál virágokkal (10.), a palócoknál áttört hímzésű csillagokkal, levelekkel, virágokkal és pedig fehér cérnával, néhol azonban vörössel. (11.) A fiatal házasoknál Torockón az ing közelői vörös selyemmel vannak kihímézve (12.), a palóc házasembereknél a színes hímzés elmarad. (13.)

A galand- vagy *ingkötő* legényeknél Feketekörösvölgyén fehér, az öregeknél fekete (14.), a csángó fiatalházasok inggallérjukat elől bojtbá végződő vörös zsinórral kötik össze. (15.) Torockón *nyakkendőt* csak a legények és fiatalházasok hordanak (16.), Mákon, Vistán színes, piros, kék, zöld zsinórvárrásosot (17.), ünnepnapon Kethelyen a legények kirívó pirosszínűt, a fiatalházasok egyszerű feketét. (18.) Hegyháton a legények a hosszú nyakravalót hétszer is körülsavarták. (19.)

Figyelemmel kell tehát lenniök a leíróknak az ing anyagára, alakjára s különösen díszítésére, hímzése színére, sőt arra is, hogy a hímzés milyen helyen van alkalmazva, mert sokszor, amint a példák mutatják, igen kis eltérések jelölik meg a különbséget.

Érdekes, hogy míg a díszítés vörös színe általánosan a legényeknél jellegzetes, addig Torockón és a palócoknál a fehér s a fiatalházasoknál a vörös.

1. NÉ. 11:201. — 2. Békefy 19. — 3. Ethn. 7:82. — 4. NÉ. 11:201. — 5. Gömör m. mon. 173. — 6. NÉ. 13:5. — 7. Orbán 5:221. — 8. Ethn. 7:82. — NÉ. 14:233. — U. o. 3:179. — 10. U. o. 5:69. — 11. Ethn. 9:368. — 12. Orbán 5:221. — 13. Ethn. 7:82. — 14. NÉ. 13:4. — 15. Malonyay 2:44. — 16. Orbán 5:222. — 17. Malonyay. 1:48. — 18. Békefy 19. — 19. Várady 1:226.

2. Az *alsóruha* Sárközön 3—4 éves korig egyágú gatyá, vagyis szoknyácska (1.), 5—6 évtől Göcsejben előlhasadékos gatyá (2.), Kethelyen a 7—12 éves gyermeknek jár a magyar gatyá. (3.) Rimócon 3 éves korában kap a fiú fekete klott szoknyát. (4.) Tárkányban szegyen volna a legénynek télen szürnadrágot húzni s így egy szál gatyában jár. (5.)

A szoknya általában használatos kisgyermeknél s a fiúk, lányok egyformán viselik. Sajnos, a leírásokban nagyon keveset találunk erről a ruhadarabról, pedig főként alakjának és anyagának vizsgálata valószínűleg érdekes adatokat nyújtana.

1. NÉ. 8:73. — 2. U. o. 11:201. — 3. Békefy 19. — 4. NÉ. 22:142. — 5. U. o. 13:6.

3. *Mellényt* Göcsejben körülbelül 6 éves korban kap a gyermek (1.), Kethelyen 7—12 évig fekete ptykés pruszlik járja. (2.) A matyó legények fekete sujtásos és 5 sor fényes ptykével kivarrott kislajbit (3.), Győr megyében rikitó piros mellényt (4.), Göcsejben télen bécsi piros kartonból készült mellest, az öregek pedig bundamellest (5.) viselnek. Torockón a fiatalházasok mellénye kék selyemmel van kihímézve. (5.) Rimócon a legények a kislajbit elől nyitva hagyják, hogy a hímzés kilássék. (6.) A matyó legény a kislajbi fölé pipikendőt tűz. (7.) Komárom megyében pántlikát fűznek a pruszlik felső gomblyukaiba, sőt a mellőkre is. (8.) A menyasszony a vőlegénynek 5—6 selyemkendőt ad jegykendő gyanánt s ezt a legény mellénye gomblyukára kötve, mellényzsebében viseli s így szintén jegybenjáróvá lesz. (9.)

A mellény jellegzetessége tehát részben a színben, főleg azonban a díszítésben van, de fontos a viselés módja is, hogy más jellegzetességet el ne takarjon.

1. NÉ. 11:201. — 2. Békefy 19. — 3. Ethn. 7:82. NÉ. 14:233. — Győr m. mon. 95. — 5. NÉ. 11:206. — 6. Orbán 5:221. — 7. NÉ. 22:142. — 8. Ethn. 7:82. NÉ. 14:233. — 9. Komárom m. mon. 170. — 10. Vas. Ujs. 1872:619.

4. A *nadrág* Hajdúszovátón a kisebb gyermeknél rövid: „putina”. (1.) Kalotaszegen télen fehér szőrnadrágot viselnek, melynek azonban két oldalán, a combok hosszában, gyermeknél 2–3 sorosan, legényeknél 3–4 sorosan vörös posztó, az öregeknél egysorosan fekete posztó van bevarrva. (2.) A dévai csángóknál ünnepnapokon fekete posztóból készült sujtásos magyar nadrágot csak a legények és fiatalházasok hordanak. (3.) Sárközön a legények s fiatalházasok télen inkább 2–3 inget, gatyát vesznek magukra, de nadrágot soha. (4.) Az öregebb palóc férfiak télen báránybőrből varrt magyarszabású ellenzős „bőrnadrág”-ot hordanak. (5.) A palóc legény a zsinóros nadrág elejébe olajba ment vörös kendőt tűz. (6.)

A nadrág, mint újabb viselet, nem sok jellegzetességet mutat fel, talán egyedül a díszítés az, ami valamelyes változást okoz. De itt már feltűnik a legényeknél a különleges díszítés mellett az edzettség, mint jellemző tényező. Sárközön ez annyira ment, hogy az idősebbek rászóltak a fiatalokra, hogy „nem illő göncüket” levessék.

1. NÉ. 1:100. — 2. Jankó 388. — 3. NÉ. 5:71. — 4. U. o. 8:78. — 5. Ethn. 9:368. — 6. Malonyay 5:73. — 7. NÉ. 8:78.

5. Az *előköto* Kéthelyen 7–12 éves korig festett kék, 12 évtől fekete csipke szegélyű (1), Feketekörösvölgyén a gyermekek előtt kék melles festő-kötény van (2), a legények kötényviselete azonban *Győrffy István* szerint újabb viselet itt. (3.) A palóc legények ünnepnapon fehér „slingolt” vagy „piros gallyas” kendőt is viselnek maguk előtt olyformán, hogy a két ellentétes sarkánál fogva háromszögre hajtott kendőnek két végét a mellény alatt a gatyakorba vagy a nadrágba dugják kétoldalt, úgy, hogy a kendőnek két egymáshoz került sarka lefelé csüngjön. (4.)

Sajnos, a leírók általában a kötény életkorjelző szerepét nem tüntetik fel, pedig valószínű, hogy úgy a színe, mint díszítése fontos adatokat nyújthatna.

1. Békefy 19. — 2. NÉ. 13:6. — 3. U. o. 13:13. — 4. Ethn. 9:370.

6. Göcsejben a 6 éves gyermek *kabátot* is kap, hogy milyen, sajnos, nincs megjelölve. (1.) A 12 éven felüli fiúk Kéthelyen derékig érő fekete kabátot viselnek. (2.) Balatonmelléken a 12 éves gyermek kapta az első szűrt s az nagyon cifra és nagyon piros volt. (3.) Feketekörösvölgyén a gyermekek kuzsija fehér flanelből készül, piros szövettel van beszegve, az irházást is piros szövetsávokkal utánozzák. (4.) Ugyanitt a legények köcéje (ködmön) vöröses, az öregeké fehér (5), a daróc ujjá végén s oldalán lévő posztófolt fiataloknál piros, öregeknél fekete. (6.) Torockón a legények ködmöne vörös selyemmel, a fiatalházasoké kék selyemmel hímzett. (7.) A palóc legény kivarrott fehér juhászbundát vagy szűrt (8), a hajdúszováti nagy színes virágokkal ékes szűrt (9) visel. A palóc legény ünnepelő kabátja a mándli (10), hétköznapi katonatiszti bluzhoz hasonló (11), Kalotaszegen bujkát (12), Temesközön az ujjasnál rövidebb dakut (12a.) hordanak. A bekecsét Feketekörösvölgyén inkább a fiatalság viseli, az öregeké kevésbé cifra, ugyanígy a bunda is a legények viselete. (13.) Széken és Ballán a palóc legény és fiatalházas télen s ünnepen misére, litániára általában fehér szűrt visel, gazdagon kihímézve színes vagy fekete virágokkal. (14.) A palóc fiatalházas nem telkit, barhetet vagy báránybőrrel bélelt, három sor pitykegombokkal ékesített és zsinórral sujtásozott rövid, testhezálló kabátot, palóc néven nagy lajbit ölt (15), a matyóknál azonban a nemtelkit magukra öltik. (16.) A matyó legény a nemtelkit (17), a kalotaszegi a condrát vagy darócot panyókára vetve hordja, csak a vőlegényember szokta egészen felöltöni, amiről fel is lehet ismerni. (18.)

Az eddigi adatokból is látszik, hogy vannak egyes kabátfajták, melyek közül egyik az egyik, másik pedig egy más korcsoport jellemzője. Pontosan meg kell állapítania tehát a leírónak az egyes korcsoportok jellegzetes kabátfajtáját, annak színét, anyagát, a díszítés színét, anyagát,

helyét, továbbá a kabát viselési módját, pl. a legények általában panyókásan viselik.

1. NÉ. 11:201. — 2. Békefy 19. — 3. Jankó 227. — 4. NÉ. 13:9. — 5. U. o. — 6. U. o. 13:11. — 7. Orbán 5:221. — 8. Malonyay 5:73. — 9. NÉ. 1:100. — 10. Ethn. 9:369. Heves m. mon. 205. Malonyay 5:126. — 11. Ethn. 9:369. — 12. Jankó 88. — 12a. Kálmány 2:XIX. — 13. NÉ. 13:10. — 14. Ethn. 9:370. — 15. U. o. 9:369. — 16. U. o. 7:83. — 17. U. o. — 18. Jankó 89.

7. Temesközön a férfiak zsebkendője kék színű, a legényeké csipkés fehér. (1.) Kálmány, 2:XX.

Különösen érdekes, mint egyedülálló adat, hogy a férfiak zsebkendője is megfigyelendő szín, díszítés, talán még anyag szempontjából is.

8. Göcsejben a fiúgyermkek s legények *haját* megnyirták, de sohasem kasztra, csak túlságosan hosszúra nem engedték nőni. Hátnál a haját elkerítették, vagyis vízszintesen elvágták s alatta a nyakat megborotválták. A felnőtt férfiak csak megnősülésük után növesztették meg hajukat hosszúra. (1.)

Bényben és Kethelyen már a kis fiú megkapja a pörge *kalapot* vagy ehelyett a tarka kendőt (2.), Rimócon sipkát. (3.) Míg a legény letúrta a kalapja szélét legényesen a szemére vágva, a házasság úgy viselik változatlanul, mivel úgy kevésbé rongálódik. (3a.) Pilinyben az öregek fekete bárányszőcsüveget (4.). Fekete-körösvölgyén bővebb karimájú kalapot hordanak. (5.) Temesközön télen a férfiak sipkát, a legények kalapot viselnek. (5a.) A legények kalapjánál a matyóknál, palócnál legalább egy szál kakastoll (6.). Hajduszováton strucc vagy darutoll (7.), a dévai csángóknál különféle tollak vagy árvalányhaj (8.), a palócnál a lúd-
nak megpöndörített tolla (9.), általában pedig mű- vagy élővirág-bokréta, tarka pántlikák vagy hosszú, keskeny színórok (10.) díszlenek. Remetén, Tárkányban a besorozott vagy besorozandó legények ismertető jele a fécántoll, Szalontán nemzetiszínű szalag. (11.) Torockón a völgyény menyasszonyától kapott csinált virágcsokrot visel a kalapja mellett menyegzője napjáig. (12.) Feleséges ember bokréztát kalapja mellett nem viselhet (13.), a matyóknál legfeljebb egy pár szál „gém-tolyút”. (14.)

A kalap alakjának megfigyelése fontos tehát korjelző szempontból; a díszítés a legények jellemzője.

1. NÉ. 11:200. — 2. Békefy 19. NÉ. 14:67. — 3. U. o. 22:142. — 3a. Dunántúli Protestáns Lap. 15:434. — 4. NÉ. 10:131. — 5. U. o. 13:7. — 5a. Kálmány 2:XX. — 6. Ethn. 7:83. U. o. 9:370. — 7. NÉ. 1:100. — 8. U. o. 5:73. — 9. Ethn. 9:370. — 10. Hegyhát, Várady 1:126. Lendva vid., Ethn. 9:66. Martosszentpéter, Komárom m. mon. 170. Muzsla, Vahot 5:12. Eger vid., Ethn. 20:105. Dorogma, NÉ. 1:72. Palócság, Ethn. 9:370. Matyóság, NÉ. 14:233. Feketékörösvölgy, NÉ. 14:7. — 11. NÉ. 13:8. — 12. Orbán 5:221. — 13. NÉ. 13:8. Gömör m. mon. 176. — 14. Ethn. 7:83. NÉ. 14:233.

9. A legények *csizmája* általában ráncos szárú (1.) és sarkantyús. (2.) Torockón az orra felkunkorodik, felül kék zsinórba van szegve, mi az ifjabbaknál elől lecsüngő bojtban végződik. (3.) Sárközön a fiatalság általában bocskorban járt, csak a völgyény kapott először csizmát. (4.)

1. Lendva vid. Ethn. 9:66. Hetés, NÉ. 4:278. Cserhát, Ethn. 9:130. — 2. Ethn. 7:82. NÉ. 14:233. — 3. Orbán 5:221. 4. NÉ. 8:78.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a fiatalok és pedig úgy a legények, mint a fiatal házasságok ruházatának díszítése színes, szemben az öregek sötétebb diszeivel, vagy teljes dísztelenségével. Sajnos azonban, a legtöbb leírás oly felületesen surran át a férfiak ruházatának életkorjelző jelentőségén, hogy itt még sok tér vár a kutatóra. Különösen fontos azonban a férfiruházatnál a régi adatok kutatása, mert itt a modern kultúra majdnem mindent eltörölt.

II. Nők.

1. Az *ing anyaga* Ormányságban a fiataloknál fátýolszövet, az idősebbeknél gyolcs vagy lenvászon (1.), a palócoknál az ünneplő ingváll a fiatalabbaknál pátýolatból való, a korosabbaknál finomabb minőségű vászon. (2.) Nagykátán a kisebb leányok hosszú inget, az eladóleányok korcos pendelyt hordanak, ebbe kötik a felső testet takaró fél-inget (3.), Kolozsvár vidékén fűzős vállat viselnek a lányok (4.), Torockón sipujjas inget (5.), Feketekőrösvölgyén a fiataloknál az ujjon összehúzás nincs is, mert 3—4 ujjnyi szélességben az ujj le van ráncba rakva. (6.) Szék községben a fiatal nők nyáron „angyal ingváll”-at is viselnek, mely élénk piros vagy búzavirágkék színű szokott lenni. (7.) Göcsejben az első gyermek születésekor az anya az alsóing (péntely) mintegy méter-hosszú pátlíkakötőjét felényire metszette le. (8.) Az ing *díszítése* (mint amott a legényeknél) itt a lányoknál kezdődik. Ünnepen a matyó lány „piros lipés” ingvállat visel, az ujjá tele van hímezve piros virágokkal és levelekkel. (9.) Krizbán a lányok hímes inge a nyaknál, közelőnél és az ujj hosszában veres fejtővel van kivarva (10.), Torockón a vállpálhákánál és a közelőgallérnál veresfekete fejtővel s gyöngyökkel cifrán ki van hímezve. (11.) A palóc lányok és menyecskék ujjfodra maguk horgolta csipkével szegett vagy gyakran áttört himzéssel díszített. (12.) Torockón a fiatal menyecske kék islangos inget viselnek, a vállszegélynél és a közelőnél apró érclemezekkel (islang) van kicifrázva; ezt a menyegzőtől számított egy évig viselik a fiatal asszonyok. (13.) A matyó menyecske ingének ujjá vásárolt csipkéből készül, alul piros kasmirral bélelve, ez a „biboros ingváll” (14.), ezt azonban *Fludorovics* szerint a lányok viselik ünnepnapon. (15.) Hétfaluban a menyecskék fehér gyolcs inge a nyakon és az ujjnál veres fejtővel himzett (16.), Krizbán recével (csipkebeillesztés) és a közelő sárga himzéssel van ékítve. (17.) Hétfaluban az öregek fehér gyolcs inge a nyakon és az ujjnál fehérrel van hímezve. (18.) A palócoknál a kis lányok pendelét nem korára kötik, hanem cigányverte lapos madzagból átalvetőt varrnak rá s ezek segítségével a két vállon megerősítik. (19.)

Említettük a legények ingénél annak jellegzetességeit, ugyanaz érvényes itt is, a nőknél, azonban különösen fontos az alak; ez nagyobb változatosságot mutat, mint a legényeknél. A díszítés vörös színe főleg a lányoknál általános, bár néhol megvan a menyecskékénél is; megfigyelendő a csipke színe, különösen elhelyezése.

1. Ethn. 42:28. — 2. U. o. 9:371. — 3. Nyr. 25:419. — 4. Jankó: Torda 91. Kalotaszeg 94. — 5. Orbán 5:520. — 6. NÉ. 13:16. — 7. Ethn. 9:371. — 8. NÉ. 11:214. — 9. Ethn. 7:80. — 10. Orbán 6:420. — 11. U. o. 5:520. — 12. Ethn. 9:371. — 13. Orbán 5:220. Erdély 3:145. — 14. Ethn. 7:80. — 15. NÉ. 14:231. — 16. Orbán 6:141. — 17. U. o. 6:420. — 18. U. o. 6:141. — 19. Ethn. 9:371.

2. A palóc lány 13—14 éves korától *pruszlyikot* ölt az ingvállra (1.), Karcásán tarka (2.), Udvarhely megyében piros vagy fekete szőttcs, vagy bársony lajbi (3.), a hétfalusi csángóknál kék, piros vagy zöld selyemlajbi (4.), Feketekőrösvölgyén vörös, kék, fekete szövetből készült ujjas vagy szövetpruszlik (5.) használatos. A palócoknál néhol az öregebb nők télen báránýbőrből varrott pruszlikot viselnek (6.), Feketekőrösvölgyén pedig fekete szövetből készült ujjast. (7.)

A női lajbit a férfi-mellénytel szemben főleg a szín és anyag jellemzi.

1. Ethn. 9:372. — 2. Majláth 136. — 3. Malonyay 2:39. — 4. U. o. 2:43. — 5. NÉ. 13:21. — 6. Ethn. 9:372. — 7. NÉ. 13:21.

3. A *szoknya* színe a lányoknál Hétfaluban (1.), a palócoknál (2.), a matyókánál (3.), nagy ünnepen fehér, melyre alul piros vagy sárga, kék, stb. színű vékony szalag van köröskörül varrva. (4.) Feketekőrösvölgyén mindig olyan színű, mint a pruszlik vagy az ujjas, tehát fiataloknál piros (5.), ugyanilyen a nógrádmegyei palóc lány és fiatal menyecske szoknyája is. (6.) Kalotaszegen a lányok és menyecskék muszulya piros vagy sárga. (7.) A menyecskék szoknyaszíne Gömörben,

Szatmárban világos, tarkavirágos (8.), Abaujban világos, fehér, kék sárga (9.), a palócoknál piros (10.), Feketekőrösvölgyén kék (11.), a hétfalusi csángóknál fekete (12.), a nógrádmegyei palócoknál 30 éves kortól fekete (13.); az öreg asszonyoké Gönc vidékén barna (14.), Nyíriben barna, fekete (15.), Feketekőrösvölgyén fekete (16.), Kalotaszegen az idősebb asszonyok muszulyposztója zöld, az öreg asszonyoké fekete. (17.) A szoknya anyaga a palóc fiataloknál kasmir, karton, perkál, az öregeké sötétszínű festett perkál, a lányoké nagy ünnepen batiszt. (18.) Gömörben a menyecske az első évben minden ünnepélyes alkalomkor selyembe öltözve jelenik meg nyilvános helyen, de különösen a templomban. (19.) A felső szoknya a palóc fiataloknál vastaghúsig, az öregeknél térden alul, majdnem bokáig érő. (20.) Ballán a lányok szoknyája karvetős derekú, t. i. a derékkal egybeszabott (21.), Karcán ráncba szedett (22.), Göcsöjben alul kifodrozott csipkével ellátott (23.), Sárközön különösen a menyecskék az egyszínű szoknyát alul kívülről szegélyezik tenyérnyi széles, piros, sötétzöld, vagy a szoknya színéhez választott másféle szegéllyel. (24.)

A ruha színe általában világos a fiataloknál (25.), a lányoknál úgy, mint a menyecskéknél (26.), néhol a lányoké élénkebb, tarkább, világosabb, mint a menyecskéké (27.); az öregeknél viszont sötétszínű (28.), fekete, sötétbarna, esetleg lila-virágos (29.), fekete (30.), sötétkék vagy feketecsikos (31.), egyszerűbb, szolidabb színű, bár szintén tarka, de nem oly rikító, mint a fiataloké. (32.) Fokozatosan halványodnak a színek, zöld még a negyveneseknél, az ötvenes évben fekete és fehér, a hatvanasban talpig fekete, ravatalán kerül rá a bíborürmög, a hófehér ing. (38.) Az asszonyok pruszlikja, szoknyája, kötője és „trimfli”-je koruknak megfelelő — írja Kálmány, de közelebbit semmit sem. (34.)

Bár, amint Györffy írja (35.), a szoknya nem ősi viselet, azelőtt pendelyben jártak, mégis a mai szoknyaviselet számtalan jellegzetességet mutat. Elsősorban fontos a szín, továbbá az anyag megfigyelése, azonban nem hanyagolható el a szabás sem.

1. Orbán 6:141. — 2. Ethn. 9:371. — 3. NÉ. 14:231. — 4. Ethn. 9:371. — 5. NÉ. 13:22. — 6. U. o. 22:139. — 7. Jankó 92. — 8. Gömör m. mon. 176. Szatmár m. mon. 265. — 9. Abauj m. mon. 385. — 10. NÉ. 22:139. — 11. U. o. 13:22. — 12. Orbán 6:142. Kolumbán 37. — 13. NÉ. 22:139. — 14. Abauj m. mon. 385. — 15. U. o. — 16. NÉ. 13:22. — 17. Jankó 92. Malonyay 1:53. — 18. NÉ. 9:371. — 19. Gömör m. mon. 176. Malonyay 5:107. — 20. Ethn. 9:371. — 21. U. o. — 22. Mailáth 136. — 23. NÉ. 11:216. — 24. U. o. 8:80. — 25. Nyíri, Abauj m. mon. 385. Szatmár m. mon. 265. Lengyel-tóti, Ethn. 8:438. — 26. Dorogma, NÉ. 1:72. Nagybakónak, NÉ. 1:55. Dévai csángó. NÉ. 5:79. — 27. Gömör m. mon. 176. — 28. Dévai csángó. NÉ. 5:79. — 29. Bény. U. o. 14:66. — 30. Gömör m. mon. 176. — 31. Nagybakónak. NÉ. 1:55. — 32. Matyótság. U. o. 14:232. — 33. Malonyay 4:54. — 34. Kálmány 2:XX. — 35. NÉ. 13:22.

4. A kötő színe fiatalabb lányoknál Gyántán, Felsővölgyön fehér (1.), Bényben, ha világosszínű a felsőszoknya, akkor fekete, ha pedig sötét, akkor rendesen fehér (2.), Torockón zöld (3.), Debrecenben a jegybenjáró polgárlány vasárnap délután violaszín selyem köténnyel ment a templomba (4.), Feketekőrösvölgyén (5.), Bényben (6.), az asszonyoké fényes fekete; Ormányságban a fiataloknál tobzódó pompájú, de a színpompa a korrallal mindig fakul, egyszerűsödik, míg végre 50 év táján tiszta fehérben állapodik meg. (7.) A lányok Hétfaluban finom vapírból készült s cifra, virágosan kiverzselt előkötényt viselnek. (8.) Bényben az asszonyok kötőmadzagja élénkpiros és mindig elől lóg jó hosszan mászlira kötve. (9.) Az öregek kötényén Hegyháton a kékszín, a belenyomott virág apróbb és kevesebb. (10.)

A kötény jellegzetessége a szín, amint Kiss Géza is írja: „Kötény és fékötő színéből mindig biztosan megállapíthattad a nő korát” (11.), sajnos azonban, nála sem találunk pontos leírást a kötőre.

1. NÉ. 13:18. — 2. U. o. 14:66. — 3. Orbán 5:220. — 4. Ethn. 37:24. — 5. NÉ. 13:18. — 6. U. o. 14:64. — 7. Ethn. 42:29. — 8. Orbán 6:142. — 9. NÉ. 14:64. — 10. U. 1:124. — 11. U. o. 42:29.

5. A 10—12 évesek nem tesznek vállukra „nagy neccet“, hanem mindig csak tilanglit, újabban selyemkendőt használnak. (1.) Nógrádban az eladólányok nagykendője nagyünnepen fehér. (2.) Rákoscabán az újasszonyt már régebbi menyecskétől csak a mellén keresztbe kötött nagy selyemkendő különbözteti meg. (3.) Nógrádban a menyecskék nagykendője nagyünnepen színes. (4.) A palócoknál az öregebb nők sötétkék karton nagykendőt viselnek, valamint a fiatalok is, ünnepén azonban a menyecskék, leányok színes virágos selyem, kásmér, vagy fehér kicsipkézett gyolcskendőt kötnek magukra. (5.)

A kendőnél fontos a szín, anyag és viselés mód.

1. NÉ. 14:66. — 2. Nógrád m. mon. 146. — 3. NÉ. 7:114. — 4. Nógrád m. mon. 146. — 5. Ethn. 9:372.

6. A *hajviselet* nagy változatosságot mutat s azért csak néhány jellegzetességre kívánok rámutatni.

A matyóknál 8—10 éves korig „foncsíkot“ viselnek, a haját a fejtető közepéig elől kétoldalt fésülik s a simára fésült haj széleit a homlok közepétől fogva befonják. Az így elkészült, mintegy szegélyt képező első foncsíkot aztán a két halánték és fül fölött hátra vezetik s a fejtető közepétől hátraomló hajjal egy ágba befonják. (1.) A palóc kislányoknak két oldalsó tinesét három ágban szorosra, majd a kettő érintkezésénél hátul a hátsó hajjal együtt háromágú kankóba fonják. Ez a „tyúkos“. A nagylányok oldalsó haját kifelé sodorják s csak midőn a fül alsórészén keresztülvezették, akkor fonják össze a háti hajjal. (2.) A dévai csángóknál a lányok haja három ágba fonott s a kisebbeknél két, a férjhezmenőknél egy foncsíkba van összefonva. (3.) Az eladólányok általában egy foncsíkba fonják a haját (4.) s abba rendszerint piros alapszínű, rendkívül tarkán cifrázott (5.), piros vagy meggy színű (6.), rózsás (7.), selyem (8.) pántlikát fonnak. Sárközön a gyermektelen menyecskék a fül körül csavart hajzatot finom apró fűrtökbe fonják, a fül mellé feltűzött kontyon keresztül-kasul tűzelik. (9.) Bátky Zsigmond szerint a kettős szalag, a káplin, régebbi idők maradványa és pedig abból a korból, mikor az asszonyok is lelógó kettős hajfonatot viseltek, melynek végébe szalagot fontak. A lányok ekkor megkülönböztetésül egy fonatot hordtak. (10.)

Különös fontossággal bír a hajviselet módja, természetesen elsősorban a lányoknál, mivel ők viselik szabadon a hajukat, az asszony haját kontyba tűzik* s ez mindig le van takarva, itt azután éppen a takaró mutat jellegzetességet.

1. Ethn. 7:78. — 2. NÉ. 22:139. — 3. U. o. 5:81. — 4. Szlavónia, u. o. 12:237. Somogy m. mon. 201. Hetés, NÉ. 4:278. Bény, u. o. 14:66. Heves m. mon. 206. Matyóság, Ethn. 7:78. Máramaros m., Szilágyi 267. — 5. Lengyeltóti, Ethn. 8:438. Cserhát, u. o. 9:130. Gömör m. mon. 177. — 6. Szatmár m. mon. 329. — 7. Göcsej, Hetés, NÉ. 11:212. — 8. Hétfalú, Orbán 6:142. Kolumbán 36. Malonyay 2:46. — 9. Malonyay 4:81. — 10. Ethn. 22:105.

7. A *párta* sok helyen csak ünnepi viselete volt a lányoknak (1.), Sárközön úgynevezett csülök- vagy tulókpartát viselnek. (2.) Néhol a lányok homlokuk felett egy-két ujnyi bársonyszalagot kötnek. (3.) A fiatal menyecskék fején a palócoknál elől egyenesen felálló szalagesokor, hátul a szoknyáig lelógó szalagpárral díszített arany- vagy ezüstfőkötő (4.), vasárnap úgynevezett nagyfekető (5.), Ormánságban iszlóggal vagy fóriszal díszített fekető (6.) van a fejükön. Hétfaluban a fő tetején színes hárászból köridomba futó diszkarikák, amelyek fehér földön váltak

* Bővebben összefoglaltam e szertartást „Mennyasszonykontyolás“ címen a Népünk és Nyelvünk III. évf. 3. füzetében megjelenő dolgozatomban.

kozva tányéridomú diszes fejéket alkotnak, felső feléhez illesztett alsórész fehér cérnából van virágosan horgolva, hátul a nyakon hosszan lecsüng, a homloktól a konty alatt pedig átvitt kötővel van leszorítva, amire a menyecskepántlika jön; ezt a menyegzőkor kapja a völegénytől cserébe a menyasszonyi ajándékért s két évig viseli. (7.) Külső-Szolnok megyében a főkötőt ünnepnapokon fehér virágos fátyollal borítva hátra kötik. (8.) A menyescskék Bényben a kontyra fehér pintlit kötnek (9.), Hegyháton fehér vagy rózsaszínű (10.), matyóknál aranyos (11.), palócoknál hátul szalagsokorral díszített aranyos vagy ezüstös (12.), a dévai csángóknál canklis (13.), Pilinyben slingelt „farkas”-főkötőt hordanak, míg hét-köznapi csak egy „suta” takarja be a haját. (14.) Hetésben szokásos a kis, piros-színű s fejtetőn gyöngyözött párta. (15.) A palócoknál a gyöngyös féketöt csak 30 éves korig illik viselni. (16.) A dévai csángóknál az öregasszonyok főkötője „cankli” nélküli. (17.) Ormányságban 35 éves korig égőpiros alapszínből fokozatos átmenettel mindig halványabb pirosba, mindig szaporodó kék és fehér színekkel; 35 év táján már kék a főkötő alapszíne, de itt-ott még piros virágokkal, míg végre minden piros szín elmarad, a fülek és a lecsüngő szalagok egyszínű kékké változnak, a virágmező „mestörkéi” is csupa kék alapszínben játszó virágocskák, 40—50 év táján már a virágmező is egyszerű csipkemezővé változik, 45 éven felül már csak finom gyöngycrezével kivarrt fehér gyolcs, a szalagok helyén kicsi fehér fűzőkkel, míg végre a „szüléc” tiszta fehér gyolcs, fűzők nélkül. (18.)

Sárgközön a bíbor vagy bíborvég a tekerődző menyecske megkülönböztető, tipikus dísze. Ezt a fejdísz a lakodalom után következő nap reggelén kapja s addig viseli, amíg gyermekje nincs. A hosszú fátyolt vagy bíhort a fej körül csavarják, tekerik. A bíborhoz hozzátartozik hat darab hosszú, réz vagy ezüst tű, hármat jobbfelől, hármat balfelől tűznek a bíborba. A főkötőre hátul csafringot tűznek a szalag fölé. (19.) Hétfaluban a sárga selymekendőt (barancsik) vasárnap cifra bogláros tükkal tűzdelik át (20.), ez utóbbit azonban csak a lakodalomtól számított 3—4 hónapig (amíg a mézeshetek tartanak) viselhetik. (21.) A dulandlét (fehér patyolatfátyol, két sarkában kivarrott díszítéscskkel) addig viseli, míg keresztelőre nem viszik első gyermekét. (22.) A matyó fiatal menyescskék „férruhát” is kötnek a suta (főkötő) elején homlokukra, ez egy üveggyöngyökkel ékesített, csinált virágból való koszorú, hátul még egy hosszú fekete fátyol csüng alá. (23.) Temesközön sárga, vagy viola, avagy lángszínű selyem, vagy pipi szőröskendőt kötnek hátra a fékető fölé. (23a.) A menyescskék kendője Nyitra megyében s Torockón fehér (24.), Somogy megyében fekete (25.), Hegyháton színes (26.), Heves megyében tarka, virágos, világos (27.), Zemplén megyében rózsás, sok színű selymekendő (28.), Nógrád megyében piros vagy más élénkszínű, menyescskén szorosra kötött „menyecskekendő” (29.), a palócoknál piros alapon virágos „escsece-kendő”, vasárnap pedig rojtos selymekendő (30.), Püspökbogádon pirosszínű, nagy virágú, rakott ráncú csipkével díszített (31.), Bényen és Szatmár megyében piros kendő (32.), Heves megyében formára kötött selymekendő. (33.) Hétfaluban a barancsikot (citromszínű selymfátyol) 6—7 évig hordják a lakodalom után, amíg a fiatalasszony címre igényt tarthatnak. (34.) Kéthelyen a homlok felett levő „bokor” piros és fekete. (35.) Az öregasszonyok fejkendője Heves megyében (36.), Dorogmán (37.) fekete, Bényen sötétbarna, fekete és sötétkék (38.), Torockón (39.), Hegyháton (40.), a palócoknál (41.) sötétszínű, Ormányságban fehér. (42.) A palóc fiatalabb asszonyok „kikötött fővel” járnak. (43.) A palóc menyecske kendője két szarát a füle fölött hátravezetve a konty alatt köti össze egyszeresen; jelesebb napokon a kendőt azonban már ők is az áll alatt kötik meg. (44.) Az öregasszonyoknál szokásos a kendőt előre kötve viselni, azaz a féketöt és menyescskét (általában összehajtott négyszögletes kendő) egy másik kendővel áll alatt lekötve viselik. (45.) Balaton mellékén a tarka bolti kendőt az áll alatt kötik meg. (46.)

A fejdíszítés igen fontos helyet foglal el a női ruházkodásban, ezért itt találjuk a legtöbb életkorjelző jellegzetességet. Különösen fontos tehát

a leíró számára a pontos megállapítás a főkötő és díszítés színeinek, anyagának, alakjának, díszei elhelyezésének megállapításában, amint azt éppen az ormánysági főkötő mutatja. A fejkendőnél pedig fontos a szín s megkötés módja. Látható az adatokból, a legjelentősebb a színek fokozatos változása, változó keveredése s ezt talán egyetlen ruhadarab sem mutatja olyan tökéletesen, mint a főkötő és fejkendő.

1. Somogy m. mon. 201. Kalotaszeg, Jankó 90. Tordai Emke 44. — 2. Sárköz, NÉ. 8:84. Malonyay 4:81. — 3. Barkóság, palócság, Gömör m. mon. 177. Malonyay 5:100. Udvarhely m., Malonyay 2:39. — 4. Heves m. mon. 206. Malonyay 5:101. — 5. Nógrád m., NÉ. 22:141. — 6. Várady 1:178. — 7. Kolumbán 36. Malonyay 2:46. — 8. Palugyay 334. — 9. NÉ. 14:63. — 10. Hegyhát, Vas m., NÉ. 1:124. — 11. NÉ. 14:232. — 12. Malonyay 5:73. Tud. Gyűjt. 1837., 12:8. — 13. NÉ. 5:80. — 14. U. o. 10:130. — 15. U. o. 4:276. — 16. U. o. 22:141. — 17. U. o. 5:80. — 18. Ethn. 42:28. — 19. NÉ. 8:91—93. Malonyay 4:55. 84. — 20. Kolumbán 37. — 21. Orbán 6:141. — 22. Malonyay 1:56. — 23. Ethn. 7:81. — 24. Nyitra m. mon. 182. Torockó, Tordai Emke 44. — 25. Somogy m. mon. 201. — 26. NÉ. 1:124. — 27. Heves m. mon. 205. — 28. Zemplén m. mon. 153. — 29. Nógrád m. mon. 146. — 30. NÉ. 22:141. — 31. U. o. 3:181. — 32. U. o. 14:66. Szatmár m. mon. 329. — 33. Heves m. mon. 206. — 34. Orbán 6:141. Malonyay 2:46. — 35. Békéfy 22. — 36. Heves m. mon. 205. — 37. NÉ. 1:72. — 38. U. o. 14:66. — 39. Tordai Emke 44. — 40. NÉ. 1:124. — 41. Ethn. 9:373. — 42. Ethn. 42:28. — 43. NÉ. 22:141. — 44. Ethn. 9:373. — 45. NÉ. 22:141. — 46. Jankó 228.

8. A lányok Bényben piros tiklis csizmát (1.), a palócoknál „piros miskaóczy” csizmát (2.), Zemplénben ráncos csizmát (3.) viselnek, Győr megyében pedig fűzős cipőt, (4.) Alsórákoson a piros csizmát egy évig az újasszonyok is megtartják, de azontúl viselniük tilos. (5.) Lengyeltótiiban az öreg asszonyok tutyit (gyapotharisnya, vászontalppal) hordanak. (6.)

A matyóknál a lányok „kalárisa”, megkülönböztetésül a menyecskéktől, mindig „pillengős” szokott lenni, t. i. elől, az alsó gyöngysor közepén egy csillag vagy szívalakú kis brochéféle csüng alá. (7.)

1. NÉ. 14:66. — 2. Ethn. 9:374. — 3. Zemplén m. mon. 153. — 4. Győr m. mon. 95., 96. — 5. Orbán 1:211. — 6. Ethn. 8:439. — 7. U. u. 7:82.

*

Összevetve már most az eddig mondottakat, látjuk, hogy körülbelül hét korcsoportot különböztethetünk meg: kis gyermekek, 6—10—12 évesek, serdültebbek (10—14—17), legények, illetve eladó lányok, jegyesek, fiatal házások, a nőknél külön menyecske és fiatalasszony s végül az öregek. De, amint láttuk, még ezen felül is található részletesebb megkülönböztetés az idősebb asszonyoknál.

Érdekes következtetésekre adhatna alkalmat annak összevetése, hogy az egyes korcsoportok mikor kezdődnek és meddig tartanak. Elsősorban is a suhancs, de különösen a legénys, illetve az eladólánykor kezdete. Külön kell rámutatni a fiatal menyecskék csoportjára. Időtartama nagyon változatos: a hétfalusi csángóknál 3—4 hét (1), másutt két év (2), a matyóknál (3), a palócoknál (4), Alsórákoson (5), Torockón (6) egy év, Bényen 2—3 év (7), vagy pedig Sárközön, amíg nincs gyermek (8), Jászságban (9), Göcsejben az első (10), Maconkán a második gyermek születéséig (11). Ruházatuk még olyan díszes, mint a leányoké, de mindenütt van valami megkülönböztető jellegzetesség. Az eddigi adatok kevés kivétellel azt az általánosságot mutatják, hogy az első gyermek születéséig tart a menyecskekor. Fontos volna ennek a csoportnak vizsgálata az egész magyarságnál. Alig találunk adatot arra, hogy meddig tarthat igényt a nő a fiatalasszony címre s amint láttuk, pl. Ormányságban, még az ezen felüliek is csoportokba oszthatók.

A népi ruhaviselet számtalan leírása, ha látszatra alaposnak, teljesnek is látszik, nagyobbára maguknak a ruhadaraboknak leírására szorítkozik s a ruhának életkorjelző szerepét inkább csak általánosságban jelöli meg. Csak, ha áttekintjük az egész adathalmazt, akkor látjuk, hogy a sok leírás mellett is milyen keveset tudunk s az is csak felületes, pontatlan.

Igen gyakran tapasztaljuk azt, hogy az egyes csoportok ruházata általában ugyanaz s csak egy szalag, dísz, vagy szín mutat a különbségre, pl. a legények és fiatal házások, cladóányok és menyecskék csoportjában. Azért a gyűjtőnek igazán alaposan kell vizsgálnia, kutatnia mindent. *Elsősorban fontos a szín és pedig úgy a ruhadarab alapszíne, mint a díszítése; a díszítés alakjára és különösen helyére feltétlenül tekintettel kell lenni; ügyelni kell úgy a ruhadarab, mint a díszítés anyagára is; nem szabad figyelmen kívül hagyni a ruhadarab viseletési módját sem.* Mivel a hétköznapi ruházat igen gyakran nem mutat jellegzetességet, az ünnepi ruházatkodást kell megfigyelni, mert a díszek nem is mindig alkalmasak a hétköznapi munkához.

A kitűzött célnak megfelelően igyekeztem rámutatni arra, hogy mi az egyes csoportok jellegzetessége s mi az, amire a népi ruházat leírójának különös figyelemmel kell lennie. Az eddigi adatok nem tesznek lehetővé egy, az egész magyarságra vonatkozó térképszerű összehasonlítást. Talán ma még, ugyan már sok helyen csak az öregek emlékezése alapján, kiegészíthetők ezek a hiányok.

1. Kolumbán 37. Orbán 6:141. Malonyay 2:46. — 2. Kolumbán 36. Malonyay 2:46. — 3. Ethn. 7:81. — 4. NÉ. 22:141. Gömör m. mon. 176. Malonyay 4:58. — 5. Orbán 1:211. — 6. U. o. 5:220. — 7. NÉ. 14:62. — 8. U. o. 8:91. Malonyay 4:55. — 9. Benedek 2:345. — 10. NÉ. 11:214. Malonyay 1:56. — 11. Ethn. 41:160.

IRODALOM. — *Ethn.*: Ethnographia. — *NÉ.*: Néprajzi Értesítő. — Erdély. — *Vas. Ujs.*: Vasárnapi Ujság. — Dunántúli Protestáns Lap. — *Tud. Gyűjt.*: Tudományos Gyűjtemény. — *Békely.* Kethely monographiája. — *Benedek*, A magyar nép multja és jelene. — *Jankó J.*, A Balatonmelléki lakosság néprajza, Kalotaszeg magyar népe, Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. — *Kálmány*, Szeged népe. — *Kolumbán*, A hétfalusi csángók a multban és jelenben. — Magyarország Vármegyéi és Városai. — *Mailáth J. gr.*, A bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat monographiája. — *Malonyay*, A magyar nép művészete. — *Orbán*, A Székelyföld leírása. — *Palugyay*, Jászkún kerületek és Külső-Szolnok megye leírása. — *Tordai Emke*, Borbély Gy.: ... Emlékkönyv X. közgyűl. alkalmával. — *Várady*, Baranya multja és jelene.

*

(*Deutscher Auszug.*) Beim Volke sagte früher die Kleidung fast alles über ihren Träger aus: dessen Alter, Rang, Beruf, sogar Glauben, heute aber sind diese vielerlei Unterschiede verblichen und eher nur als altersbezeichnende Überreste vorzufinden. Die Zahl der Altersgruppen ist je nach Gegend verschieden, doch lassen sich allgemein sieben Gruppen unterscheiden: kleine Kinder, 6—12jährige Heranwachsende, 12—17jährigen, Burschen und Mädchen, Brautleute, junge Eheleute (bei den Frauen abgesehen die neuvermählte und die junge Frau), endlich die älteren. Oft aber lassen sich auch innerhalb dieser Gruppen Unterschiede feststellen, so z. B. bei den älteren Frauen. Den altersbestimmenden Unterschied demonstriert hauptsächlich die Farbe des Kleides und der Verzierungen: die hellen Farben der Jugend werden stufenweise dunkler, doch ist es beim Ungartum nicht überall möglich, diese Gradation genau festzustellen. Charakteristisch ist dann auch das Material, die Form, die Art des Tragens der einzelnen Kleidungsstücke, bei den Verzierungen deren Form und Anordnung. Die Arten der verschiedenen Kleidungsstücke, besonders deren Material und Schnitt bezeichnen eher die untere Altersstufe, wogegen für die höhere Altersstufe in erster Reihe die Farbe als Wegweiser dient, oder aber bei den nebeneinanderliegenden Gruppen, bei der im

übrigen vollkommen identischen Kleidung irgendwelche Abweichung eines einzigen Kleidungsstückes. Die Abhandlung ist zwar eine vergleichende Studie auf Grund des bisher publizierten ungarischen Materials aber gleichzeitig auch eine Anweisung zur Aufsammlung der noch studierbaren Gegenden, für die dort arbeitenden Forscher.

Szendrey Ákos.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Szerencséd, hogy anyádnak szólítottál... Solymossy Sándor a M. T. Akadémia 1921-ben tartott egyik ülésén „Népmeséink keleti rokonsága” címmel kiváló érdekű tanulmányt mutatott be, melyben azt fejtette, hogy bizonyos magyar népmese-szólások megtalálhatók a nyelvrokonságban a török, valamint egyes kaukázusi meg előázsiai népek meséiben is; ellenben hiányoznak a bennünket környező népek epikai termékeiben s az egész európai mesekincsben. Ebből pedig az a jelentős tanulság következik, hogy ezek a sajátos meseszólások *keletről hozott ősi elemei a magyar néphagyománynak* (Akad. Ért. 1922. évf. 20, 21). E keleti meseszólások közé tartozik az az ismert mondás is, melyben a mese rosszindulatú bosszorkánya, vagy öregasszonya a feléje nyájas üdvözléssel s „anyám” megszólítással közeledő ifjúnak ezt feleli: „Szerencséd, hogy anyádnak szólítottál, mert különben vége lenne életednek.” Solymossy ennek a stereotíp meseszólásnak bő anyagát mélyreható etnológiai jelentőségének földerítésével külön is feldolgozta a „Társadalomtudomány” I. kötetében (136—146. l.) „A matriarchatus nyomai a folklórebán” címen megjelent értekezésében s itt rámutatott egy keleten messze elterjedt változatára, melyben az ifjú az eleinte ellenséges érzelmű „anyának” szólított asszony *emlőjét veszi szájába* s e jelképes cselekedettel válik az illetőnek fiává. „No most, fiam vagy, én pedig anyád vagyok”, — mondja a kaukázusi avar mesében az „óriás nő”, midőn az ifjú hozzárohan s mellét a szájába veszi.

Figyelemre méltó, hogy az itt jelzett meseszólás mindkét változata az oszét népköltésben is előkerül: tehát annál a népről, melynek ősei az *alánok* (illetve régebb korra visszamenve, a szkythák) tudvalevőleg nyelvi nyomokban is hátrahagyták egykori műveltség hatásuk emlékét. Egy magán közlő oszét mesében (Keleti Szemle XX., 93) az ifjú mesehős hosszú vándorútján egy házhoz ér, melynek asszonyát ekkép szólítja meg: „Mily járást végeztem, mily fáradt vagyok, anyácska (*änna*)” Az asszony felel: „Ha nem neveztl volna anyácska névvel (*änna-ja nō-mal kqā-nā-savä-rttājis*) én téged megettelek volna.” Ezután bevezette az ifjút a házba, megvendégelte őt s ellátta a további teendőkre nézve hasznos tanácsokkal.

Az „anyának” való szólítás mellett az *emlőszopás* műveletét is említi egy oszét hősrege, melyet *Cocko Ambalov* oszét író jegyzett föl „Pamjatniki narodnovo tvorčestva Osetin” (I—III. Vladikavkaz, 1928) c. népköltési gyűjteményében. Ennek egyik részletében (III, 10) a mesehős, az oszét regék csodás erejű hőseinek, *Urzmäg*-nek „névtelen” fia zsákmányszerző útjában — midőn t. i. többedmagával elhagyotta a Terek-táji „turkok” csordáit és nyájakait — egy temetőhöz ér s itt azt látja, hogy egy őszhajú asszony hat kurgán (sírdomb) között ülve hol az egyikhez, hol a másikhoz fordul jajszavával és sirató mondásaival. Álmélkodik a gyermekifjú ezen a látványon, midőn az asszony megszólítja: „Jer közelebb s vedd a szádba *emlőmet!*... Ne csodálkozzál azon, hogy hozzád fordulok. Hét

fiam volt nekem s ezek közül hatot elvesztettem: imc, ezek az ő kur-gánjaik. Ellenséges kezek által mentek ők a halottak országába, mikor a Terek-táji „turkok” harcaiban küzdöttek a barmaikat elhajító ellenséggel. Te, mint látható, vitéz vagy: üldöző had nyomul ellened s ebben az én fiam lesz a legelsők között. Ó szorongatni fog téged, de te légy nagylelkű hozzá s a gyermekeid vesztett, elárvult nőhöz! Az én egyetlen (megmaradt) fiam legyen a te vendéged (pártfogoltad)!” — A „nevetlen” ifjú erre leugrott vas-paripájáról, szájába vette az öreg-asszony emlőjét s vitézi becsület-szavát adta arra, hogy az asszony egyetlen fiát bántani nem fogja. Erre az asszony tudtára adta, hogy mi-kép ismerheti fel a hadban az ő fiát. — Amint hősünk tovább halad út-ján, száguldó lovasnak hallja maga mögött rikoltozását: „Ej, te kutya, te ebnek fajzatja!” kiáltoz. „Kinck a falkáit hajtod te el?” S röpköd-nek felőle a nyilak, mint a méhraj. — Felel a regéhös ifjú: „Szavamat adtam anyédnak, emlőjét a számba vettem, őt anyámnak neveztem; ne zavarj engem, eressz utamra!” Az üldöző lovas nem engedett, mire a szavával lekötött hős egy nyilat akkép célozva bocsátott ellenfelére, hogy az emennek csak ruháját lyu-kasztotta át alfele táján, őt magát pedig a földhöz szegezte. Így találta meg az utána nyomuló had, mely a földbe szögezett harcost csak úgy tudta szorult állapotából kiszabadí-tani, hogy levágta a ruhájának al-felét, minélfogva hátulja meztelen lett az emberek csúfjára, „akár a vadkecskéé”.

Kitetszik e népköltési adatból is, hogy midőn a mesei vándorifjú az eléje kerülő boszorkányképű öreg-asszonyt „anyámnak” szólítja, ezzel ezt anyjának fogadja s magát az ő fiává teszi. Ily módon menekül a csodás erejű asszony bántalmaitól, sőt ennek „anyai” jóindulata javára válik. G. G. Bekojev, C. Ambalov gyűjtéseinek orosz fordítója és ma-gyarázója megjegyzi (III, 136), hogy midőn az asszony az ifjúnak mellét

nyújtja, e szimbolikus szoptatással az ifjút fiává avatja. „Ehhez a szo-káshoz folyamodik, aki szándék nél-kül embert ölt, hogy így a megölt ember anyjának védelmébe helyezze magát.” Solymossy (id. h. 145) em-líti, hogy „a cserkeszeknél gyer-mekké fogadás esetén a család vala-mely nőtagja emlőjét nyújtja a fel-avatandónak” s hogy a mingrélek-nél, arab törzseknél, sőt messze ke-leten az indo-kínai rodé népnél is élő szokás a jelképes tejszívás.

Munkácsi Bernát.

A magyar kengyel eredetéhez. Munkácsi Bernát, „A magyar lovas-élet ősiségéhez” című becses cikké-ben (*Ethn.* 1931) a magyar lovas mult tárgyi bizonyítékai sorában újra szóba hozza a kengyelt is. Ter-mészetesen eredeti magyar szónak tartja. Etimonjáról ezt mondja: „A kengyel összetett szó. Előtagja az osztják-vogul *kend'*, *kens'* stb., utó-tagja a magyar *al*. A *kend'* jelen-tése vékony, puha bőrharisnyafélé: (u. az, mint az átadó kaukázusi *kämdž'-nek*, A. K. E.), melyre az obi ugorok külső botos csizmafélét (*vajä*) húznak.” Igen jól érthetjük tehát a magyar kengyel-et, az effajta botos aljának, annál is inkább, mint-hogy a „Steigbügel” kifejezés a szariquoliban is hasonló, t. i. *padh-bun*, szószerint „Fussgrund”. (U. o. 400).¹

Ezek szerint tehát, — ha jól ért-jük — a ma „Strümpfe” jelentésű kaukázusi „*kämdž'*” ruhadarab ke-rült volna át valahogyan időszámí-tásunk kezdetén az ugorokhoz és közülük az obiaknál most is meg-van. A magyarok aztán ebből alkot-ták meg kengyel szavukat, de a kengy szó náluk idők folytán elho-mályosodott. A kengyel tehát a hám-mal és nyereg-gel együtt — sze-rinte — kaukázusi („kauk. körbeli”) eredetű. (U. o. 324). Hogy azonban a *kend'* már az ugor korban valóság-

¹ „Steigbügel” és „Fussgrund” azon-ban jelentésileg nem fedi egymást, ha-csak úgy nem, hogy a „Fussgrund” annyi mint talp a fölhágó láb számára. (L. len-tebb.) B.

gal megvolt-e, arról Munkácsi ki-
fejezetten nem szól.

Fenti cikkében egy, a kengyel hun
eredetére hivatkozó hozzászólásra
határozás egybehangzik ugyan régé-
(Losonczy) ezt feleli: „Ez a kormeg-
szeink tanításával s igaz, hogy a
kengyelt (mint lófölszerelést) elő-
ször a VI. század végén említi Mau-
rikios császár, de mindez nem bizo-
nyítja, hogy a magyar elődök leg-
elsőben a hunoktól nyugatra szorí-
tott török törzsektől tanulták volna
el a kengyelt, mert ez esetben a ló-
szerszámnak magyar neve bizo-
nyára a török *üzengi*, kengyel szó-
nak valamely változata volna. (Miért
bizonyára? B.). A lengyel szó tanu-
sága más irányba tereli vizsgálódá-
sunkat.“

Engedje meg, hogy ehhez a kér-
déshez néprajzi szempontból, egyes-
egyedül a kérdés némi tisztázása
érdekében, én is hozzászólhassak.

Közbevetőleg legyen szabad még
kiegészítésképpen gróf Zichy ama
megállapítására „hogy a lovas nép
(Reitervolk) fogalmának legrövidebb
jellemzése az, hogy annak életében
a ló tartása és nevelése elsőrendű
szerepet játszik és hogy annak a há-
tasló rendes közlekedési eszköze
(M. Ny. 1931 : 12) azt felhoznom,
hogy a ló nemcsak mint *hátasló*
(Reitpferd), hanem mint *nyergeslő*
(Sattelpferd, Saumtier) is jelentős
szerepet játszott, mégpedig aman-
nál *korábban*, a lótarló és nomád
népek életében, jelcsül azoknak *ke-
reskedelmi* közlekedésében.

Azt a távoli *áruforgalmat* pl.,
amelyet a belsőázsiai roppant térsé-
geken napjainkig részben tevekara-
vánok bonyolítanak le, az északibb
vidékeken, persze szerényebb mére-
tekben, tergenyes lovakkal (Pack-
pferd), még feljebb, különösen té-
len, szánkóba fogott szarvasokkal
(rén, jávor) bonyolították le. Eurázia
roppant erdőövezetének éppen a
törk népekkel kapcsolatban annyit
emlegetett prémeit pl. föltehetőleg
így, vagy részben így szállították el
a délibb fogyasztó területekre. Egy
kereskedésre nevelődött népen be-
lül, a nagy állattartó főnökök tehát

idővel érhetőleg nagy, sőt *monopo-
lisztikus fuvarosvállalkozókká* vál-
tak.

A „*navigare necesse est, vivere
non est necesse*“ mindenha élő elv
volt, s a marha marhát (pecus-pecu-
nia), tehát hatalmat, területi terjesz-
kedést, azaz *hódítást* jelentett és je-
lent ma is az ázsiai és afrikai bar-
mos népek között egyaránt. Bizo-
nyára így volt ez a nagy lovas,
mondjuk harcos nomád népek kiala-
kulása előtt is, s pl. a magyarok
őseinek nemzetségfői sem csupán
„fényűzésből és áldozati célból tar-
tottak lovat“, hanem — legalább
szerintem — gyakorlati tekintetek-
ből, a mondjuk *közelebbi kereske-
dés* ellátása céljaira is. Ilyen meg-
gondolások alapján emlegettem a
szerényebb viszonyok közt élő, uralk-
vidéki ugorok *kisebbméretű, békés
és megszakítatlan lótarlását* (Ért.
1930 : 163), s így gondolom megér-
tetni a műveltségünkbe került *délibb
kultúrelemek*et (szavakat, tárgya-
kat), s a lótarláshoz fűződő nyelvi
anyag fennmaradását is. Ennek rész-
letesebb kifejtése értekezést kí-
várna.²

Hogy a mai értelemben vett
kengyel előmagyarkori meglétének
tárgytörténeti nehézségei vannak,

² Legyen szabad így csillag alatt egy
egyszerű példára hivatkoznom. *Zsiráf*
„Jugria“ című szép könyvében (85) ol-
vashatjuk, hogy a Csuszovája melléki
vogulokat még a XVII. század közepén
is sűrűn fölkeresik az örökletesen „sza-
tós“ (török szó) úfai baskírok és tatár-
rok. Bizonyára régi halvány visszhangja
ez a föltehetőleg „üzleti“ látogatás, a
déli és északi területek egykori áru-
kiescserélő összeköttetésének. Feljebb a
zürjének, az Észak „uzsorásai“ végzik
ezt a szerepet ma az oroszok és urali
primitívebb népek között. Hogy a ma-
gyarok nem vártak be otthon a dél-
vidéki kereskedőket, mint a csuszovájai
szegény vogulok, hanem maguk jártak
le hozzájuk — szerintem háts és nyer-
ges lovakkal —, annak világos történeti
emlékei maradtak.

Az V. században szasszanida ezüst-
tárgyak (pl. áldozati csészék) is prém-
csere áruként jutottak el a Kama-vidéki
permiekhez. (Ébert: „*Reallexicon*“ III :
360).

Losonczi előtt én hangoztattam, s ugyanakkor azt is mondtam, hogy kengyel nélkül még nagy lovasok (lónevelők) lehetnek akár az összes ugorok is (*Ért. 1930 : 120*). A numidák pl. (akikre később a nomád név és fogalom átöröklődött), híres lovasok voltak, pedig se nyergük, se kengyelük, se kantárjuk nem volt, s paripáikat csak egy kis pálcával irányították. Nem ismerték a kengyelt a rómaiak sem (de a sarkantyút igen), annál kevésbé a görögök, akiknek pedig már fémmel kivert pompás lószerszámaik voltak, s akik (*Xenophon*) egész könyvet írtak a hátszlóidomításról (*Ginzrot: „Über d. Fahr u. Reitwesen d. alten Völker“ etc. München, 1817*). De tudomásunk szerint nem ismerték a szkithák sem, ami azért fontos, mert ezek „körében keresi Munkácsi egy-

³ Legyen szabad itt pár szóval a *gyep-lőre* és *kantár*ra kitérnem. *Munkácsi* azt mondja (*Ethn. 1931 : 13*), hogy egy-ük sem ősi török örökség, mert a *gyeplő* a régiségben általában *kötele*t jelent, tehát nem sajátosan lószerszámnevezet, a kantárt pedig csak 1607-ben említik először, tehát a „szó régisége felette kétes“. Egyik kifogás se helytálló. *Gyeplő* is, *kantár* is, egyformán készül kenderkötélből (v. ö. u. ott: osztják-vogul főköttél és orrkötél), sőt ha szíjjból volt a *gyeplő*, egyenesen *szíjjgyeplő*nek mondták régen (*Okl. Sz.*), s mondják ma is (v. ö. *szíjjfostor*, v. *kenderhám*). *Kútostort*, sőt *sudarat* és *nyilat* is mondtunk, holott az *ostor*, *sudár* és *nyil* régebb a gémes kútnál. Hogy a kantár csak 1607-ben kerül papírosra, azt hiszem véletlen dolga, s nem komoly kritérium oszmánli származása mellett. (*U. o. 34*). Régiségéről tanuskodik azonban az, hogy az ételhordó faszék madzag vagy bőrfonadékát is kantárnak mondják sokfelé az országban (v. ö. *fékszojtor* = u. az, *M. Tsz.*). Lehet különben, hogy kétszeri átvétellel van dolgunk, mint talán a *csanak* esetében. (De l. ehhez: *Föld és Ember 1928, Bátky: „Csanak“*). Meg kell azonban kérdeznünk, hogyan hívták azelőtt a lovas magyarok a *gyeplőt*, ha már a kantárt féknek hívták is. A szkithák lótarását különben ugor-török eredetűnek tartja egy legfrissebb munka. (*Flor, Fr.: „Haustiere und Hirtenkulturen“ etc. „Wiener Beiträge“ etc. I. 1930.*)

kori lovas életünk kialakulását“ (*Ethn. 1931 : 14—5*).³

A tárgyi néprajztól távolabb állók körében a kengyel rendeltetéséről hibás felfogásokkal találkozunk, s úgy látszik ez az oka annak, hogy létrejöttét a nyelvészek tévesen magyarázzák. Rendesen azt hiszik, hogy az „nélkülözhetetlen kelléke a biztos lovaglásnak“ (*Losonczi: Nyr. 59, 239*). A kengyel azonban, mely sokáig nem is páros volt, nem is mindig a nyeregről lógott le, hanem egyes népeknél a lándzsára erősített szíjjhurok volt, legelsősorban arra szolgált, hogy a lovas a ló hátára kapaszkodhasson általa. Ezért hívja a legtöbb nép elsődleges névvel, egy már ismert és hasonló funkciójú tárgy után hágcsonak, létrának stb. (német *Steigbügel* = felhágó karika, szláv *sztremen* = létra, tatár *baskič* = lépcső, török *üzengi*, v. *zengi* = létra, csuvas *ura pussi* = lábhágo, s ezért hívja a klasszikus latin nyelvi szóval Maurikios is *scala*-nak, vagyis létrának és i. t.⁴

Mindezt részletesen elmondta már 35 évvel ezelőtt Nagy Géza (*Ethn. 1897 : 258—9*), amikor hevesen sikra szállt az ellen, hogy a kengyelt *puszta nyelvi alapon csizmaalj*-nak v. *korcsolyának* magyarázzák. Ő ezt tévesen a föltételezett vogul *kangil* szóval hozza kapcsolatba (l. *kank* = mászni, magyar alakja *hágni*, *Szinyeyi Nyh.*⁶: 39), de a magyarázatot

⁴ A lóra legegyszerűbben úgy ül föl a lovas, hogy balkezevel a sörénybe markol, lábával elrúgja a földet s egy lendülettel fölveti magát. *Györffy* kolégám figyelmeztet, hogy nálunk a *gyeplőszárat hurokra fogják*, erre hágnak s a sörénybe fogódzkodva úgy kapaszkodnak fel. (A hágóhurkot vitték aztán át némely népek a lándzsanyélre.). Nagyon lehetséges tehát, hogy ez a *gyeplőhurok* volt a kengyel kiindulása. Később ezt a hurokkal ellátott kötele a szilárdan megkötött nyeregbe erősítették. A szíjjhurkokat aztán páros vas-kengyel válthatta fel, amivel persze a lovaglás biztonsága stb. is velejárt.

A páros vaskengyel eddigi tudásunk szerint belsőázsiai eredetű. Lehetséges tehát, hogy *kengyel* szavunk eredetét is türk népek közt kell keresnünk.

Munkácsi hangtani tekintetből elfogadhatatlannak mondta, s azt képviselte, hogy a *kend'* és *al* szóból van összetéve. Véleményét, — amint láttuk — azóta is fenntartotta, s azt nyelvészeink is elfogadták. Fenti cikkében még azt is felhozta, hogy a jugáni osztjákban a kengyel neve (kor vach) *lábvas*, amiről pedig nyilvánvaló, hogy már utótagja szerint is kései és eredeti rendeltetésével ellentétben álló megnevezés. (V. ö. *supker* = szájvas, de v. ö. *aiven* = zabola).

Ha *Munkácsi* e magyarázatát továbbra is fenn akarja tartani akkor — szerény véleményem szerint — a fentebbi és eddig figyelmen kívül hagyott lényegbevágó tárgyi nehézségen kívül (t. i. csizmaalj, v. pedig hágsós), t. a következőket is el kell oszlatnia:

1. A *kend'* mint *Munkácsi* is mondja, a szóbanforgó nyelvekben puha bőrharisnyát jelent. Erre vastag szőrbotost húznak. Így van ez egyébként nemcsak ezeknél, hanem minden hidegvidéki népnél, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy a harisnyát, akárcsak nálunk, szalmatömés, v. kapcaféle helyettesíti. Hogy ezek képzelhető el már most, hogy ezek csikorgó téiben vékony harisnyában és nem botosban lovagoltak valaha, esetleg éppen vaskengyelen?

Vagy ha annyira ragaszkodnunk kell a csizmaalj származtatáshoz, miért nem nevezték el az obiát is a kengyelt, esetleg egyebek mellett az ősi *kend'*-ről, vagy akár a *botos*-ról (vajá) is? Hogy minek hívják a kengyelt, arra — mint láttuk — *Munkácsi* csak egyetlen adatot hoz fel a jug. osztjából.

2. A *kend'* ezek szerint legalább kétezer éves szó volna a vogulban-osztjákban, (de mi bizonyítja ezt?, talán a magyar kengyel?); majdnem annyi idősek kellene lenni a magyarban is. Feltűnő mégis, hogy semmi nyoma annak, hogy a *kend'* v. valamiféle származéka egykor közszó volt nyelvünkben!

3. Azt is tisztázni kellene, milyen viszony van a tárgylal teljesen

egyező kaukázusi *kämdž*, vog.-osztj. *kend'* és mordvin-cseremis-zürjén: *keme* és társai között. Hátha nem egészen biztos az, hogy az osztjakok egykori déli hazájukban vették azt át valamelyik kaukázusi néptől? (mint a páncélruháról olvassuk u. o. 17).

Kengyel szavunkra 900 év óta vannak írott adataink. Ez azóta mindig *kengyel*-nek hangzott s kengyal alak a népnyelvben sincs, hólott az utótagnak a tapasztalatok szerint nem volna szabad ily korán az előtaghoz hasonulnia. Itt van pl. *innep* (idnap) és *fejel* (*fejál*) hasonló összetételű szavunk. Ezek nemcsak a régiségben hangzottak így, hanem a mai nyelvben is megtartották régi *innap* és *feal* alakjaikat (*M. Tsz.*), világosan elárulván származásukat.

Ezek után — szerény véleményem szerint — azt kell mondanunk, hogy a magyar *kengyel* mondott származtatása nem nyugtathat meg bennünket s a „*kengyel* < *kend'* + *al*” szó tanúságának alkalmasint más irányba kell terelni vizsgálódásunkat.“ *Ezen az alapon* kétes tehát egyelőre az is, hogy a magyar kengyel török hatás előtti eredeti magyar szó, amint *Mészöly* is tanítja.

Bátky Zsigmond.

Ugorok „juhászata”. A lovas multunk körül folyó vitában ez a tétel is előkerült. Ezt mondja róla *Munkácsi*: „A magyarok önálló népi életének már kezdő korszakában társadalmi tagoltságot kell feltennünk. Voltak hivatásos lovas hadfiak, (kiknek minden gondjuk a ló s a harci élet volt), meg halászok és vadászok. Sőt az sem közömbös dolog, hogy a juh neve egyező a finn-magyar nyelvek egész vonalán és iráni eredetű (*A. K. E.* 382), mi t. i. a baromfitenyésztés terén is némi gyakorlatot föltételez s arra enged következtetést, hogy az előbbi társadalmi osztályok mellett voltak juhászok is“ (*Ethn.* 1931:18). Az ugor-magyar, (vagy *Zichy* szerint talán helyesebben magyar-ugor) juhászat multjának e megállapítása amint látjuk egyetlen támaszon, a *juh* szó

meglétén alapszik. Hogy elfogadható alap-e ez, most ne fessegessük. Mit mond erről a kérdésről *Szinyei*? „*A magyarság eredete*“ stb. című munkájában (Budapest, 1919: 56) így ír: „Az ősz finnugor népnek a kutyan kívül még egy háziállata volt: a juh. A juhok szőrét azelőtt kétségkívül finnugor szóval csak *fan*-nak vagy *szőr*-nek nevezték, éppúgy, mint más állatokat.“ Egy évvel később megjelent a „Magyar nyelvhasználat“ című könyvében azonban a juh már nem szerepel az összehasonlító szójegyzékben, amiből azt kell következtetnünk, hogy a magyar juh nem ősz-finnugor szó, vagyis az ugormagyarok esetleg nem ismerték a juhot.

Gróf Zichy István: „*A magyarság őstörténete*“ stb. munkájában (4) azt mondja, hogy „a magyar juh szó származása kétes, de abból, hogy a finnugor nyelvek legnagyobb részének egységes szava van a juh megjelölésére, föltehető, hogy a finnugor nyelvesség korában már ismerték.“ Ugyanott lentebb (56) azt mondja, „hogy a juhot ugyan alighanem ismerték a magyar-ugor korban, de egészen más jelentősége lehetett egy olyan népnél (értsd a török hatás utáni magyarságnál B.) melynek életmódja főként állattenyésztésen alapult.“

Ebből azt olvashatjuk ki, hogy juhásatról azaz nagyobb juhtartásról az ugor korszakban — szerinte — nem lehet beszélni.

„*Mióta* lovas nép a magyar?“ című cikkében (*M. Ny. XXVII: 13*) újra szóba hozza e kérdést s ezt mondja: „Az ugor-korban a lovon kívül ismerik még a juhot, az ebet és talán a tehenet. Az *eb* és *juh* neve finnugor szó, a *tehén* származása egyelőre vitás. Vegyük még hozzá a *fejni* igét, amelyből gondolhatjuk, hogy valamilyen háziállat tejét is felhasználták.“

De melyikét? A *tej* és *tehén* kapcsolatba hozatalát (*Munkácsi* szerint árja eredetűek) *Melich* elhibáztattnak tartja (*M. Ny. XXIII: 547*).

A lovat minden eddigi adat szerint a lótarató népek nem azért fej-

ték, hogy tejét megigják, hanem hogy bódító italt erjesszenek belőle. Ilyenről azonban az ugor emlékek nem tudnak. Maradna a juh. Annak nincs semmi nyoma, hogy a juh tejét főzve, vagy savanyítva élvezték volna. Legfeljebb húsát ha ették. De magának a juhnak megléte is kétes. Sajnos, a *tej* szó eredetét sem tudjuk egészen biztosan, bár alkalmasint genuinus szavunk (*Gombocz*). A *fejni* pedig halászműszóként is ismeretes. (A hálót *fejni*, *fölfejni*, *kifejni*, másképen *fágyjni*, *Ethn. 1893: 207*).¹ Vajjon nem inkább ezt a műveletet kell-e eredetibbnek tartanunk, lévén a háló szó finnugor? Lónevelési műszavunk az ugor korból jócskán van, juhtartási talán egy sincs, a török korban azonban egyszerre több is megjelölnek.

Ezek szerint az ugormagyar korban számbavehető juhásatról, vagy éppen juhászrendről — legalább ez idő szerint — aligha szabad beszélni.

Bátky Zsigmond.

Farkastisztelet az ókor törökjeinél. (*Ethn. 42:32*.) A *Munkácsi* magyar adatait (farkas-eskü, Farkas szn.) megpótolhatjuk a csikgyógyóiak farkas-ünnepével: Szent Mihálykor a farkasnak is ünnepet szentelnek a határszéli pásztorok, mert a csordáknak az ilyenkor való hazaterelése után télvíz idején így biztosíthatják a marhák épségét a farkasok támadásától... A tavaszi kígyóünnepen és az őszi farkasünnepen a határhegyeken tüzeket gyújtanak, messzire látszó máglyákat lobogtatnak.“ (*Népr. Ért. 14: 296*; ugyanitt Illés napján medveünnepet is tartanak.) Ide kell aztán soroznunk farkasbabonáink egy részét is, pl. „Hogy senki semmit ne ártson: a farkasnak a szemét köntösöd aljában hordozzad“ (*Szucsák, Erdély népei 3:30*), stb.

Szendrey Zsigmond.

¹ A „szűr“ ige meglételéből sem lehet feltétlenül borterlemelésre következtetni. (*K. Cs. A. I.: 231*.)

Pásztor Árpád meseközléséhez. (Lásd Ethnographia-Népélet. XLII. köt., 45. l.) Az ismertetésnek csak egy mondatához óhajtanék hozzászólni: „Nem valószínű, hogy az öreg Pityi Károly tért volna el ennyire a hagyományos terjedős mesestílusától, amikor másodszor elmondta a mesét. Azt kell gondolnunk, hogy **Pásztor Árpád** rövidítette a szöveget...” Így van, nem így: ez **Pásztor Árpád**-ra tartozik, de hogy a mesélő mindig egyformán terjedős stílusban mondaná el meséit, ezt az állítást határozottan meg kell cáfolnunk, *nehogy jövődöbeli gyűjtőink megtévedjenek, vagy megijedjenek. Honti János* most volt először gyűjtésen s ezért látja valószínűtlenné a Pityi Károly „*pásztori*” szűkszavuságát; de majd több útja után tapasztalni fogja, hogy a legkészebb mesefa sincs mindig egyforma kedvében. Miért? sok minden oka lehet annak. Ezért hivatkozik *Katona Lajos* is „a mesemondónak nemcsak egyénről-egyégre, de még alkalomról-alkalomra is változó hangulatától és veszélyétől” függő előadására. (N. Gy. 9: VIII—IX.) Világos példáit nyújtják ennek a F. F. gyűjtései, amelyekben nem egyszer találkozunk ugyanazon mesefától felvett pontos gyorsírással és mégis rövidebb-hosszabb szövegekkel. S a tapasztalt gyűjtő azonnal észreveszi, hogy embere nincs „formában”, hát abba is hagyja a fagatározást, hisz amúgy is csak „lezázó munka” volna, amit kaphat. S éppen ezért sohasem elégedhetünk meg a mese egyszerű elmondatásával, mert így az „úri” gyűjtő csak „alkalmi mesét” kap: azaz az elmondott mese, mese lesz ugyan, de nem olyan és nem az, milyent a maga népi hallgatósága előtt mondani szokott. Mért hát zavart okoz a különleges alkalom, az úri hallgatóság, s főképp a papiros meg a cseruza! Ez azonban nem baj: írásunkat folyton figyelve, javítva, bővítve elmondatjuk vele másodszor, harmadszor, amíg megszokja a szabálytalanságot, elfeledkezik magáról s belejön a mese „fonói” előadá-

sába. Így tanultam én ezt a mesegyűjtés mestercitől; Halász Ignác-tól, Kálmány Lajostól, Berze Nagy Jánostól, — így írtam meg „A néphagyományok gyűjtésének módszere” c. kis füzetkémbe,* — így gyűjtök ma is. S bizony, már ugyan azon délután más a stilizálás és bőrség! Szóval sok csínyja-bínyja van a *néprajzi* gyűjtésnek, s az első elmondásra felírt gyűjtés csak a *nagyközönségnek* vagy tudomány szempontjából a *nyelvészettnek* jó... ha hangtanilag hű.

Szendrey Zsigmond.

Bakfazék. „Húshagyókedden este a lányosházak udvarán üres fazekat (vagy mindentféle szeméttel és trágyával megtöltött rozsdás kondért) dobni a legények. Ez a *bakfazék*. Leginkább a családott szerelmes bosszúja ez, vagy pedig a lány megtréfálása. Szokás volt még a pártában maradt vénlányok udvarára is dobni,” írja az Ethn. 40: 217. lapján a jászberényi *Prückler József*. A bakfazék-dobás tehát ma éppen olyan farsangi vénlány-csufoló, mint a *kongózás*.* De amint ez csak farsangi elváltozása a házasságot kívánó legény- és leány-koledálásnak, emez pedig továbbfejlődése a termékenységet varázsló pásztori szokásnak, s amely végül babonás átalakulása a gazdasági alkalmazottak újévi sztrénázásának: (Ethn. 42: 000.) úgy a bakfazékdobás is csak a farsangi bohóságokhoz kapcsolódva lett vénlány-csufoló. Eredetileg ez is jótkívánó babonás szokás volt.

Névnepkor a vendég a házba lépte előtt *cserépedényt* vág az ajtófélfához, ami a köszöntőt helyettesíti: *annyi áldás szálljon e házra, ahány darabra tört az edény*. (Hodász, K. Szabó Károly tanító.) Névestéken az ünnepelt ablaka alá vagy konyhája küszöbéhez repedt és törött fazekakat csapdosnak. (Túr-istvándi, Tolnay János, tanító.) Né-

* A M. N. T. propaganda bizottságának kiadványa, 4. sz. Budapest, 1920.

* Lajosmizsén farsangkor hamuval telt vödört kell a szomszéd ajtajába dobni, hogy *boszorkány ne jöjjön*. (Ethn. 37: 155.)

napi szokás: cserépedénybe mindenféle *szemetet*, de különösen *hamut* tesznek s azt a névnapos ajtajához vágják, aztán *elmenekülnek*. (Tiszabecs, a jegyző ért.).

Ide tartoznak ezek az adatok is: Keresztelő-évés alatt akinek hamarabb eszébe jut, összeszedi a rossz cserépkantát, fazekat, stb. és az ajtóhoz vágja, hogy süket ne legyen a gyerek. (Hódmezővásárhely, Ethn. 30 : 87.)

Ha vásárra megy a tálas, törött edényt vág a kocsikerekéhez, hogy jó vásárja legyen. (Hódmezővásárhely, Dolgozatok, Szeged 1926 : 204.) A mustrának odatett edényt a kerékhez vágják, hogy ahány databra törik, annyi vevő jöjjön a tálashoz. (U. o.)

A gazdaembernél az „áldás” csak a terményre, termésre és családra vonatkozik, ez magyarázza a következő lakodalmi szokást:

A dámóci menyasszony szerencsétlenségtől tartana, ha a vőfélyek elmulasztanák a lakodalmi szekér kerekéhez fazekat, tálat verni, és ha ez nem törne el. (Zemplén vm. mon. 160.) A menyasszonyért induló kocsit után *szemeteslapátból* szemetet löknek. (Tiszaköröd, Fekete L.) A szekér kerekéhez repedt vagy törött cserépfazekakat csapdosnak. (Túristvándi, Tolnay János, tanító.) Mikor a menyasszonyi szekér megindul, a kerekéhez jókívánság jelül hammas fazekat ütnek. (Lázár: Alsófehér m. 84.) Menyasszony-induláskor az asszonyok hamvas fazekakat csapnak a földre. (Oroszhegy, Orbán 1 : 102.)

A szokás magyarázatához a darabokra tört cserépfazékkal szimbolizált jókívánságon kívül még sokkal járulhatna a *telt edény*, *hamu* és a *szemét*, főképp pedig a *gabonaszemét* babonaköre is.

Mielőtt az esküvőről hazaérkező új párt a házba beeresztenék, egy marék búzával szembeszórnák. (Ópályi, Horváth László tanító.) Az esküvőről a lakodalmasházhoz érkező újpárra búza, gabona vagy kölesszemeket szórnak a jelenlevők, hogy amennyi szem hull rájuk, annyi áldás érje őket egész életükben. (A szamosangyalosi jegyző ért.)

Annak a bizonyítására azonban, hogy a mai farsangi bakfazék-

dobás eredetileg nem vénlánycsúfoló, hanem „áldást” kívánó, szaporodást s végül férjhezmenést varázsló babonás szokás: ennyi is elég. S hogy ez hogyan változott csúfolóvá, annak analógiájára pedig ott van a tiszabecsi névnapos szokás: „... a névnapos ajtajához vágják, aztán *elmenekülnek*.”

Szendrey Zsigmond.

A virágnyelv eredete. Rapaics Rajmund „A magyar virágnyelvről” írt cikkében (Ethn. 42, 1. II.) a virágnyelv eredetét arra az ellentétre vezeti vissza, amely a táblabíróvilágban öregek és fiatalok közt fennállott és amelyben az öregek a fiatal ságot mint „valamely tulajdonukat (tekintették), amellyel ha nem is szabadon, de mindenesetre bizonyos határok között rendelkezhetnek.” Ebből a szubordinációból kifolyólag — gondolja a szerző — a fiatalság legszubjektívebb érzelmi ügycit sem intézhette önmaga, hanem csak az öregek tudtával és beleegyezésével, s éppen ezért akkor, amikor lelkében kibontakozott a tavasz, amikor szív szívre talált, titkos jelbeszéddel, az ú. n. virágnyelvvel szólt egymáshoz.

Bármennyire is igaza van a cikkírónak, a táblabíróvilág társadalmának rajzában, mégis nem valószínű, hogy az egész osztrák-magyar monarchia területén e körülményben gyökeredzett volna a virágnyelv. Mi inkább azt hisszük, hogy e titkos nyelv talaja az a politikai levegő, amely a XIX. század elején „biedermeier” néven jelentkezett s amelyben a „Polizeistaat”, „Schwarzes Kabinettje” mindenkinek, de főleg a polgári társadalomnak mindennemű ambícióira és megmozdulásaira figyelt, nehogy ellenemórzés esetén egyik szép reggelen a „Gesamtm monarchia” vezérkara politikai meglepetésekre ébredhessen. A polgári társadalom tisztán látta a helyzet képét, s jól tudta, hogy mihez tartsa magát. Épp azért, ha azt akarta, hogy gondolatai a kormány tudomására jussanak, akkor a postára bízta érzelmeit, ha pedig tényleg titok-

ban akart valamit tartani, akkor azt vagy nem bízta postára, vagy pedig rábízta, de titkos írásban. Ez a gyakorlat a mindenfelé működő titkos cenzúra miatt oly nagyarányúvá nőtt, hogy a XIX. századdal foglalkozó történészeknek és irodalomroknak erre különös tekintettel kell lenniök. Emiatt a titkos cenzúra, továbbá az ezzel járó különböző keletlenetlenség miatt juthattak el a fiatalok, a szerelmesek is a titkos nyelv gondolatára s ennek megvalósítására a titkos jeleket érzelmeiknek megfelelően a természet legszebb helyein: az illatos kertben, a pompázó réten, a viruló mezőn és a titokzatos lelkű erdő mélyén keresték.

A virágnyelv eredetét mi a biedermeier-kor politikai levegőjében keressük. *Schwartz Elemér.*

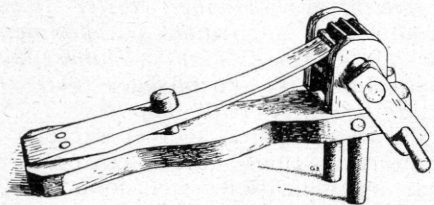
Magyar motívumok egy XVI. századi müncheni úrnapi körmeneten. Úrnapija ünnepét a kath. egyház még csak a XIII. században rendezte el az Oltáriszentség minél magasztosabb ünneplésére, amire nagycsütörtökön, az Oltáriszentség alapítása napján a nagyheti gyász miatt nem volt alkalom. A németek nagy szeretettel karolták fel a tavaszi ünnepet s belőle a XIV. században az Oltáriszentség diadalmenetét alakították ki processzióban hódolva a rosszerte a „nagy” Szentségnek. Ez a processzió hamarosan látványosságá is lett, mert a körmenetben a különböző rangú és rendű társaságok, de főként a céhek életképeiben mutatták be az Ó és Új-Szövetség fontosabb momentumait. 1593-ban különös nagy fénnel ünnepelte München az Úrnapiját s ennek egyik jelenetét, az „exitum Israel”-t, Barakha Miklós magyar úr, Leonsberg gondnoka rendezte meg igazi magyar ízléssel. Lizenziát Ludwig Müller, aki 595 foliólapon a nagyjelentőségű körmenetet leírta, „wirklicher Ungar”-nak mondja Barakhat s dícséri, hogy hozzáértéssel és műérzéssel szerezte be előkelő uraktól, a hercegi „Kunstkammer”-ből és a „Harnischmeister”-től mind-

azt, amire szüksége volt. S aztán elmondja, hogy maga a zászlós, aki a menet e csoportját vezette, magyar ruhában volt, „mit 1 par gelben ungerischen zischma... 1 gross strauszen federpusch aufs ross und 1 rechten ungerischen säbel von dem herrn Andre Ligsalzen, welcher säbl vergult ist. Der Fendrich muesz von den mezzern ainer sein, der das schönst pfer hat und ain dapfere person ist.” Utána 4 janicsár következett, majd pedig Barakha fiai jönnek, akiket „schiert man auf ungerisch und steckt ime (ihnen) ein strauszen federpuschen in den plossen kopf”. Most egy törpe szakítja meg a menetet s ez előtt 3 mór jár. Azután muzsikusok következnek, majd 14 zsidó és 100 perzsa lovas. A lovasok élén „reit herr Niclas Unger in seinen ganz sameten ungerischen klaidern auf einem wolgezierten pferdt” 4 darabanttal s apródjával, aki „auf türkisch in panzerhemd auf einem wolgezierten pfer und... hat auch ein schön sturmhauben auf mit schenen weissen federpuschen.” A menet közepén Pharao megszemélyesítője lovagol és a menetet 12 gyalogos alabárdos zárja be.

A menetet Müller nagyon dícséri s elmondja, hogy Barakha már pünkösöd hetében Münchenbe érkezik, hogy mindent pontosan s jól előkészítsen. Még arra is gondolt, hogy tevét állítson be a menetbe.

Mieterwieser A., Geschichte der Fronleichnamsprozession in Bayern (München, Knorr u. Hirt, 1930, 43—44. l.) c. érdekes művéből, amely a korabeli városi számadó könyvekből s községi szokásrendekből állítja össze a középkor befejezésétől a felvilágosodottság koráig, illetőleg ezen is túl a bajor úrnapi körmenetek vallási néprajzi jelentőségét, vettem fenti sorokat. Érdekes, hogy míg nálunk a *vallási néprajz* alig talál visszhangra, addig külföldön éppen ennek a művelésére fordítanak újabban nagy gondot, mert ennek tanulmányozása közt számos más vonatkozású néprajzi adatot is találunk. *Schwartz Elemér.*

A „pörgető“. A baranyamegyei Püspökszenterzsébeten, az elmúlt őszen, néprajzi gyűjtés közben majd minden házban találtam egy *pörgető* v. *pörgettyű* nevű szerszámot. (L. a.

közölt ábrát!) Ez a szerszám az esztendőnek csupán három napján van használatban és pedig nagycsütörtökön, nagypénteken és nagyszombaton, a nagycsütörtöki csonkamisétől, amikor elnémulnak a harangok, a nagyszombati föltámadási harangszóig. Nagycsütörtökön reggel az iskolásgyerekek, kezükben a pörgetővel csapatokba verődnek — rendszerint hatan vannak egy csapatban — és egymás között felosztják a falut, azután elindulnak *pörgetni*. Nagypénteken például így alakul a pörgetés: pörgetnek *hajnali imádságra*, pörgetnek *misére elsőt*, *másodikat* és *harmadikat*, pörgetnek *déli imádságra*, pörgetnek *létániára elsőt*, *másodikat* és *harmadikat*, végül pörgetnek *esteli imádságra*. A pörgetés minden esetben így folyik le: megmegállanak az utcán és pörgetnek egy verset, mely után kórusban elmondják, hogy miért pörgetnek, pl. „Pörgetünk, pörgetünk hajnali imádságra“, vagy „Pörgetünk, pörgetünk elsőt misére“ stb., mely után ismét pörgetnek egy verset. Nagyszombaton, mikor elvégezték a hajnali imádságra való pörgetést, még egyszer elindulnak pörgetni, de most már nem az utcán, hanem az udvarokban. Minden konyhaajtó előtt megállnak s pörgetés után ezt mondják: „Pörgetünk, pörgetünk tojásokért“. Rendszerint minden ajtónál kapnak 1—2—3 tojást, amit végezetül egymás között elosztanak.

Madarassy László.

A *tiszakarádi násznagy feldisztése*. A Bodroghköz népe szokásában is sok eredetiséget megőrzött. A régi lakodalom, amikor még gubában esküdtek és a menyasszony a guba ujjával takarta arcát, amíg hazulról a templomig jutott, más képen folyt le, mint a mai. Előzményeiben is sok érdekes különöséget őrzött meg a múltakból. Ilyen különössége még a mai lakodalomnak is a násznagyok öltözete Tiszakarádon.

Lakodalomkor a kérők a menyasszonyi házba mennek. Egy vőfély és egy-két násznagy kéri a leányt. A násznagy nyakába nagy abroncsot akasztanak zöld levelekkel, vi-

Tiszakarádi násznagy.

(Dr. Ébner Sándor fölvétele.)

rágokkal, színes pántlikákkal, különféle csecsebecsékkel teleaggatva és ezt köteles a násznagy az utcán végig vinni. Legérdekesebb az abroncs ékességei között a tollseprű,

rossz csésze, rossz meszelő, mint az új házaselethez szükséges dolgok szimbolikus jelvényei.

15—20 év előtt, mikor két napig tartott a lakodalom, másnap reggel oldalzsebben vitt mindenki pálinkát, megáldotta az új párt és vendégeket, az üveg pálinkát letette az asztalra, s a két násznagy elküldött a menyasszony násznagyáért egy szóró szekeret. (Kisebb szekér, amit nyomtatáskor, a szórásnál használtak.) A legényeket befogták a szekérbe, csengetyűkkel teleakasztották s így vitték nagy mulatság között a két násznagyot meszelővel, rossz seprűvel stb. aprósággal felszerelt zöldágas, virágos abroncsában, amit újabban egy szép szőttes násznagykendővel ékesítettek.

Ebner Sándor.

A régi Kecskemét küzdelme a színes népviselet és a cifra gazdasági szerszámok ellen. Alföldi parasztvárosaink néprajzi tekintetben való elszíntelenedésének nem utolsó sorban volt oka az a kieméletlen hadjárat, amit e városok magistrátusa a XVI., XVII., XVIII. s részben még a XIX. században is folytatott a színes népviselet és a cifra gazdasági szerszámok ellen. Erre épületes példákat szolgáltatnak Kecskemét városának tanácsi jegyzőkönyvei, ahonnan az alábbi néhány esetet kiragadtuk.

1698-ban a cselédsorban lévő férfiak, nők meg kellett elégedni avval az egyszerű öltözettel, amit gazdája vett neki, mert különben úgy járhatott, mint Magó Mihály úr szolgálója, aki a szolgálatot azért hagyta ott, mert a szűrt, ami neműt gazdája vett neki, nem szerette; melynek okáért, hogy hozzá illyék és megszeresse, a magistrátus elrendeli, hogy a szűrt pálcával derekassan hozzá igazítsák, hogy mások is példát vegyenek róla. De még ez sem volt elég büntetés; a szolgálónak meg kellett hit alatt fogadni, hogy míg ideje ki nem telik, a szűrt el nem hadja. — Ugyanebben az esztendőben Dékány György úr feleség juhásza járt rosszul, mert ko-

máromi Szűcs Istvánnal egy mód nélkül való cifra ködmént csináltattott; nem sokáig hordhatta, mert a magistrátus úgy rendelkezett, hogy vonják le róla és adjanak neki 12 pálca büntetést, a szűcs pedig, aki csinálta, a börtönben fejtse le a ködmennek a cifráját, s a ködmén árából fizesse vissza a juhásznak azt, amit egy közönséges paraszt ködmén árán felül kapott. — A salavári nadrágra, melyet szeretettek zsinórral, színes bőrrel és posztóval díszíteni, sem járt jobb világ 1698-ban, mert elrendeli a magistrátus, hogy a salaváriának boncsák el és fejcsék le a cifráját.

A vászon cseléddel szemben még szigorúbb volt a magistrátus, mert hiszen akkor is úgy volt, hogy a fehér nép bársonyért, csipkéért, tarka ruháért a lelke üdvösségét is oda adta volna. Miért is 1702-ben rendelik, hogy valamely szolgáló bársony brémet és aranycsipkét kíván. — t. i. bérében — avagy arany szél vagy arany brémet mind ki csapattassék a városból és az ki megigéri is vegye el méltó büntetését. — Egy évszázaddal később, 1807-ben így határoznak: semmi féle arany virágú matériát a szolgálók ruházatjába adni, sőt illyet az szolgálóknak viselni egyáltalában tilalmaztatik. — Ezt a határozatot 1810-ben nem mulasztják el megújítani: Ennek utánna senki szolgálójának 12 forint büntetésnek terhe alatt arany tsipkéjű, vagy virágú mejjedzőt, vagy is a mint nevezik pruszlikot, vagy más akármi nemű illyes aranyos ruhát, úgy nem különben lion, vagy más fainabb nemű gyoltsbul való öltözetet megigérni ne bátorkodjék. A szolgálók pedig, kik a fenti leírt nemű öltözeteket viselni tapasztaltatnának, főbíró úr által minden esetre 12 korbáts ütésekkel fenyíttessenek. — Minthogy a sok tilalmas női ruhadarabot a rendeletek sem győzték felsorolni, megcsett, hogy az egyik szolgálóleány csak azért menekült a büntetéstől, mert bérében tarka seprűkendőt alkudott ki; ez pedig nem volt benne a tilalmazott ruha-

darabok lajstromában. A tarka ruhák viselésétől eltiltott szolgáltatóleányok, ilyen körülmények között, más módokon kísérelték meg ruházati vágyukat kielégíteni; egyszer például *elkezdtek a kötényt három szélbe viselni*. Az éber magistratus azonban erre is lecsapott és ettől is eltiltotta őket.

A magistratus nemcsak a köznép viselésére, hanem a gazdasági szerződések formájára is kiterjesztette figyelmét. Így például 1815-ben ki-mondja, hogy *a festett és szerfelett görbe bélfák* — t. i. járombélfák — és hasonló haszontalan cífraságú tézslafejeknek használata 12 frt vagy 12 pálca büntetés mellett tilalmas.

Ennek a sok viseltszabályozó, cífralkodást eltöltő rendeletnek kiadásában az elődököt kétségtelenül főképen az a meggondolás vezette, hogy a közrendű népet, de magát az adózó polgárságot is, takarékos- ságra, vagyongyűjtésre szoktassa. Ebben Keckemét példáját más alföldi városok is követték. Arra nem gondoltak az elődök, hogy e szigorú rendeletekkel milyen nemzeti értékek kifejlődését akadályozzák meg. A felsorolt példák talán abban a tekintetben is felvilágosítást adnak, hogy a nagy alföldi városok múzeum- maiban összehordott néprajzi tárgyak, más országrészek néprajzi tárgyaival szemben miért olyan színtelenek és dísztelenek.

Szabó Kálmán.

Adalékok a Nagykünság régi pásztoréletéhez. *Ménеспásztorok konvenciója.* (1730. ápr. 11.) „Vad és szelid ménes edjűtt való őrzésével conveniálunk illy formán, hogy a vad lónak párjátul adatik 10 poltura és 1—1 kenyér a nunc a jövő esztendőbeli Szt. György napig; a szelid lónak pedig párjátul hat hat poltra és egy kenyér, aki pedig pénzt nem adhat, három szelid lóval a pénz helyett egy véka búza.” — *Pásztorok konvenciója.* (1734. júl. 16.) „1. A gulyásoknak két számos marhátul fizetetik 8 poltura és egy kenyér. A közönségesből pedig minden számadó gulyának egy harmadfű bőr. 2. A vadcsikós-

nak minden számos lóval (ha a maga lován őrzi) esztendő által öt poltura, kettőtől egy kenyér s fél öreg bőr. 3. A szelid csikósoknak, ha a maga lován őrzi a lovakat, minden lóval négy poltura, ha a falucn, három poltura és két lóval egy kenyér s botskornak fél negyedfű marahabőr. 4. Tehénescordásnak egy tehéntől három poltura, kettőtől egy napi tartás kenyérrel és étellel s egy fél öreg bőr. 5. Az ökrök csordássának kettőtől öt poltura s egy kenyér és egy fél öreg bőr. 6. A borjú pásztornak minden héten (ha tetzik) egyszeri fejés, ha nem, három borjútól egy véka búza őszig.” — *Vad ménеспásztor konvenciója.* (1735. jan. 4.) „Egyenlő akarattal conveniálván egész esztendő által vad ménes pásztor Nagy Györgyvel elvégeztet, hogy minden lóval ötöt poltura fizettetik a lakosoktól és két lóval egy kenyér, úgy mindazáltal, hogy maga lován fogja őrizni a ménest, sem pedig bőrrel néki botskorért nem tartozik az helység, sőt egyáltalában parochiális személyeknek és ugyan nótáriusok lovainak hátokra ne üllyenek kemény büntetés alatt, hanem ha magok fogják parantsolni, avagy megengedni az helység pedig egy lovat tartozik pro interim tartani és amikor külföldről valaki kívánna a ménes közé lovakat hajtani, a ménes pásztor és a gazda tartozik az helység bírájának idejében hírt adni, melyekért való földbérrel fog a gazda tartozni.” — *Jószág bőrével való számoslás.* (1735. nov. 22.) „Hogy következő esztendőben is observáltassék: egyenlő akarattal elvégeztetett, hogy a pásztorok kopasz és fül nélkül való fejekkel és darab bélyeg nélkül való bőrökkel nem számíthatnak. Mivel pedig Ketskés János Turi Mihálynak illető juh fejéssel és bőrökkel úgy mint három juhok híjjával számított, tartozik Turi Mihálynak Ketskés János 3 juhokkal.”

(Túrkeve város legrégebbi jegyzőkönyvéből.) Közli: Györffy István.

Hódoltságkorabeli népszokás a szeged-alsóvárosi föltámadási körmenetben. Egy más vidéken tudomra teljesen ismeretlen szokásról szeretnék az alábbiakban beszámolni, amelynek Szeged-Alsóvárosban a nagyszombati föltámadási körmenet, a „támadás” kere-

tében lehetünk tanui. Katholikusok előtt ismeretes dolog, hogy körmenet közben a négy világtáj irányában szentségi áldásban szokták részesíteni a processzió mély csendben térdeplő résztvevőit. Szeged-Alsóváros népe azonban az általános hazai szokástól eltérően, áldás közben ezeket mondja elnyújtott, panaszos, écnklő hangon: *Jézus, Jézus, Jézus, Mária, Mária, Mária*. Ezt mind a négy áldáskor megismétlik.

Ez ájtatos szokás eredete a helyi néphagyományok szerint még a török időkbe nyúlik vissza. Egy alkalommal — talán éppen nagyszombati napon — Szegednek asszonyokból, gyermekekből, elaggott öregekből álló népe a templom köré épült ferencrendi kolostor falain belül keresett menedéket a törökök elől. A bennszorultak Jézus-Mária nevéhez való sűrű foháskodással kérték az égi segítséget, ami nem is maradt el. A törökök — azt gondolván, hogy a kolostor falain belül nagyobb keresztény sereg készül a szokásos Jézus-Mária kiáltással a küzdelemre — megfordultak és visszavonultak. Ennek a csodás szabadulásnak emlékét őrzi az

alsóvárosi öregek szerint az elmondott jámbor szokás. *Bálint Sándor.*

Csigavígtaposás. Madarassy László a csigacsinalóról írott cikkében (Eth. XLII, 34.) ismertet egy kisgyőri lakodalmi szokást, a csigatésztá elkészítését. Ezzel a népszokással találkoztam már a hajdúmegyei Földes községben is, hol csigavígtaposásnak, csigataposásnak nevezik. Koroknai Gergely bírósélt gazda elbeszélése szerint Földesen egy héttel a lakodalom előtt délután összegyűlenek a meghívott asszonyok és lányok a menyasszony házánál és beszélgetés, később dalolászás közben hozzálátnak a csigatésztá elkészítéséhez. Este felé beköszönnek a férfiek, meg a meghívott legények is s a háziak jöltartják őket valami „hirtelenlett” vacsorával. Étkezés után nekiállnak „eltaposni a csigát”, — tánra perdül a fiatalság. 1921-ben, mint kíváncsi kisdíák, magam is részt vettem egy földesi csigataposáson, de ott nem énekelték s táncolni is kevesen táncoltak, keveset. Pedig Koroknai Gergely bácsi elbeszélése szerint azelőtt néha reggelig taposták a sok csigát. *Bóka László.*

SZEMLE.

Szállóigék, szólásmódok, tanulmányok szókészletünk köréből. (Csefkő Gyula könyve.) Könyvét maga a szerző úgy jellemzi, hogy valamennyi cikke műveltségtörténeti vonatkozású, s azok közül való, amelyeknek magyarázatával még eddig senki sem foglalkozott, vagy — szerinte — csak helytelenül. Valamennyi szólásmagyarázatát nagy forrás- és anyagismeret jellemzi, akár a történelemhez, irodalomtörténethez, akár az ethnographiához nyúl. Természetes azonban, hogy ekkora tömegben itt-ott pótolnivaló is akad. Azt hiszem, nem veszi rossznéven Cs. Gy., ha egyes cikkeinek ismertető kivonatolásai s a meddő dicsérgetés helyett (melyre ő amúgy sem szorult rá), én itt ilyen pótolni valókkal foglalom el a helyet. Ahhoz a szóláshoz, hogy „az asszony verve jó”, s ennek értelmezéséhez (81.) párhuzamul odaállíthatjuk azt a népi hiedelmet

is, hogy a menyasszonyt menyasszonyi ingében egy kötéllel jól meg kell verni, akkor engedelmes asszony lesz belőle. (Matócs, Milák Kálmán ref. tanító ért.) „A dió verve jó” szólásunkhoz idéz ugyan latin és német adatot, de azért talán erre a kettőre még sem lesz érdektelen rámutatni: „Es ist ein alter deutscher (auch englischer) Glaube, dass man einen Nussbaum, wenn er gute Früchte bringen soll, besonders in den Zwölfnächten, prügeln muss.“ (Der Urquell 1:10.) „Drey ding, die muess man allzeit schlagen. will man, dass jren eins guet bleib, ein Nussbaum, Esel und ein Weib.“ (Caspar Scheids Grobianus 3947.) Evvel a diófaveréssel azonban feltétlenül kapcsolatos a gyümölcsfák bizonyos napokon való megrázása (karácsonykor, B. H. 1906 dec. 19., nagypécsteken, Nyr. 8:327. Ethn. 7:178, nagyszombaton, Esztergom m. mon. 86. Tra-

gor: Vác 71.), megveregetése (Ethn. 22: 299.), megijesztése is (u. o. 39: 97.), melyekről tudjuk, hogy megvannak az oszmán-török nép babonái között is. (U. o. 17: 145.) A „hátibőr”-ről szóló cikkben nem látom idézve a *Visky Károly* adattait (NNy. 1: 231.), sem ezt a kisküzsági szöveget: „Teröm, mind a háti bőr: a hátibőr kikészítetlen birkabőr volt, melyet a mult század végén még viseltek.” (Nyr. 14: 423.) A „búcsúzik a kapufélfától” címűben is elmarad ennek népi értelmezése, amely pedig igen érdekes népi szokással van összefüggésben: „Temetés alatt a koporsó a pitvarban tétetik le, és midőn szertartás végeztével onnan kihúzzák, azt háromszor a küszöbhez ütik, hogy a halott vissza ne járjon.” (Hunfalvy: Gömör m. mon. 100., ugyanígy Somogyi: Arad m. mon. 3: 347.) Másutt azonban nem a küszöbhez ütik, hanem: „a kapu fájára, mondván: most búcsúzik a kapufélfától.” (Nyr. 31: 345.) A „szidja, mint a bokrot” magyarázatába (146.) azonban még a *Buzás Dezső* javítgatása után (MNY. 27: 125.) sem tudok belenyugodni. Nagyon jól sejtette *Tolnai Vilmos* (Ethn. 38: 61.), hogy e szokásunknak folklorisztikus (s nem puszta szemléleti) alapja van. *Wislocki Henrik* hosszú közleményt írt erről: „Fákra agatott fogadalmi rongyok a magyar néphitben” címmel. (Ethn. 5: 320.) Ez a szokás igen régi; már 1767-ből olvashatjuk u. i.: „Babonaság, ha valaki valamely betegségnek el távoztatására némi rongyokat, hajszálakat valamely élő fába be fúr, és három Mi Atyánkot 's három üdvözlét imádkozik a 'sz. Háromság tiszteletére.” (Nyr. 5: 115. WI. nem idézi.) „Mire valók azok a rongyok az uzonkai fürdőgödör egerbokrán? Ez bizony egy kis babona. A betegek így okoskodnak: ha fürdés után itt hagyunk ruhánkból egy darabkát s azt felkötjük a szomszéd bokorra, itt hagyjuk betegségünket, — a nem betegek meg így: ha itt hagyunk egy darabka rongyot, nem viszünk el betegséget”, — írja *Benedek Elek*. (B. H. 1883. jún. 16.) Azaz „tudományosan” megfogalmazva: „Mert a magyar nép a fát (bokrot) nemcsak a rossz szellemek, főleg a betegségi démonok lakhelyének, hanem a holtak lelkeinek ideiglenes tar-

tózkodási helyének tartotta” (Ethn. 5: 326.), mint a rómaiak (Horatius: Od. 1: 5.), kelták (Andree: Ethnographische Parallelen und Vergleiche. Stuttgart, 1878. 58. l.), svéddek (Holzmayer: Osiána, Dorpat, 1872. 30. l.) és észtek is. (Russwurm: Eihbsfolke oder die Schweden an den Küsten Estlands, Reval, 1855. 2: 186.) Ha már most a rongyáldozat nem sikerült: a betegség nem mult el, vagy éppen betegséget szereztek, a fát, a bokrot, a betegség-démon tartózkodási helyét szidták. Végül a *kéménybe-kiáltás* szegedalsótanyai adattához (152.) hadd idézzem ezt az alsófehérmegyei példát: „Ha a legények nem járják a fonót, a lány békiáltja a kürtöbe a várvavárt legény nevét s megátkozza, hogy addig meg ne könnyebbüljön, míg el nem jó hozzá.” (Lázár 76.)

Szendrey Zsigmond.

A lélekfogalom kérdése a legutóbbi évek tudományos érdeklődését feltűnő élénkséggel foglalkoztatja.

I. Az V. nemzetközi vallástörténeti kongresszus nyáron megjelent Naplójának¹ általános tartalmáról *Beszámoló*-nk — a dolog természete szerint — már sokban tájékoztatta folyóiratunk közönségét (l. 1929. évf. 175—179. l.). Az Actes első, kisebb felét a „Hivatalos rész” (organizáció, tagok, programok, ülésrend: 1—43. l.) alkotja; a nagyobb második — E. Lehmann kitűnő megnyitó beszéde (44—52 l.) után — sectiók és időrend szerint adja az egyes osztályokban tartott 89 ill. 91 előadás kivonatát. Ezekből ma már arra is felelhetünk: mit hozott a kongresszus kitűzött főcéljának, a lélekfogalomnak tisztázásához? (A második hivatalos program-pont, az óészaki vallás kérdése — úgy látszik — részvétlenségbe fúlt.)

A lélekproblémával illetve valamelyik részletével, a maga teljességében 20 előadás foglalkozott; ezenkívül igen sok kitért vagy alkalmilag vonatkozott rá. A speciális lélek-előadásokat 3 főcsoportba sorozhatjuk: vagy általános elvi vizsgálatok; vagy egyes közösségek körére szorítkozó lélekképzetek elemzései;

¹ Actes du Ve Congrès International d'Histoire des Religions à Lund, 27—29 Août 1929; C. W. K. Gleerup, Lund 1930, 347. lap.

vagy a lélek és mana összefüggését^{1*} illető tárgyalások voltak. Az első csoportból mint legjelentősebb kontribúciót emeljük ki: M. P. Nilssonnak bámulatos lélektani tudással felépített tézisé a primitív lélekfogalom hiányáról; („Was existiert, ist ein Bündel von Assoziationen, die an einen gegebenen Punkt ansetzen und dadurch bestimmt werden, obgleich sie lose und schillernd sind“); C. W. von Sydownak főleg azt a talpraesett megállapítását (a sok közül), hogy a népek animisztikus „magyarázatai“ — mint másodlagos emocionális asszociációk — kész, attrakciós centrumokhoz tapadó „költemények“ értékével bírnak; A. Bertholetnek a különböző lélekfelfogások osztályozására irányuló, általánosan ismert és elismert kísérletét: Dynamismus und Personalismus in der Seelenauffassung, (ma: Samml. Gemeinverständl. Vorträge und Schr., Tübingen, 142. sz.) stb. A lélek és mana viszonyának kérdésében sarkos antagonizmussal R. Karsten, a kitűnő field-kutató, a The Civilization of the South American Indians szerzője és E. Arbman, kérdésünknek főleg egy, a Le Monde oriental 1926. és 192. f. évfolyamában megjelent hatalmas monográfiája (Zur primitiven Seelenvorstellung mit besonderer Rücksicht auf Indien) révén elismert tekintélye, fejtették ki ellentett felfogásaikat. De az előadásforma és még inkább a kivonatok túlságos rövidsége hátrányosnak mutatkozik ilyen vitához. Karstenből csak egy újkiadású „tylorista“, az animisztikus mágiahit elkészett propagátora marad, akinek fanasztikus merevsége ellen Nordenskiöldnek kell Preuss kutatói szavahihetőségét megvédenie (I. lent is III.); Arbman pedig annyira vak tagadójává egyszerűsödik a mana — e (szerinte) specifikusan misztikus potencia — mindenfajta szellemi (lelki) összefüggésének, hogy a kitűnő (különben erdélyi eredetű) skandinávista, E. Klein kénytelen fejére ol-

vasni olyan elemi és régi igazságot, mint a lélek és mana viszonyának általánosításra való alkalmatlansága. Végül még a speciális elemzések csoportjából is különösen ki kell emelnünk: H. A. Winklernek az arabul beszélő mohamedánok Karinájáról (Doppelgängerseele) szóló tanulságos híradását, amely nagy körületekintéssel a fogalom történeti fejlődését is megpróbálja körvonalazni; főleg pedig E. Bickelnek előadását a különböző homerosi lélekek képzelésekről (in extenso I. Neue Jahrbücher f. Wissensch. u. Jugendb. 1930, 179 kk.).

II. Bickel előadása önmagában nem sok újat mond. Tételeit — 1. a halott szelleme és az élő ember lelke az emberiség legősibb (?) lélekhitében *nem* lehettek elválasztva; 2. a Nekyia legrégibb részeiben is az „eleven holttest“ hite uralkodik, — ismerjük már néhány éve könyvből.² Új mindössze annyi, hogy míg régebben általában görög sajátosságnak vette az egykori, madár-, kigyó- stb. alakban megjelenő lélekek képzeléseknek Hadesbeli lélekképmásokká („Seelenidol“) való humanizálását és a halottak birodalmának az Alvilágra való korlátozását, ma már — egy tudatos Homeros modernebb felfogásához közeledve — mindezt inkább költőnk egyéni teljesítményeként kívánja feltüntetni. Mégis: Bickel előadása ebben az összefüggésben átkalauzolt bennünket a lélekfogalomért folyó harcnak egy ma elsősorban fontos centrumába, a homerosi lélekhit kérdésének területére, ahol a jelen kilátások szerint éppoly könnyen dőlhet el a kérdés, mint a primitivológia hadszínterein. A harcmodor itt ugyan „filológiai“, azaz e kérdések nyilván hermeneusisán, elsősorban a homerosi ψυχή és θυμός szavak helyes értelmezésén fordulnak; de a kutató klasszikus-filológusok modernsége — megérezve az összefüggés vaskényszerét — erejéhez képest cleve igyekezett

^{1*} Ezen a ponton kiegészíti a kongresszus munkálatait R. Thurnwald előadása a Berlini Vallástudományi Társulatban: Neue Forschungen zum Mana-Begriff; ma az Arch. f. Religionswissenschaft-nak a kongresszusra megjelent és ennek ajánlott számában (XXVII. [1929]. 1/2. füz., 93—112. l.).

² Homerischer Seelenglaube, Geschichtl. Grundzüge menschl. Seelenvorstellungen; Schriften d. Königsberger Gelehrten Gesellsch. I, 7. Deutsche Verlagsges. f. Pol. u. Gesch. 1925/1926. 140 l. — V. ö. főleg 244 (34) kk., ill. 291 (81.), 309 (99.) stb. lapokat.

a modern néprajznak a primitívek vizsgálataból nyert tapasztalatait is értékesíteni. Igyekezett, erős és nyílt összeköttetést teremtve a vallásfilozófiai főhadszíntérrel, az egész kérdést az általános vallástörténet alapjaira átállítani.

A harcot ezen a terepen, ezzel a módszerrel néhány év előtt W. F. Otto, a frankfurti egyetem kiváló tanára vezette be, E. Rohde (Psyche) régen meghaladt, de addig vissza nem utasított animisztikus lélek-tanának a megtámadásával.³ Homeros — úgymond — ψυχή-ről egyedül a halál, azaz kiszállása pillanatában beszél, ez tehát ettől kezdve van, még pedig „élet“ jelentésben és egy szersmind a halott szellemének neve gyanánt lefoglalva; a θυμός szó az élő ember lelkét jelöli. Ezek szerint Bickel könyve (és előadása) épen ez ellen az Otto-féle felfogásmód ellen van kifejezve. Vitájukat azonban már azért sem tanácsos itten általános áttekintésünk kereteibe besorítani, mert az ilyen speciális kutatás speciális ellenőrzést követel és ez igen messze vezetne. Lezsűrűsödött eredményt ebben a pillanatban különben sem regisztrálhatnánk. Míg ugyanis Rohde, Otto és Bickel első sorban a halott ember lelkét tekintették, legújabbban egy igen aprólkos munka⁴ szerzője: Joachim Böhmé, az élő homerosi ember lelkének a vizsgálátát vetette a centrumba. Elég tehát, ha erre a problémakörre egyszerűen figyelmeztetünk.

III. Feltétlenül később eredményeket jelent számunkra az a másik, az egységesebb és ezért termékenyebb enquete, amely három hónappal a lundi kongresszus előtt, Párizsban folyt le a lélek-kérdésről. Ezt a vitát, Lévy-Bruhl legújabb és talán legjelentősebb könyvének (*L'âme primitive*) megjelenése alkalmából, a Francia Filozófiai Társaságban Xavier Léon, a társaság közleményeinek egyik szerkesztője, rendezte

meg kitűnő érzékkel, mintaszerűen.⁵ Az előadón és a szerkesztőn kívül részt vett benne: F. Boas, a Columbia University büszkesége; P. Aupiais, az ismert misszionárius; M. Mauss, a francia ú. n. szociológus-iskola egyik feje; L. Brunschvicg, R. Lenoir, Rivet doktor, M. Blondel és E. Meyerson. Előadó fentemlített munkájából 9 tételt vont ki és bocsátott vita alá. Tanaiból minket főleg az érdekel, hogy 1. a primitívek szemében minden testnek van misztikus-spirituális ereje (is) és minden spirituális „való“ — teljes „lény“, konkrét testszerűség (is), még ha láthatatlan is: anyag és szellem nincsenek úgy elválasztva mint nálunk. 2. „Lélek“ és „árny“ (ombre) — ezek a szavaink durván hamisítják meg, amit a primitív ember kifejezni óhajt: számára a mi lélekfogalmunk sokszor teljességgel ismeretlen (itt esik vonatkozás Preussra: Die Nayarit-Expedition I, LIII. l.; v. ö. fent I. pont: Nordenskiöld ca. Karsten), az umbra viszont ugyanolyan esszenciális tartozéka az egyénnek, mint a vér, a lélekzet, esetleg a másodképe, stb. 3. A halott se nem „szellem“, se nem „lélek“, hanem egy valahogyan degradált élőlény, „eleven holttest“, amely a földnek megfelelő társadalmi környezetben folytatja régi életét: eszik, vadászik, földet művel, sőt — hozzátehetjük — meg is hal ismételtén.

Az alapos hozzászólások közül is messze kimagaslanak Boasnak, a Lévy-Bruhl-féle látásmód teljességére vonatkozó elvi aggodalmak. Ezek szerint azt, ami emocionális állapotainkban, a közszerű logikai gondolkodás valamiféle „elváltozása“ mellett, valósággal történik, nem lehet olyan konstrukciókkal azonosítani, aminőket gondolkodásunk a maga tradicionális járatai szerint, visszatekintve szokott amaz attitude-ről formálni. Bennünket is ez a megfontolás kényszerített hogy egész valóság és költészetfelfogásunk tengelyévé tegyük az elvi harzó életállapotok lényegének különtartását a felébredő gon-

³ Die Manen oder von den Urformen des Totenglaubens, stb., J. Springer, 1923. 93 lap.

⁴ Die Seele und das Ich im homerischen Epos, Mit einem Anhang: Vergleich mit dem Glauben der Primitiven; Teubner, 1929. VI+132 lap.

⁵ L. Bulletin de la Société Française de Philosophie, Comptes Rendus des Séances: L'Âme Primitive, séance du 1er Juin 1929.; 29e Année, No. 4, 1929. 105—139. lap.

dolatiság vallásos, költői stb. visszatekintéseitől (v. ö. Lényeg és Gondolat, Széphalom Ktár, 2. sz. 1927; A költészet lényege és formája, Budapesti Szle, 1927; stb.) és ezért is követeltük nem egyszer, azt is, hogy Lévy-Bruhl megtevésszto „praelogikus“ fogalma helyett mással, pl. a „sublogikus“sal dolgozzunk. Ezek a megjelölések ugyanis nem holmi árnyalatokat képviselő homonymák,* hanem két merőben más világ-nak szerves tartozékai. A „praelogikus“ jelző csak valami esetleges, mindenestre tökéletlen logikai „fordítás“ képzetéhez illik, helyesebben ilyen elképzelést provokál; Boas beállítása szerint: nem a valóságos állapotból hangzik ki, hanem idegen pontról irányul felé. Ezzel szemben (értelmezésünkben) a „sublogikus“ jelző mint pozitív körülírás törekszik (és alkalmas is) azt a Boas-féle, általa csak negative minősített (azaz meg nem nevezett) lélekállapotot megfogni és minősíteni, amelyre az amerikai kutató szerint a „la pensée logique sombre“ tényállása jellemző. Viszont már csak nagyon természetesen, hogy ha az alapfelfogás ilyen generális módosításra szorul, ez a Lévy-Bruhl-féle primitív lélekfogalomnak — egészében és részleteiben is — ugyancsak messze-menő változtatásait követeli, illetve indokolja meg, bár a helyszűke kényszerít a változások konkretizálását olvasóink szíves elképzelésére áthárítanunk.

Értékes gondolat különben sok akad még e magas színvonalú francia vitában (v. ö. pl. Blondel appendixben

adott, különösen értékes levelét is), de mindenre nem terjeszkedhetünk. Mauss a „személyiség“ ismeretánáról Lundban eredetileg csakugyan hirdetett és itt bejelentett, sőt körvonalozott előadását — a kongresszusról elmaradva — ottan nem tartotta meg.

IV. A lélekfogalom így kibontakozó világanketjéhez végül — kívülről és csak a halhatatlansági gondolat problémája révén — K. Th. Preuss is hozzászólt egy, a kölni néprajzi múzeumban 1929 végén tartott előadással,⁶ tárgyához képest: a halott és a továbbélés szemszögéből, de a hivatott ember struktúrája szerint: önkénytelenül is általánosítható hatályossággal.

Röviden, de annál tanulságosabban hozza füzetében Preuss a θυμός és ψυχή problémáit (l. fent II.) összhangba — főleg saját amerikai — adataival; majd, az ilyen általánosításoknál elengedhetetlen fenntartások mellett, a továbbélő halott, a „lebender Leichnam“ gondolatát fogadja el — pszichogenetikusan természetesen (vagy ahogy ő mondja: „ideálisan“) — „eredeti“ gyanánt. Jóval többet jelent ennél — mégis — konklúziójának a megfogalmazása: „dass der Vorgang des Todes und das Weiterleben als Ganzes das Wesentliche, die Gestalt oder der Begriff einer Seele ziemlich gleichgültig ist.“ Ez a szerencsés mondat t. i. klasszikus egyszerűséggel világít meg egy szilárd nézőpontra, ahonnan aránylag legtöbbször pillanthatunk meg bármilyen — mindig nyilván egyénileg mérlegelendő — primitív lélekfogalom lényegéből. De azt is kitűnően magyarázza meg, miért volt és lesz mindig kényszerűen természetlen minden kutatás, amely tudatos vagy öntudatlan felületességgel a mi logikánktól tisztázott (lélek)fogalmakat tett fel, illetve azoknak tudományosan szigorú alkalmazásaival szokott, — a primitíveknél vagy akár Homerosnál, — számolni. Így, ha körsétánkról nem térünk meg üres kézzel, elsősorban Preussnak köszönjük.

Marót Károly.

* (Korrektúrajegyzet.) Elméleti óvásomnak váratlanul praktikus aktualitást kölcsönöz Hornyánszky Gyula közben megjelent kitűnő dolgozata: Görög Társadalomrajz (Acta Litt. ac Sc. R. Univ. Hung. Fr. Joseph, sectio phil. hist., III, Szeged, 1931), amely egyenesen „Lévy-Bruhl sublogikumáról“ beszél (5. l.). A „sublogikus“ terminust — hangsúlyoznom kell — éppen a Lévy-Bruhl kifejezés fogásoltam „praelogikus“a ellen, szerénységem javasolta (l. Budapesti Szemle 1927, 600. sz., 257. k. l.) és hogy ez csak ugyan megfelelő, illetve egyedül ez megfelelő az életjelenségekben jellemzően fellépő lélekállapotok fogalmi érzéktésére, — a fentiek szerint Boas kritikája is a legteljesebb mértékben igazolta.

⁶ Tod und Unsterblichkeit im Glauben der Naturvölker, Samml. G. V. u. Schr., Tübingen, 1930. 36 lap.

A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem német nyelvtudományi és irodalomtörténeti intézetének néprajzi szakosztálya. A m. kir. vk. Miniszter 1930. évi június 13-án 410—0—96/1930. sz. alatt jóváhagyta a bölcsészettudományi karnak ama határozatát, amellyel kimondotta, hogy a kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetem német nyelvtudományi és irodalomtörténeti intézete kebelében néprajzi szakosztályt alakít. Egyszersmind jóváhagyta azt, hogy az új tudományos osztály elnöke dr. Petz Gedeon legyen, vezető tanárai pedig: dr. Schwartz Elemér, dr. Kószó János és dr. Pukánszky Béla.

A miniszteri rendelet értelmében 1930. okt. 2-án Petz Gedeon elnöklete alatt véglegesen is megalakult az egyetemi német néprajzi szakosztály, amely főcéljául a *hazai német néprajz-atlasz megszerkesztését* tűzte ki. Minthogy ez a nagyarányú tudományos vállalkozás a vele kapcsolatos gyűjtőmunka sok embernek kitartó munkáját veszi igénybe, az egész akció egységes irányításával az elnök mellett a német nyelvjárástanból és néprajzból habilitált Schwartz Elemért bízták meg.

Minden félreértés elkerülése céljából leszögezte a Német Néprajzi Szakosztály, hogy ő nem akar a Magyar Néprajzi Társaság mellett külön „Német

Néprajzi Társaság” lenni, hanem egyszerűen a hazánkban élő német néphagyományok gyűjtőállomása, amely tudományos kutatásra majdnem minden néprajzzal foglalkozónak rendelkezésére áll. Egyszersmind kimondotta azt is, hogy kutatásainak magyar nyelven írt eredményeit a Magyar Néprajzi Társaság orgánumban, az „Ethnographiában”, németnyelvű közleményeit pedig a „Deutschungarische Heimatsblätterben” fogja nyilvánosságra hozni.

Schwartz Elemér.

Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. (Hofbauer László könyve.) Ennek a nagy szorgalomról tanuskodó munkának az ismertetése nem a mi körünkbe tartozik, olvasásánál azonban egy körülményre fel akarjuk hívni az érdekeltek figyelmét. Vidéki irodalmi társaságaink közül csak a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság próbálkozott meg — úgy látszik, sikertelenül — népmesék, mondák, táncszók, lakodalmi versek és halotti búcsúztatók gyűjtésével. (55—56. l.) Mi az oka annak, hogy vidéki irodalmi társaságaink, amelyek nagyrészt a nép művelődésével is foglalkoznak, éppen a néphagyományok gyűjtésével szemben mutatják a legnagyobb közönyt és nemtörődömséget? Dömötör Sándor.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1931. ÉVI ÁPRILIS HÓ 29-ÉN TARTOTT XLII. ÉVI RENDES KÖZGYÜLÉSE.

1.

Dr Hóman Bálint elnöki megnyitóbeszéde.

Tisztelt Közgyűlés! A Magyar Néprajzi Társaság elnöki székéből 1925-ben elmondott első közgyűlésmegnyitó beszédemben leplezetlenül feltártam azokat a bajokat és nehézségeket, melyeknek leküzdése nélkül szaktudományunk terén gyümölcsöző munka, egészséges fejlődés, komoly eredmények nem várhatók. Jelentettem azt is, hogy ez évek óta egyre inkább felgyülemelő nehézségek egyikét sikerült elhárítani. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára akkor már költözőben volt, hogy új hajlékában biztos fedél alatt s a korábbinál szakszerűbb elhelyezésben álljon majd szolgálatára a néptudomány művelőinek. Többi bajaink orvoslásáról azonban még csak

jámbor óhajként szoltam, mikor rámutattam két régi szakfolyóiratunk egyikének szünetelésére, a másiknak lassú sorvadására, a néptudomány egyetemi oktatásának és akadémiai gondozásának, a tudomány művelésére hivatott szervek együttműködésének teljes hiányára, eredményes munkánk megannyi akadályára, nagy alkotásokra hivatott szaktudósaink munkakedvének és munkalehetőségeinek bénítójára. Megvallom, hat év előtt pesszimizmussal néztem e fontos kérdések megoldása elé s legfeljebb a távoli jövőben reméltem ezirányba vágó óhajaink teljesülését. A legutóbbi évek gyors fejleményei azonban rámcáfoltak s most a hatodik évfordulón hazánk súlyos gazdasági helyzetében előre alig látható örvendetes eredményekről számolhatok be.

Társaságunk érdemes multú folyóirata, köszönet érte kultuszminiszterünk és áldozatkész mecénásaink, köztük elsősorban báró Kornfeld Móric megértő támogatásának és buzgalmában határokat nem ismerő főtítkárunk, Madarassy László fáradozásának, a korábinál nagyobb terjedelemben és gazdagabb tartalommal jelenik meg. Új életre kelt az Ethnographia testvérlapja is, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője, hogy amavval nemes versenyre kelve, szolgálja tudományunk ügyét. Néprajzi Tárunk a nyomasztó helyviszonyok gondjától szabadulva, új elrendezésben tárja az érdeklődő nagyközönség elé népeletünk és népművészetünk legbecsessebb emlékeit és Bátky Zsigmond elnöktársam szakavatott irányítása mellett anyagának szakszerű leltározásával, rendszerezésével, publikálásával fáradozik tudományunk előrevitelén. Keretében Bartucz Lajos társunk buzgalmából — ki egyetemünkön is előadója az ember tan tudományának — szép fejlődésre hivatott, önálló antropológiai osztályt szerveztünk s a jeles ifjú erőkkal gyarapodott lelkes tisztviselői karban minden tudományágazat szakértő művelőre, minden gyűjteménycsoport avatott gondozóra talált. Új lendületet vett az utolsó években vidéki múzeumaink néprajzi irányú gyűjtő és rendszerező munkája is. Szeged, Kecskemét, Miskolc, Veszprém, Sopron, Szombathely múzeumaiban a régi helyes nyomon folyik tovább a munka az intézetek kipróbált vezetőinek, Móra Ferencnek, Szabó Kálmánnak, Leszih Andornak, Laczkó Dezsőnek, Lauringer Ernőnek és báró Miske Kálmánnak gondos vezetése mellett. Debrecen új múzeumában a kitűnő Zoltai Lajos és Ecsedi István igazgatók gyűjtésének eredményeiből Visky Károly tagtársunk irányítása mellett példás szakszerűséggel rendezett gazdag gyűjtemény szolgál a közönség okulására és gyönyörködtetésére. Hódmezővásárhely és Balassagyarmat speciális jellegű néprajzi gyűjteményei is új rendezésben állnak a kutatók rendelkezésére. Hasonló komoly munka folyik Nyíregyháza és Vác rendezés alatt álló gyűjteményeiben Kiss Lajos és Tragor Ignác tagtársaink vezetésével, míg Kaposváron és Keszthelyen a most épülő új múzeumok elkészülte után kerül sor a szépen gyarapodó néprajzi anyag rendezésére és kiállítására. Társulatunk és múzeumaink mellett azonban — hála a kultuszkormány jóindulatának és tudományos körünk megértésének — ma már az egyetemek és a Magyar Tud. Akadémia is kiveszik részüket a magyar néptudomány színvonalának emelésére irányuló

komoly munkából. A szegedi egyetemen Társaságunk nagytudományú alelnöke, Solymossy Sándor, mint az etnológiának hazánkban első nyilvános rendes egyetemi tanára nevel új tudósokat a távozó régiek pótlására. A budapesti kir. magyar Pázmány Péter-tudományegyetem bölcsészeti karán és a budapesti közgazdaságtudományi fakultáson pedig — rendes tanszékek híján — megbízott előadó, Györffy István egyetemi magántanár tagtársunk tanítja tudományunkat. Gróf Zichy István, Bartók Béla, Ernyey József, Kodály Zoltán, Lajtha László és több más tagtársunk külföldi útjai és a nemzetközi népművészeti kongresszuson vitt előkelő szerepe helyreállította — sőt a hosszú szünetre és az elért nagy eredményekre tekintettel joggal mondhatjuk: megteremtette — nemzeti tudományszakunk nemzetközi kapcsolatait. S végül a folyó évben az akadémiai munkaszervezetben eddig nem képviselt tudományszakunk méltó képviselőhez jutott a magyar tudományosság irányító és reprezentatív forumán is a Magyar Tudományos Akadémia etnográfiai és folklorisztikai bizottságának felállításával. Az elnökletem alatt álló új bizottság gróf Zichy István előadó javaslatára az Akadémia által bőkezűen rendelkezésre bocsátott hitel keretében tüstént munkába vette a magyar néprajzi emlékek teljes Corpusának — egy a maga nemében úttörő forráskiadvány-sorozatnak — első kötetét s mindjárt első ülésén előkészületeket tett a néptudomány jövőendő feladatait egészükben és részleteikben felölelő szerves program kidolgozására. Az Akadémia néptudományi bizottságának felállításában bizonyára része van Társaságunk és a kebelébe tartozó szakférfiak immár közel fél százados propagatív tevékenységének, miáltal sikerült szaktudományunk fontosságának tudatát az egész tudós közvéleménybe átültetni. Jelen pillanatban azonban e jelentős mozzanatban nem a magunk érdemeinek bizonyosságát keressük, hanem annak a tudományunk történetében korszakos fordulatnak jelét, hogy az Akadémia illusztris vezetősége és tőlünk távolabb álló tudományok terén munkálkodó tagjai is teljes mértékben magukévá tették a néptudomány intenzív művelésének nagy tudományos és nemzeti fontosságába vetett meggyőződésünket s hogy e meggyőződéshez képest eddig elhanyagolt studiumunk felkarolásával igyekeznek előmozdítani annak minél eredményesebb fejlődését. Hosszú volna itt vázolnom az akadémiai bizottság megalakulásának a nemzetközi népművészeti mozgalommal összefüggő előzményeit. Hosszú volna mindazok nevét felsorolnom, kik a dolgok idefejlődésében bennünket támogattak. Mégis úgy érzem, a köszönet meleg érzésével kell megemlékeznünk Akadémiánk minden komoly törekvést felkaroló és minden sebet orvosolni kívánó, emelkedett lelkű főtítkáráról, dr. Balogh Jenő v. b. t. t. Önagyméltóságáról, akinek páratlan buzgalma és megértő támogatása elsősorban tette lehetővé a néptudományi bizottság megalakítását s már megelőzően szaktudományunk nemzetközi érintkezéseinek felvételét. Lelkes fáradozásáért és pártfogásáért közgyűlésünk méltó formában fog mai napon köszönetének és hála-jának kifejezést adni. Magam az elnöki székből elnézését kérem, ha minden ünneplést elhárító, szerény egyéniségét tán érzékenyen érintené a megbecsülés és tisztelet ily nyilvános kifejezése.

A tudósnevelő egyetemek, az anyaggyűjtő és rendszerező múzeumok, a szaktudományt irányító Társulat, a tudományok egyetemét képviselő Akadémia és a tudomány nemzetközi szerveinek organikus együttműködése intézményesen biztosítatván, a legszebb reményekkel nézhetünk a magyar néptudomány jövő fejlődése elé. Hogy azonban ez a fejlődés gyümölcsöző és eredményeiben imponáns legyen, ahhoz nem elég intézmények szervezése és fenntartása. Szükség van és elsősorban van szükség lelkes és fáradhatatlan kutatókra, módszeresen dolgozó tudósokra, akik tudományszakuk szükségleteit felismerve, teljes lélekkel munkálkodnak és komoly értékekkel gyarapítják tudásunkat. Ha végignézek Társaságunk érdemes tagjainak névsorán, örömmel kell megállapítanom, hogy az etnológia művelése hazánkban a leghivatottabb kezekben van. E díszes gárdában is feltűnik azonban a magyar zenei folklóre világhírt szerzett úttörő munkásának, Bartók Béla tagtársunknak neve. Bartók Béla imént töltötte be életének ötvenedik, válaszmányi tagságának huszadik évét s ma, midőn az illusztris művészt közgyűlésünk ünnepi előadójaként üdvözölhetjük, nem haladhatunk el szótlanul ez évforduló mellett. A Társaság nevében mély hálaunknak és köszönetünknek adok kifejezést eddigi munkásságáért, a magyar népdal és népzene emlékeinek összegyűjtésével Kodály Zoltán társaságában végzett nagyjelentőségű kutatásaiért, a magyar népdal jellemző sajátosságait, a magyar daltípusokat, a magyar népzenenek a közöttünk élő tót és oláh nemzetiségek népzenejére gyakorolt mély hatását tisztázó, alapvető tanulmányaiért. Kérjük, hogy az emberi kor delelőjén túlhaladva, nekünk a magyar határokon túl is annyi dicsőséget szerző művészi pályájának sikerei közepette se feledje el az őt nemzeti tudományunkhoz fűző régi kapcsolatot s minél gyakrabban keressen fel bennünket szelleme kiváló alkotásaival.

A közeli múlt páratlanul gazdag eredményei nyomán kelt megelégedés érzésével és tagtársaim munkásságába vetett bizalommal lelkemben szerencsém van a Magyar Néprajzi Társaság XLIII. évi rendes közgyűlését megnyitni.

II.

Dr. Madarassy László főtítkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Az utolsó évi rendes közgyűlés — 1930 május 28 — óta eltelt 336 napnak Társulatunk életében egyetlen jelentős eseménye a választmány döntése az „Ethnographia-Népelet” szerkesztésének kérdésében. A döntést egyrészt Dr. Solymossy Sándor alelnök-szerkesztőnek Szegedre történt távozása, másrészt az a körülmény tette időszerűvé, hogy az 1925 december 23-án megválasztott szerkesztők, Dr. Solymossy Sándor és Dr. Bátky Zsigmond megbízatása az 1930. év végével lejárt. A szerkesztés kérdésében, hosszas tárgyalások után, november hó 26-án tartott választmányi ülésünk úgy döntött, hogy az *Ethnographia-Népelet* szerkesztőjéül, mint felelős szerkesztőt, jelentésttevő főtítkárt választotta meg, olyanformán, hogy az eddigi szerkesztőt, Dr. Solymossy Sándort a szerkesztésben való közreműködésre kérte föl. Egyúttal leszögezte a választmány azt az álláspontját, hogy a társfolyóirat: „A Magyar Nemzeti Múzeum Népe-

rajzi Tárának Értesítője" szerkesztési ügyében nem kíván állást foglalni, mert azt a nevezett Tár belső ügyének tekinti.

Az újonnan megválasztott szerkesztő törekvése mindenekelőtt arra irányult, hogy a folyóirat megjelenésében rendet teremtsen. Mai közgyűlésünk alkalmával örömmel jelenthetem, hogy folyóiratunk 1931. (XLII.) évf. 1. száma március hó végén megjelent. Jelentéstartó főtitkár, úgyszintén mint szerkesztő, bízik abban, hogy, ha az anyagi körülmények is engedik, a folyóirat ezentúl minden negyedév végén pontosan megjelenhet. Egyébként hivatalos folyóiratunkat, az „Ethnographia=Népélet”-et, társalapjával, a „Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője”-vel közös borítékban, a lefolyt társulati évben négyszer adtuk tagtársaink kezébe; utolsó közgyűlésünk óta megjelent a XI. évf. 1., 2., 3—4. és a XLII. évf. 1. száma, mindkét rész gazdag tartalommal. Folyóiratunk ívszámát, a műmellékletre, hangjegyek és képek nagy számára való tekintettel, a lefolyt évben is redukálnunk kellett; a tervbevetett 16 ív helyett csak 14-et adtunk. Amint a zárszámadásból kitűnik, folyóiratunknak és társlapjának kiadására ez évben is tetemes összeget fordítottunk, amelyek semmiképpen sincsenek arányban a tagsági díjakból és előfizetésekből befolyt összegekkel. Öszintén be kell vallanom: folyóiratunkból egyetlen ívet sem tudunk volna kiadni, ha ebben nem segít bennünket a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr és a Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T., amiért ehelyütt is tolmácsolom a Társaság hálás köszönetét!

Folyóiratunk kiadása mellett felolvasóüléseink rendszeres megtartására helyeztük a főszűlyt. A mult évi rendes közgyűlés óta, a maival együtt hatszor adtunk alkalmat a nagy nyilvánosságnak, hogy tanulmányainkat meghallgassa. Október hó 29-én *Dr. Heller Bernát* választmányi tagtársunk „Mikszáth, a legenda és Babrios”, *Dr. Gulyás József* választmányi tagtársunk „A sárospataki főiskola szerepe a folklore terén”, *Szendrey Zsigmond* választmányi tagtársunk pedig „Tréfás népi feliratok” címen tartott előadást. — November hó 26-án jelentéstartó főtitkár számolt be, vetített képek kíséretében a borsodi Bükk fafaragó népe között tett tanulmányútról, *Kiss Lajos* választmányi tagtársunk pedig a Rétköz népi építkezését ismertette, ugyancsak vetített képekkel. — Január hó 28-án zenei folkloristáink számoltak be gyűjtéseikről és pedig *Dr. Lajtha László* választmányi tagtársunk 1930. évi népzenei gyűjtéseiről, *Veress Sándor* tagtársunk a moldvai csángók között végzett népzenei gyűjtéséről, *Volly István* tagtársunk pedig a percsi régi karácsonyi népének felgyűjtéséről; az első előadás dallamait *Dr. Molnár Imre* választmányi tagtársunk, a másodikét *Dr. Kresz Károlyné Stojanovits Lili* úrasszony, a harmadikét a székesfővárosi József-fiúárvaház énekkara adta elő. — Február hó 25-én *Dr. Ebner Sándor* választmányi tagtársunk a magyarországi népi kendermunka szerzésairól, *Dr. Fejes György* tagtársunk pedig a baranyavármegyei sokáról beszűlt; mindkét előadást vetített képek kíséreték. — Március hó 24-én *Dr. Rapaics Raymund* tagtársunk a magyar virágnyelvről, *Dr. Szendrey Akos* tagtársunk pedig a nép ruházkodásának életkorjelző jelentségéről tartott előadást. — Végűl mai évi rendes közgyűlésűnkön *Bartók Béla* tiszteleti tagunk „Cigányzene? Magyar zene?” cím alatt tette alapos bírálat tárgyává a német zeneműpiacon legűjabban „Ungarische Volkslieder” c. alatt megjelent kiadványt. Előadásainkat a tagtársaknak és érdeklődőknek egyre növekedő, lelkes tábora látogatta; ez egyfelől megnyűgtat bennűnket abban a tekintetben, hogy tudományos munkánkat jól végezzűk, másfelől arra ösztönöz hogy a jövőben felolvasóüléseinkre is egyre fokozódó szűlyt helyezzűnk. Önzetlenűl fáradozò előadóinknak, az előadásainknak otthont adó Magyar Tudományos Akadémiának, a vetített ellátó Erdélyi Mór-féle fényképészeti műintézetnek, valamint az üléseinket hirdető és

azokról beszámoló fővárosi napisajtónak a Társaság hálás köszönetét nyilvánítom!

Amennyire szerény anyagi erőink engedték, a lefolyt társulati évben is támogattunk néhány olyan gyűjtőutat, amelyek a magyar népről való ismereteinket voltak hivatva előbbrevinni. Így támogattuk *Dr. Lajtha László* választmányi tagtársunkat a baranyamegyei Kákicsen és a nógrád-megyei Balassagyarmaton végzett népzenei, *Veress Sándor* tagtársunkat a moldvai csángók között végzett népzenei, *Szendrey Zsigmond* választmányi tagtársunkat borsodmegyei néphagyományi és jelentéstartó főtítkárt az egész ország területén végzett népszokásgyűjtésben. Ezekben a gyűjtésekben a vidék magyar társadalma, főképen jegyzők, lelkészek, tanítók, tanárok, múzeumi tisztviselők, hol szállással, hol ellátással, hol fuvarral, hol vezetéssel, vagy közreműködéssel voltak segítségünkre, amely értékes szolgálatokért e helyütt fogadják, a többiek nevében is küldött hálás köszönetemet! A népzenei gyűjtőutak eredményéről *Dr. Lajtha László* és *Veress Sándor* a január hó 28-án tartott nyilvános felolvasóülésünk keretében számoltak be. A maconkai pünkösdlésről, a kováriak aratókoszorúkötéséről és a zengővárkonyi gesztenyeszűretről jelentéstartó főtítkár egyelőre a Budapesti Hírlap hasábjain számolt be.

Egyéb kiadványaink közül az Emberföldrajzi Szakosztály kiadta a „Föld és Ember“ X. évf. 3. számát. — „A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára“ 2. köteteként megjelenő „A magyarság szokásai“ c. mű anyaggyűjtési és szerkesztési munkálatai tovább folytak; a műből az „Ethnographia-Népélet“ XLI. évfolyamában további mutatvány jelent meg és pedig jelentéstartó főtítkár földolgozásában a „Palócföldi búzaszentelés“. A gyűjtés munkája és a mutatványok közlése egyelőre tovább folyik mindaddig, amíg a tervezett két kötetre való anyag a szükséges képekkel együtt nem lesz.

A lefolyt társulati évben is megragadtunk minden kínálkozó alkalmat meglévő tudományos és társadalmi összeköttetéseink ápolására és újak szerzésére, úgy itthon, mint a külföldön. Bel- és külföldi folyóiratokkal folytattuk a csereviszony kiépítését; bel- és külföldre, propaganda céljából több tiszteletpéldányt indítottunk el. — Május 29-én részt vettünk a Társaságnak tetemes anyagi hozzájárulásával a Magyar Ornithologusok Szövetsége által a Nemzeti Múzeum kertjében emelt Herman Ottó-emlékmű leleplezésén, amely alkalommal a Társaság koszorúját, a Nemzeti Múzeum koszorújával együtt, beszéd kíséretében *Dr. Hóman Bálint* elnökünk helyezte el. — A november 29—30-án Bolognában tartott Marsigli-emlék-ünnepen Társaságunkat, elnökünk fölkérésére *Dr. Gerevich Tibor* egyetemi nyilv. r. tanár képviselte.

Áttérve anyagi ügyeinkre, hivatkozom a közgyűlésen kiosztott pénztári kimutatásainkra, melyek tiszta képét mutatják gazdálkodásunknak. Az adományok tételéhez azonban kedves kötelességemnek tartom néhány kiegészítő megjegyzést fűzni. Nevezetesen: utolsó jelentésem óta adomány (segély, felülfizetés) címén befolyt összesen 3890 pengő; ebből 600 pengőt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr, 3200 pengőt a Magyar-Holland Kulturgazdasági R. T. adott, 90 pengőt pedig, kisebb tételekben, tagtársaink küldtek be. Alapítótágtársaink közül az *Eszterházy-Hercegi Hitbizományi Könyvtár* 60 pengővel, *Dr. Bátky Zsigmond* pedig 10 pengővel emelte alapítványát. Nevüket hivatalos folyóiratunk hasábjain esetrelésetre közöltük; hálás köszönetünket fogadják ez alkalommal!

Tagtársaink sorából utolsó jelentésem óta elvesztettünk 20-at és pedig elhalálozás miatt 3-at, kilépés címén 17-et; ezzel szemben fölvevünk 19 évdiyas tagot. Taglétszámunk a mai közgyűlés napján: 527. (Ebből védnök 1, tiszteletitag 15, alapítótág 156, évdiyas tag 355.) — Elhunyt tagtársaink közül őszinte kegyelettel emlékezem meg *Dr. Jancsó Benedek* tiszteleti

tagunkról, c. egyetemi nyilv. r. tanárról, a kiváló tudósról, publicistáról és hazafiról. Emlékét kegyelettel őrizzük!

*

Tisztelt Közgyűlés! Jelentésem végén azt is be kell vallanom, hogy őszinte aggodalommal tölt el az általános gazdasági válságnak Társaságunk életében kilépések, elmaradt tagdíjak, redukált adományok képében való kiméletlen jelentkezése. Rendületlenül hiszek azonban a Társaság életerejében, mely 41 esztendőn át már annyi válságon átsegítette. Ebben a töretetlen életerőben bízva, zárom tizenegyedik főttkári jelentésemet, kérve annak szíves tudomásulvételét.

III.

A számvizsgálóbizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XLII. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján a mai napon megvizsgáltuk és miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendbenlévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnak úrnak a felmentvényt, a szokásos fenntartással megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1931 március hó 13.

Koch Károly s. k., Czako István s. k.,
számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1930. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Évi díjakból	1.673 P 68 fill.
2. Alapító díjakból	400 „ — „
3. Adományokból (segély, felülfizetés):	
a) Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter államsegélye	1.000 „ — „
b) Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T.-től a kettős folyóirat kiadására	6.400 „ — „
c) Egyéb adomány és felülfizetés	566 „ 95 „
4. Kamatokból (osztalék, visszatérítés)	646 „ 31 „
5. Előfizetésből	491 „ 50 „
6. Kiadványeladásból	137 „ 90 „
7. Vegyesből (átfutó):	
a) Pénztári maradvány az 1929. évről	1.456 „ 31 „
Bevételek összege ..	12.772 P 65 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitelre:	
a) Személyi járandóságok	736 P — fill.
b) Dologi kiadások	988 „ 17 „
2. Folyóíratra:	
a) Szerkesztői és írói tiszteletdíjak	843 „ 62 „
b) Nyomdai kiadások	4.190 „ 99 „
3. Mellékletre (hozzájárulás a „Néprajzi Értesítő“ kiadásához) ..	3.200 „ — „
4. Egyéb kiadványra:	
a) Segély „A magyarság szokásai“ című mű szerkesztésére	400 „ — „
b) Propaganda-füzetre	48 „ 96 „
5. Gyűjtési segélyre	1.200 „ — „

6. Tőkésítésre (a Herman Ottó-emlékszobor javára)	216 „ — „
7. Vegyesre (átfutó)	— „ — „

Kiadások összege .. 11.823 P 74 fill.

I. Bevételek összege 12.772 P 65 fill.

II. Kiadások összege 11.823 P 74 fill.

Maradvány .. 948 P 91 fill.

azaz: kilencszáznegyvennyolc pengő 91 fillér.

Czakó István s. k., számvizsgáló

Puchász Károly s. k.,

Koch Károly s. k., számvizsgáló

pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1930. évi december hó 31-én.

a) 3 drb, egyenként 2.000 K névértékű 4%-os „Budapest székes- fővárosi kölcsönkötvény“	— P — fill.
b) 1 drb, 100 K névértékű 4%-os „Magyar koronajáradék- kötvény“	— „ — „
c) 19 drb, egyenként 900 K névértékű 4%-os „Magyar korona- járadékkötvény“	— „ — „
d) 16 drb, egyenként 1.000 K névértékű, úgynevezett „Hadi- kölcsönkötvény“	— „ — „
e) A „Herman Ottó-emlékalap“ 3.175 K készpénzvagyona a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó-Bank 30.685. sz. betétkönyvén ..	— „ — „
f) 70 drb, egyenként 14 P névértékű „Magyar Tudományos Tár- sulatok Sajtóvállalata R. T.“ részvény	980 „ — „
g) M. kir. postatakarékpénztárban a 3.019. sz. csekkszámán ..	444 „ 53 „
h) Kézipénztárban	504 „ 38 „

Összesen .. 1.928 P 91 fill.

azaz: egyezerkilencszázhuszonnyolc pengő 91 fillér.

Czakó István s. k., számvizsgáló

Puchász Károly s. k.,

Koch Károly s. k., számvizsgáló

pénztárnok.

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1931. évre.

I. Bevételek:

1. Évi díjakból	2.000 P — fill.
2. Alapító díjakból	— „ — „
3. Adományból (segély, felülfizetés)	8.000 „ — „
4. Kamatból (osztalék, visszatérítés)	600 „ — „
5. Előfizetésből	400 „ — „
6. Kiadványeladásból	— „ — „
7. Vegyesből (átfutó)	948 „ 91 „

Bevételek összege .. 11.948 P 91 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitelre	1.948 P 91 fill.
2. Folyóíratra	8.000 „ — „
3. Mellékletre	3.200 „ — „
4. Egyéb kiadványra	400 „ — „
5. Gyűjtési segélyre	400 „ — „
6. Tőkésítésre	— „ — „
7. Vegyesre (átfutó)	— „ — „

Kiadások összege .. 13.948 P 91 fill.

I. Bevételek összege	11.948 P 91 fill.
II. Kiadások összege	13.948 P 91 fill.
Hiány ..	2.000 P — fill.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1931. évi április hó 29-én, délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XLIII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *Dr. Hóman Bálint* elnök és *Dr. Bátky Zsigmond* alelnök; *Dr. Madarassy László* főtitkár, *Dr. Bartucz Lajos* titkár és *Puchász K. Tibor* pénztárnok; *Dr. Balogh Jenő*, *Bartók Béla*, *Dr. Munkácsi Bernát* és *Vikár Béla* tiszteleti tagok; *Balabán Imre*, *Dr. Bibó István*, *Dr. Bodor Antal*, *Dr. Borzsák István*, *Csiki Ernő*, *Czakó István*, *Dr. Eckhardt Sándor*, *Ernyey József*, *Dr. Ebner Sándor*, *Dr. Fejes György*, *Dr. Gaál István*, *Gergely Endre*, *Dr. Györffy István*, *Dr. Heller Bernát*, *Dr. Horváth János*, *Dr. Isov Kálmán*, *Dr. Kemény György*, *Koch Károly*, *Dr. Lajtha László*, *Magyar Kázmér*, *Major Ervin*, *Dr. Molnár Imre*, *Nagy Lajos*, gróf *Nyáry István*, *Relkovič Davorka*, *Dr. Schwartz Elemér*, *Dr. Szalay József*, *Dr. Szendrey Akos*, *Szendery Zsigmond*, *Dr. Szilády Zoltán*, *Sztankovits Ödön*, *Dr. Teszák Károly*, *Timkó Imre*, *Toroczko-Wigand Ede*, *Vakarelszki Christo*, *Dr. Vargha Bálint*, *Dr. Viski Károly* és *Dr. Zlinszky Aladár* alapító-, illetve évdíjas tagok.

Tárgysorozat:

1. *Dr. Hóman Bálint* elnöki megnyitóbeszédét a közgyűlés nagy lelkesedéssel és általános helyesléssel fogadja. — *Elnök* ezután megállapítja, hogy a közgyűlés szabályszerűen hivatott egybe és hogy a közgyűlés határozatképes, mert húsznál több tag van jelen; a jegyzőkönyv írására *Dr. Bartucz Lajos* titkárt, hitelesítésére pedig *Magyar Kázmér* és *Dr. Szilády Zoltán* választmányi tagokat kéri föl.

2. *Dr. Madarassy László* főtitkár a napirend megváltoztatására tesz indítványt, mely elfogadtatván, a választmány nevében és megbízásából indítványokat tesz *Dr. Balogh Jenő* v. b. t. t., volt m. kir. miniszternek, a M. T. Akadémia főtitkárnak és *Bartók Béla* választmányi tagnak, az országos m. kir. Zeneművészeti Főiskola tanárának tiszteleti taggá való megválasztására. — *Elnök* föltett kérdésére az indítványok közfelkiáltással elfogadtatván, *elnök Dr. Balogh Jenő-t* és *Bartók Bélát* a Magyar Néprajzi Társaság egyhangúlag megválasztott tiszteletbeli tagjaivá nyilváníttja.

3. *Bartók Béla* tiszteleti tagnak *Dr. Molnár Imre* választmányi tag közreműködésével tartott „Cigányzene? Magyarzene?” című előadását a közgyűlés nagy lelkesedéssel és helyesléssel fogadja.

4. *Dr. Madarassy László* főtitkári jelentését a közgyűlés közfelkiáltással és köszönettel tudomásul veszi.

5—7. *Puchász Károly Tibor* pénztárnok bemutatja: a) az 1930. év zárószámadására, b) az 1930. évi december 31-iki vagyonskimutatásra és c) az 1931. évi költség-előirányzatra vonatkozó, választmányilag letárgyalt jelentéseit. Ezután *Koch Károly* számvizsgáló bemutatja a számvizsgálóbizottság jelentését az 1930. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztári jelentéseket a számvizsgálóbizottság jelentése, a költségelőirányzatot a főtitkár felvilágosításai alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, a pénztárnoknak a fölmentvényt, a szokásos fenntartással megadja s úgy néki, mint a számvizsgálóbizottság tagjainak köszönetet szavaz; számvizsgálókul pedig az 1931. évre, egyhangú felkiáltással újból *Czakó István-t* és *Koch Károly-t* választja meg.

8. *Elnök* bemutatja a jelen közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő, de újra választható fővárosi és vidéki választmányi tagok névsorát, valamint a választmány javaslatát 15 fővárosi és 10 vidéki választmányi tagsági helynek az 1931—1933. évkörre való beöltésére. Miután *elnök* föltett kérdésére a közgyűlés egy-

hangú fölkiáltással a választmány javaslata mellett döntött, *elnök* kihirdeti, hogy az 1931—1933. évkörre választmányi taggá szabályszerűen megválasztottak: I. a fővárosi választmányba: 1. *Ballai Károly*, 2. *Dr. Bán Aladár*, 3. *Binder Jenő*, 4. *Dr. Bodor Antal*, 5. *Dr. Czettler Jenő*, 6. *Fekete József*, 7. *Magyar Kázmér*, 8. *Dr. Mahler Ede*, 9. *Dr. Makoldy Sándor*, 10. *Dr. Molnár Imre*, 11. *Dr. báró Nyáry Albert*, 12. *Dr. Schwartz Elemér*, 13. *Dr. gróf Teleki Pál*, 14. *Dr. Zolnai Gyula*, 15. betöltetlenül marad; II. a vidéki választmányba: 1. *Dr. Baróti Lajos*, 2. sz. *Darnay Kajetan*, 3. *Dr. Ecsedi István*, 4. *Kiss Lajos*, 5. *Dr. Milleker Rezső*, 6. *Dr. Pap Károly*, 7. *Dr. Tolnai Vilmos*, 8. *Dr. Tonelli Sándor*, 9. *Dr. Zoltai Lajos*, 10. *Dr. Csefkó Gyula* (új!).

Elnök — a közgyűlés lelkes éljenzése közben — a közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Dr. Héman Bálint* s. k., *elnök*. *Dr. Bartucz Lajos* s. k., jegyzőkönyvíró. Hitelesítjük: *Magyar Kázmér* s. k., *Dr. Szilády Zoltán* s. k.

A Magyar Néprajzi Társaság új tiszteleti tagjai. A XLIII. évi rendes közgyűlés, a választmány indítványára *Dr. Balogh Jenő* v. b. t. t., volt m. kir. miniszter, a M. T. Akadémia főtítkárárt és *Bartók Béla* választmányi tagot, az országos m. kir. Zeneművészeti Főiskola tanárát, azon érdemeik alapján, amelyekről a közgyűlés elnöki megnyitó beszéde megemlékezett, közfelkiáltással a Társaság tiszteleti tagjaivá választotta.

Nyilvános felolvasóülések 1931. év I. negyedében. Január hó 28-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Dr. Héman Bálint* elnök. Előadott: 1. *Dr. Lajtha László*: Beszámoló az 1930. évi népzenei gyűjtésekről. (Az előforduló dallamokat énekelte: *Dr. Molnár Imre*.) 2. *Veress Sándor*: Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között. (Az előforduló dallamokat énekelte: *Dr. Kresz Károlyné Stojanovits Lili*.) 3. *Volly István*: Peregí karácsonyi népdalok. (Az előforduló dallamokat énekelte a székesfővárosi József-Füüárvaház énekkara.) — Február hó 25-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Dr. Bátky Zsigmond* alelnök. Előadott: 1. *Dr. Ébner Sándor*: A népi kendermunka szerszámai Magyarországon. (Vetített képekkel.) 2. *Dr. Fejes György*: A baranyavármegyei sokácok. (Vetített képekkel.) — Március hó 24-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: *Magyar Kázmér* választmányi tag. Előadott: 1. *Dr. Rapaics Raymund*: A magyar virágnyelv. 2. *Dr. Szendrey Ákos*: A nép ruházkodásának életkorjelző jelentősége.

Tagfelvétel 1931. év I. negyedében. Évdíjas tagul: 1. *Dr. Alföldi András*, egyetemi nyilv. r. tanár, Budapest. — 2. *Pásztor Árpád*, író, szerkesztő, Budapest. — 3. *Betkowskl Jenő*, reálgyimn. tanár, Szolnok. — 4. *Dr. Haász Imre*, reálgyimn. tanár, Debrecen. — 5. *Dr. Horváth János*, egyetemi nyilv. r. tanár, Budapest. — 6. *Molnár Dóra*, zenetanár, Budapest. — 7. *Seemayer Vilmos*, geológus, Miskolc. — 8. *Csete Endréné*, Miskolc. 9. *Dr. Piliszy Elemér*, kir. ügyész, Szekszárd. — 10. *Dr. Rapaics Raymund*, főiskolai tanár, Budapest.

Alapítványbefizetés 1931. év I. negyedében. 1. *Eszterházy-Hercegi Hitbizományi Könyvtár* 60 P. — 2. *Dr. Bátky Zsigmond* 10 P.

Adomány (segély, felülfizetés) 1931. év I. negyedében. *Dr. Vargha Bálint* 2 P. — *Dr. Horger Antal* 8 P. — *Dr. Fülep Lajos* 2 P. — *Becker Vendel* 8 P. — *Dr. Ecsedi István* 8 P. — *Spolárich József* 8 P. — *Dr. Vargha Bálint* 2 P. — *Czakó István* 8 P. — *Országos Kaszinó* 8 P. — *Vállás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter* 600 P.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: *Dr. Madarassy László*.

Kir. M. Egyetemi Nyomda. 1931. Budapest VIII, Múzeumkörút 6. (F.: Czakó Elemér dr.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

VÉDNÖKE, ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA, TISZTELETI TAGJAI ÉS VÁLASZTMÁNYA A XLIII. ÉVI RENDES KÖZGYÜLÉS UTÁN

VÉDNÖK: *Dr. gróf Klebelsberg Kuno*, v. b. t. t., vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.

ELNÖK: *Dr. Hóman Bálint*, egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. TÁRSELNÖK: *Dr. Czákó Elemér*, nyug. h. államtitkár, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója. ALELNÖKÖK: *Dr. Bátky Zsigmond*, múzeumi igazgató, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója és *Dr. Solymossy Sándor*, egyetemi nyilv. r. tanár.

FŐTITKÁR: *Dr. Madarassy László*, múzeumi igazgatóőr. TITKÁR: *Dr. Bartucz Lajos*, múzeumi őr, egyetemi m. tanár. PÉNZTÁRNOK: *Puchász Károly Tibor*, múzeumi gazdasági hivatali ellenőr.

TISZTELETI TAGOK: *Bartók Béla*, a m. kir. Zeneművészeti Főiskola tanára, Budapest; *Dr. Balogh Jenő*, v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Budapest; *Dr. Bíró Lajos*, a Magyar Nemzeti Múzeum tb. 6-re, Budapest; *Dr. Botte Johann*, egyetemi tanár, Berlin; *Dr. Csánki Dezső*, államtitkár, az Országos Levéltár főigazgatója, felsőházi tag, Budapest; *Huszkó József*, nyug. főgimnáziumi igazgató, Budapest; *Dr. Jankovich Béla*, v. b. t. t., nyug. m. kir. miniszter, Budapest; *Krohn Kaarle*, egyetemi tanár, Helsinki; *Dr. Munkácsi Bernát*, nyug. tanfelügyelő, Budapest; *Dr. Sebestyén Gyula*, m. kir. udvari tanácsos, nyug. múzeumi igazgató, Budapest; *Strausz Adolf*, nyug. főiskolai tanár, Budapest; *Dr. Szinnyei József*, nyug. egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, felsőházi tag, Budapest; *† Torday Emil*, m. kir. kormányfőtanácsos, London; *Vikár Béla*, nyug. nemzetgyűlési gyorsíróai elnöki főtanácsos, Budapest; *Dr. báró Wlassich Gyula*, v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság és a felsőház elnöke.

VÁLASZTMÁNY: a) fővárosi: I. az 1929–1931. évkörre: 1. *Erdélyi Lajos*, főiskolai tanár, egyetemi rk. tanár; 2. *Ernyey József*, múzeumi őr, a Magyar Nemzeti Múzeum Eremlőtanak megb. igazgatója; 3. *Dr. Ebner Sándor*, múzeumi főtiszt; 4. *Garay Akos*, festőművész; 5. *Dr. Gombocz Zoltán*, egyetemi nyilv. r. tanár; 6. *Dr. Szigethi György István*, múzeumi igazgatóőr, egyetemi m. tanár; 7. *Dr. Kodály Zoltán*, főiskolai tanár; 8. *Dr. Lajtha László*, nyug. múzeumi igazgatóőr, zenetanár; 9. *Mader Béla*, nyug. min. s. hiv. főigazgató; 10. *Dr. Németh Gyula*, egyetemi nyilv. r. tanár; 11. *Relkovič Davorka*, polgári iskolai tanár; 12. *Dr. Szilády Zoltán*, főgimn. tanár, egyetemi m. tanár; 13. *Toroczkoí Wigand Ede*, m. kir. kormányfőtanácsos; 14. *Gróf Zichy István*, földbirtokos, az Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum t. b. 6-re; 15. (Betöltetlen!) II. az 1930–1932. évkörre: 1. *Balabán Imre*, r. t. igazgató; 2. *Barátság Balogh Benedek*, sz. főv. polgári iskolai igazgató; 3. *Dr. Eckhardt Sándor*, egyetemi nyilv. r. tanár; 4. *Dr. Heller Bernát*, főiskolai tanár; 5. *Dr. Kemény György*, múzeumi könyvtárnok; 6. *Dr. Kovács Alajos*, h. államtitkár, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal elnöke; 7. *Dr. Lambrecht Kálmán*, egyetemi m. tanár; 8. *Dr. Magyary Zoltán*, min. tanácsos, egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Melich János*, egyetemi nyilv. r. tanár; 10. *Dr. Róheim Géza*, író; 11. *Szendrey Zsigmond*, reálgimn. tanár; 12. *Dr. Thüring Gusztáv*, m. kir. kormányfőtanácsos, egyetemi rk. tanár, a sz. főv. Statisztikai Hivatal nyug. igazgatója; 13. *Dr. Trocsányi Zoltán*, író, lapszerkesztő; 14. *Dr. Viski Károly*, múzeumi őr; 15. (Betöltetlen!) III. az 1931–1933. évkörre: 1. *Balla Károly*, a Gyermekektanulmányi Múzeum igazgatója; 2. *Dr. Bán Aladár*, főgimn. igazgató; 3. *Binder Jenő*, nyug. főgimn. igazgató; 4. *Dr. Bodor Antal*, m. kir. gazdasági főtanácsos, egyetemi m. tanár; 5. *Dr. Czettler Jenő*, egyetemi nyilv. r. tanár, a képviselőház alelnöke; 6. *Fekete József*, áll. tanítóképzőintézeti tanár; 7. *Magyar Kázmér*, m. kir. gazdasági főtanácsos; 8. *Dr. Mahler Ede*, nyug. egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Makoldy Sándor*, áll. főreálisk. tanár; 10. *Dr. Molnár Imre*, főiskolai tanár; 11. *Dr. báró Nyáry Albert*, író; 12. *Dr. Schwartz Elemér*, főgimn. tanár, egyetemi m. tanár; 13. *Dr. gróf Teleki Pál*, nyug. m. kir. miniszterelnök, egyetemi nyilv. r. tanár; 14. *Dr. Zolnai Gyula*, nyug. egyetemi nyilv. r. tanár; 15. (Betöltetlen!); b) vidéki: I. az 1929–1931. évkörre: 1. *szentmártoni Darnay Kálmán*, m. kir. kormányfőtanácsos, múzeumigazgató, Sümeg; 2. *Dedk Geyza*, nyug. főgimn. tanár, Sárospatak; 3. *Dr. Gulyás József*, főgimn. tanár, egyetemi m. tanár, Sárospatak; 4. *Dr. Litke Aurél*, főiskolai tanár, Szeged; 5. *Móra Ferenc*, könyvtár- és múzeumigazgató, Szeged; 6. *† Dr. Pápay József*, egyetemi nyilv. r. tanár, Debrecen; 7. *Richter M. István*, főgimn. tanár, Székesfehérvár; 8. *Dr. cs. Sebestyén Károly*, múzeumi igazgatóőr, Szeged; 9. *Dr. Szabó Kálmán*, múzeumigazgató, Kecskemét; 10. *Dr. Szalay József*, m. kir. rendőrkörületi főkapitány, Szeged; II. az 1930–1932. évkörre: 1. *Dr. Berze Nagy János*, vezető kir. tanfelügyelő, Pécs; 2. *Dr. Bibó István*, min. tanácsos, egyetemi könyvtárigazgató, Szeged; 3. *Dr. Gálos Rezső*, felsőkeresk. iskolai igazgató, egyetemi m. tanár, Győr; 4. *Gönczi Ferenc*, nyug. kir. tanfelügyelő, múzeum-egyesületi ügyv. elnök, Kaposvár; 5. *Dr. Imre Sándor*, nyug. államtitkár, egyetemi nyilv. r. tanár, Szeged; 6. *Dr. Kogutowicz Károly*, egyetemi nyilv. r. tanár, Szeged; 7. *Dr. Nyárády Mihály*, földbirtokos, Kék; 8. *Dr. Prinz Gyula*, egyetemi nyilv. r. tanár, Pécs; 9. *Szabó Imre*, nyug. m. kir. pénzügyi főtiszt, Székesfehérvár; 10. (Betöltetlen!); III. az 1931–1933. évkörre: 1. *Dr. Baróti Lajos*, nyug. áll. főreálisk. tanár, Balatonalmádi; 2. *Dr. Csefkó Gyula*, áll. polgári iskolai tanár, Szeged; 3. *szentmártoni Darnay Kajetan*, kereskedelmi tanácsos, Kaposvár; 4. *Dr. Ecsedi István*, múzeumigazgató, egyetemi m. tanár, Debrecen; 5. *Kiss Lajos*, múzeumigazgató, Nyíregyháza; 6. *Dr. Milleker Rezső*, egyetemi nyilv. r. tanár, Debrecen; 7. *Dr. Pap Károly*, egyetemi nyilv. r. tanár, Debrecen; 8. *Dr. Tolnai Vilmos*, egyetemi nyilv. r. tanár, Pécs; 9. *Dr. Tonelli Sándor*, keresk. és iparkamarai főtitkár, Szeged; 10. *Dr. Zoltai Lajos*, nyug. múzeumigazgató, Debrecen.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Unter der Mitwirkung von *Sándor Solymossy*
redigiert von *LÁSZLÓ MADARASSY*

INHALT VON HEFT 2. JAHRGANG XLII.:

	Seite
<i>Bartók, B.</i> : Zigeunermusik? Ungarische Musik? (Notenbeilage auf Tafel I—III. Mit deutschem Auszug.).....	49—62
<i>Lajtha, L.</i> : Sammeltätigkeit auf dem Gebiete der Volksmusik i. J. 1930. (Mit deutschem Auszug.).....	62—75
<i>Szendrey, A.</i> : Das Altersbestimmende der ungarischen Volkskleidung. (Mit deutschem Auszug.).....	76—86

KLEINERE MITTEILUNGEN

Munkácsi, B.: „Dein Glück, dass du mich Mutter genannt hast.“ S. 86—87. — *Bátky, Zs.*: Zum Ursprung des ungarischen Steigbügels. S. 87—90. — *Bátky, Zs.*: Die angebliche Schafzucht der Ugrier. S. 90—91. — *Szendrey, Zs.*: Verehrung des Wolfes bei den Türken im Altertum. S. 91. — *Szendrey, Zs.*: Zur Märchenpublikation von Árpád Pásztor. S. 92. — *Szendrey, Zs.*: „Bakfazék.“ (Ein Volksbrauch.) S. 92—93. — *Schwartz, E.*: Ursprung der Blumensprache. S. 93—94. — *Schwartz, E.*: Ungarische Motive in einer Münchner Fronleichnamsprozession aus dem XVI. Jh. S. 94. — *Madarassy, L.*: „Pörgető.“ (Ein Volksbrauch in der Karwoche.) S. 95. — *Ébner, S.*: Aufputz des Beistandes bei der Bauernhochzeit in Tiszakarád. S. 95—96. — *Szabó, K.*: Kampf des alten Kecskeket gegen die bunte Volkstracht u. die verzierten landwirtschaftlichen Geräte. S. 96—97. — *Györffy I.*: Zum alten Hirtenleben in Grosskumanien. S. 97. — *Bálint, S.*: Ein Volksbrauch aus der Türkenzeit in der Auferstehungsprozession zu Szeged. S. 97—98. — *Bóka, L.*: „Csigavigtaposás.“ (Ein Hochzeitsbrauch.) S. 98.

VOLKSKUNDLICHE UMSCHAU (Literatur)	98—103
GESELLSCHAFTSLEBEN	103—112

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Redigiert von *ZSIGMOND BÁTKY*

INHALT VON HEFT 2. JAHRGANG XXIII.:

	Seite
<i>Viski, K.</i> : Ungarische Schlösser mit Fallriegeln	41—55
<i>Haáz, F. R.</i> : Die székler Walkmühle	55—62
<i>Vakarelszki, Kr.</i> : Bulgarische Pflugscharen und Pflugmesser	63—74
<i>Ecsedi, I.</i> : Mittelalterliche landwirtschaftliche Geräte auf der Debrecener Szepespuszta	74—76
<i>Bátky, Zs.</i> : Zur Geschichte der ungarischen „szoba“	76—79
<i>Bátky, Zs.</i> : Zur Geschichte der ungarischen „konyha“	80—81
<i>Bátky, Zs.</i> : Zum Ursprung des „gógány“	81—83
<i>Szendrey, A.</i> : Niedrige ungarische Stühle	83—84
<i>Kleinere Mitteilungen</i>	85
<i>Literarische Rundschau</i>	85—86
<i>Anzeiger (Deutscher Auszug)</i>	87—88

ZUR BEACHTUNG. Manuskripte, sowie Bücher zwecks Besprechung sind direkt an einen der Redakteure — *Dr. László Madarassy*, Kustos des Nationalmuseums, Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, oder an *Dr. Zsigmond Bátky*, Direktor der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums, Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum —, Tauschexemplare, Anfragen, Anmeldungen, sowie Reklamationen bezüglich den Versand der Zeitschrift an Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Sekretariat der Ung. Ethn. Ges.) Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum zu richten. — Abonnementspreis der unter gemeinsamen Einbanddecke erscheinenden *Ethnographia—Népélet* und des *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* beträgt für den Jahrgang 1931. 12 ung. Pengő. Abonnementsgebühren sind an die folgende Adresse zu richten: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára, Budapest, VIII. Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala.* (Scheckkonto bei der Ung. Königl. Postsparkassa No. 3019.)

ETHNOGRAPHIA

N É P É L E T

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

S o l y m o s s y S á n d o r

közreműködésével szerkeszti

M a d a r a s s y L á s z l ó

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának

É R T E S Í T Ő J E

Szerkeszti

B á t k y Z s i g m o n d

XLII. és XXIII. évf.

3. száma

Budapest, 1931.

*A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum kiadása
Megjelenik március, június, szeptember és december hó végén*

ETHNOGRAPHIA – NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

Solymossy Sándor közreműködésével szerkeszti MADARASSY LÁSZLÓ

A XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Solymossy Sándor: Népmeséink sárkányalakja 113—132

Veress Sándor: Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között 133—143

KISEBB KÖZLEMÉNYEK 143—154

Gróf Zichy István: A magyarság kialakulásának kérdéséhez.

(Válasz Munkácsi Bernátnak.) 143—146. l. — Ébner Sándor:

A zselici „csonttraktók“ és „öntőasszonyok“. 146—148. l. — Ká-

szonyi Ferenc: A vakondok szíve és a kutya koponyája, mint

gyógyítószer. 148. l. — Madarassy László: A szentistváni

matyó és a lova. 149. l. — Györffy István: Adalékok a

Nagykúnság régi földműveléséhez. 149. l. — Szendrey Zsig-

mond: Adatok az úrasztala megfordításához. 149—150. l. —

Csefkő Gyula: Régi feljegyzések a méltatlan ünneplésről.

150—153. l. — Szendrey Akos: Az újtűz. 153—154. l.

SZEMLE 154—160

Szendrey Zsigmond: Néprajzi feladatok Erdélyben. 154—155. l.

— Pukánszky Béla: Aus Vergangenheit und Gegenwart des

deutschungarischen Volkes. 155—156. l. — Honti János: A nép-

mesze újabb irodalma. 156—159. l. — Honti János: A babona

története. 159—160. l. — Szendrey Akos: Mozaikdarabok. 160. l.

— Szendrey Akos: A ceglédi nyelvjárás nyelvtana. 160. l.

TÁRSASÁGI ÜGYEK 160

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE

Szerkeszti BÁTKY ZSIGMOND

A XXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Dr. Ébner Sándor: Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához, külö-
nös tekintettel a faépítkezésre 89—110

Marjalaki Kiss Lajos: A Sajó népi halászata 110—124

Bátky Zsigmond: Kuruglya és kocsorba 124—128

Bátky Zsigmond: Fejel (cervical) 128—130

Domokos Pál Péter: Olajütés Menaságon 130

Irodalmi Szemle 131—134

Múzeumi hírek 134—135

Anzeiger (Deutscher Auszug) 136

KÉRELEM. Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — dr. Madarassy László nemzeti múzeumi igazgatóőr, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum, vagy dr. Bátky Zsigmond, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum — cserepéldányokat, tudakozódásokat, bejelentéseket, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlásokat pedig a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala, Budapest, X, Tisztviselő-telep, Néprajzi Múzeum címére szíveskedjék küldeni. Munkatársainkat külön is kérjük, hogy cikkeiket tiszta papíros egyik oldalára olvashatóan, lehetőleg gépirással küldjék be. Közlésre el nem fogadott, vagy már közölt kéziratok megőrzésére nem vállalkozunk.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLII. ÉVF.

1931.

3. SZÁMA

NÉPMESÉINK SÁRKÁNY-ALAKJA.*

I.

A sárkány az emberiség köztudatában mint különös képzeleti állatalak él már évszázadok, sőt évezredek óta. Ami ez elgondolt lény alakjának keletkezését illeti, általán vallott nézet róla, hogy egész megjelenésformája több különféle állat reális vonásaiból van összeszerkesztve félelmes szörnyeteggé. Alapjában véve tetszetős és helyes gondolat, amelynek elfogadása után alig tartották tovább szükségesnek kialakulása történetével behatóbban foglalkozni. Még az etnológusok is megnyugodtak benne, hiszen már a tudományág megteremtője és máig atyamestere, Edward Tylor, nagy művének a mitoszokat tárgyaló fejezete első mondatában megállapítja, hogy: „A mitoszteremtő fantáziának, mint minden egyéb képzeletmunkának termékei, az élet reális tapasztalatain alapulnak.”¹

Ha magunk elé képzeljük azt a közös sárkánytípust, amelybe az árnyalati eltérésekben eléggé változatos egyes ábrázolások és elgondolások összefoglalhatók, úgy a következő ismertetőjeleket, mint legállandóbb vonásokat vesszük észre rajta: — Óriási méretű, gyíkszerű test, kemény pikkelypáncéllal borítva; hátul ostorvégszerű gyíkfark; középpütt négy rövid, erős láb, ragadozó karmokkal; fent denevérre emlékeztető bőrszárnyak; tusketarajos erős nyak, ezen vagy krokodilfajta lapos nagy fej, hatalmas száynyílással és sűrű fogakkal, vagy aránylag kicsiny kígyófej, kiálló tépőfogakkal és messze kinyújtott kétágú nyelvvel.

Az emberi képzeletnek vannak egyéb elgondolt lényei is: ilyenek a *szfinksz*, a *kentaurok*, a *nereidák*, a *baziliszkus*, az *unicornis*, *griff*, *tengeri kígyókolosszus* stb., közöttük kétségtávol a sárkány a leginkább ismert és legélesebben kialakult fogalmi kép. Mondákban, mesékben, képes ábrázolásokban mindenfelé és minden időben előfordul. Adatok róla rendkívül gazdagon állnak rendelkezésre; az egyes tudományágak le is írták külön-külön a maguk tárgyaláskörében. Így mint állatszerű lényt a természettudományok (történeti zoológia, palaeontológia, palaeobiológia stb.) mint mondai alakot a mitológusok és irodalomhistorikusok, mint címerek gyakori jelképes állatját a történelem (címertan), mint a mesékben előforduló cso-

* Felolvastattott a M. Tudom. Akadémia 1931 mácius 30-i ülésén.

¹ Primitive Culture. Lond. 1871. I. chapt. VIII. 247. A fejezet tartalmi összefoglalásában elől első mondat: „Mythic fancy based, like other thought, on Experience.”

dás pusztító lényt a folklóre, — ám *eredetkérdésével* a fentemlített általános megállapításon kívül behatóbban csupán a természettudományok foglalkoztak.

Az őslélektan részéről közelfekvő volt a gondolat, hogy a bizarr sárkányforma bizonyos őskori állati lényeknek nagyjában hasonló alakjaira vezetendő vissza; vagyis alig lehet más, mint az emberiség egyik legősibb emlékmaradványa. A nézetnek máig erős hívei vannak a palaeontológusok legkomolyabb köreiből;² viszont ugyane szakon belül a feltevést számos oldalról támadták is. A régóta húzódó vitának, mint a sárkányokról eddig egyetlen tudományos fejtegetés-témának, talán nem lesz fölösleges rövidreszabott foglalatát adnunk. Tudvalevő, hogy azokban az ősidőkben, a föld életének százezer évekkel korábbi periódusában, az ú. n. *tertiaer*-korszak idején a sajátos természeti adottságok különösfajta állatvilágot hoztak létre, amely a maga kolosszális méreteivel és torzformáival elég közel állott a mi sárkányunkhoz, amint az különféle csontmaradványaikból ma is világosan rekonstruálható. Akkoriban az egész földet (talán az egy tibeti fensíkot kivéve) elborító mocsárvilág a tropikus melegben szárnyas hüllőóriások (pterodaktilus, ichtiozaurus, brontozaurus stb.) hozott létre. Mi lehetett egyszerűbb és természetesebb annál, hogy ezek homályos emléke megragadt az emberiség legősibb tudatállapotában és idővel a sárkányképzetben végleges formát nyert. Mert hogy bizonyos hagyományok szívós fennmaradása csodálatos régiségeket őrzött meg számunkra, azt számos egyéb emlékmaradvány világos példája tanúsítja.

A más felfogású szakbeliek ennek cáfolatául elsősorban azzal felelnek, hogy az alakösszevetés ellen ugyan semmi kifogásuk, de az időszakok sehogysem kvadrálnak. A hüllő- és gyíkféle szörnyetek a geológiai rétegek szerint, ahonnan maradványaik előkerülnek, a *tertiaer*-kor egész tartama alatt életben vannak s valósággal elözönlik az ősmocsarakat. A korszak végén azonban rájuk köszönt a pusztulás, a sokat emlegetett „nagy halál”. A *tertiaer* utolsó szakaszában, az ú. n. *pliocén*-ben elhidegülés áll be az egész földön; fokozott uralomra jut a jég, élőlényekre a megfagyás. A nehézkes, elpuhult kolosszusok a hosszú jégkorszak alatt sorra kivesznek s helyüket utóbb egy újabb időszakasz edzettebb állatfajtái foglalják el; a mammut, a barlangi medve, az ősböleány, a taráncszarvas jelennek meg a nagyobb állatok közül. Az ember feltűnésének legrégebbi nyomai pedig arra vallanak, hogy e későbbi jégkor alatt, az időnkint beállott interglaciális periódusok valamelyikében, valószínűleg a legutolsóban jelenhetett meg. Társai szerint az élő nagy állatok között csak az említett utódajok lehettek s az előző világ hüllőszörnyetegeit nem ismerhette. Az ellentábornak erre is van felelete. Az első

² Pld. A. Rutot: L'état actuel de la question de l'antiquité de l'homme. (Bull. Soc. belge de Géologie, etc. Bruxelles, 1903. Tome XVII. 425—38.) — Edgar Dacqué: Urwelt, Sage und Menschheit. Münch. 1924. (6. kiadása 1931.) — H. Klaatsch: Der Werdegang der Menschheit. Berl., 1920. — Othenio Abel: Grundzüge der Palaeobiologie. Stuttg., 1912. — u. ö.: Die vorweltlichen Tiere in Märchen, Sage und Aberglaube. Karlsr., 1923. — W. K. Gregory: Studies on the evolution of the Primates (Bullet. Amer. Mus. Nat. Hist. New-York, 1916.) — W. Bölsche is ezekhez látszik hajlani: „Drachen.” Sage und Naturwissenschaft. Kosmos Bdch. Stuttg., 1929.

emberi nyomok feltűnése, szerintük, mitsem mond; az bármikor valami szerencsés lelet révén kitolható évezredekkel visszafelé. Különben is a fejlődés elvét tartva szem előtt, a testileg és szellemileg kifejlett ősembert szervezetiileg hosszú evolúciós folyamatnak kellett megelőzni, amely alatt egyidejűsége az őshüllőkkel kétségtelenné válik.

Nyilvánvaló, hogy a természetvizsgálók e problémaharcába az etnológiának sem joga, sem oka beleszólni. Bizonyos részleteket mégsem hagyhatunk szó nélkül; ugyanis érveik felsorolása közben érintenek oly kérdéseket, melyek szakkörünkbe vágnak, inkább etnológiai, mint palaeontológiai problémák. Ezekre nézve a véleménynyilvánítás részünkről joggal megkockáztatható. Egyebek közt annak megvilágítása, vajjon a primitív lélek emlékezőtehetsége mily fokú, melyfajta hagyományokat tart meg és ad át örökségül a következő nemzedékeknek és mit felejt el hamarabb, mint a haladott kultúrájú ember? Ez a ma élő őállapotú törzsek viselkedésének analógiája alapján a mi feladatkörünkbe tartozik. Am ennek részletes megvitatása itt messze vezetne, annál is inkább, minthogy áll egyéb és egyszerűbb nyomos érv is rendelkezésünkre, amely a sárkánytípus egyenes leszármazását az őshüllőkből, mint látott élő mintákból, teljesen kizártnak tünteti fel.

Hivatkozhatunk elsősorban az újabb idők feltárta s azóta nagy nevezetességre jutott *barlangrajzok, vázlatkarcok és sziklafestmények* tanuságára, melyek kétségtől az emberiség korai kőkorszakából származva, a kezdetleges emberiségnek nemcsak ábrázoló ügyességébe, de az erre készítő mentalitásába is mély bepillantást engednek.³ Igen gazdag anyaggal rendelkezünk belőlük. Az *altamirai* híres északspanyol barlang 14 méteres sziklamennyezetén 137 alak rajza, részben kifestve, maradt fenn; a *Font-de-Gaume* (Dordogne) barlangjának kőkarcai és színes képei 100 méter hosszú sziklafalon szétszórva őrződtek meg; máshol Európában e fajta kisebb leletek száma igen tetemes, amelyhez amerikai praecolumbiánus- emlékek és dél-afrikai bushman-rajzok csatlakoznak. Minde fontos emlékek kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy mindahány feltétlenül korábbi bármely ma élő kezdetleges nép fejlettségi színvonalánál; másik fontos tény, hogy ezek a barlangi ábrázolások csupa reális életből merített jeleneteket rögzítenek meg félreismerhetetlen élethűséggel: egyes állatok viselkedését, állatcsoportokat és emberi alakokat vadászat, állatorzás, tánc és egyéb életjelenségek kíséretében. Fantasztikum

³ Az illusztrációs anyag főgyűjteményei: *E. Cartailhac et H. Breuil: La caverne d'Altamira à Santillana (Espagne). Monaco, 1906. 4°.* (benne a francia leletek 15—35. ll., az Európán kívüliek 145—226. ll.). — *Capitan, Breuil et Peyrony: La caverne de Font-de-Gaume (Dordogne). Monaco, 1910.* — *Eckhart von Sydow: Die Kunst der Naturwölker und der Vorzeit. Berl., 1923.* Ide tartozó reprodukciók a 425—430. ll.-on. — *M. Hoernes u. O. Menghin: Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Wien, 1925. 146—191.* — Afrikai bushman-rajzok *Rich. Andreenál: Ethnograph. Parallelen und Vergleiche. Neue Folge, Leipz., 1889.* „Das Zeichnen bei den Naturwölckern.“ 56—73. és melléklet III. tábla. — Újabb adalékok: *L. Frobenius u. H. Obermaier: Hadschra Maktuba. Urzeitliche Felsbilder Kleinafrikas. 1925. 4°.* — Amerikaiakra: *G. A. Gardner: Rock-Paintings of North-West-Córdoba. Oxford, 1931.* (Előszóban a praecolumbiánus emlékek irodalma.)

egy sem akad köztük; az állatok az ő időszakuk reális állatai: mammut, ősbölgény, barlangi medve, szarvasok, tigrisfajták stb. Őshüllő, tertiær-kori groteszk monstrum a rajzokról teljesen hiányzik.

Az az ellenvetés sem vehető komolyan, hogy a rajzok legtöbbször az állatalakok összeroskadóban, félig elejtve vannak ábrázolva, ami a vadászember kivetített óhajlásának tekintendő, ahol tehát az ú. n. vágymágia esetével lenne dolgunk. Szerintük csak természetes, hogy ily szándékkal csupán a saját környezetükből való, vadászható állatokat szerepeltethették, de emellett az őshüllők emléke, a már nem vadászhatóké, fennmaradhatott a mentalitásban zavartalanul. Sajnos, ezt sem írhatjuk alá, mert vannak ez ősi rajzokon kívül egyéb hagyományok, kivált régi-régi mitikus mondák, melyekben nyomának kellene annak lenni, hogy az őshüllőkre még emlékeztek. Egyike a legmesszebb visszanyúló ilyen mondáknak pl. a „Bogdo Gesszer kán”-ról szóló XVI. századi mongol eposzban található szörnyleírás, midőn a hőssel szembeszálló tizenkétfejű óriás anyját, a jaksát, így írja le: „Vén anyó volt, ősz hajjal; alsó állkapcsának szemfogai az ég felé kanyarodtak, felső tépőfogai a földet érték” (id. m. 149. és 153. ll.), ami nyilvánvalóan a mammut agyarainak szemléletéből maradhatott meg ilyen találó részletezéssel. De hát ez sem őshüllőre mutat, hanem az ősemberrel egykorú elefántfajtára.

Végül ezeknél is döntőbb bizonyítékul szolgálhatnak a mai primitív néptörzsek *kultikus táncmaszkjai*, ezek a nemcsak fejet, hanem egész testet beburkoló álöltözékek. Az ilyen ijesztő álarcoknak nagy tömegét őrzik az európai múzeumok, még több van közzétéve szakművekben, útleírásokban helyszini fényképek után. A beléjük öltözött táncos mindenkor az illető rettegett szellemet, rontó démon képviseli,* kinek, amint megjelenik köztük, kedveskedésül táncjeleneteket mutatnak be, áldozati ajándékot raknak eléje, így akarva haragját magukról elhárítani. Ezek a kártékony szellemek ugyanolyan képzeleti ellenségei az embernek, mint a sárkány a maga hagyománykörében. Az álarc hű visszaadása annak a formának, amilyennék ők az illető gonosz demont elképzelik, közöttük igen gyakori az állati alakok utánzása, de kicsavart, ijesztő formában. A groteszk torzformáknak olyan változatos bőségét találjuk a maszkok során felhalmozva, a rémítőnek, a borzalomkeltőnek olyan teljes árnyalatsorozata nyer rajtuk kifejezést, hogyha fantáziájukban előzően a sárkánynak bármi elmosódott képe meg lett volna, kétségtelenül felhasználták volna ijesztő motivumul. De ennek nyomát, vagy hozzá csak távolról is hasonlót hasztalan keresünk az egész tömegben. Ez a nyomós tény feltétlenül arra a gondolatra kell, hogy vezessen, hogy a sárkányalak nemcsak az ősember mentalitásából hiányzott, de a mai primitívek fejlettségi fokán sem lehetett még ismeretes, hanem ennél magasabb, későbbi, szinte históriai idők kultúrszintjén kell eredetét keresnünk.

Ezzel azonban a sárkánytípusnak az őshüllőkkel való formarokonságát korántsem akarjuk tagadni, csak más úton kell magya-

* Pl. az aleuta indián szigetlakók „álarcos táncokat rendeznek s ezt *Kuga*-nak nevezik. Ugyanígy hívják rontó szellemeiket is.” (Billings Exped. Bibl. d. Reisebeschr. VIII. 253. 1803.)

rázatára találunk. Eddigi bizonyítékaink szerint a sárkányképzet késői alakulat. De erre az újabb keletkezésű fogalmi képre a tertiár-kori állatok csontmaradványainak felszínre kerülte, az ilyenkor megszodált leletek kolosszális méretei *utólag* bizonyára hatottak. E csontleletek ugyanis nemcsak ma, a tudományos ásatások idején kerülnek napvilágra, hanem évszázadokkal és ezredekkel korábban már kimosta őket a zápor és áradás a löszpadmalyok oldalából, amint az Kínában ma is sűrűn előfordul.⁵ Máshol, pl. Ázsia arktikus vidékein az olvadó jégből kerültek elő, Európában a barlangok alluviumos fövenyrétegéből bukkantak fel. Ezek a roppant méretű csontok nyilván izgathatták a babonára hajlamos szemlélők képzeletét; törekedtek, úgy ahogy, összeállítani maguknak a szörnyetegek teljes alakját s ez lehetett befolyással a sárkányképzet kialakulására, de már egy sokkal haladottabb fok emberei előtt. Az ilyen ásatag felbukkanások megfigyelésére, főként a jég közé fagyott pliocén-állatokra vezethető talán vissza pl. az a mende-monda, hogy a sárkányok húsa jéghideg, amit a forró vidékeken lakók drágán vásárolnak és nyelvük alatt hordják, különben otthon a hőséget nem bírják ki. Ez a hiedelem el van terjedve sokfelé, egyebek közt nálunk is mondákban, mesékben.⁶

A mai fogalmaink szerinti sárkány teljes alakját hitelesen először az ógörög mondai emlékekben találjuk meg, ahol számos mitikus történet szerepelteti. Kadmosz Thébában megöli a forrást őrző s azt eltömő sárkányt; Heraklész agyonüti a Heszperidák aranyalmáit őrző sárkányt; Perzeusz Andromedát menti meg a vízi sárkánytól, melyet a Medúzafej felmutatásával holtta merevít; Peleüsz győztes voltát az elejtett sárkány fogainak előmutatásával igazolja stb.⁷ Már ezekben felötlük vízelvonó, kincsőrző és emberi zsákmányt, különösen női áldozatokat követelő természete. Pontos leírást azonban itt sem kapunk róla, vonásait úgy kell összeraknunk néhány odavetett jelzőből. Fontos többek közt az a többször előforduló megjegyzés, hogy valahonnan keletről származott át hozzánk. Ennek viszont ellent látszik mondani a szó etimológiája. Neve: δράκος (δράκων) eredeti görög képzés a δέρκομαι (élesszemű) melléknév-

⁵ Feltehető, hogy innen lesték el ismeretes sárkánycímerüket, amely az ősgyíkokhoz leginkább hasonlít. L. Kelet-Ázsiának hasonló maradványokban való gazdagságáról Roy Chapman Andrews jelentéseit az Americ. Natural-Museum kiadványköteteiben (Novitates, Bulletin, etc.) és az expedíciók népszerű leírását is őtől (német ford. „Auf der Fährte des Urmenschen.“ Leipz., 1927).

⁶ Jakut és korjak népeknél Észak-Ázsiában: I. Billings Exped. id. h. 187. és G. Kennan: Tent life in Siberia. New-York, 1890. 202. — Nálunk: Karcsey: Új Magy. Múz. II. 449.; Istvánffy: Ethnogr. 1911, 298. és Gönczi: Göcsej, 175. — Meséinkben: Ipolyi: Népmese-gyűjt. (MNGy. XIII. 13. sz.) — De általában is az emberrel ellenséges lények szinte egyértelműen hidegtestűeknek vannak felfogva. Így a boszorkánypörök aktáiban a vádlottak vallomásai Európa-szerte főleglémlik, hogy az ördög teste hideg. Nálunk is így tudják. (L. Komáromy Andor: Magyarország boszorkányperek oklevéltára. Akad. kiad. 1910, az 575., 591., 594. stb. ll-on.) — Sőt van talán valami összefüggés az általános nézet és a mesék boszorkányának jellemző kifakadása közt. Pld. Grimm 60. sz. típusában: „Hu, hu, hu, was mich friert!“ Nálunk Krizánál (MNGy. XII. 117. „Jaj, mind fázom.“), Erdélyinél (Népd. és Mond. I. 464. „Jaj de fázom.“), a Nyelvörben (IV. 231. „Juj de fázom.“).

⁷ L. rólok Lutz Mackensen összefoglaló cikkét a Handbuch des deutschen Aberglaubens II. kötetében („Drache“ címszó a.); az adatok a 365. hasábon.

ből. Hérodotosz egy egyiptusi mondát jegyzett fel (II. 75.), hogy ott tavaszonként „szárnyas kígyók” csapata ront be Buto város környékére, melyek Arábiából jönnek át, de náluk agyonverik őket; a görög utazó látni akarta maradványaikat s egy völgyben halomnyi nagy csontokat mutatnak neki, amelyek igen sok gerincesigolyából álltak.⁸

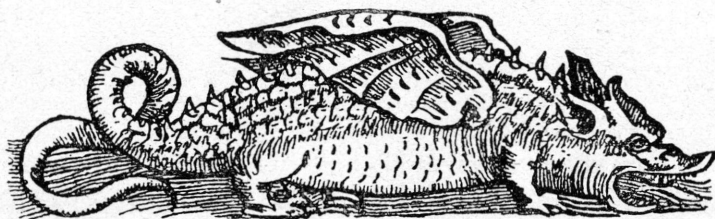
Mindkét forrás, a görög és az egyiptusi, keletre utal; a szörnyetegek onnan szálltak át, vagy jöttek le a vizeken hozzájuk. Egy harmadik, ezektől eléggé független népegység: a zsidóké, hagyományaiban ugyanemellett tanuskodik. Az ó-szövetségi biblia emlékezései szerint sárkányképzeteik két, alakilag eltérő típusba tömörültek: egyik közülök a *Behemoth*, ez a leírások szerint elefánthoz vagy vizilóhoz áll közel, másik a *Leviathan*, amely inkább sárkányalakú s a krokodilusra emlékeztet. Jób könyve szerint (40. k.): A *Behemoth*, „teste öntött paizsok gyanánt egymásrafekvő pikkelyekből van összeraggatva (16. v.), szájából szövétnekek, lehelletével meggyújtja a szén (9—13. vv.). Ha fegyver éri, nem árthat neki sem dárda, sem páncél (17. v.). Napsugarak vannak alatta és az aranyat sárként teríti maga alá” (21. v.) — tehát: sérthetetlen, tűzfűjő, kincset őrző s inkább szárazföldi lény. Izaiás viszont határozottan kígyónak és vízi lénynek mondja (27, 1.): Az Úr kardjával felkeresi „a rúdhoz hasonló *Leviathan* kígyót és megöli a szörnyet, amely a tengerben vagyon”. Az új-szövetségi Apokalipszis azonos jelentéssel majd sárkányt, majd kígyót, sátánt, ördögöt említ; érti alatta az Úr ellenségét, a rombolás bőszt állatját; fenevad ez, amely feljő a tengerből (Ján. Jel. 13, 1.; u. o. 17, 3.); „a nagy sárkány, ama régi kígyó” (12, 9.); az Úr rábocsátja mindahányat Jeruzsálemre, amely ezáltal kígyók tanyájává lesz, „mint ama régi Babilon” (u. o. és Jerem. 9, 10.; 10, 22.; 49, 33.). Egyetlen nevezetes vonás a Jelenésekben, ami sem a görög, sem a későbbi nyugati említésekben nem vált általánossá: „a nagy veres sárkány, kinek hét fejei valának” (12, 3.); más helyen: „fenevad, amelynek valának hét fejei” (13, 1.). Az európai mondahagyomány általában csak *egyfejjű* sárkányt ismer; ahol fölötte ritkán többfejűnek van említve, azok a János Jelenések e helyeire mennek vissza. A szentírásmagyarázók különben egyértelműen vallják, hogy a héber „tânin”, vagy: „tâ ninim” kifejezést, amely kígyószerű földi, esetleg vízi lényt jelent, úgy a Septuaginta, mint a Vulgata helytelenül fordítja „sárkány — draco” szóval, mert a kétféle, héber és görög típus nem egyezik egymással.⁹

Bármint legyen is, a Vulgata nyomán a középkori egyházatyák és az összes kolostori források ebben az értelemben emlékeznek róla

⁸ Ezek *Othenio Abel* szerint (Die vorweltlichen Tiere... etc, 1903, 22.) nyilván a délegyiptusi Mokattam lépcsős rétegből, Fayum körül kimosott fosszilizatelek lehettek.

⁹ *Herm. Gunkel*: Das Märchen im Alten Testament. (Relig. gesch. Volksbücher, II. 23—26. füzet.) Tübing., 1917, 89. l. — Erre utal nálunk már *Miskolczi Gáspár* is (Egy Jeles Vad-Kert. Irta Francius Farkas, vitenbergi prof. Magy. ny. ford. M. G. Lötse, 1702, az Előbeszéd keltezése 1691.). „Mert az Istennek Könyve azon a’ Sidó igén, mellyel a megemlített helyen a Sárkányokat emliti, szerte szélllyel akárminémű nagy vad állatot, akár vizit, akár földit, egyaránt szokott érteni.” (622. l.)

s így megy át az ógörög típus a kereszténység világszemléletébe. Világos bizonyossága ennek a sárkány nevének elterjedése nyugaton: a δράκων=draco-ból (vulg. latin dracco) német: Drache (ofn. traccho), angol: drake (agsz. draca), francia: dragon stb. megannyi útjelzői nemcsak a szóalak tovaterjedésének, hanem a velejáró jelentésnek, fogalmi képnek is. Minden jel arra vall, hogy Európában a középkoron át a sárkányképzet görög típusú volt némi bibliai módosításokkal, bár utóbbiak inkább zavart okoztak az elképzelésben s emiatt a róla író későbbi humanista zoológusok már korán két fajtáját különböztették is meg, amely két faj különbözik a Biblia Behemothjától és Leviathanjától.¹⁰ A mi Miskolczi Gáspárunk is, aki XVII. századvégi könyvében (1691), az „Egy Jeles Vad-Kert”-ben e humanistákat követi, megállapítja, hogy: „Az igazán való sárkányoknak két kiváltképen való nemeik vannak. Az egyik rendbéliék nagy vékony hártýából formáltatott szárnyasok, kiknek háto

1. ábra. Krokodil-típus. (Sebastianus Munsterus fametszete után, Basel, 1598.)

kon két szárnyok, nem tollakból, hanem hosszú tetemes lineákra vont hártýából álló vagyon. Másik rendbélieknek pedig semmi szárnyok nints, hanem tsak igen vén és meg nevedett Kígyók“ (621. l.). A kettős típus sokáig fennmaradt, mint a nyugat-európai kialakulás szemellátható változatai. (L. a mellékelt 1. és 2. ábrát.)

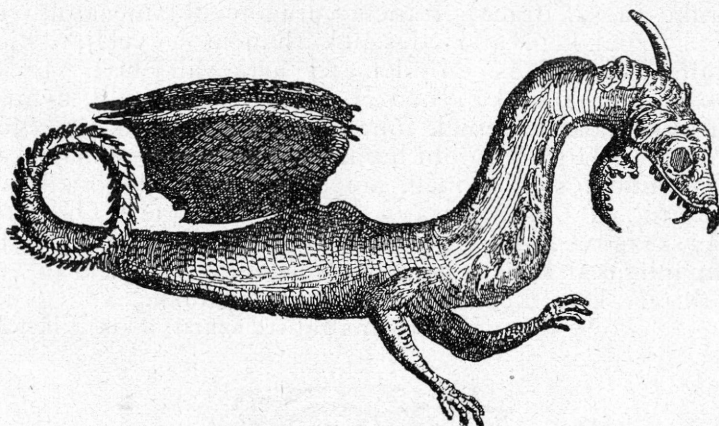
A magyar nép elgondolásában ugyanez a típus-fajta élt évszázadokon át és él ma is. A Képes Krónikában Salamon király gonosz tanácsosa, Vid, sárkányölőnek van említve; a tatárjárás után, midőn a hagyomány szerint sárkánykígyók lepték el az országot, az ezek irtásában kitűnt vitézek részére IV. Béla a sárkányrendet alapította.¹¹ Sárkányokat szerepeltető helyi mondáink javarészét felsorolja Ipolyi „Mythológiájá”-ban (új kiad. VI. és VIII. fej.). Nálunk is, mint nyugaton, egy-egy mondai történet keletkezése rendszeren valami ott talált fosszilis állatmaradvány nyomán alakult ki.¹² Külföldön az

¹⁰ Így Conrad Gesner: Historia animalium. 1550—78. Ennek III. kötete: Schlangenbuch. Zürich, 1589, „das sind fliegende Schlangen, so vom pöffel auch Tracken genennet werden.“ 43. l. — Athanasius Kircher: Mundus subterraneus. 1678.

¹¹ Szirmay: Hungaria in parabolis. 81—2. ll. — Erdélyi J.: Magy. Közmond. Könyve, 1851. 6749. sz.-hoz.

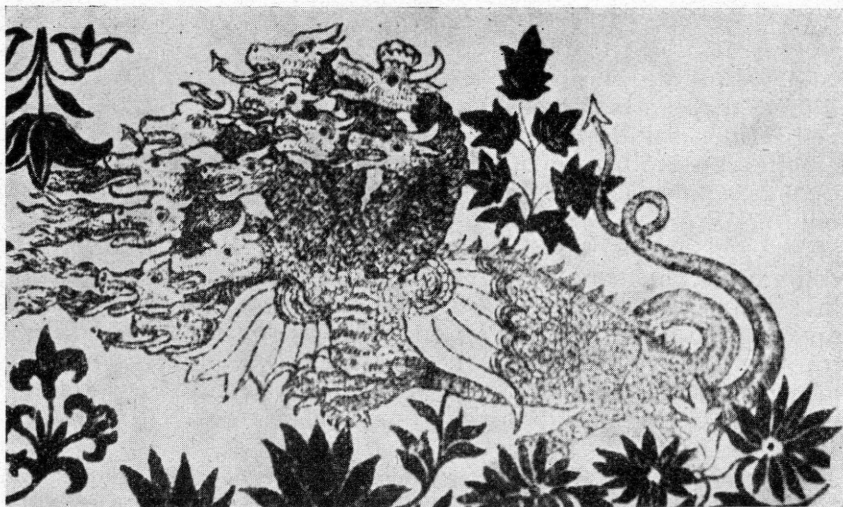
¹² Othenio Abel id. m.-ben számos kétségtelen példán mutatja ki a sárkánymondák ilyen keletkezését. (Pld. a klagenfurti Lindwurm-szobor egy, a város közelében napfényre került Rhinoceros antiquitatis jégkori koponyájáról másolt fejet mutat. A bécsi baziliszkus-monda eredetét Ed. Suess mutatta ki. Hasonló keletkezésű a később híressé vált unicornis (egyszarvú) képzeleti állatalakja, stb.)

ilyen sárkány rendszerint barlangban, a hegy gyomrában lakik; t. i. innen kerültek elő a mintául szolgáló ősvilági állatok csontjai. Nálunk

2. ábra: *Kígyó-gyík-típus*. Az ú. n. Barberini-sárkány Rómában. (Athanas. Kircher „Mundus subterraneus”-a után, 1678.)

inkább mocsarakban tanyáznak ismeri népünk. Vid az ecsedi láp vadonjában győz a szörnyetegen; a híres csökmei sárkány is ott

3. ábra: *Kanászkürt karcolt rajza* a székszárdi múzeumból. (Magy. Népművészet, 1928, 184. l.)

tartózkodott, amint azt Uj Péter annak idején ékesen megverselte. Erről Révész Imre Ipolyinak azt írja (1855), hogy: „Későbbben talál-
tak a hagyomány szerint valami óriási kígyószerű csontvázra a rét

között.¹³ Népi ábrázolásunk róla, ami biztos nyom lenne arra, mi-ként képzele népünk a sárkány alakját, alig akad. Egy tolnamegyei kanászkürtön van róla egy karcolt rajz, amely tizenkétfejű sárkányt ábrázol, de annyira címertípusú, hogy alighanem valami népiratkáról, ponyvakönyvről, vagy kalendáriumi illusztrációról ellesett másolat lesz (l. a mellékelt 3. ábrát).

Egy feltűnő jelenség mégis van, ami honi sárkányvariációinkat megkülönbözteti a nyugatitól; t. i. utóbbiaknál jellemző tulajdonság a *kincsörzés*, nálunk a nép ilyet nem ismer. A mi „nézőink“, „táto-saink“ úgy írják le a föld alatt általuk látott kincseket, akár egyszerűen elrejtettek, akár elátkozottak azok, hogy vagy fehérszakállú öreg ember, vagy női tündér, vagy mérges vörös eb az őrzőjük.¹⁴ Egyébként sárkányképzeteink úgy a helyi és családi mondákban, mint címereinken nyilvánvalóan nyugati hatás nyomait viselik magukon.

II.

Etnológiai kutatásaink közben többszörösen fölmerült már a tapasztalat, hogy népünknel ugyanegy témakörben találkozunk nyugatról jött, európai jellegű elgondolásokkal és szokásformákkal és ugyanarról a jelenségről felbukkan nálunk nem egy keleti, csupán ázsiai tájakon ismert vonás. Az ilyen két heterogén eredetű elem sajátságos módon, bár azonos tárggyal van kapcsolatban, nem keveredik; külön-külön szinte elszigetelten élnek egymás mellett az emlékezésben és a kultuszokban. E kettősség bizonyára származásunknak, majd későbbi földrajzi elhelyezkedésünknek és etnikus érintkezéseinknek természetes folyománya, — mindazáltal a nem egyforrású elemek e széjjeltartása nevezetes folklóre-jelenség, amely a népi pszichébe mély bepillantást enged.

Tanulságos például szolgál rá a mi sárkányról alkotott fogalmunk esete is. Az eddig említett emlékhagyományok: helyi, családi mondáink, címereink nyugati eredetűeknek bizonyulnak; az ezekkel kapcsolatos sárkány is európai típusú. Ámde babonáink és népmeséink megőriztek ettől merőben elütő vonásokat is. Utóbbiakat joggal egy régibb réteg maradványainak tekintve, szükségkép fel kell tennünk, hogy keleti eredetűek annál is inkább, mert nyugaton ismeretlenek, míg ugor és nomád török népeknél ugyane vonásokat megtaláljuk. Sárkánynak nevezik pl. Székelyföldön a nehéz felhőből leereszkedő fellegszálat: „Leereszkedett a sárkány, nagy eső lesz.“ (T. Sz.) A forgószelet, a futó szél-tölcsért a Hajdúságban „Sárkányfark“-nak hívják (u. o.). Ha szélvihar tépi fel a háztető nádkévéit, azt mondják rá: „Sárkány farka érte.“ Listius azt írja (Mohács c. eposz, 130.): „Be nagy felleg áll az égen csak veszteg, nyilván sárkány van benne.“ Cserei meg azt írja Históriájában (308.): „este felé künn Kerén a

¹³ Abafi Figyelő, XXIII. 373. l.

¹⁴ Szivós Béla: Alföldi kincskeresők. (Ethn. 1912, 29.) — Mondák hegybe rejtett kincsekről. (Ethn. 1919, 131.) — Komáromy A. (id. m. 205. boszorkányakta 1711-ből. 249—254. ll.). — Bán Aladár: A kincskeresés a néphittben. (Ethnogr. 1915, 28., 86.)

kapunál állottunk sokan s nagy hirtelenséggel az égen egy szárnyas sárkány szikrázva keresztül mene; más helyeken is az országban ugyanakkor láttatott". Ipolyi a maga felsorolt adatai alapján megállapítja, hogy a viharfelhőben garaboncos nyargalász sárkányon; nagy fergetegek sötét felhőiben e két alakot véli észrevenni a nép; a sárkány ilyenkor farkával a legnagyobb tölgyeket gyökerestül kidönti s jégesőt von maga után. (M. Myth. I. 303. s k. l.) A pusztákon ilyenkor a rekkenő hőséget jéghideg szél váltja fel, amely szinte fagyaszt, megmerevít. Egyéb hagyományok még azt is tudni vélik, hogy a sárkány, vagy anyja: a boszorkány embereket kővé tudnak változtatni. Alighanem innen eredt az a másképp alig magyarázható régi elnevezésünk az apoplexiára, hogy: „megütötte a szél“, vagy általában a tagelhalásra, hogy „szélütés érte“. ¹⁵ Nagy zivatar közeledtekor nálunk, de sok helyt máshol is, kést dobna a rájuk szakadó fergetegbe, vagy belelőnek, vagy baltát, szekercét élével fölfelé kivetnek az udvarra; ¹⁶ mindez eljárás mód, amint az alkalmazásból világosan kitetszik, a viharfellegben nyargaló sárkány megsebzését, elriasztását célozza. Elterjedt hiedelem szerint ezzel el lehet fordítani a veszedelmet s a jég nem veri el a határt. ¹⁷

Ami e babonás hiedelmek mellett már most *népmeséinket* illeti, népünk mesekincsében ugyancsak meg kell különböztetnünk kétféle forrásból eredt típusokat. Van számos nyugati származású mesetörténetünk és van tisztán keleti, csak ott ismeretes típuscsoportunk. Közül akadnak fölös számmal olyanok, amik világszerte, keleten is, nyugaton is, el lévén terjedve, hozzánk származásuk útja módja ki nem deríthető. A világosan nyugatról beszüremlett meséinkben, vagyis olyanokban, amiknek keleten nincs nyomuk, de nyugaton szinte nemzetközi elterjedésűek, sárkány ritkán

¹⁵ A germán népek a gutaütés ellen éppoly módon védekeznek, mint a mi népünk a vihar ellen: t. i. baltát tesznek a küszöbre, élével fölfelé. L. Grimm: Deut. Mythol. II. 975.

¹⁶ A késnek, egyéb vágószerszámnak feldobása a viharfelhőbe általános európai szokás mód. Egy babonás monda kapcsán külön monografiában tárgyal róla *Archer Tylor*: The Black Ox. a study in the history of a Folk-Tale. (FFC-kiadványok 70. száma, Helsinki, 1927, kivált 56—7. ll.) Az a veleje, hogy egy szénát gyűjtő finn gazda az arra futó forgószélbe beledobja kését; később dolga akad Lapföldön s egy hírhedt varázslónál (samán) kénytelen megszállni, ahol saját kését felismeri. Kitudakolja, hogy házigazdája a forgószélben utazott és kése annak combjába fúródott. — „Ha terhes, jeget hozó felleg közeledik, vágd a fejszét az udvar közepén a földbe s a felleg fölötted elhúzódik.“ (Szilágyság, Ethnogr. II. 205.) — „Zivatarkor lapátot, csípővasat keresztbe kell tenni, a sarlót földbe szúrni; a székely belelő a felhőbe. Aki fejszével belevág a viharba, megsebz a boszorkányt.“ (Ethn. VI. 200., 203.) — „Forgószélbe kést kell dobni.“ (Jászberény, Ethnogr. 1930, 227.), stb.

¹⁷ A viharjelenségeket kívülünk itt-amott máshol is Európában boszorkánynak és sárkánynak tulajdonítják. Már az 1487-es „Malleus maleficarum“ mellett leg híresebb boszorkányüldöző törvénykodex, a *Benedict. Carpozov*tól eredő: *Practica nova Imp. Saxonica rerum crim.* (Vitemb. 1635.) II. p., quaest. 49. kimondja: *Lamiae, sagae ac striges, quae tempestates et tonitrua excitant, hominum et pecudum inter necioni et exitio student...*“ etc. A hiedelem azonban nem azonos jellegű a miénkkel. Ott egyházi, biblikus eredetre vezetendő vissza s a sárkány szimbolikus jelzése az ördögnek; nincsen kozmikus jellege, mint nálunk. L. alább a népmesék sárkányánál.

szerepel (ilyen például „Az állatos fitestvérek” típusa, I. Grimm, 60. sz.);¹⁸ ezek a nyugati vízelvonó, váltságul nőáldozatot követelő, vagy kincsörző sárkányalakot ismerik. A nemzetközi egyéb világmesékben is többnyire ilyen viselkedésű a hősre támadó szörnyeteg.

Egészen más képet nyerünk azonban, ha az említett *keleti csoport* meséinket vizsgáljuk. Maga „sárkány” szavunk bolgár-török-ből eredő, honfoglalás előtti jövevény kifejezés; ott „šarakan”-nak hangzott, mint Gombocz Zoltán kimutatta.¹⁹ Herm. Bang a kifejezés szócsaládját kutatva, úgy véli, hogy az ó-török dialektusokban e szó töve „sziszegő”-t, „mérges köpésű”-t jelentett, tehát kígyót, vagyis sárkánykígyót kell alatta értenünk.²⁰ Bármiként is, az ilyen alapjelentés nem meríti ki az egész fogalomkört, amely a szóalakhoz a mitikus hagyományok révén hozzákapcsolódott. Hogy a „sárkány” szó kiejtésekor a régi használat idején mi minden vonása elevenedett fel, arra felvilágosításul azok a keleti mesék szolgálnak, melyek akkoriban már kialakulva, ott megmaradtak, de nálunk is életben vannak mindmáig. Különösebb változás a hosszú idő dacára nem érte őket; kitűnik ez abból, hogy e mesék keleten és nálunk szinte a párbeszédéig megegyeznek egymással, pedig másfélezer év óta megszakadt közöttünk minden érintkezés.

Népünk főképp két olyan keleti jellegű mesetörténetet ismer, amelyek a sárkánynak az események során nagyobb szerepet juttatnak: az egyik a *Fehérlófia* címen ismert mese, másik az ú. n. *Sárkánycsalád*-típus.

A sárkányvár epizódja a *Fehérlófia* mesében.

Szövegeinkben az éjjelenként titkon kárttevő démont (aranyalmákat csen, felborogatja és megdézsmálja a szénaboglyákat, vagy paripákat köt el) a mesehős, a király legkisebb fia, tettenéri, megsebzí, mire ez visszaroohan egy mély kútnyíláson át haza az alvilágba. A vérnyomok elárulják a nyílást s a hős két bátyjával (vagy: útközben felszedett csodaerejű társakkal: fanyűvő, hegygörgető stb.) le akarnak utána bocsátkozni. A többiek a lebecsítés közben megijednek, félútról felhúzzatják magukat s csak a hős ér le a kút fenekére. Még fönt megállapodtak, hogy a fentmaradók addig várnak, míg társuk alulról megrántja a kötelet. Odalent új világ tárul a hős szeme elé: a gonosz szörnyek birodalma, az alvilág! Útnak eredve, várkastélyra talál, mely a sebesült démon egyik sárkányfiáé, aki ott egy elrabolt földi (király)leánnyal él együtt. — Innen a minket

¹⁸ Változatai összeállítva Bolte-Polivkánál (I. 528—556. ll.). — Nálunk: Gaal Gy. I. 8. sz. — Merényi Ered. népm. I. 3. sz.; u. ő. Sajóvölgyi népm. I. 5. sz. — Kriza, 6. sz. — Nyelvőr, IV. 231. — Magy. Népk. Gyűjt. IX. 58. sz.; X. 1. és 21. sz.; XIII. 8. és 11. sz. a. — A kitett királylányt sárkánytól megszabadító hős mesemotívuma egyébként sok egyéb nyugati típusba is be van ékelve.

¹⁹ Bulg. türk. Lehnwört. 114.

²⁰ Über die türk. Namen einiger Grosskatzen. Kel. Szemle, XVII. 112—16. és u. ő. Monogr. z. türk. Sprachgeschichte, 37. — Nálunk már a Schlägli Szó-jegyzékben: „sarcan”.

érdeklő részt a legépebb szövegek egyikéből bemutatom: az eredeti szöveg ilyenkor többet mond bármi méltató jellemzésnél.

„Lement Hajnal (a hős neve) a föld alá. Valahogy leért, tanált egy gyönyörű palotát. Bemegyén, ott látja a legöregebb királylányt. Azt mondja neki a lány:

„Mit keresel te itt, ahol még a madár se jár? Nem félsz, hogy megölnek? Az én uram a kilencfejű sárkány!”

Azt mondja Hajnal: „Hát mitül félnék? Én téged jöttem megszabadítani.

— Engem? No, hisz akkor majd kitanálok valamit, hogy bajod ne legyen. Ne ez a gyűrű; ha ezt ujjadon megforgatod, hát hétszeres erőd lesz.

Hajnal felhúzta a gyűrűt, osztán leült. Valami dübergett messziről. Kérdezte Hajnal: „mi a? tán az ég zeng?”

— Dehogyan az; az uram jön haza, a kilencfejű sárkány, annak a lépése tesz úgy.

Ahogy ezt kimondta a lány, nagyot zuhant kívül valami. A sárkány hajította haza száz mérföldről a buzogányát. Nem soká kellett várakozni, maga a sárkány is otthon termett.

Szitta az orrát nagyon, mintha szagolt volna valamit. „Ki van itt, asszony! idegen büzt érzek.”

— Ki volna, hát a sógorod!

— A sógorom? Jól van no; hozzál hamar kőkenyeret, fakést, oszt főzzél ólomhaluskát.

A királylány rögtön gyújtóst vágott, tüzet rakott. Amazok meg addig ettek, ami előttük volt: kőkenyeret. Mikor a haluska készen lett, bekapták egy-kettőre. Hajnal is alig törülte meg a száját, a sárkány birkózni hitta. Hajnal nem állt ellent, ment.

Csapdosták ők egymást, kit térdig, kit hónaljig, míg osztán Hajnal megharagudott. A gyűrűt se kellett megfordítani, úgy levágta a sárkányt, hogy nyakig beleszorult a földbe. Akkor kihúzta a kardját és levágta mind a kilenc fejét...

Avval ment tovább a második palotába.“

Itt a jelenet a tizenkétfejű sárkánnyal szinte szószerint ismétlődik, majd a harmadik, a tizennyolcfejűvel szintén.

(Idézet a M. Népkölt. Gyűjt., IX. köt., 1. sz. palóc meséjéből, „Este, Éjfél meg Hajnal” címmel.)

A *Fehérlófia*-típus többi magyar változata, összesen 23 szöveg,²¹ a sárkányok kiirtását lényegtelen eltérésekkel ugyanígy mondja el. A mese további kalandsorozatáról elég annyi, hogy a hős a három megszabadított leányt egymásután felhúztatja társaival a napvilágra, de amint negyedszerre reá kerülne a sor, gyanút fog, maga helyett követ tesz a kosárba; a felhúzóik irigykedvén társuk sikerére, csakugyan visszajétkézik félútról a kosarat abban a tudatban, hogy az oda-

²¹ Teljes bibliográfiája tudtommal nem lévén még közölve, itt adom az ide tartozó magyar változatokat: 1. *Pintér S.*: A népmeséről, 67. l. — 2. *Mailáth gr.*: M. regék, mondák és népmesék. 1864. „Vas Laci.” — 3. *Lázár Istv.*: Alsófehér vm. néprajza, 4. sz. — 4. *Kriza: Vadr.*: „Mirkó királyfi”. — 5. *Gaal Gy.*: M. népm. gyűjt. III. 30. sz. — 6. *Erdélyi I.*: Népd. és mond. III. 4. sz. — 7. *Istvánffy*: Palóc mesék a fonóból, 11. sz. — 8. *Arany L.*: M. népm. gy. „Fehérló fia.” — 9. *Kálmány L.*: Szeg. Népe, II. 114. l. — 10. *Kálmány*: Hagyom. II. 1. sz. — 11. M. Nyelvőr: II. 370. — 12. u. o. VII. 37. — 13. u. o. XXXVII. 367. — 14. Magy. Népkölt. Gyűjt. VI. 335. l. — 15. u. o. VI. 16. sz. — 16. u. o. VII. 8. sz. — 17. u. o. IX. 1. sz. — 18. u. o. IX. 2. sz. — 19. u. o. XIII. 1. sz. 20. u. o. XIII. 2. sz. — 21. u. o. XIII. 3. sz. — 22. u. o. XIII. 4. sz. — 23. u. o. XIII. 7. sz.

lent összezúzta magát, ott veszett. A hős lentrekedve, további kalandos győzelmeket arat s jutalmul egy óriás griffmadár hátán felkerül a föld színére, itt hűtlen társain bosszút áll s a legkisebb megszábadított királylányt feleségül veszi.

Hogy e mesetörténet folklorkincsünkben kétségtől keleti eredetű, bár maga a típus példátlan elterjedtségű az egész eurázsiai kontinensen,²² az több részletéből biztosan megállapítható. Mindenekelőtt a nálunk elmaradhatatlan „buzogány-hazadobás” motívuma csak a keletiekben van meg; a párviadalnak az a formája, hogy a küzdők öltre mennek, birokra kelnek, szintén csupán nálunk és ott ismeretes. De mindezek felül döntő körülmény, hogy hazai változataink legépebb szövegeiben egy máshol rendesen hiányzó epizód fordul elő, amely öreg vak párról szól, kikhez a hős még lent az alsó világban bevetődik, náluk szolgálatot vállal s egy útjába akadt szörnytől, akit legyőz, visszaszerzi az öregek elorzott szemét, majd utasítás szerint azokat visszahelyezve, látókká teszi őket. Ez kizáróan a keleti típushoz tartozó epizód, mert a mi 3 (tulajdonképpen 7) rendbeli szövegváltozatunkon kívül előfordul csuvas, zürjén, osztják, turkesztáni szárt és altáji tatár szövegek ugyanazon mesetípusában,²³ de sehol máshol, legkevésbé nyugati szerkezetekben. A hős neve, vagy névjelzése a típusban majd mindenütt „Medvefi”, vagy „Kandurfi” a csodás születése miatt (állattól!); „Fehérlófia”, mint a magyarban, csak a csuvas és votják népnél maradt meg. Ez is elárulja az állattól származást, de a név átalakítása lótól ellettre, pusztai lovas eredetre utal.²⁴

Ez itt tárgyalt mesetípusunk tanúsága szerint ez a sárkány, amint viselkedése mutatja, minden vonásában más, mint a nyugat-európai; nem állati szörnyeteg, hanem *emberi alak*. *Várkastélyban lakik, elrabolt földi növel él, buzogány és kard a fegyvere, a hős vele öltre megy, birkózva győzi le*. Emberi mivoltát szörnyé csak az változtatja, hogy több (6, 9, 12) feje van és óriás termetű, rettentő erejű démon.

²² Friedr. Panzer állítólag (!) a teljes anyagjegyzéket összeállította (Studien zur german. Sagengeschichte, I. Beowulf. Münch., 1910, 5—13. és 218—19. II. sz.) 221 változatban. Hogy sorozata mennyire kimerítő, kitűnik abból, hogy csak két magyar szöveget ismer a 23-ból!

²³ A fenti 21. jegyzetben közöltek közül a 13., 16. és 17. magyar szövegváltozatokban, továbbá más típusba iktatva *Kálmány*: Hagyományok, I. 7. sz.; M. Népk. Gyűjt. IX. 13. sz.; u. o. X. 28. sz. és *Hnatjuk* hazai rutén változata (tőlünk átvéve) 6. sz. — *Csuvas* szerkezet *Mészáros Gyulánál* (Csuvas, népkölt. gyűjt. II. Akad. kiad. 1912, 351—63.) „A vörösrézmedve”, 11. sz. — *Zürjén* szöveg *Wichmannál* (Mém. FOu. 8. sz. 38. évf., 34. l.) — *Osztják* változat *Patkanovnál* (Die Irtysch-Ostjaken, II. 118. l.) — *Turkesztáni szárt* mese: *N. P. Osztroumov* gyűjt. (Szkaszki szártov. Taskent, 1906, 7. sz. „Dzsulek Batür.” 83—116. II.). — *Altáji tatár* hősének Taktábái Märgän vitézről *Radloffnál* (Proben der Volkslitt. d. türk. stämme Südsibiriens. I. 34.) — E mesemotívum etnológiai magyarázatához l. *I. Eisenstädter*: Elementargedanke u. Übertragungstheorie. Stuttg., 1912, 135—149. II. „Die Sagen vom Augendiebstahl.” — Régebbi érdekes fejtegetés *Grimm Vilmostól*: „Die Sage vom Polyphem.” Schr. d. Berl. Akad. d. Wissensch. 1857.

²⁴ Idézett példánkban más a hős neve, mert a mese eltérő bekezdéssel indul, de itt is csodás módon születik. Anyjuknak hármas ikrei születnek; egyik este, másik éjfélkor, harmadik, a hős, hajnalban jön világra.

Másik mesetípusunk, amely a sárkányképzetet ugyanilyennek mutatja, de róla több egyéni vonást őrzött meg, a *Sárkánycsalád* névvel jelzett mesetörténet. Erről más összefüggésben már behatóbban szóltam (I. Ethnogr. 1928. évf. 8—10. ll.); itt tartalmát és más irányú kapcsolatait mellőzve, a sárkányokkal foglalkozó részből mutatok be néhány szemelvényt. Magyar szövegeink közül háromból idézem ugyanazt a részt, mert az ismétléseken kívül egymást kiegészítik:

A híd-epizód a *Sárkánycsalád*-típusban.

I. („Kis Miklós“ c. *palóc* meséből I. Pintér Sándor: A *palócokról*. Bp. 1880. 36. l.-tól.)

„Így ment, mendegélt a három egytestvér hat nap, hat éjjel. Egyszer elérnek a rézhídhöz. Egyszeribe megállítja itt Kis Miklós testvéreit; azt mondja nekik: „No, édes bátyáim, itt megálljunk, meg is pihenjünk egy kicsit.“ Ugy is tettek; leszálltak lovaikról, kipányválták a gyepré, a két öregebbik testvér leheveredett pihenni, de nem ám Kis Miklós. Hanem azt mondja nekik: „No, édes bátyáim, tik csak pihenjetek, de azért ébren legyetek, vigyázzatok a lovákra, míg én egy kicsit bemék a híd alá, mert nagy baj fenyeget bennünket.“

Kis Miklós be is ment a híd alá; annak egyik pallóját kisujjával kimozdította helyiből. Hát erre kerekedik ám nagy zúgás a rézhíd túlnansó oldalán lévő erdőből; reszkedett annak minden fája, mert sebes vágatva jött azon keresztül a hatfejű sárkány, rézszőrű paripáján. De ahogy a hídon át akar menni, hát csak megbotlik a lova lába.²⁵

„Hopsza, édes lovam, mondja a sárkány, mi oka lehet annak, hogy én már hat esztendeje, amióta keresztüljárok ezen a hídon rajtad, mégis soha meg nem botlottál, most meg botlasz; tán biz Kis Miklós van utamba?“ Fölfelel erre Kis Miklós a híd alól: „itt vagyok, itt sárkány.“ „No, ha itt vagy, gyere ki, megbirkózunk egymással.“

Kis Miklós ki is jött a híd alól, aztán nagy tusakodás támadt köztük; de biz a mi Miklósunk egy csapással mind a hat fejét levágta a sárkánynak, úgyhogy nyomba megholt...“ stb.

(Megismétlődik az ezüsthídon a tizenkétfejű s az aranyhídon a huszonegyfejű sárkánnyal.)

II. (Hétfalusi *csángó* meséből I. Horger: M. Népkölt. Gyűjt., X. köt., 408. l. Címe a hős neve: Szépmező szárnya.)

„Avval elindultak, mentek három éjjel és három nap. A harmadik nap estéjén elértek egy hidat. A hídon mikor menni akartak keresztül, Szépmező szárnyának a lova megbottlott.²⁶ „Halljátok, mondja a bátyjainak, tovább nem megyünk.“ S leszállottak, tüzet csináltak és lefeküdtek. Tíz órakor Szépmező szárnya felébredt és kiment a hídra sétálni. A hétfejű sárkány, melyik a csillagokat hordozta, a híd alatt nyergelte a lovát. Felült a nyeregbe, alig ment néhányat, megbottlott a lova.

— Hi, kutya igya a véredet! Vajj talán a Szépmező szárnya szagát érzed?

— Vajj érzed, vajj nem, de itt vagyok! — rikójtotta a legény a hídról. Avval feljött a sárkány és kérdezte: „Hogy küzdjünk, karddalé, vagy

²⁵ A ló megbotlása minden lovasnépnél rossz ómen; komoly veszedelmet, vagy halált jelent lovasára.

²⁶ A mesélő nyilvánvalóan összezavarta a motívumokat, de később visszazökken a helyes mederbe.

küzdéssel?“ — Azt mondja Szépmező szárnya: „Derékből, mert szerencsésebb!“

Küzdeni kezdtek. Bévűtötte a legényt térdig a földbe. Erre ez kiszökött, bevűtötte a sárkányt egész nyakig. Avval levágta a hét fejét s a lovát odavezette a tűzhöz.“

(Itt is ismétlés kilencfejűvel, aki a lovára kötve az elrablott holdat hozza, majd a tizenkétfejűvel, ennél a nap van lóva nyergére akasztva.)

III. (Az *Ólombarát* c. meséből l. *Merényi László*: Sajóvölgyi népmesék. Bp., 1862, 7. l.-tól.)

„Mikor (a három testvér) az ezüsthídhöz értek, azt mondja a legkisebbik (Kis Miklós) a két bátyjának: „Édes testvéreim, menjünk mi csak a híd alá, mert mindjárt itt lesz a holdas paripa, ezen pedig a tizenkétfejű sárkány, kinek nyeregkápáján fityeg a fényes hold.“

Itt a két testvér alig bújik el az ezüsthíd alá, már akkor a hídon volt a holdas paripa, rajta a tizenkétfejű sárkány. A paripa megbotlott az ezüsthídon.

— Hej, holló vájja szemedet, kutya egye húsodat; erdőről-erdőre jártam rajtad, hegyről-hegyre ugrattalak, soha meg nem botlottál, most az egyenes úton is megbotlasz?... Hej, világéletemben mindig hallottam Kis Miklós hírét, ha most itt volna, szeretnék összetűzni vele.

Erre a szóra a mi Kis Miklósunk kiugrat a híd alól és összetűz a sárkánnyal. Sokáig viaskodtak egymással. Miklós csak a rozsdás kardjának szolt: „Vágjad édes kardocskám“ s azonnal három fejét vágta le a sárkánynak, s így sorba, míg mind a tizenkét fejét le nem kaszabolta.

(Ugyancsak az aranyhídon a huszonnégyfejű sárkánnyal, harmadik ismétlés hiányzik. Miklós a huszonnégyfejűvel nem bír, levágott fejei mindig kinőnek; kitűnik, hogy egyforma erősek, erre a sárkány megszólal:)

— Hallod-e, te, Kis Miklós; már látom, hogy semmire se mehetek veled; tegyünk hát próbát. Válj te kék lánggá, én pedig piros lánggá s amelyikünk el tudja nyomni a másikat, azé leszen a paripa és kápáján a tündöklő nap.

Úgy is lett. Miklós kék lánggá vált, a sárkány piros lánggá. Küzködik egymással a két láng, de egyik sem bírja elnyomni a másikat; de szerencsére a másik két testvér észbe kapott, a piros lángba kénkövet vetett s így a kék láng mégis elnyomta a pirosat s a huszonnégyfejű sárkány is elpusztult.“

Ezt, a részleteiben úgy, mint egészében fölötte érdekes mitikus mondatörténetet — mert inkább nevezhető ennek, mint népmesének — nyugaton egyáltalán nem ismerik; csak tőlünk keletre, a külföldi ázsiai török törzsek s a hatásuk alá került szomszédos népek tudnak róla. S álljon itt annak bizonyosságául, hogy mennyire hűen megtartotta népünk az eredeti hagyományt, rövid idézetekben néhány távolkeleti szövegnek az a része, melyet előbb magyar elmondásban láttunk. Megjegyzendő, hogy nemcsak az idézett motívum, hanem a történet teljes típusa egyaránt legközelebbi rokona a mienknek.

IV. (Déli *vogul* meséből, l. Munkácsi Bernát gyűjteménye, IV. köt., 352. l.)

A három fitestvér útrakel; vízparton kis házra találnak, a vizen híd vezet át. Éjjel örködni kell, a legifjabb három éjen át bátyjai helyett is virraszt. — Itt is, mint más innen való szövegekben, az elmondó primitív közléképessége szembeötlő.

„Háromfejű sárkány (äsrail) jön a hídon lóháton. A ló a hídon megbotlik, térdre esik. A háromfejű sárkány kérde lovától: „Miért estél térdre én jó lovam? Magadra sejtesszé halált, vagy pedig én rám? Ezen a vidéken nincs senki, aki bennünket megölhessen.“ A kandúr fia szolt: „Hogyne volna, ki téged megöljön? Gyere velem összefogózkodni!“ (birkózni). — Rézszerűn „erősen viaskodnak“, hős sárkány három fejét keresztülvágta s bedobta a vízbe. — Ez később, 2. és 3. éjjel ismétlődik, mindig erősebb sárkánnyal.

V. Egy turkesztáni szárt mesében (Ostroumov gyűjteményéből: „Szkaszki Szartovi“, Taškentben jelent meg 1906-ban). Címe s egyszersmind a mesehős neve: *Dzsulek Batür*. Ez bátyjaival útnak ered a sárkány (itt: dív) tündérkastélya felé. Vizen kell átmenniök, ennek partján tanyát ütnek.

Id. — „Dzsulek Batür éjjel elrejtőzött a híd alatt. Porfelhőben jött a szörny nyargalva. De a híd előtt lova megállt, nem akart átmenni. „Talán Dzsulek Batürt szimatolod, hogy nem akarsz keresztülmenni?“ kérde a Dív. Előugrott dühösen Dzsulek Batür; amiért a szörny olyan foghegyről szólt róla: „Mi? Talán az apád rabszolgája Dzsulek? Mit akarsz? Lövöldözni (t. i. nyíllal egymásra), vagy birkózni?“ — „Lövöldözzön az apád, én birkózni akarok.“ Leugrott lováról és összementek (átfogták egymást). Dzsulek Batür fölemelte a dívet és úgy vágta földhöz, hogy levághatta fejét.“ — Második éjjelről a leírás bővebb. „Szél kerekedett, hó hullott és utána vihar kezdett dühöngeni, jéghideg lett. A híd előtt a dív kutyái nem akartak átmenni, megálltak. „Hej“, szitkozódott a dív, „mért nem akartok a hídra menni? Talán Dzsuleket szimatoljátok?“ — Harmadik éjjel a híd alá rejtőzés után: „a levegő felmelegedett, a föld izzóvá vált, a világ meggyulladt...“ Itt sem bírnak egymással; a hősön az erősítő ital segít.

VI. *Csuvas* mese: „A kanca fia.“ (Mészáros Gy.: *Csuvas népköltés*. Akad. kiadv., 1912, 340—50., 9. sz.)

„A kanca fia kiment a híd mellé és járkál. Jön egy háromfejű kigyó három lóval. A kigyó lova megbotlott. „Miért botlasz meg, ló?“ mondja. — Miért ne botlanék meg, minket megölni jöttek! — mondja a ló. — Nálunknál erősebb van-e? — mondja. — Lesz ám, hogy minket megöljön! — mondja. — Verekedni fogunk hát! — mondja. — A kanca fia kiszól: „Üss meg hát engem!“ stb.

VII. *Tjümeni tatár* mese az Altájból. (Radloff: *Proben...* IV. 1872, 397—405. ll., 6. sz.) „Timirgándik.“

Lóörzés közben a két idősebb fivér elalszik s ezalatt lopják lovaikat. Legkisebb ébren maradva, látja, hogy az óriás Jilbigän (szörnyalak) köti el a lovakat. Apa három fiát utána küldi. Este rézhídnál meghálnak. A kis hős éjjel a híd alá bújik. Ménes vágat a hídon át, utánuk a háromfejű Jilbigän. „A lova nem akart a hídon átmenni, Jilbigän leszáll, lovát elveri:

Lovam, miért nem mégy?
Timirgándik még meg sem született,
és ha is, még nem vetődött erre!

Timirgándik elúgrik a híd alól:

Hogy ne félne a te lovad?
Timirgándik megszületett,
El is jött, itt áll előtted.
Hogy akarsz küzdeni? nyíllal vagy birkózással?

Jilbigän mondja: „Háromszor akarok veled birkózni...“, végül is a hős legyőzi háromfejű ellenfelét.

Másnap tovább mennek, estére ezüsthídhöz érnek, itt hatfejű Jilbägännel a jelenet ugyanaz; harmadik éjjel aranyhídnál kilencfejű Jilbägännel küzd meg sikerrel, stb.

VIII. Teljesen hasonló az epizód egy *kaukázusi avar* mesében. (A. Schiefner: Awarische Texte. Mém. de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Petersb. Série VII. Tome XIX. No. 6. 1873, 4. sz. a.) „A fekete Nart.”

Itt a sárkánykigyó hőssel birkózva, ez őt térdig bevágja a földbe. Amaz ellenfelét kötésig, ez viszont amaszt nyakig, stb. (egészen a magyar szöveg szerint).

IX. *Osztják* mese: „A réz(kés)hüvelyes tyiberlosz.” (Pápay József: *Osztják szövegek*. Ny. K. (1907, 52—79.) A sárkányok neve: Erdei manók.

X. *Zürjén* szöveg. (Fokos Dávid: *Zürjén szövegek*. V. közl. Ny. K. XLV. 1920, 404—420., 2. sz.)

XI. *Sortatár* mese. (Radloff: *Proben*, IV. 8. sz., 72—80. II.) A hétfejű sárkány neve itt is Jilbägän.

XII. *Kaukázusi örmény* mese. („Le petit Mirza et le démon Gor-gotchan.” *Revue des Trad. pop.* XIX. 1904, 337 +.)

Érdekes a néhány orosz változat is. Cernigovból, Orenburgból, Saratovból, Ekaterinoszláv és Rjazánból valók (keletről, tehát török törzsek közelében). Ezek már romlottabb formát mutatnak, nyilván az átvétel alkalmával esett ki néhány vonás belőlük s — helyettesítették a maguk hagyományai szerint.

A *Jilbägän* nevű démon az ázsiai turk törzsek állandó szörnyalakja, amely Radloff nagy gyűjteményének számos hősenekében szerepel, ahol további vonásai is felmerülnek. Emberóriás ijesztő ábrázattal. Rengeteg szájával mindent felfal. Áldozatát egyszerre lenyeli s ha hősi ellenfele legyőzi és hasát felmetszi, az elnyelték mind élve kerülnek ki belőle. Ugyanez a tulajdonsága a Gesser khán mongol eposzban is.

További szembetűnő jellemvonása az a túlvilági képesség, hogy tetszése szerint át tud változni bármilyen élő alakká; legtöbbször állatalakot ölt, majd egyszerű tárggyá lesz.

Magyar mesei szemelvényeinkben főntebb előfordult, hogy az egymással nem bíró két küzdőfél a sárkány tanácsára átváltozik farkerékké és vaskerékké, majd kék lánggá és vörös lánggá s ily alakban mérkőznek tovább... Ugyanezt emlegetik mondatörténeteink két-két szembekerülő táltosról is; hogy mily céllal, miért épp ezeké alakulnak át, jelentését, titkos értelmét eddig nem sikerült megfejtenünk! Kétségtelen azonban, hogy a motívum beletartozik abba a hagyománycsoportba, amely keleten a legbizarrabb példákat érlelte ki. A lebed-tatárok hősenekében, a majd 1000 soros *Tektebei Mer-genben* pl. (Radloff: *Proben*... I. 31—59. II.) a hős földöntúli képességeit akarva igazolni a khánlány előtt, kinek szerelmét óhajtja megnyerni, egymásután ölti fel az oroszán, farkas, róka, héja, nyúl, kakas, stb. alakját. Jövendőbelijét is átvarázsolja szürke galambbá. Az abakán-tatárok 4000 soros énekében (Radloff: *Proben*... II. 385—409. II.) az „Altyn Kus” eposzban egy csecsemőt kell megmenteni az általános pusztulástól, hogy legyen, aki később bosszút áll az ádáz ellenfélen; az utolsó életben maradt cseléd fohászkodására az égből két aranyhattyú száll alá, ezek földet érve, csikókká változnak; az egyiket a győztes khán nyila éri, erre aranylevelű jávorfává alakul át és odvában őrzi a csecsemőt... stb.

Erről a *Jilbegän* nevű mondai alakról, amely a mi idézett két keleti mesénkben is kétségkívül ott lappang a *sárkány* elnevezés alatt, két sajátos jellemző vonást emeltünk ki: alakváltoztatóképeségét és mindent felfaló természetét. Mindkettő mélyen benn gyökerezik az ázsiai nomád törökség hitvilágában s eredetéről, bár ez alkalommal nem akarunk problémájába mélyebben belemerülni, egyet-mást röviden érinteni nem lesz fölösleges.

Az alakváltoztatások e szembeszökő gazdagsága kétségkívül valami mitikus háttérből fakad. Az, hogy vajjon eredetinek tekintsük-e, vagy jövevényátvételt lássunk benne, más kérdés. Nem tagadható u. i., hogy ilyen átvedlések, alakcserék sűrűn jelentkeznek más hol is; kutatásunk helyszínéhez legközelebb *Indiában*, ahol a lélekvándorlás és Buddha avatarai (újjászületései) nem egyebek, mint fejlettebb és rendszerbe foglalt módosulásai az alakváltoztatásnak. Az esetben, ha a jelzett középázsiai hagyománymotívum innen valónak, délről felszivárgottnak bizonyulna, az átvételt igen korai időkre kellene tennünk, mert a török hagyomány alakcseréi sokkal primitívebbek, naivabbak a hindukénál; a kölcsönzés tehát csak akkor mehetett végbe, mikor még az utóbbiak is fejletlen, kezdetleges fokon állottak. A mentalitásba ily mélyen belegyökerezett elemeknek átvételéhez ezen kívül egyéb is kell: hosszas és szoros ethnikus érintkezés a két népegség között. Utóbbi esetről pedig sem a történelem nem tud, sem a földrajzi helyzet nem teszi valószínűvé. A két népet egymástól a legnagyobb természeti akadályok választják el. Köztük terülnek el a Gobi-sivatag és Tibet óriási, kietlen pusztaságai; közbül járhatatlan hegyláncok lépcsőzetes sorával, le a Himalajáig. Nyugati oldalról, Turkesztán felől sem lehetett az érintkezés gyakori. A huzamos egymás mellett élést meg éppen kizárja a keleti hegyláncoknak itt egy csomóba összefutó zürzavarja; a Hindu Kush, a Pamir és a Thiensán az átkelés legnagyobb nehézségeit gördíti az érintkezést keresők elé. Hogy a helyzet valamikor kedvezőbb volt, miként a Stein Aurél, Svedin Hen és Lecoq feltárta homokba temetett városok és kolostorok mutatják, az lényegében nem változtat a dolgon. Ezek a telephelyek mindenütt a hegyláncok lábánál, az ősi karavánutak mentén létesültek és gondosan elkerülték a már akkor is sivatag fensíkokat. Az akadályok nagyrésze tehát már kezdetől fogva áthághatatlannak bizonyult. Egyes tárgyi cserepéldások, kereskedő-árúk megléte itt és amott nem elég arra, hogy egy nép gondolatvilágában gyökeres változásokat okozzon. Az átvétel különben is annál kevésbé valószínű, mert az élőlények alakcseréjének hiedelme a pusztai népelem mentalitásába jobban beleillik, mint a keletindiai félsziget természeti viszonyai közé.

Honnan magyarázzuk most már, ha nem átvétel, hanem a helyszínen kisarjadt elgondolás, a képzeleti szörnynek, a *Jilbegän*nek, ezt az alakváltoztató természetét? Van-e mód rá, hogy a helyi természeti viszonyokból ezt a mitikus jellemvonást megérthessük?

Ázsia pusztai életviszonyai sajátoszerű természetszemléletet érlelnek ki az ott lakókban. A végtelen síkság a figyelő előtt mozdulatlan, egyhangú látvány; élet, mozgás, változatosság, ami a nézőt lekötne, nincs rajta. Ami figyelemébresztő a képen akad, az fönn

az égen, a felhők örök járása, a nap és hold lassú helyváltoztatása. E kozmikus jelenségek valóban sűrűn szerepelnek hitvilágukban. Egy régebbi mithológus iskola ezt már észrevette, de beleesett a nagy tévedésbe, hogy a természet *rendes* változásait vette az összes őshiedelmek alapjának s a mítikus mondákat e váltakozások magyarázataiul törekedett feltüntetni. Az esthajnal és a virradat, a tél és nyár s egyéb periódikus jelenségek szimbólumait látták a hagyományokban. A primitív embert pedig a megszokott látvány nem izgatja, vele nem foglalkozik. Annál inkább a váratlan rendellenességekkel. A tomboló vihar, égzengés, hirtelen időváltozások élénken foglalkoztatják s azokba beleolvasó hajlama, anthropomorph gondolkodása szellemek, túlvilági lények megnyilatkozását magyarázza bele.

Az alakváltoztatás gondolatkörét, úgy sejtjük, a felhők folyamatos formamódosulásai ébreszthették benne. Ezeket figyeli nappal, sőt állatorzás közben éjjel is. Úgy tudja, hogy ami mozog, az él; a felhő élőlény; ami élőlény, az vagy állat, vagy ember, vagy ezeknek valami túlvilági, magasabb rendű megtestesülése. S amint a felhő ott fenn az ő látó szeme előtt vesz fel különféle alakot, torzat, rémítőt, vagy nyugalmasat, úgy más szellemlény is képes erre, sőt babonás hitében az állat is, az ember is. E vélekedésében a samánok trance-a is megerősíti.

Ugyanebbe a gondolatrendszerbe tartozik az a tapasztalata, hogyha vészes felhő borítja el az eget, az elrabolja a napot, a holdat, csillagokat, mint főntebb a Sárkány-család mese elején láttuk. A nap és hold, a középázsiai felfogás szerint, világító testek, lámpászerű tárgyak, amiket az Istenatya fiai visznek magukkal, mikor fenn az égbolton a világot járják. Radloffnál a szor-tatár énekes többször említi a napot vivő ifjút, kinek anyjához a hős világvándorlása közben betér (Proben IV. 375. s köv. ll.) Gesser khán túlvilági szolgáltnak megparancsolja: „Van egy arany pányva, amivel a napot meg lehet fogni, — van egy ezüst pányva, amivel a holdat meg lehet fogni, ezeket hozzátok ide nekem”. (98. o.)

Utazók leírásából ismerjük az ázsiai szörnyű szélvihart. Belőlük élénk képet nyerünk annak féktelen tombolásáról. Az ilyen fergeteges időnek megfélemlítő voltát senki nem érzi jobban, mint a puszták nomád lakója. Amint közeledtekor a féleget, le a szemhatárig feketének látja s az ítéletidő kavargó porfellegben, földet söpörve rázúdul, érzi a szél erejét, mely jurtát és embert feldönt, hallja vijjogását, a ropogó égzengést, mindez egy hatalmas gonosz rém tombolásának benyomását teszi rá. Ez a mindent elnyelő Jil-begän, az alvilág óriása, amely pusztít és égen-földön rabolni törekszik. Szükségkép egy felmagasított és rémlátó szemmel szörnyyé torzított emberformájú szellem képe alakul így ki a tapasztalatok nyomán. Hogy ez megnyergeli a felhőt, vagy benne nyargal s az elragadott napot, holdat, csillagokat lova nyerge mellé pányvára akasztja, szintén csak a pusztai lovas elgondolása lehet. Ilyennek mutatkozik, mint láttuk, keleti meséinkben is.

Mindent egybevéve, részletkutatásunk eredménye gyanánt azt az egyet megállapíthatjuk, hogy keleti eredetű meséink sárkányalakja *különbözik* a nyugati sárkányképzettől. Beletartozik ősi hitvilágunkba, mint az alvilág egyik démoni képviselője. Lényegében emberi lény, aki otthon ilyenül él; gonosz, falánk, romboló természetű, de nem tipikusan állatforma, csak azzá változhatik, amint átalakulhat tetszésszerint bármi más alakká is.

Végül, minthogy minden jel reá vall, talán annak általános kimondását is megkockáztathatnók, hogy amaz, a nyugati sárkány *indogermán* elgondolás szüleménve, a mienk az *ural-altái*, különösen az ázsiai nomád-lélek megnyilvánulása.

*

(*Deutscher Auszug.*) Dieses, in der Phantasievorstellung der Menschen entstandene Schreckwesen ist bei den Völkern Eurasiens ausnahmslos bekannt. Die einzelnen Glieder der Drachenfigur sind, wie bei allen Phantasiegebilden, aus der realen Erfahrung geschöpft. Naturforscher (besonders Palaeonthologen) behaupten die Entstehung anders erklären zu können. Es soll ein Erinnerungsbild der urweltlichen Riesensauriern (Pterodaktylen, Ichthiosauriern etc.), deren Ähnlichkeit mit unserem Drachen nicht zu verkennen ist, in der Mentalität des Menschen der Urzeit eingepägt und seit damals bewahrt worden. Die Ethnologie hat gewichtige Gründe diesen Erklärungsversuch ablehnen zu müssen. Die bekannten Höhlenbilder der Steinzeit haben nirgends eine ähnliche Figur in ihren Darstellungen; ebenso weisen die Tanzmasken der Naturvölker nirgends analoge Typen auf, obwohl sie überall böse Geister (ebenfalls Bilder der Phantasie) darstellen. Es kann demnach festgestellt werden, dass das Drachenbild einer viel späteren Zeit entstammen muss; vielleicht tritt es erst in der historischen Epoche der Menschheit auf. Die Ähnlichkeit mit den Riesensauriern wird daraus herzuleiten sein, dass man allerorts fossile Gebeine dieser Urtiere fand, woras dann in späterer Zeit die Drachenfigur konstruiert wurde. Die anfangs ziemlich heterogäne Varianten (babytonisch, biblisch, altgriechisch) verschmolzen mit der Zeit durch die regere Kommunikation zu einem möglichst einheitlichen *Typus*, den man, um ihn von dem Chinesischen zu unterscheiden, den westlichen: *europäischen* nennen könnte.

Das ungarische Volk kennt eben dieselbe Tiergestalt in seinen Lokalsagen und internationalen Märchen. Das Eigentümliche und ethnologisch Interessante ist aber, dass *neben* dieser Figur, mit derselben Benennung (*sárkány* = aus dem wolgalbulgarischen *šarakan*, spätestens vom VIII. Jahrh.) kommt in einzelnen ung. Märchen orientalischen Ursprungs eine grundverschiedene Gestalt vor: eine förmlich menschliche Erscheinung, ein reitender Kämpfer mit Waffen, hat in seiner Heimat in der Unterwelt Schloss und Familie; kommt als mehrköpfiger, böser Riese auf die Oberfläche, reitet im Sturmwind übers Land, will alles verschlingen, raubt Sonne, Mond und Sterne vom Firmament, die dann durch den Märchenhelden von ihm entrissen werden. Die diesbezüglichen ungar. Märchenfassungen entsprechen textlich genau dem mittelasiatischen *Jelbügän*-Märchen (Radloff-Proben. IV. 397. Schiefner: Awarisch, Nr. 4. etc.), welches wir noch vor der Landesnahme (Ende des IX. Jahrh.) von türkischen Nomaden übernommen haben mussten und bis heute erhalten haben. Diese Schreckgestalt hat sich auch im Aberglauben des Volkes festgesetzt: im Sturmwind und Hagelwetter sieht man ihn herbrausen; man schießt in die Gewitterwolken, oder schmeißt Beil und Axt in sie hinauf, um den reitenden Drachen zu verscheuchen. — Beide Erscheinungsformen stehen isoliert, vermengen sich nicht trotz dem gemeinsamen Namen, welcher im Anfang wahrscheinlich bloß dem asiatischen galt und erst später auch auf den europäischen übergieng.

Solymossy Sándor.

NÉPZENEI GYŰJTÉS A MOLDVAI CSÁNGÓK KÖZÖTT.*

Gazdag erdélyi népzenei gyűjteményünk fontos és szerves kiegészítője a határon túli csángó-magyar anyag. Ebből eddig csak a szlavóniai magyarok és a bukovinai csángók népzenejét ismertük. Előbbiekét *Garay Ákos*, utóbbiakét *Kodály Zoltán* gyűjtötte össze, a háború előtt köztük járván. A moldvai csángók költészetét ugyan a velük foglalkozó kutatók alaposan gyűjtögették, zenéjükéről azonban eddigelé nem voltak kimerítő és pontos értesüléseink, bár legutóbb *Domokos Péter Pál* csíksomlyói tanár népdalaikat is tanulmányozta; azonban első gyűjtését sajnos fonográf nélkül végezte, második útjának anyagát pedig, nem lévén még publikálva, nem ismerjük.

A Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Néprajzi Múzeum és a bucaresti Román Zeneszerzők Egyesületének áldozatkészsége tette lehetővé, hogy 1930 nyarán bejárhattam a moldvai csángó-magyar telepek egy részét, felgyűjtve a Szeret mellett fekvő falvak, úgymint Klézse, Somoska, Forrófalva, Nagypatak, Bogdánfalva, Kalugerpataka, Trunk és Chetresz gazdag népzenejét.

A moldvai csángó-magyar telepeket két nagy területre szokás felosztani: az *északira*, amely Román város környékén, meg a *délire*, amely a Szeret völgyében Bákó körül és a Kárpátokhoz közelebb, a Tatros folyó mellett terül el.

Az északi falvak közül legnépesebb ősi fészkek, Szabófalvát kerestem fel. Itt ügylátszik, népzenejük a környező románság hatása folytán már teljesen eloláhosodott. Többnap kutatásom dacára sem találtam olyan nyomot, amelyből magyar anyag létezésére következtethettem volna.¹ Mivel pedig céлом most kizárólag a tiszta magyar dallamok felgyűjtése volt, kihagyva a többi kisebb északi falut, melyek értesüléseim szerint már Szabófalvánál is jobban elrománosodtak, egyenesen a déli telepek felé vettem utamat. E falvakban, melyeknek csángósága jobban ellenállt az idegen befolyásnak és máig is tisztán megtartotta magyarságát, gazdag és értékes anyagot talál a gyűjtő, amely nagyjából két csoportra osztható: a magyar anyagra, meg az idegen, főleg román dallamokra.

Az első csoport nagyon változatos képet mutat. Megtaláljuk benne a magyarországi, elsősorban a székelyföldi gyűjtésekből ismert régi magyar stílus majd minden típusát, kezdve az ősi parlando rubato melódiáktól a táncnóták sok fajtáján keresztül egész a gyermekdalok egyszerű, durkvintes melódiáiig. A dallamok részben ismert erdélyi melódiák variánsai, részben újak. Egész népzenejük feltűnően régies. Az ősi, gazdagon cifrázó, rubato előadási mód teljes virágzásában él. Nemcsak az öregek, hanem a fiatal leánynemzedék is tudja. Sőt ezek az előadásmód régiségének olyan ősi fokát őrizték meg, amely *Bartók Béla* megállapítása szerint, már csak az „oláhoknak hasonlóan gazdag cifrázatú parlando rubato dallamaiban” észlelhető, ahol az „ösrítmus-séma modifikálása és az ornamensek annyira állandóak, hogy például több személy egyszerre történő előadásában is szinte hajszálnyi pontossággal egyezik ritmus és ornamentika versszakról vers-

* A Magyar Néprajzi Társaság 1931. január 28-ai ülésén tartott beszámoló!

¹ Már néhány töredékvershez, melyeket *Rubinyi Mózes Szabófalváról* közöl, a *Magyar Nyelvőr* 1901. évf. 234. lapján, ezt a jegyzetet fűzi: „Itt már a nótáik is oláhok; e töredékekre is csak homályosan emlékeztek s a legtöbbjét maguk sem értették már.”

² *Bartók Béla*: A magyar népdal XVI. 1.

szakra.⁴² Ugyanezt figyelhettem meg köztük is, amikor több fiatal, 17–18 éves leány énekelt egyszerre, egyformán cifrázva egy-egy rubato-melódiát.

Az ősi, parlando rubato stílusú melódiáknak két fajtáját találjuk. Egyik a pentatonhangsorban felépült alak, a másik régi egyházi hangnemekben, leginkább dór, frig, meg eol skálában mozog. A székelyföldi gyűjtésekből ismerjük ugyan ez utóbbi típust is, de itt feltűnő nagy számban hallani az öregektől. Lehet, hogy ezek a régi magyar népzene stílusnak a pentatonika mellett egy olyan rétegét őrizték meg, amely egész új oldalról világít rá a magyar népdalkincs gazdagságára. Jellemző valamelyik dallam-soruknak, így gyakran éppen a másodiknak 2-es zárata, sőt ilyen teljesen szokatlan sorvégződéseket is találunk egy dallamban: ² ² ¹.

Egy másik, a székelyeknél szintén előforduló dialektusbeli sajáttság, amely főleg a pentaton dallamokban jelentkezik, a melódiavonalnak a 2-ik vagy a 3-ik sorban, a tonika alá f-re való lehajlása. Így igen gyakran az eredeti p3-as főcezura is VII-re tolódik és pedig vagy úgy, hogy az f-et új szótagra éneklik, vagy a szótagot átkötve, egyszerű lehajlással érik el.

Külön csoportot alkotnak a háromsorosak. Aránylag elég sok van belőlük, ami annál érdekesebb, mert *Bartók* megállapítja róluk, hogy a magyar anyagban idegen, cseh, tót eredetűek. Az átvételnek tehát nagyon régen kellett történnie, hogy később — talán a székely kivándorlók útján — ilyen általánossá vált náluk. Legtöbb az ABC szerkezetű, refrénes, tempo giusto dallam.

Ilyen idegen eredetű régi átvétel még néhány kolomejka ritmusú melódia, a magyar anyagból ismert, kibővített AABB szerkezettel. Közülük azonban kettőnél az eredeti kétsoros formát találjuk.

Szinte kézenfekvő a gondolat, hogy ahol a régi magyar stílus még ilyen elevenen él és ennyire betölti egész népzénjüket, az új stílus nem verhetett mélyebben gyökeret. Nem is nagyon hallani ilyen nótát és ha akad is egy-egy, az nem integráns része zenéjüknek, mert mindig szorosan egy-egy személyhez van kötve. Így a forrófalvi legényektől vettem fel néhányat, akik a katonaságban együtt szolgálván a székely fiúkkal, tőlük tanulták. Azok a férfiak is tudnak egy-egy katonanótát, akik a háborúban nálunk jártak, vagy magyar foglyokkal érintkeztek; de érdekes, hogy az asszonyok, leányok, népszokásaik konzervatív megőrzői, ezeket nem vették át és szigorúan megmaradtak a maguk egységes, ősi stílusánál, szinte azt mondhatni, immunisak az új stílussal szemben.

A második csoportba sorozhatjuk azt a néhány melódiát, amelyeken idegen, így elsősorban román hatás mutatkozik, meg egypár oláh dallamot, „doinát”. Utóbbiak száma igen kevés, egész utamon csak egy olyan énekesem volt, aki tudott néhányat. A romános melódiákat, amelyekben az idegen hatást legtöbbször a 3-ik és 4-ik fok közötti bővített másod árulja el, hol csak magyar, hol magyar és román szöveggel egyaránt éneklik.

Hangszeres zenéjük úgylátszik már nincs. Nagyritkán akad egy-egy furulyás ember, de nem sokat ér a készsége. Pedig még *Petrás Jánosnak*, Klézse egykori kiváló papjának 1843-ból való kiadatlan kéziratos gyűjtésében ezt a jegyzetet olvashatjuk: „Söltű-nek neveztetik a furulya, mi ritka legénykének nincs. Ennek hangja hasíttya át az erdőt-mezőt, hol a legények járnak, nem épen érdektelen hang az aratás, vagy más mezei munkával foglalkozó leányoknak.” Ma már csak az oláh pásztoroktól, „csobán”-októl hallunk néha furulyaszót. A fiatalság vasárnapi táncához is oláh cigány muzsikások szolgáltatják a zenét, amire vígan járják a „hórá”-t, ami ugyanaz akkor is, habár mint Klézsen például „csárdás” is a neve.

Az I. és II. szám alatt bemutatott két régi stílusú, parlando rubato, pentaton dallam egymásnak változata. Székely giusto variánsát is ismerjük

Szárhegyről, Kodály gyűjtésében.³ A csángóknál nagyon ismert dallam, sokféle szöveggel hallani, de csak rubato előadásban. Dallamszerkezetük a magyar népzeneire annyira jellemző kvintelő típus, ahol a 3-ik és 4-ik dallamsor az 1-eső 2-iknek kvinttel lejjebb való megismétlése. Ebben a két dallamban talán evvel magyarázhatjuk a fentebb említett jellemző sorvégződést, $\flat 3$ —VII-re való lehajlást is, ami oly gyakori jelenség zenéjükben. Eszerint az első dallamban, az 1-eső sor végén levő f—c kvart lépés, a dallam második felében az ötöddel mélyebben való ismétléskor b—f lesz. Lehet, hogy később a 3-ik sorzárlat b—f kvart lépése befolyásolta a második dallam 2-ik sorának eredeti $\flat 3$ -as főcezuráját is úgy, hogy az énekes itt is lehajlott az f-re. Egy további jobban általánosítható feltevés volna még a székely népi énekeztékával összefüggésbe hozni ezt a jelenséget. Az erdélyi melódiákban gyakran megfigyelhetjük, hogy a sorzáró hang után, ahhoz még egy vagy több hangból álló melizma kapcsolódik, vagy az énekes egyszerűen lecsúszik a főhangról. Mivel pedig a VII a pentatonikában bizonyos esetekben ugyanolyan értékű lehet, mint a $\flat 3$, talán nem véletlen, hogy a b-ről mint sorzárlatról, éppen az f-re történik oly gyakran a lecsúszás, vagy akár le lépés.⁴ Ennek bizonyítéka, hogy vannak olyan variánsok, ahol ugyanabban a dallamban, azonos helyen, úgy a $\flat 3$ -as, mint a VII-es zárlat előfordul.⁵ Így lehet, hogy a csángóknál is, akárcsak a székelyeknél, az f, a b-ről való lecsúszásnak, melizmának egy megmerevedett alakja, amit valóban alá támaszt az is, hogy gyakran nem is külön, hanem az előbbi szótagról átkötve éneklük.

Szövegileg a második az erdélyi „Hegyi tolvaj” variánsa. Nem egyezdül a gyűjtésben. Sok székely balladát (Molnár Anna, Kőműves Kelemen, Három árva, Kádár Kata, Barcsai) hallani, hol töredékesen, hol teljes egészében. Bodó Gergelyné somoskai öregasszonytól pedig lejegyeztem az „Oláhul Merika” balladát,⁶ amely érdekes összeolvasztása a „Barcsai” és „Kádár Kata” egy-egy motívumának s így jó példa arra, hogy a nép alakító készsége miként használja fel a meglévő motívumokat és azoknak variálásával hogy hoz létre új alakokat.

Klészse, Pozsom Jánosné, 28 éves.

Piantando rubato

J é Mi-kor le-in - - du-tok A si-ra-lom ut - ján,

é Csitorgós ka - - pu - dat Végre nyitva Lássam.

³ Százötven Népdal, 102. szám.

⁴ A sok közül csak néhány példát idézünk a Százötven Népdalból: a 101., 116. számban a főcezuránál és a 88., 105. számban a 3-ik sorvégződésnél látjuk a $\flat 3$ —VII-re való lehajlást.

⁵ Ilyen pl. a Százötven Népdal 9. és a Magyar Népdal 35. számának, továbbá a Százötven Népdal 115. és a Magyar Népdal 69. számának főcezurája.

⁶ V. ö. a Magyar Nyelvőr 1876. évf. 47—48. lapján közölt teljesebb változatával Klészseről, amely a csángók, István vajdáról és ennek magyar feleségéről, Margitról szóló mondájával van összefüggésben. (Ld. még Rubinyi Mózes: Tanulmányok a romániai csángókról, 38—40. l.)

2. é Gyászos koporsódat
Ajtód előtt lássam,
m A te gyenge tested
Belényujtva lássam.

3. é Apádat s anyádat
E fejednél lássam,
é Többi nemzedetet
Mind körüléd lássam.

4. é Ha meguntad rózsám
Vélem világodat,
é Csináttas koporsót
Temettes el ingem.

5. é Ird fel keresztfámra
Hogy ott fekszik egy árva,
é Kinek szeretetből
Történt e halála.

Bogdánfalva, Bodó János lánya, Maris, 18 é.

Rubato

y Jöjj meg Du - na jöjj meg téi Jöjj meg Du - - -
 na jöjj meg, E - - szö - vel za - - - - por - - - val
 sz' Ez én könnyve - - immel.

Hajts el Duna, hajts el
z' Apám kapujába,
Hogy rikojthassom meg,
Apám édesz apám
Kinek adta lányát,
Hiresz tolvaj után,
Ki moszt isz oda van,
Nagy utat állani
Készeket megfenni,
Örmény papot ölni.
Anyám édesz anyám
Mikor engem csátál,
Csinálhattál lenne
Egy mármur kövecskét,
Kit e patak mossza.
Anyám édesz anyám
Mikor förözgettél,
Mikor förözgettél
Genge melegvizbe,
Föröszthetél lenne
Buzgó forró vízbe.

Anyám édesz anyám
Mikor kötözgettél,
Mikor kötözgettél,
Genge gyöcsruhába,
Kötözgettél lenne
Tüzes paraszába.
Anyám édesz anyám
Mikor renetgettél,
Mikor renetgettél
Rengő bölcsesekébe,
Rengethetél lenne
Hét singnik be földbe.
Megunta két karom
Véresz ruhát moszni,
Jajszóval szujkolni
Könnyűvel áztatni.
Megunta két fülem
Zöd erdő zugászát,
Vadmadár szólászát
Puszká ropogászát.⁷

NB. Minden sort ismételve, két dallamsorra énekelnek.

A következő két dallam a nem pentaton parlando rubato stílust mutatja be. Az elsőnek különös, bizonytalan, egyszerű nagy, egyszerű kis tercét talán variánsával magyarázhatjuk. Csíkban ugyanis, mint a „Virágok vetélkedése”-nek dallamát, nagy terccel, mixolid változatban éneklük.⁸ Talán ennek a nagy terces variánsnak a hatása a dallamban egyaránt előforduló b és h.

⁷ Szövegének első négy sorát ld. az Erdélyi Múzeum 1930. évf. 175. l.

⁸ Százötven Népdal, 36. szám.

A „Szép fehér pekulár” melódiájának sem dallam, sem szövegvariánsát nem ismerjük. Záratai ($\overset{2}{1}$ $\overset{2}{2}$ $\overset{1}{1}$) és dallamsorainak sémája is (ABCC) egészen szokatlan, úgyszintén hangsora is, mely tulajdonképpen négy hangból áll (g, a, c, d), mivel a „b” csak a dallam második felében, mint súlytalan hang szerepel. A székelyföldi nem pentaton melódiák között találni ilyenféle parlando típust,⁹ ez azonban feltűnő kis ambitusával még régebbi példánynak látszik. Szövege talán sejtethet román hatást, de ez csak bizonyos szimbólikus értelmű kifejezésekre, képekre vonatkozik, melyek mintegy rá-rakódhatnak egy népi szövegre anélkül, hogy változtatnának azon. Viszont jellegzetes 12 szótagú izometrikus sorai a régi magyar stílus tipikus képviselője.

Trunk, Szabó Ferencné, 37 é.

Molto rubato.

1) Po-ron-dosz viz z'o mar - - - - - tján

Fél - - - - - nőt li - - - - - om - szál, Ki a - kar szárad - - ni

Ki kell on - - - - - nat vőn - ni.

2. Uj helbe kell tenni
De ahó megfogannék,

De uj helbe kell tenni
Ahó megfogannék.¹⁰

Somoska, Bodó Gergelyné, 70 é.

Parlando rubato

1) Szép fehér pe - - - - - ku-lár e - zer bárány - - - - - ka-ja, E - zer bá - rányka-ja

ménste-lek sok ju-ha. Ud mé-nen ud mé-nen három disznó - - - - - furkár,

„Jó-na-pot, jó - - - - - na pot szép fehér pe - - - - - kulár.”

2. Isten hozott üktöket, három disznófurkár, II
Jól tudom, jól tudom, hogy fejem veszítek.
Ha fejem veszítek, temessetek ingem,
Temessetek ingem tellám III kapujába.

^I pekulár = csobán = pásztor.

^{III} tella = karám.

^{II} disznófurkár, vagy purkár = kanász.

⁹ Százötven Népdal, 44. szám.

¹⁰ Szövegvariánsát ld. Klézséröl, a Magyar Nyelvőr 1897. évf. 288. 1.

3. Nagyocskébb sütümet^{IV} tegyének fejemhez,
Mekor a szél fujja, fujja fudogájja,
Ki es azt meghajja, mingyár es azt mongya,
Szép fehér pekulár magát havajgassa.^V
4. Kissecskébb sütümet tegyének lábomhoz,
Mekor a szél fujja, fujja fudogájja,
Ki es azt meghajja, mingyár es azt mongya,
Szép fehér pekulár magát havajgassa.
5. Hol eléb mentek egy füstös házoeskánál,
Nekem es ott vagy on egy öreg mámikám.^{VI}
Szürke gyaput mossza, engemet gyászolga,
Jól tudom, jól tudom, hogy mingyár megkérdik.
6. Hol elébb mentek egy virágos kertnél,
Nekem es ott vagy on két hajadon hugom
Virágot ütetnek, engemet gyászolnak,
Jól tudom, jól tudom, hogy mingyár megkérdik.
7. Hogy mingyár megkérdik, hogy megházasodtam,
Tuggyad megmondani, hogy megházasodtam.
E földnek zsírjával, e napnak hugával,
E földnek zsírjával, e napnak hugával.

^{IV} sütü = furulya.

^{VI} mámikám = anyám.

^V magát havajgassa = magát siratja.

Következő dallamunk a „Szép fehér pekulár“ melódiájának érdekes giusto variánsa. A szövegében előforduló „Árgyelus“ motívum, amely többször is felbukkan a gyűjtésben, újabb adalék ahhoz, hogy az *Argirus-história* valamikor mennyire el lehetett terjedve a nép között. Épp így a másik is, amely az alföldi „Bogár Imre“ balladának töredékes szövege, a dallam dur-változatával.

Klészse, Istók Péterné, 64 é.

Tempo giusto.

1) Ki sze-re-tet ut-ján el at-kar in-dul--ni,

E-szes-nek bá-lor-nak józannak kell lenni. Met én el-in-

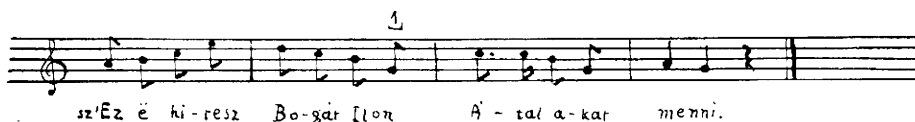
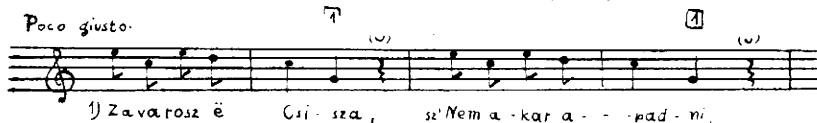
1

dul-tam s nem tudtam el-menni, Még fele ut-já-ról vissza kellett tér-ni.

2. Vásárhelyt van egy ház, Árgyelus a neve,
s' Emit abba főznek, keserű a leve.
Abba van egy asztal, bánatval terítve,
Azon van egy pahár, méregvel megtöltve.

3. Vajja kié lenne az a mérges pahár?
s' Akar kié lenne s' az a mérges pahár,
s' Akar kié lenne s' az a mérges pahár,
Csak utánna jönne a keserű halál.
4. Istenem, Istenem, szerelmes Istenem,
Hogy kell e világon buval eltöltenem.
Egy esztendő kettő, buval es eltelik,
De ez örök világ soha el nem telik.

Trunk, Magyari Antalné, 58 é.

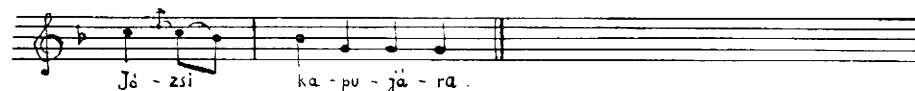

2. sz' Atal akar menni,
sz' Ökröt akar venni,
Met a kecske, zöd vászáron,
Pénzt akar csinálni.

3. sz' Elapatt é Csisza
Csak é helye maratt,
Meghótt szegény Bogár Ilon
Csak é neve maratt.

A pentaton, giusto melódiák közül mutatunk be egyet, amelynek feszes negyedekből álló ritmusa már ritkaságszámba megy. Folyóiratunk előbbi számában állapítja meg róla *Lajtha László*, hogy valószínűleg az ősi, hangszeren előadott tánczene maradványa.

Klészse, Vajduk János lánya, Rózsa, 17 é.

2. Ott az asszony káposztát főz,
Feje felett menen a gőz.

- Azér ne sérjék^{II} a feje,
Bodó János lesz a veje.

^I ulicára = utcára (román kölcsönszó).

^{II} ne sérjék = ne sirüljön = ne fájjon.

Van néhány giusto dallam, amelynek nem ismerjük változatát az eddigi gyűjtésekből. Számuk azonban kevés és így további gyűjtőutak dön-

6. Minden madár társat választ,
Virágom, virágom,
Minden madár társat választ,
Virágom, virágom.

7. Há én immá kit válasszak,
Virágom, virágom,
Há én immá kit válasszak,
Virágom, virágom.

8. Te éngemet s én tégedet,
Virágom, virágom,
Te éngemet s én tégedet,
Virágom, virágom.¹³

A gyerekek dallamai közül való a következő dur-melódia. Fejlett ritmusérzékükről tanuskodik, a dallam minden sora után pontosan kitarított egy negyednyi szünet. Erre a különös ritmusképletre a magyarországi anyagból is van analog példánk, amennyiben a baranyamegyei Püspökbogád községben, mint azt Lajtha gyűjtéséből és a Néprajzi Társaságban tartott beszámolójából tudjuk, csárdást táncolnak egy ehhez hasonló dallamra úgy, hogy a szünetre mindig leguggolnak, evvel is hangsúlyozva azt, hogy az egy negyednyi meghosszabbítást a ritmus szerves tartozékának érzik.

Trunk, Kósza Mihály lánya, Borbála, 14 é.

Tempo giusto

[5]

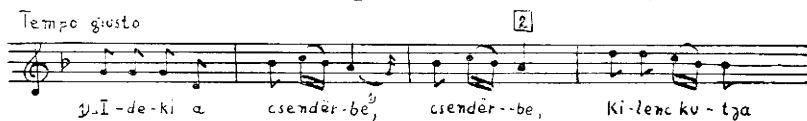
2. Nem jöttél e nézészemre
Háj el e temetészemre,

Vessz egy marok földet reám,
Mét megérdelemtem rúzám.

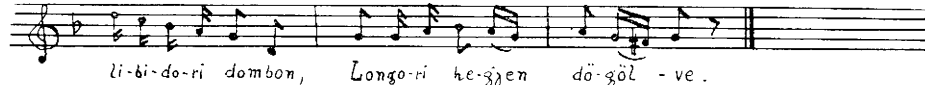
A háromsorosak közül egy olyat mutatunk be, amelyben a refrénnek különös elhelyezése figyelemreméltó. Már Bartók felhívja rá figyelmünket, mikor idegen eredetükre célozva megállapítja, hogy „ez lehetett az eredeti szokás, mert a tótoknál nagyon elterjedt rokon daloknál még ma is ilyen szövegelhelyezés az általános.”¹⁴

Bogdánfalva, Bodó János lánya, Máris, 18 é.

Tempo giusto

2)

¹ csendér = kis erdő.

¹³ Szövegét és dallamát ld. az Erdélyi Múzeum 1930. évf. 172. l. Dallama teljesen hibás lejegyzésben. Épp így az ott közölt 2. és 5. sz. dallam is rossz jegyzés.

¹⁴ Bartók Béla: A magyar népdal LXVII. l.

2. Kilenc legény mellette, mellette,
Kilenc legény, libidori dombon,
Kilenc legény mellette.
3. Huzagolják lőtőre,^{II} lőtőre,
Huzagolják, libidori dombon,
Huzagolják lőtőre.
4. Hol nem birják, leteszik, leteszik,
Kifakasszák, libidori dombon,
Longori hegyen megeszik.
5. Még szem adják szenkinek, szenkinek,
Csak a szegény, libidori dombon,
Longori hegyen lányoknak.
6. Jó gazdasszony vagyok én, vagyok én,
Két csiporval, libidori dombon,
Longori hegyen főzők én.
7. Az egyikben laszkecskát,^{III} laszkecskát,
sz'A mászikban libidori dombon,
Longori hegyen faszujkát.^{IV}

^{II} lőtőre = lejtőre.

^{III} laszkecskát = laskácskát.

^{IV} faszulyka = zöldbab.

Végül egy ismert kolomejka ritmusú dallam következik. Szerkezete A⁴A⁴AA, tehát kvartoló típus. Evvel a magyar anyagban az ősi, kvintelő típus mellett ezt is megtaláljuk. A kettő között — Lajtha szerint — összefüggés lehet, amennyiben a török-tatár népeknél gyakori kvartoló melódiák analógiájára fejlődhetett ki a kvintelő típus oly módon, hogy a dallam második fele lecsúszott s így A⁵?⁵A? szerkezet keletkezett. A kettő közötti kapcsolat mellett szól ez, a magyar anyagban felbukkant példány, amely azonban csak akkor válhat bizonyító erejűvé, ha sikerül több variánsát fellelni.

Chetres, Neszter István lánya, Máris, 18 é.

Tempo giusto.

El-vesztettem zsebkendőmet megver anyám ér-te, Elvesztettem
zsebkendőmet megver anyám ér-te. Megkapták a szép legények csókot kérnek
ér-te, Megkapták a szép legények csókot kérnek ér-te.

Az egy hónapig tartó gyűjtőút eredménye 57 fonográfhangereen 137 dallam. Ennyi idő alatt ez aránylag nem volna sok, de tekintetbe kell venni, hogy utam a gyűjtés szempontjából épp a legrosszabb időre, júliusra, meg augusztus elejére esett, mikor a nép a legjobban el volt foglalva mezei munkákkal, aratással. De főleg nem sok, a még valószínűleg található anyaghoz mérve. További évek kutató munkájának feladata lesz felkeresni a többi magyar falut, egyrészt a Szeret balpartján elszórtan még létezőket, másrészt a Tatros völgyében fekvő telepeket, amelyek még összefüggő nyelvszigeteket képeznek. Végül külön tanulmány tárgyát kell alkotnia az északi terület ősi, csángó, de ma már román falvainak szorgos átkutatása és oláh népzenejének felgyűjtése, amelyben még talán találunk olyan nyomokat, melyekből következtethetnénk arra, hogy milyen elemekből tevődhetett össze ennek, a délitől nyelvjárásilag is annyira elütő területnek parasztzeneje.

(*Deutscher Auszug.*) Die unter den Moldauer ungarischen Csángós vollzogene Sammlung bildet eine wichtige und organische Ergänzung der ungarischen Volksmusiksammlung aus Siebenbürgen. In dem aus 8 Dörfern gesammelten Material kommen ausser interessanten Varianten von schon bekannten Melodien auch viele wertvolle neue Melodien vor. Der alte ungarische Volksmusikstil und der uralte, an Verzierungen reiche Vortrag lebt dort noch in so unverdorbener Reinheit fort und durchdringt so sehr die ganze Volksmusik, dass der neue, heute in Ungarn allgemein bekannte Stil hier noch keine tieferen Wurzeln fassen konnte. Auch aus den Notenbeispielen ist es ersichtlich, dass in ihrer Volksmusik fast alle Arten des alten Stils vorkommen, von den sich in der ungarischen Pentaton-Skala bewegend den parlando-rubato-Melodien angefangen über die vielerlei Arten der Tanzlieder bis zu den einfachen Melodien der Kinderlieder. Die phonographierten 137 Melodien bilden aber bloss einen Teil der Volksmusik der Csángó, die durch die geplanten künftigen Sammlungen und Forschungsreisen noch ergänzt werden müssen.

Veress Sándor.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A magyarság kialakulásának kérdéséhez. (*Válasz Munkácsi Bernátnak.*) Munkácsinak az Ethnographia Népélet f. évi első számában két cikke jelent meg, melyekben a magyar lovasélet kezdeteinek kérdésével foglalkozik. A másodikban „az igazság tisztázása érdekében” reflektál a Magyar Nyelvben (XXVII, 12—19. l.) megjelent „Mióta lovas nép a magyar” című cikkemre. Alig van a magyar tudományos életnek tagja, ki magát oly régtől fogvást, olyan lelkes odaadással szentelte volna a magyar őstörténet kutatásának, mint Munkácsi Bernát. Így már a munkásságát megillető tiszteltet is arra késztet, hogy megjegyzéseire válaszoljak, még ha kevés reménységem is lehet arra, hogy egy közös „igazság” jegyében meg egyezhessünk. Kétségtelen, hogy mindketten az igazságot keressük, legalább is azon vagyunk, hogy azt megközelítsük, de más módszerrel, más úton járva, könnyen más következtetésekre is juthatunk. Munkácsi a nyelvhasznítás útján nyert adatokra épít és azokat szinte megdönthetetlen bizonyítékoknak veszi. Szerintem pedig a nyelvhasznítás csak egyik segédtudománya az őstörténet kutatójának. Elismerem, hogy a módszeres nyelvhasznítás credményeinek felhasználása nélkül hozzá sem nyúlhatnánk egy nép őstörténetének problémáihoz, de csak

azokból, még sem egy nép eredetét, sem pedig annak ősi műveltségére, végérvényes következtetéseket le nem vonhatunk.

Vegyük előbb az eredet kérdését. Számos példánk van arra, hogy a nyelv nem feltétlen bizonyítéka egy nép eredetének, ezek közül legismertebb a latinnyelvű népeké. Az olaszok egy részét (a régi rómaiak egyenes leszármazóit) kivéve, a többiek mind csak többé-kevésbé vékony asszimiláló rétegtől vették át latin nyelvüket. Ha történetüket nem ismernénk és csak a nyelv tanúbizonysága után indulnánk, úgy ezeket mind egy latin ősnéptől kellene származtatnunk. Különösen tanulságos a skandináv normannok példája. Ez a germán nép nem is kétszáz évig tartotta megszállva a mai Normandiát és ez alatt annyira elfranciásodott, hogy 1066-ban már mint francianyelvű hódító jelent meg Angliában. Ha mindez nem történeti időben játszódik le, úgy az angol nyelv franko-normann jövevényszavaiból csak egy angolszász ófrancia érintkezésre következtethetnénk, az ófrancia szavak átadóit pedig, esetleg megint csak a „latin ősnéptől” lehetne származtatnunk. Míg a franciák, spanyolok, stb. ősei egy hódító nép nyelvét vették át, a normannoknál ennek ellenkezőjét látjuk. Ha arra gondolnánk, hogy ez esetben a meghódítottak

magasabb műveltsége idézte elő a hódítók asszimilálását, úgy ezzel a példával a dunai bolgárság nyelvcserejét állíthatjuk szembe. Ez a bolgár-török nép, mikor az aldunamenti szlávokat meghódította, azoknál jóval műveltebb lehetett. Műveltsége nemcsak fejlettebb hadi és politikai szervezetében nyilvánult meg. Ennek emléke, pl. a Balkánon addig ismeretlen építészeti formáiban, nyilván keletről hozott csempe és faldíszítő technikájában is, fennmaradt.

Bajosan lehetne általános érvényű törvényt találni arra, hogy a hatalmi, vagy műveltségi viszonyok milyen irányban befolyásolják a népek nyelvcsereit. Kétségtelennek kell azonban elfogadnunk azt a tényt, hogy úgy, ahogy tudunk történeti népek nyelvcsereiről, ahogy ilyent sok más „történet nélküli” népnél is meg lehet állapítani,¹ úgy az őstörténet kutatójának is, kell történetelőtti nyelvcserek *lehetőségével* számítania. Tehát egy nép nyelve nem bizonyítja *okvetlenül* azt, hogy hordozója ugyanazon „népcsaládhhoz” tartozik, melynek tagjai az övével rokon nyelvet beszélnek. Ez a nyelv esetleg csak valamilyen érintkezés, vagy meghatározhatatlan mértékű etnikus keveredés, révén szorította ki a nép régebbi nyelvét.

A nyelv és a nép fogalma nem fedi egymást. A nyelv csak egyik alkotó része annak az összetett fogalomnak, amit a nép szó alatt értünk. Annak nem kevésbé fontos tényezői: a közös műveltség, közös társadalmi formák és az együttélésnél kialakuló közös hagyományok. Ezeknek folytonos együttműködése nyilvánul meg egy nép életében. Természetes, hogy ez az életfolyamat sokféle alakuláson mehet át. Így például bajosan lehetne azt állítanunk, hogy a magyarság mai életében ugyanazon tényezők, ugyanolyan összetételben szerepelnek, mint a vezérek korában, de kétségtelen, hogy azok folytonossága azóta meg nem szakadt. Még a nyugati, keresztény műveltség át-

vétele, a törzsrendszer felbomlása sem szakította meg a magyar nép életét, ez szervesen fejlődött, alakult tovább napjainkig.

A honfoglalás előtti magyarság multjának kutatása, már az őstörténet körébe tartozik. Kérdéses az, hogy ezt a szerves fejlődést lehet-e, és meddig lehet visszamenő irányban keresnünk? Nem kell-e azt felténnünk, hogy a magyarság két-, vagy többféle népelemnek összeolvadásából alakult ki? Ha nem, úgy melyik nyomon kell elindulnunk? A nyelvhasznítás eredményeinek, vagy pedig a honfoglalás kori magyarság műveltségének, etnikus megjelenésének, nyomán? Munkácsi felfogása szerint „a magyarságnak élete és története visszanyúl a magyar nyelv képződésének kezdő korára, a rokon nyelvekkel való közösségbe”.² Így hát a nyelvi összefüggés — szerinte — a népi eredet kérdését is végkép eldöntené. Ezt én már korábban sem hittem, de Németh Gyula új munkájának megjelenése óta teljességgel tagadni merem. Munkácsi szerint, — de szerintem is — „Németh Gyula a régi török-magyar etnikai érintkezésnek legalaposabb bűvára”,³ pedig azt hiszem, az ő művében találjuk Munkácsi idézett felfogásának legerősebb ellenérveit.

Azt már eddig is tudtuk, hogy a IX. századi magyarokat, úgy bizánci, mint arab kortársaik törököknek, török népnek tartották. Bölcs Leó császár, ki a magyarokat jól ismerte, hadi taktikájába azok jellemzésére, szinte változatlanul vette át egy régebbi taktikának a törökök és avarokra vonatkozó részeit⁴ és szerinte hadi szervezetük „alig, illetőleg semmiben sem különbözött a (török-)bolgároktól”.⁵ Ibn Rusta (és Gardézi) szerint: „A magyarok a törökök egyik fajtája.”⁶ Az ilyen adatokat, különösen az utóbbi határozott kijelentést, a finn-magyar kontinuitás elméletének befolyása alatt, az utóbbi évtizedekben nem tudták komolyan venni, de most már elérkezett az ideje annak, hogy újra foglalkozzunk a magyarok tö-

rökségének, török eredetének kérdéseivel.

A kérdés megítélésére legfontosabbaknak Németh Gyula következő megállapításait tartom. A honfoglaláskori magyarság törzsrendszere, a török vagy törökös szervezetű népek törzsrendszereinek körébe tartozott. A kabarokétól eltekintve, kik csak a honfoglalás előtt csatlakoztak a magyarsághoz öt, illetőleg hat (*Kürtgyarmat* = *Kürt* és *Gyarmat*) törzsnevünk kétségtelenül török. Ezek közül négy: *Gyarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Keszi* bolgár-török, kettő: *Kürt* és *Kér* köztörök nevű.⁷ A törzsek tagozódása is megfelel a török törzsszövetségek tagozódásának. Két törzsnevünk (*Tarján*, *Jenő*) lett török méltóságnévből és így a „megtisztelő” nevek csoportjába tartozik, de ide tartoznak még — jeleslentésüknél fogva — *Gyarmat* = fáradhatatlan, *Kürt* = hótorlasz és *Kér* = óriás törzsneveink is.⁸ A magyarság fejedelmei török címet viseltek. Ilyen a *gyula* és a *kündü* cím, melyek közül az előbbi kétségtelenül bolgár-török eredetű.⁹ *Tarján* és *Jenő* törzsneveink bolgár-török nevüket nyilván „a törzs vezetője méltóságáról” kapták.¹⁰ Itt kell megemlítenünk, hogy Pais Dezső szerint, a *gyula* címmel együtt szereplő „karcha” méltóság szintén török szóra vezethető vissza.¹¹ Németh Gyula nemcsak azt ismeri el, hogy a magyarság „műveltsége ez időben török eredetű”,¹² de arra a következtetésre is jut, hogy a török nevű magyar törzsek „eredetileg maguk is törökök”.¹³ Ha mindehhez hozzátesszük, hogy őseink — a magyar nyelv mellett — még a vezérek korában is beszélték a bolgár-törököt és ismertek egy köztörök nyelvet is,¹⁴ úgy egészen más szemmel kell Ibn Rusta idézett kijelentésére néznünk.

A magyarok törökségét bizonyító adatok mellett Németh Gyula a magyarság finnugor eredetére is hoz fel bizonyítékokat. A *Nyék* törzs nevét, dacára annak, hogy ezt magyar (finnugor) eredetű névnek tartja, ő sem tekinti a finnugor ere-

det bizonyítékának. Ez a törzsnév különben is a török névadás szellemében jött létre. Finnugor törzsnek tekinti a *Megyert*, a magyarság névadó törzsét. Ezt a feltevést arra alapítja, hogy a *Megyer*, *Mogyer* név első része *mogy-*, közös eredetű azzal a névvel, mellyel a vogulok önmagukat és osztják nyelvrokonait szokták megjelölni. Nemzeti nevünk másik részét a török *eri*, *iri* = ember szóból származtatja. Bár elismeri, hogy a *Mogyeri* név „mai összetett alakjában bolgár-török eredetű”,¹⁵ mégis azt hiszi, hogy a magyarság „egy nagy finnugor és 6–8 török törzs egyesüléséből keletkezett”.¹⁶ Németh Gyula érvelését, ez esetben, nem tartom meggyőzőnek. Feltéve, hogy a *mogy-* csakugyan a vogulok népnevével függne össze, hogyan lehetett volna abból bolgár-török törzsnév, mikor Németh Gyula is elismeri, hogy abban az időben a „finnugor törzsek politikailag oly módon megszervezve, mint a török törzsek, nem voltak, ezért a török törzsekkel szemben finnugor törzseket — mint alakulási tényezőket — nem lehet elképzelünk”?¹⁷ Finnugor törzseket, a szónak olyan értelmében, ahogy azt a törökséggel kapcsolatban használjuk, sehol sem ismerünk, ha pedig ilyen nem volt, úgy nem is csatlakozhatott a bolgár-törökséghez. Ha a *Megyer* törzs csakugyan túlnyomóan finnugor elemekből állt volna, amire nincs bizonyítékunk, ez csakis úgy lenne elképzelhető, hogyha a finnugor elemek egyénenként csatlakoztak volna a bolgár-törökséghez. Hogyan maradhatott volna fenn ez esetben egy finnugor törzsnév? Németh Gyula „nehezen magyarázható”¹⁸ népnévnek tartja a *Magyart* és úgy hiszem, hogy ennek a kérdésnek megoldását egyelőre nyitva is kellene hagynunk. Ma már nyilvánvaló ténynek kell tartanunk azt, hogy a magyarság túlnyomó részben bolgár-török és ehhez csatlakozott köztörök törzsekből állt, szóval tényleg „a törökök egyik fajtája” volt. Így alig tehető fel, hogy ennek a török népnek éppen csak vezértörzse, az a

törzs, melynek uralkodóháza — a Turul-nemzetség — a hún származás hagyományát fenntartotta, idegen származású lett volna. Szerintem sokkal inkább azt kellene feltennünk, hogy a bolgár-törökök egy vagy több törzse, mondjuk Németh Gyula *ting-ling* népe,¹⁹ prémkereskedése révén érintkezett finnugorokkal, megtanulta azok nyelvét és ez a nyelv (eleinte a kereskedelem nyelve) náluk utóbb a család nyelvévé vált, közöttük — ismeretlen okból — mindinkább elterjedt, míg végre, a honfoglalás után, nemzeti nyelvünkkel nem lett.

Ezen feltevésem, mely lényegesen eltér korábban hangoztatott felfogásomtól, Németh Gyula munkájának újabb s újabb áttanulmányozásánál alakult ki. Ennek alapján, ma már így fogalmaznám meg Munkácsitól megbírált cikkemnek egyik befejező mondatát: Magyarokról azóta beszélhetünk, mióta a Magyar törzs vezérlete alatt különálló néppé alakultunk. A „magyar” nevet — természetesen csak fenntartással — korábbi időkről szólva is használhatjuk, értve ez alatt az ogur- vagy bolgár-törökség azon ágait, melyektől a magyarság származott. Úgy, ahogy beszélünk bolgár-törökökről, olyan korról szólva, mikor a bolgár név még meg sem született. Természetesen mindezt csak hipotézisként állítom, mint ahogy minden őstörténeti következtetés csak hipotézis lehet, de ezt a feltevést, úgy a történeti, mint a nyelvtudományi (turkológiai) adatok megerősíteni látszanak. Ami pedig az egészen hipotétikus „magyar” vagy „ugor” lovasnépet illeti, erre nézve — anélkül, hogy ismételésekbe bocsátkoznék — fenntartom inkriminált cikkemben kifejtett véleményemet.

Végül még egyet. Nem hiszem, hogy őstörténeti kérdéseink megfejtésénél a „nyelvben él a nemzet” jelszóra hivatkozhatnánk. Azt hiszem, hogy olyan népeknél, melyeknek még nincsen irodalma, a nyelvnek nem lehet az az érzelmi értéke, amilyent annak most tulaj-

donítunk. Ezért találkozunk, aránylag gyakran, népek nyelvcsereivel. Az élelőszóban öröklődő hagyományt a nyelvcsere, mely legtöbb esetben öntudatlanul mehet végbe, meg nem szakítja. Ennek legjobb bizonyítéka a Turul nemzetségnek ősi török jellegű hagyománya, mely nyelvünkön élt tovább, míg krónikásaink fel nem jegyezték. Magyar nyelvünkben, mely a magyar nép nagy részének már jóval a honfoglalás előtt is nyelve volt, azóta él a magyarság lelke, mióta ennek a léleknek kifejezőjévé lett. Ha a honfoglaló magyarság — vér szerint — máshonnan is vette eredetét, mint az a nyelv, melyet reánk hagyott, ez őrizte meg népi egyéniségünket, ez lett lelkületünk kifejezőjévé és ez ma éppoly elválaszthatatlan, szent alkotórésze nemzeti érzésünknek, mint a haza fogalma. Pedig hazánkat még később szereztük, mint nyelvünket.

Gróf Zichy István.

¹ V. ö. Meillet-Cohen, *Les Langues du Monde* (Paris, 1924), különösen: 135, 146, 187, 217, 218; *Die Kultur der Gegenwart*, Teil III. Abtlg. V.: 183, 186, 187, 475. — ² Ethnogr. XLII, 33—34. — ³ U. o. 19. — ⁴ Darkó J.: Bölcs Leó taktikájának hitelessége (Bpest, 1915), 119—121. — ⁵ Pauler-Szilágyi: *A Magyar Honfoglalás Kütfői* (Bpest, 1900) 33. — ⁶ U. o. 167.: „A magyarok turk fajbeliek.” Szövegemben Kmoskó M. kéziratosa fordítását idézem. — ⁷ Németh Gy.: *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása* (Bpest, 1930) 274—75. — ⁸ U. o. 273, de v. ö. u. o. 72—74. — ⁹ U. o. 295. — ¹⁰ U. o. 44. — ¹¹ Pais Dezső: *A karcha bíró: Kövösi Csoma Archivum*, II, 357—63. — ¹² I. h. 296. — ¹³ U. o. 274. — ¹⁴ U. o. 297—298. — ¹⁵ U. o. 249. — ¹⁶ U. o. 276. — ¹⁷ U. o. 276. — ¹⁸ U. o. 273. — ¹⁹ U. o. 114—17.

A zselici „csontrakók” és „öntő-asszonyok”. A somogymegyei Zselic falvaiban még több helyütt gyógyítanak a *csontrakók* és az *öntő-asszonyok*. Ha valakinek erősebb rándulása van, kificamodott a keze vagy lába, a csontrakó asszony helyreigazítja. Ha valakinek nagyobb baja van „felüti a belső fájás a szívit”, vagy már az orvos sem tud segíteni rajta, az ilyen öntő-

asszonyhoz megy végső segede-
lemért. Az öntőasszony tudományát
öreganyjától kapja örökségképen s

amint ő mondta, „muzájságból kel-
lett elvádulni, mert nemzedékére
kellett maradni a tudománynak, kü-

Zselici „öntőasszonyok“.

(Dr. Ébner Sándor fölvétel.e)

minthogy az „öntés imádság, nagy
is annak a haszna:“ Angyán Jánosné
is 96 éves öreganyjától tanulta az
öntést Szilvásszentmártonban s

lönben elkárhozott volna“. Ijedtség,
betegség, állatbetegség ellen messze
vidékről elh hozzák az állat kötelét,
a ló kötőfékjét, hámját, a marha

láncát, a tehetetlen betegnek ingét vagy valami ruhadarabját s azt gyógyulás céljából *megöntetik*. Minden betegség ellen használ az öntés, csak ha valakinek felveszik az úton a nyomát, az ellen nincs segítség, mert az ilyen menten belehal az igézetbe.

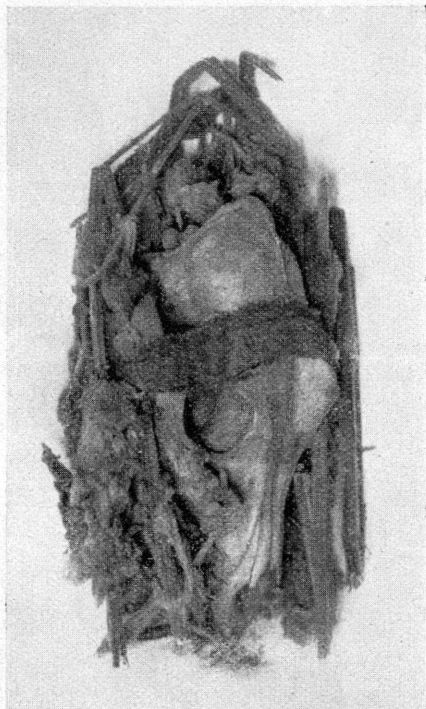
Az öntés úgy történik, hogy kis csészében méhviaszkat olvaszt az *öntőasszony* és azt egy tányér hideg vízbe folytatja. A viasz különböző alakokat mutat a víz tetején. Megmutatja, hogy mitől ijedt meg a beteg, ki rontotta meg, milyen betegség bántja. Erre ölbe veszik a beteg gyereket vagy leül székre a nagyobb beteg, asztalra teszik a távollévő, tehetetlen beteg ruháját, az állatnak láncát, kötelét, kötőfékjét s az *öntőasszony* egy paraszttányért, melyben víz felett úszik a betegséget vagy rontást eláruló viaszforma, ezek felé a tárgyak felé vagy a beteg fejére helyezi, majd közben különbözőképen imádkozik a rontás mértéke és minősége szerint. Annak dacára, hogy zselici községek *öntőasszonyai* református vallásúak, a viaszos tányér felett imádság közben keresztet vetnek tenyerük élével.

Csaknem minden zselici faluban van egy-két *öntőasszony*, mégis a leghíresebbek Töröcskén vannak. Rendesen a halottnyújtóztatásban és siratásban is tevékeny részt vesznek ezek az ősmagyar néphitét híven őrző asszonyok.

Ébner Sándor.

A vakondok szíve és a kutya koponyája, mint gyógyítószer. Az abaújszántói járás területén működő csendőrsők a közelmúltban a babonás gyógyításnak két érdekes esetét jelentették. Az egyik ez: F. Etel, 40 éves, ref. elvált, hernádszentandrás lakos, kuruzsló, többek között beismerte, hogy a szívbjá gyógyításával is foglalkozott, még pedig úgy, hogy a vakondok szívét lisztnek összetörte és a betegekkel megetette. Azt tagadta, hogy a gyógyításokért pénzbeli fizetést, vagy egyéb ellenszolgáltatást fogadott

volna el, mert csupán „felebaráti szeretetből” gyógyított. A másik eset ez: Szentistvánbaksa községben H. Irma 48 éves cigánynő beismerte, hogy a beteg gyermekeket a *tisztes* nevű fűnek és *kutyakoponyának* főzetében fürösztötte. Ezt oly módon csinálta, hogy a gyógyfűvekbe ágyazott kutyakoponyát a fürdőtékőbe helyezte, erre ráöntötte a tisztesfű főzetét s mikor a víz ki-

hült, a beteg gyermekeket abban mosogatta. A gyógyításért különböző élelmiszerekkel jutalmazták. Védelmére azt hozta fel, hogy csak azoknak gyermekeit fürösztötte a *kutyafej-fürdőben*, akik erre őt felkérték.*

Kászonyi Ferenc.

* A *kutyafej-fürdő*höz való koponyát, mely a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárába került, képen bemutatjuk; bár a közigazgatási hatóságok az ország minden részéből beküldenek a babonás tárgyakat, a hozzávaló magyarázatokkal együtt! Szerk.

A szentistváni matyó és a lóva.

Az idevaló matyó népnek még ma is a ló a szemefénye. Lovait az *ólban* (istálló!) tartja, melyet rendszerint a lakóházzal szemben úgy épít föl, hogy a ház egyik ablaka mindig az ól egyetlen ajtajára nézzen. Ez a túlzott gondoskodás talán fölösleges is, mert a matyó gazda nem a családjával együtt, a sárgafölddel szépen fölsikált házban, hanem a lovai között, az ólban lakik. Ott alszik és ott érzi magát legjobban. A matyó szőrű vendégeit ott fogadja. Különösen télen, korán leszálló estéken, nehezen hasadó hajnalokon, amikor a szívesebb szavú gazdához, vagy a meleg tűző ólba 20—30 ember is összejön, megbeszélni a világ sorát, falu dolgát, egymás gondját, baját. A matyó-ólban mindig van egy díszesebben elkerített hely — itt, Szentistvánon „tanyakert” a neve! —, ahol tüzet lehet rakni, amiért is a néprajzi tudomány a matyó-istállót *tüzelősol* néven tartja nyilván. (Ezt az ólfajtát rajzokkal megvilágítva Kóris Kálmán írta le a Néprajzi Értesítő 1905. évfolyamában!)

Az elmúlt év februárjában a borsodmegyei Szentistvánon egy ilyen tüzelősol tanyakertjében melegező öreg matyókól jegyeztem föl a lóra vonatkozó néhány régi adalékot.

*

Nyáron át, mikor nem volt szántás, nyomtatás, szekerezés, a ló kint legelt a ménesben, a *páskom*on. Ősszel aztán, mikor a dér megcsipte a füvet, a ló bekerült az *ólba*. Őkör itt kevés volt; mindig lóval szántottak; egy ekéhez két ló járt. Tavaszi szántáskor — március közepetáján — az *első ekefogásnál* a ló szügyét a barázdából szedett földdel megdörzsölték, hogy a hám föl ne törje. Ugyanakkor mind a két lónak farkából néhány szál szőrt kihúztak és az első barázdába vetették, azért, hogy a ló majd később, a legelőn is együtt tartson. Nagypénteken, ha jeges volt is a víz, belevezették a lovat és meglocsolták, mondván: *egész esztendőn át ne légy rühös!* Szentgyörgy-napkor pedig kendermagot adtak neki, hogy a bögöly a nyáron át ne csipje.

Mikor a csikó a világra jött, a nyírjából leszedtek, hogy formásabb legyen a patája. A kiscsikónak, szemverés ellen

gatyamadzagot kötöttek a nyakára. A csikónyírás Szentgyörgy-nap körül volt; ami szőrt ekkor lenyírtak, az a csikósé lett. A csikószőr benne volt a csikós fizetésében; ebből csinálta az erős szőrkötelet, amivel a lovat a ménesből kifogta. Amelyik gazda nem engedte a csikóját megnyírni, váltságot fizetett a csikósnak. A csikósnak egész éjjel a nyeregben kellett ülni, mert a ménest nem zárták karámba és bizony éjjel is ellegelt messzire. Ha a gazdák a csikósnak szemére vetették, hogy a ménest ritkán itatja, azzal a huncutsággal meglegte magát, hogy a lovak nem szívesen mennek a kúthoz, mert *sárkány van benne*. Ha a csikó elérte negyedik esztendejét, vagyis *negyedfű* lett, *lóvá* tették.

A csikók nagy része kint ellett a legeelőn. Előfordult, hogy valamelyik csikó foggal jött a világra. Ebből lett a *tálto* ló, ha ugyan felnőhetett, mert a *tálto* csikót a csödör *megérezte* és ahogy a világra jött, nyomban *agyonvágta*.

Madarassy László.

Adalékok a Nagyikúnság régi földműveléséhez. Nyilas föld használata.

(1729. nov. 7.) „Mivelhogy Sós István uram a Kovács András uram nyilassát nem úgy szántotta meg, mint itt lakos ember nyilassát, hanem, mint elment emberét és 3 esztendeig is élte, utóllýára pedig megh szántván, Kovács András uram bévetette; ha Sós István uram meg bizonyíthatta, hogy valaki úgy igazította, a földre, hogy az Helységből elment emberé lett légyen azon föld, tartozik Kovács András a bé vetett föld helyett vagy mást annyit szántani, vagy a szántás árát megfizetni.” — *Tarlóégetés*. (1730. jún. 5.) „Ország törvénye szerint Gergely nap után szokásban ment, hogy mindenütt a mezőt gyujtogatni szabad, melyet bíró uram is meghirdetett; Tóth János uram mezőbeli kazla meggyuladván, megégett.”

(Túrkeve város legrégibb jegyzőkönyvéből.)

Közlí: Györffy István.

Adatok az urasztala megfordításához. „Mikor az urasztalát megfordították” c. füzetében Madarassy László elbeszéli, hogy Tasson az 1846 július 18-án kitört tűzvészkor az urasztalát megfordították, hogy a tűz a templom előtt

megforduljon. A hiedelem nemcsak Tasson ismeretes, hanem pl. Szegeden is: 'Hogy az istennyila le ne üssön, az asztalt, melyen már a szentség rajta volt, fölfordítják.' (Kálmány Sz. n. 1:115.) Egerben pedig már egészen lecsökevényesedett alakban ismeretes: 'Tűz esetén az asztalunkat felfelé kell fordítani.' (Ethn. 18:151.) A hiedelem tehát egyaránt él a katolikusok és reformátusok közt és nem csak alföldi: érdekes volna tehát több adatát is ismernünk, főleg azért, hogy vajjon csak az 'égi tűz' megfordítására alkalmas-e, vagy általában minden tűz ellen használatos?

Szendrey Zsigmond.

Régi feljegyzések a méltatlan ünneplésről. Régi irodalmunk termékeinek nyelvtörténeti célból való tanulmányozgatása közben igen gyakran olyan adatok kerülnek a bűvárkodó nyelvész szeme elé, melyeknek igazában nem a nyelvtudomány veheti hasznát, hanem a tárgyi néprajz vagy az ethnológia. A XVI—XVII. század magyarságának: úrnak, nemesnek, parasztnak minden napi életéről, szokásairól, babonáiról, öltözködéséről, mulatságairól, építkezéseiről stb. számos kisebb-nagyobb értékű feljegyzés található az akkori irodalom jórészt vallásos tartalmú műveiben, melyeknek — *mind a magyar, mind a latin nyelvűeknek* — folklorisztikai szempontú tüzetes átvizsgálását fölöttébb kíváncsún tartom. E nélkül az aprólékos, fárasztó, de becses eredményekkel jutalmazó adatgyűjtő munkálkodás nélkül nézetem szerint nem lehet megírni Magyarország etnografiáját, de nem lehet úgyszólván egyetlen részletkérdést sem kellően megvilágítani, mert tárgyalásából hiányozni fognak a magyarság korábbi századainak értékes néprajzi adatai, vagyis hiányozni fog belőle a módfelett szükséges történeti alapvetés.

Ez alkalommal néhány régi írónak az ünnepek méltatlan megülésére vonatkozó etnográfiai érdekű megjegyzéseit szándékozom ismertetni. Idézeteim a hitvitázás irodalmának protestáns műveiből valók s így természetesen jórészt a katolikusok ünneplései ellen irányulnak, ámbar szerzőik nem egyszer illetik a maguk felkezetének a híveit is a

méltatlan ünneplés, vagyis az ünneprontás, *ünneptörés* vádjával. Amint a pogánysággal küzdő és végül rajta diadalmaszkodó keresztény egyház atyái szigorúan üldözik az ősvallásnak a néplelek talajába mélyen belegyökerezett hagyományait, épp oly szívós harcot folytatnak a racionalizmus jegyében győzedelmeskedő reformáció írói is a katolicizmusnak akkor már szintén mélyre hatolt ünnepi szokásai, évszázados szertartásai, valamint a mindig és mindenhol babonás népnek a kisebb-nagyobb ünnepekhez fűződő sokszor még az ősi pogány hitvilág csökevényeként fennmaradt babonái ellen. Néha azonban csak az emberek szabadabb, csapongóbb, vidámabb ünnepi életmegnyilvánulásait igyekeznek elnyomni vagy legalább is szűkebb korlátok közé szorítani a puritán bibliás életfelfogás összevont szemöldökű prédikátorai.

Amit a haragos hitvitázók és a jámbor egyházi férfiak az előbbiekről mondanak, abban sok, ma már kiveszett vagy csak módosult ünnepi szokás és babona emléke maradt meg; amiket viszont az utóbbiakról említeneek fel karóztatólag, azokból a XVI—XVII. század magyarsága vasár- és ünnepnap szórakozásainak igen szemléletes képe rajzolódik elénk.

De hadd beszéljenek helyettünk régi forrásaink!

Magyar István sárvári prédikátor Pázmányt vitára készítő nevezetes művében (Az országokban való sok romlásoknak okairól. Sárvár, 1602.) azon tömördek bűn között, melyek a magyarság romlását okozták, Isten haragjának egyik felidézőjéül felhossa az ünnepek méltatlan megülését is, a következőket írva róla: „Mit mondgyac immár az innep toerésroel? Eroessen meg paranczolta vgyan Isten, hogy az Szombatot meg illyüc... s megis büntette annak meg nem szenteloeit, mind ez által im semmi meg illese, semmi boeczülleti, nintsen koesztünc az innep napoknak, vgyan nintsis pengi senkiis ki az innep toeroeket meg büntesse, akkor minden büntetés nélkül *sokadalmaskodunc, vendegeskedünc, szolgálainknac, szolgálainknac, es oktalan barmainknac sem adgyuc meg, azt az nyugodalmat, mellyet Isten paranczolt: akkor Registromot hanyunc, ados-*

sagot szedünc, es toeb tilalmas dolgokatis czelekeszünc: ackor farasztyuc, royuc iobbaginkat, szoeloe, buza latni megyünc, foeldes Vrhocz, vduarbirohoz megyünc, sazoc miat az Isteni szolgalatot minden büntetésnelkül el mulattyuc. Hogy ne büntessen azért meg Isten ez sok gonossagert?“ (RMKtár XXVII, 96—7.)

Az 1654-ben Farkasdon megtartott generalis synodus a többi között arról is intézkedik, hogy a protestáns hívek méltóan ünnepeljenek. Ezért május 14-én hozott végzésében kimondja, hogy: „Vasárnapoknak főbben sátoros nagy ünnepeknek mint Husvétnek, Karácsonnak és Pünkösdeknek sz. napjainak, reszegeskedéssel, házakban vagy kin az uczákon tánczolásal és egiebb éktelen cselekedetekkel, mint öntöszködéssel, verekedéssel való meg fertéztetések az iffiú népektől ennek utánna tilalmaztatnak. Azon szerint vidéki Nász népeknek nevezet szerint Vő legenieknék törvéntelen mód nélkül való és helytelen sarcoztatásj azon szerént eskütteéseknek idején Templom ajtainak zárásj, uczáknak lanczolásj és egiebb affelik, mellickből giakorta: sebhetések és halálokis szoktak következni igen tilalmaztatnak.“ (Irod tört. Közl. XI, 225.)

1670-ben jelent meg Kolozsvárott Nánási Lovász Istvánnak, a nagybányai keresztyéni reformata szent gyülekezet egyik méltatlan lelki tanítójának Szűtitka c. könyve, mely egy anglus authornak, Dike Dánielnek a nyomán készült, de amelyet Nánási uram „sokkal, koezel megannyival sok helyeken interpolált, ujjitgatott, világositott és oeregbitet“. Ebben szintén szó esik az ünnepek méltatlan megüleséről, de már korántsem a katolikusoknak szól a lecke, hanem az átdolgozó saját felekezete híveinek. „Oh mely sokszor hatalmossan s' kedvessé is nálok, intettettek a' mi magyarink az Isten napjának megszentelésére, — panaszolja Nánási István — s' oerueltek a' szép prédikációknak, s' még ma is gyakorta, de mihelt haza mentenek, mindgyárt a' borhoz, hegeduehoez, tánczhoz láttanak sok helyeken“ (72. l.). Könyvének egy másik helyén felsorolja, hogy kicsodák a szombatnak, az Úr napjának a megrontói. Ime: „A' kik reggel megjelenvén sok restséggel, tunyasággal, aluvással az Urnak gyuelekezetiben

a' szent napon a' napnak toebb részét eltoeltik henyélésekben, bor italokban, korcsmákon, kapuk koezoett: házak alatt hijában való beszédekben, rágalmazásokban, trágárkodásokban, kártyázásokban, koczkázásokban, ostábla jádzásokban; széllel járásokba, mezoe látni, szántó foeld, gabona, szoeloe látni mennek, mennek szomszéd faluban, mennek nyulászni“ (u. o. 324). Később ismét ráteríti a vizes lepedőt azokra, akik az „Isteni tisztelet után mindent itilnek szabadosnak. Hegyre, mezőre mennek; házokban kártyáznak; uttzán, városon, s' falun kivuel boecstelenuel jádzanak, kiáltoznak: korcsmákon isznak, tánczolnak, &c. Ollyanok mint ama Scholabeli furcsa erkoelcstelen gyermekek, kik csak imigy amugy mondhasák el leczkéje ket tanítójoknak: azután elvetik koenyvoeket és alá s' fel járnak, jáczodnak, magyarul kalapálnak [= magyarul beszélnek, noha latinul kellene, hogy ezt a nyelvet minél jobban megtanulhassák], egymást verik, taszigállyák, mintha a' leczke után való idoe a' Scholában nem is tanulásra volna“ (u. o. 485). Ugyancsak Nánási szerint: „Gonosz és semmire kelloe: Pénteken húst nem enni, nem suetni kenyeret, nem szapulani &c., mellyek a' napnak pogányi megtartása“ (u. o. 407.).

Komáromi Csipkés György a Pápistaság ujsága c. könyvében (Kolozsvár, 1671.) szintén megemlékezik az ünnepek méltatlan megüleséről, de ő természetesen inkább csak a katolikusok ünneplésében talál kivetni valót. Néprajzi szempontból érdekes az a megjegyzése, melyet Szent Orbán napjához fűz: „Orbán Pápa napja, melly tartatik 25 Maji, s' innepeltetik néhol az oe fa-képének (hogy már) pompás hordoztatása által is, ha tiszta idoe vagyon, ez fa-kép vagy frissen vitettetvén, de ha essoos az idoe az sárban hurczoltatván, nem lehet régi és igazán megtartandó innep“ (418. l.). Szent Orbán pápa és vértanú (223—30.) tudvalevőleg a szőlők és a szőlőmunkások védőszentje. Különben ő az utolsó fagyos szent is; ha elmúlt a napja, többé már nem fenyegeti szőlőinket a fagy. Bortermő vidékeken nagyon megbecsülték és ennek külső jeléül számos kápolnát emeltek tiszteletére, melyekben különösen azért szoktak könyörögni, hogy

a tavaszi fagyok ne tegyenek kárt a szőlőkben. Rajta kívül még Szent Gergely és Szent Donát közbenjárásáért esedeztek régente a szőlőművesek a jó termés érdekében, amint Károlyi Sándor naplójegyzeteinek egyike (1726-ból) bizonyítja: „... az processio indult [Erődön] az Bakáts szőlőm felett erigált intermalis kápolnábul, mely már hagyatott *szent Urbán tisztességére úgy, hogy minden esztendőben szent Urbán napján ottan legyen solemnitás. Az szent Donát tisztességére ujonnan erigált kapellában pedig szent Gergely napján szőlőmunka-indulásakor, szent Donát napján zsendülésekor a szőlőnek, és szüreti alkalmatossággal hála adassék az elvött beneficiumokért.*” (Szalay László: *Magy. Tört. Eml. IV.*, 225.)

Komáromi Csipkésnek nem tetszik az Úr napjának processiós ünneplése sem, melyen „superlát alatt, iszonyú sok muzsikálással, loevéssel, dobolással, trombitálással, zászlókkal &c. hordoztatik az *ostya.*” (i. m. 420.) A Szent Márk evangélista napján tartott búzaszentelő körmenetről sem mulasztja el rosszalólag megjegyezni, hogy „az vetésekhez — is nagy pompással kimennek, és az ocmodgya szerént meg-szentelik jól meg-tépvén, a' ki-hozzá férhet.” (U. o. 464.)

Igen érdekesek azok az adalékok is, melyeket egy régi prédikációban olvasunk az ünnepek babonás megüléséről. Debreczeni Ember Pál az Innepi ajándékul az Isten sátorába fel-vitetett Szent Siklus (Kolozsvar, 1700) c. munkájának toldalékában közli apósának, Martonfalvy György nagynevű debreceni professzornak Keresztyéni Inneplés, avagy Lelki Szent Mesterség c. prédikációját, melyet a néhai tudós szentírásmagyarázó doktor 1663. márc. 26-án mondott el a debreceni ecclesiában. Ez az egyházi beszéd, mely a Szent Siklusban már második kiadását érte, arról ad a híveknek hasznos oktatást, hogy miképen kell a karácsonyt, húsvétot, pünkösdt és a többi főbb ünnepeket megülni és felőlük józanon gondolkodni.

A beszéd főgondolata az, hogy „azokat az Innepeket, melyeket az emberek rosszul üllenek meg, nem kedveli az Isten, hanem gyűlöli”. Rosszul pedig azok ünnepelnek, akik babonásan ünnepelnek, kiváltképp akik a 3 Sátoros inne-

peken babonáskodnak: „1. Mivel *Karácson napján jeges vízben mosdanak; szalmával házaikat bétöltik, 's azon nem ágyokbá fekűsznek, mint a' Rácok, 's más némelly keresztyén nevet viselő; asztalaikat kalátstsal, mézzel, borral éjtszakán az Angyalok számokra meg-rakják; egész éjtszaka tüzeiket bé nem takarják; barmaikat szénával tartják; két Karácson közben nem fonnak, sütnék, kőröt nem adnak, 's a' többi.* 2. Nagy Pénteken ételbē 's italban válogatnak: *Húsvét napján, hogy meg ne rühedzenek, meg-ferednek, 's. a'. t. 3. Pünköszt napján ez vagy ama nyavalya ellen füveket ásnak, szednek, szaggatnak, 's. a'. többi.*”

De babonásan ünnepelnek Martonfalvy szerint azok is, akik „az ő Innepeket részszerint az Istennek, részszerint pedig az embereknek szentelik; mint Karácson első napját a' Christusnak; második napját szent Istvánnak; harmadikat pedig szent Jánosnak... Ördög, ördög, be sok számtalan Istvánt és Jánost vittél pokolba szent István és János napján, a' sok István és János teli pohara által... Miért nem hagytok békét azoknak az innepi hosszú köszöntéseknek,” melyekben csak a' Jehová-nak neve motskoltatik? Az ünneplés felől azok is rosszul értenek, „a' kik az Innepeken bolondoskodnak; mint *Karácson napján örülnek, 's örömet lönek... Miért lövöldösz Karácson éjtszakáján?* örömet löszsz? Lelkiddel kell örülnöd nem puskáddal; jó étleteddel és háladosossággal kell örömedet jelentened, nem puskázással.”

Természetesen akkor sem jó az ünneplés, tartja az említett prédikáció, ha a hívek nem vesznek részt az istentisz-

¹ Kérő itt a. m. 'amit kérnek', vö. MTSz. és Aranyak a Toldi Szerelme következő sorához írt magyarázatát: „Kérőjét nagy uram ne csak ingyen kérje.” A Glossariumban: „kérő: a kérelem tárgya. Kérőért a szomszédba jáni nem szép.”

² Ezekről Pázmány is megemlékezik: „Azért sovány és izetlen embernek tartják, a' ki *gyakor pohárok-mellet hosszú koeszoentéseket* nem tud mondani: a' ki más ember részegítésére újabb formákat nem tud kitalálni.” (Préd. 1695-i kiad. 216. l.)

teleten. Az Urnak ünnepi szolgálatában pedig a *laptázások, koczkázások, vendégeskedések, töltöződések, egyes ita-
lok, a magok cziprázgatása, pipezgetése, piperézése, a cifra keszkenődés, a he-
nyelés meg a házak alatt való ülés* gátolja meg az embereket leginkább.

Csefkó Gyula.

Az újtűz. A primitív eszközökkel és módon tüzet gyújtó ember előtt különös értékkel bír a tűz, mert nehezen tudja azt előállítani. Igyekszik is minden módon megóvni, fenntartani. Képzete meg-
sékét, mondákat fest róla, belekerül ba-
honás hitébe.¹ Különös erőt tulajdonít
ennek következtében az újonnan gyuj-
tott tűznek, az „újtűznek“. (Notfeuer,
new-fire, stb.) Számtalan nyomat talál-
juk a primitív módon, rituális célra gyuj-
tott újtűznek ma is.²

A tűzgyújtás ősi, primitív módjainak leírásában a magyar néprajzi irodalom nagyon szegény; vagy az ősi gyakorlatot nyelte el a modern kor, vagy a kutatók nem jutottak el hozzá. Még Ronsik is csak egy máramarosmegyei rutén adatból (l. Népr. Ért. 15:300) ismeri az újtűz-
gyujtsának egy módját.³ E kis dolgot keretében a szétszórtan leírt magyar tűz-
gyújtási módokat igyekszem összegyűj-
teni, egymásmellé állítani s egyúttal az
így nyert tűz gyakorlati célra való hasz-
nátát is. Nyomai, maradványai arra
mutatnak, hogy az így gerjesztett tűz-
nek igen jelentős szerepe, hatása volt,
s ezért úgy tárgyi néprajzi, mint etno-
lógiai szempontból fontos a tanulmányo-
zása.

Az adatok közül legprimitívebb a két
darab fával való tűzgyújtás. Baranya
megye hegyháti járásában keresztül fek-
tetek egy keményfatörzsen egy puhafa
nyomórudat s elkezdtek a fűrészelését, a
szikrát száraz taplóval fogták fel.⁴ Zich
községben (Somogy m.) két fát dörzsöl-

tek össze.⁵ Gyergyóvárhegyen a juhás-
szok két száraz galy összedörzsölésével
és száraz lombozat segítségével gerjesz-
tették az első tüzet.⁶

Érdekes a három darab fával való tűz-
gyújtás. Bodroghözben a lápi ember egy
száraz nyárfagalyat két oldalt laposra
farag, más kettőt egymásra fektet, úgy,
hogy egyik végüket gyökérrel szorosan
összeguzsolja. A két fa közé bedugja a
laposra faragott harmadikat, a másik
kettőnek szabadon álló végét bal kezé-
vel összeszorítja s jobb kezével sebesen
húzza-tolja a harmadikat az összeszoruló
másik kettő között. A súrlódás helye
előbb barnulni, azután feketedni, majd
füstölni, később pattogni kezd. Öt-hat
percenyi kitartó súrlódás után a három
száraz ág tüzet fog; erre az előre össze-
kapart „nádcsőrmő“-be dugja s ide-oda
himbálja. A tüzes fától lángra kap és
égni kezd a csőrmő.⁷ Gyergyó legkülső
szélén a Kelemen-havas alatt levő Bél-
bor juhászai egy száraz galyat két más
száraz ág közé szorítottak. A beszorít-
tott ág (legtöbbször nyírfá) két végére
taplót erősítve, a külső két ágat köte-
lek segítségével lehető gyorsasággal
addig forgatták, amíg a közepére ékelt
száraz ág lobot nem vetett. Ekkor szá-
raz lombbal élesztették a tüzet, míg a
taplók is lángra gyulladtak.⁸ Magyar-
Köblösön (Szolnok-Doboka m.) két pu-
hább fa közé szorítottak egy harmadikat,
ez utóbbit, addig húzogatták elé és hátra,
míg a két puhább fa a dörzsölés helyén
lángot fogott, mikor is egy legény hirtel-
len előre felhasogatott forgácsot tartott
a lánghoz s rövidesen meggyújtotta az
előre megrakott tűzüket.⁹

Göcsejben Flórián-napon ősi módon
élesztgették a tüzet. Reggel, napfelkelte
előtt, valamely élőfa vastagabb, száraz-
zabb ágán át kötelet dobtak s azt két
végével két ember addig húzogatta, míg
tüzet vetett s ebből gyújtottak az egész
faluban tüzet.¹⁰

Hontban az Ipoly mentén a kanászok

¹ A. Kuhn: Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks. Berlin, 1859.

² Buschan: Illustrierte Völkerkunde, 2: 380 stb., W. Hough, Fire as an agent in human culture. Washington, 1926. 138. stb.

³ Debrecen sz. kir. város tűzoltóságának Évkönyve. 1926: 80.

⁴ Ethnographia 13: 122, Várady: Baranya multja és jelene. Pécs, 1896.

⁵ Ethn. 13: 122.

⁶ Népr. Ért. 14: 294.

⁷ Ecsedi: Poros országutakon. 12, 17. Ethn. 36: 168.

⁸ Népr. Ért. 14: 295.

⁹ Roska: A tűz.

¹⁰ Ethn. 21: 286. Gönczi: Göcsej. Kasposvár, 1914, 210.

egy kereken tengelyként rudat vontak keresztül, kóccal megerősítve s addig dörgölték, mígnem erősen füstölt és lángolt.^{11, 12}

Az újtűzgyújtásnak tehát tulajdonképpen két fajtája ismeretes a magyar népnél: fűrészelés, és pedig két darab fával, három darab fával, kötéllel és fával; továbbá a kerékkel való tűzgyújtás, dörzsölés.

A fa anyagára nézve kevés pontos meghatározást találunk: Bodroghözön nyárfá, Gyergyóvárhégyen nyírfa a közepső, keményfa.

Az újtűz általában a katartikus mágiát szolgálja: sertéskór esetén az így nyert parazsat az itatóvályúba teszik, vagy az állatokat áthajtják rajta; megvédelmezi a gonosz szellemek és járványt okozó démonok ellen, ezért gyújtják pl. iskolák építés után. Ügyelnek is az így, nehezen előállított tüzre, mert ha nem ég, veszélyes, a démonok szabadon garázdálkod-

hatnak.¹³ Külön szerepe van az újtűznek a tűzvész elleni védekezésben s ez szorosán összekapcsolódik Flórián napjával, mivel Flórián a tűz és vízveszedelem ellen védő patrónus.^{14, 15}

Szendrey Akos.

¹³ Népr. Ért. 14:294. Ebert: Reallexicon der Vorgeschichte 3:279.

¹⁴ Handwörterbuch der deutschen Aberglauben 2:1636. Hoops: Reallexicon der germanischen Altertumskunde. 2:31.

¹⁵ Flórián napján 9 óra előtt nem szabad tüzet rakni, úgy egész évben nem lesz szerencsétlenség a háznál. (Vasárnapi Ujság, 1886. 302.) Néhol egyáltalán nem raknak tüzet e napon (Gönczi, Gönczi 210, 253.), a kovácsok nem dolgoznak (u. o. 253.), kenyeret nem sütnék. (Csácsbozsok, Vass János gyűjt.) Ha pedig tüzet gyújtanak, csak 10 óra után teszik és csak férfi, aki, mielőtt alágyujtana, kezeit megmossa s a vizet szanaszét permetezi a konyhában, hogy a tűz ki ne csaphasson a házon. (Gönczi 210, 253. Ethn. 21:286.) Ha kenyérsütés kor a kemencében nagy láng gomolyog, a kemence elé az asszony letérdel és Szent Flórián tiszteletére egy Miatyánkot és egy Üdvözlétemet mond el, vagy a kemence szájánál kuruglával keresztjelet húz s azt mondja: „Uram Jézus, segill meg!” Továbbá a kemence elé két darab fát keresztbe tesznek, hogy a ház ki ne gyulladjon. (Gönczi 193.) Ha a tűzi patrónusnak, Szent Flóriánnak képe a házra rá van festve, akkor ez a ház meg nem éghet. (Kármán 67.) A tűzveszedelem előidézésére félelmetes napok, amidőn a láng dől, kiüt s köröskörül nyaldossa a kemencét, ezek: Flórián, Borbála, Luca, Antal és Haviboldogasszony. (Gönczi 210, Eth. 21:286.) Borbála és Luca napján férfiak raktak tüzet. (Hetés, Ethn. 21:286.) Ha Haviboldogasszony napján sütnék, a tűzlángja kiüt a kemencéből. (Gönczi 256.)

¹¹ Ipolyi: Magyar Mithologia 1:268.

¹² A tűzgyújtásnak érdekes változatát nyújtja egy szendrői mese. Egy szegény házaspárnak három fia nekiindul szerencsét próbálni. Elérkeznek egy nagy vízpartjára s elhatározzák, hogy a fűzesben garabolyt készítenek, s megrakják tojással az útra. Erre elővesznek egy darab száraz tönköt, kifaragnak belőle egy négyszögű deszkadarabot fenéknek s míg a két nagyobb vesszővágni indul, a legkisebb nekifog, hogy a négy sarkába lyukat fúrjon. Igen ám, de elvitték a bicskáját! Unalmában előveszi a botját, amelyet jól meghegyezett és megjegyzi vele a deszka négy sarkán a lyukakat. Aztán elkezd pörgetni az egyik sarokban... egyszer csak azt látja, hogy fekete a deszka ott, ahol a botot pörgette és füstöl... száraz fűvet tesznek rá, fújni kezdik s ég a tűz. (Ethn. 34:46.)

SZEMLE.

Néprajzi feladatok Erdélyben. (Roska Márton könyve, Kolozsvár, 1930. A „Magyar Nép” könyvtára, 42. sz.) Előszava szerint régészeti és művelődéstörténeti vonatkozásokkal is kibővített második kiadása „Az Ut” könyvtára 3. számaként megjelent Tavaszgy Sándor

féle néprajzi tájékoztatónak. Minket természetesen a kis füzetnek csak utóbbi vonatkozásai érdekelnek. Már régen hangoztatom, hogy szükséztől és etnográfiai terminus technikusokkal fogalmazott gyűjtési tájékoztatóink csak a szakemberek kezébe valók, s a laikusok

alig tudnak segítségével továbbmenni az „ordítva kínálkozó”, tehát a minden jellegzetesség nélkül való adatokon. Ezért láttam el már 1921-ben a „Karácsonyi néphiedelmek, szokások és varázslatok” c. gyűjtési tájékoztatómat „általános tudnivalókkal” s rámutató „slágvortokkal” is. (Néptanítók Lapja 54:6.) S bár a tájékoztatót ez roppant hosszúvá tette, a magyar néprajz iránt oly megértő figyelemmel érdeklődő Kőrösi Henrik lapjában készséggel helyet adott neki.* Ugyanilyen módon dolgoztam fel a magyar folklóre általános gyűjtőívét a Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának 4. száma-ként megjelent „A néphagyományok gyűjtésének módszere” c. kis füzetkésben, majd „Népszokásaink gyűjtőívét”, s aztán „A magyar farsang gyűjtőívét” a debreceni „Iskolánkívüli Népművelés”-ben is, s az eddigi tapasztalatokon okulva, még részletesebbek lesznek a Szendrey Ákossal közösen s a Madarassy László közreműködésével szerkesztett gyűjtési tájékoztatóink. Ugy látszik, ugyanez az elgondolás vezette Roska Mártont is, mert gyűjtőívének kérdőpontjait felvilágosító magyarázatokkal látta el, sőt rövid és világos utasításokat is ad a pontos megfigyelésre s a feljegyzés hasznavehető módjára. Sokat ad tehát a kisformájú 81 lapos füzet, de folklorisztikai részében túlságosan ragaszkodik eddigi tájékoztatóink előbb jellemzett kérdéseéhez, helyett, hogy az azóta megjelent tanulmányok alapján — elhagyván a feleslegeseket — újabb kérdéseket vetne fel. Például éppen Erdélyben különös gondot kellene fordítani egyes helységek házrészzeinek és díszítéseinek színére, úgyszintén a ruhaféléknek a szokásostól eltérő fajtáira és színére, mert ezekhez (Orbán és Jankó szerint) sok helyt igen érdekes történeti magyarázatok fűződnek. A halászházak között pedig nemcsak a halászhabonákat kell kutatnunk, hanem fő-

leg a halászszerkezeteket: a halászat megkezdésének s befejeztének szertartásait, a bizonyos jelesnapokhoz kötött halászlakomák lefolyását, s aztán a speciális halásznótákra s halászmythosra is ki kell terjeszteni figyelmünket. A pásztorok között pedig különösen kutatandók volnának pl. a medves-, farkas- és kígyóünnep, amelyeknek megtartásáról biztos, de igen hiányos értesüléseink vannak. Az étkezésnél nagyon megfigyelendő lennének a rituális ételek: mit kell bizonyos napokon enni, s mit nem szabad — mit kell és mit nem szabad általában vagy bizonyos napokon a gazdának, háziasszonynak, az állapotosnak, leánynak, menyasszonynak, a szántónak, vetőnek, pásztoroknak, stb. enniük — mik az ünnepi és alkalmi lakomák (keresztelő, jegyváltás, leánybúcsú, lakodalom, halotttör, dísznót, s a különböző kaláka-áldomások, stb.) speciális ételci és miért? ... Ne vegye tőlem ezeket, s amiket még elhallgattam, Roska úgy, mintha túlságos követelménnyel akarnék éppen én fellépni egy — főleg cnyi tudománykört felölő — gyűjtőív iránt, de (ismétlem) eddigi tájékoztatóink nem a magyar anyag egybeállításából levont kérdések összeállításai, hanem sokban idegen országbeli kérdőívek érdekes kérdéseinek átvételei. Gyűjtőívünket tehát a magyar anyagnak megfelelőleg revideálnunk kell, s így természetesen minden kérdőívnek a szószeros értelemben vett tudományos munkának kell lenni, amely az eddig ismert teljes anyag alapján vonja le és állítja össze kérdéseit s elhagyja eddigi tájékoztatóink olyan kérdőpontjait, amelyekre a magyar anyagban nem akad adat. A gyűjtőív azonban mindenesetre nagy lelkesedéssel és forrástanulmánnyal készült, s az semmiesetre sem hibája — csak javítható hiánya — hogy — mint újszerű kísérlet — részleteiben elhagyásra és kiegészítésre szorul. Bár minél teljesebb siker követné célját s mihamarább javított s bővített kiadásra szorulna! Szendrey Zsigmond.

Aus Vergangenheit und Gegenwart des deutschungarischen Volkes. (Unter Mitwirkung von Prof. Dr. Jakob Bleyer und Dr. Peter Jekel zusammengestellt von Dr. phil. Hans Götzting. Budapest, 1930. Herausgegeben vom

* Legyen e pár sor a magyar néprajz tudományának hálás elismerése a Néptanítók Lapjának hosszú éveken át való szerkesztője iránt, aki nemcsak örömmel adott helyet a magyar néprajzi közleményeknek, de, mint gyűjtő és feldolgozó, maga is hozzáértéssel vett részt munkánkban.

Ungarnländischen Deutschen Volksbildungsvereine. 8°, 215. l.) Ez a kitűnően szerkesztett, gazdag tartalmú könyv belső értéke és közleményeinek változatossága mellett mindenekelőtt két külső szempontból érdemli meg a szak tudományokon kívül álló szélesebb körök figyelmét. Először azért, mert a maga egészében a magyarországi németiség — az egyetlen számbavehető hazai kisebbség — szellemét tükrözi: mély vallásosságát, egészséges hagyománytisztelét, meleg szeretetét anyanyelve és ősi szokásai iránt, de egyúttal őszinte ragaszkodását a magyarsághoz és a magyar állameszméhez. S ez a szellem egyszersmind németiségünk mai hivatott vezetőinek szelleme is; hiszen a könyv a hazai németiség legnagyobb kulturális szervezetének, a Magyarországi Német Népművelő Egyesületnek hivatalos kiadványa s így arról tesz tanúságot, hogy az egyesület vezetősége ebben a szellemen akarja német népünket továbbra is nevelni és megtartani. Másodszor azért tulajdonítunk a könyvnek fokozott jelentőséget, mert a magyarországi németiség, amely — mint a birodalom határain kívül lévő nyelvszigetek általában — az utóbbi években a nagynémetiség érdeklődésének középpontjába került, nyelvjárási, települési, néprajzi tanulmányok, s főképp az ilyen tanulmányokat népszerűsítő olvasmányok révén a magyar viszonyokat nem ismerő kutatás által könnyen kerülhetett volna zavaros politikai ambíciók és idegen célok érdekkörébe; s most ebből a könyvből azt látjuk, hogy ennek a kutató munkának eddig elvégzett része majdnem kizárólag hazai erőkhöz fűződik, s így annak eredményei is idegen céloktól mentesen, tudományos és kulturális önállóságunkat megőrizve válhatnak majd a nép közkincsévé.

A könyvben található közlemények a magyar germanisztika különféle kutatási ágainak eredményeire támaszkodnak, ezeket népszerűsítik közvetlen hangú, szíves, a legnemesebb értelemben vett, népcselelő olvasmányok alakjában. Az első, terjedelmesebb rész (Aus der Vergangenheit des Deutschtums in Ungarn), túlnyomóan a magyarországi németiség történetére vonatkozó anyagot öleli fel de a történelmi visszapiillan-

tás átnyúlik szinte a legközvetlenebb jelenbe. Természetesen a leggazdagabbban a mai csonka haza német népének, az ú. n. „Donauschwabentum”-nak településtörténete van benne képviselve. Különösen érdekelni fogják e folyóirat olvasóit a népszerű formában is gondos szövegekben adott települési szerződések, levelek és egyéb dokumentumok, főképpen pedig *Friedrich Lotz közleménye Wie die ersten schwäbischen Ansiedler ihr Haus bauten.* (76—83. l.) A szerkesztők helyes érzékére vall, hogy az okmányyszerű anyagot sikerült megfelelő helyesen kiválasztott szépirodalmi részletekkel tarkítani, s így a könyv amellett, hogy híven tárja fel a bevándorlás és település jellemző fázisait, mégsem terheli meg túlságosan az egyszerű olvasót. A második főrész („Aus dem Leben und Treiben der Deutschen in Ungarn”) azután a magyarországi németiség mai életét ismerteti minden vonatkozásában. Itt bővebben akadnak néprajzi tárgyú cikkek is. A hosszú sorból csak a *Kirchenlegenden in Westungarn*, *Kindheit und Kinderspiele bei unseren Schwaben*, *Eine deutschungarische Bauernhochzeit aus Westungarn*, *Deutsche Bauerntrachten*, *Das Christkindelspiel in Magyarpalány* és *Über einige Volksbräuche aus der Baranya* c. olvasmányokat emeljük ki, amelyek lényegükben *Schwartz Elemér*, *Schmidt Henrik* és *Hartmann Rudolf* kutatásain alapulnak. A gazdag képi anyag — a szerény nyomdatechnikai keretek mellett elég jól sikerült reprodukciók — szerencsésen egészíti ki a szövegeket és a laikus olvasók között erősen fokozni fogja a könyv vonzóerejét.

Ismételjük: a könyv a magyar germanisztika egészséges életközelségét mutatja kifejezésre s ezért kívánjuk, hogy példája ösztönözzön Nagy-Magyarország többi nemzetisége történelmi és népi hagyománykincsének feltárására.

Pukánszky Béla.

A népmese újabb irodalma. *Antti Aarne: Die magische Flucht, eine Märchenstudie.* FF Communications No. 92. Helsinki, 1930. 165 l. Az összchasonlító mesekutatás megalapítójának és legbuzgóbb művelőjének utolsó nagyszabású tanulmánya jelent meg most,

az elhunyt tudós halála után csaknem hat évvel.

A csodás menekülésről szóló mese („Rózsa és Ibolya”, a mesetípusok rendszérében a 313. 314. számú) egyike a legnemzetközibbeknek. Egyike azoknak a kevés meséknek, amelyek nem maradtak meg az óvilági magasabb műveltségű népek között, hanem az afrikai, amerikai, sőt ausztráliai vad népek közt is nagy népszerűsége tettek szert.

A legrégebbi feljegyzése a mesének Kr. u. a VIII. század elejéről való, a *Kojiki* és *Nihongi* japán történeti könyvekben találjuk. A kínálkozó régebbi adatokat: a két testvér óegyiptomi meséjét és az argonauták mondáját mesénktől függetlennek tartja az óvatos szerző. A mese őshazája valószínűleg Ázsia — közelebbi eredményre nem lehet jutni. Ázsiából jutott el Európába, ahol mindmáig a legkedveltebb népmesék közé tartozik. Európából Afrikába, Amerikába és Ausztráliába jutott a mese, Ázsiába is vándorolt vissza néhány változat. Az amerikai változatok legnagyobb része nem Európából került, hanem a Behring-szoroson keresztül Ázsiából. Keletkezési idejéről csak annyi biztos, hogy Kr. u. 700 előttre esik.

A szerző hatalmas anyagot dolgozott fel: az irodalmi változatokon kívül 928 népi följegyzéssel operál. Igaz, hogy ezeknek több mint 34 százaléka, 317 közlés, Finnországból és Észtországból való. Ez is mutatja, hogy északi testvéreink roppant mesecanyaga mennyire képes az arányokat ilyen mesevizsgálatnál eltorzítani, ha a feldolgozó nem elég óvatos és a százalékszámításnak a motívumok változatainak értékelésénél túl nagy szerepet juttat. Magyar variánsok is szép számmal vannak feldolgozva.

Aarne ezt a hatalmas anyagát a sokott biztonságával kezeli, matematikai levezetéshez hasonlít végtelenül következetes, analitikus, deduktív gondolatmenete. Ebben a tanulmányában is sikerült a mesekutatást csaknem exakt tudománnyá tennie.

A nagynevű szerző hátrahagyott munkájának kiadása a kegyeletnek szép megnyilatkozása volt. De éppen ezért bántóan hat a hiánya néhány megemlékező szónak, valami bevezetésnek vagy

utóhangnak, amely elmondana egyet-mást a könyvről és írójáról. Szükség lett volna ilyesmire azért is, mert — nyíltan meg kell mondanunk — 1930-as évszámot viselő mesemonografiának már kissé elavult az értekezés. A mesevizsgálat módszere nagy változáson ment át Walter Anderson korszakos jelentőségű könyvének (*Der Kaiser und der Abt*, FFC 42.) megállapításaival. Az eredeti Aarne-féle módszer kezdetlegesnek tűnik az újított formához képest. Most újra kezdetlegesebb módszerű tanulmány jelenik meg, így az olvasó — aki nem tudja, vagy nem gondolhat állandóan arra, hogy a munka tíz évvel ez előtt íródott — könnyen lekicsinyelheti a különben nagybecsű szép művet. Ha pár bevezető sor figyelmeztetne ezekre a körülményekre, el lehetett volna kerülni ezt a bizony kínos momentumot.

*

Ralph S. Boggs: A comparative survey of the folktales of ten peoples. FF Communications No. 93. Helsinki, 1930. 14 l.

Egyes népek mesestílusának nemzeti jellemvonásait keresni régi feladata a mesekutatásnak. 1902-ben adta először ezt a célkitűzést *Rittershaus Adelina* (*Die neuisländischen Volksmärchen*, XLVI. l.). Mégis keveset dolgoztak ebben az irányban, aminek az oka természetesen az, hogy olyan exakt eredményekre alig vezethet a vizsgálat, mint az archetípus keresésénél vagy egyes motívumok gyökereinek nyomozásánál. A nemzeti jellemvonások relatívak, egyik nép meséje *ilyenebb*, a másiké *olyanabb*: az elbírálás egyéni, az eredmények ingatagok. Hiányzik egy szóval a módszer, amely termékenyvé tudná tenni a kutatásnak ezt a fontos ágát.

R. S. Boggs a statisztika érdekes módszerével próbálkozott. Az FF Communications sorozatban eddig megjelent (finn, finnországi svéd, észt, flamand, norvég, lapp, liv, oláh, magyar és spanyol) mesekatalógusokból indul ki — Sveinsson izlandi katalógusát (FFC 83. l. Ethn. 41:220.) még nem használhatta. Úgy jár el, hogy kiszámítja, hány százalékát teszik az egyes mesetípus-csoportok (és, mutatóba, néhány egyes típus) képviselői a nemzet egész feldolgozott mesekincsének.

Hogy a rendelkezésre álló anyag milyen kevésbé egységes, annak tudatában van a szerző. Nem lehet tudni, hogy mekkora körű fogalom az egyes katalógusok összeállítóinál a *mese*: az egyik bevethetett olyan közlést is, amit a másik, mint irodalmi jellegűt, elhagyott volna.

A feldolgozott terület határainak a nyelvhatárt vette minden egyes katalógus írója. Ha nem egymástól idegen és távoli népeké volnának az egyes jegyzékek és így kisebb egységen belül lehetne a nemzeti jelleget megfigyelni, érdekesebb eredményre lehetne jutni. A finnugor nyelvcsalád, amiből a finn, észt, lapp, liv és magyar anyag van feldolgozva, az egyetlen ilyen rendelkezésünkre álló egység.

Érdemes — ha talán kissé unalmas is — ismertetni a statisztikai vizsgálat számszerű adatait. Legtöbb mesét jegyeztek föl a finnek (21.173), legkevesebbet a livek közt (598). Magyar mese 1278 van. Ehhez meg kell jegyezni, hogy a szerző, amikor ezt a számot kapta, a több típusból összetett mesék egyes részeit külön számlálta, (ahogy az egyes típusok alatt fel voltak a katalógusban sorolva). A magyar típusjegyzék összeállításánál csak 1017 meseközlést dolgoztam fel. Az 1278 magyar „egyszerű mese” közül 2% az olyan, amelynek rokonai a többi jegyzékben nem fordulnak elő. A típuscsoportok százalékosan így oszlanak meg: Állatmese 7%, tündérmese 61%, legendaszerű mese 6%, novellaszerű 6%, a rászedett ördögről szól 4%, tréfás mese 13%, csalímese 3%. Ezek a számok azt mutatják, hogy (a feldolgozott anyagú népek közül) nálunk a legkevesebb az állatmese (a lapoknál, ahol ez van a legnagyobb számmal, 30%-ot tesz ki) és legtöbb a tündérmese (a legkevesebb a finneknél: 28%). Ebben tehát a magyar a nyelvi leg rokon finnel és lappal éppen ellentétben áll.

Ami az egyes mesefajták népszerűségét illeti, a legtöbb állatmese a lapoknál (30%), tündérmese a magyaroknál (61%), legendaszerű mese a spanyoloknál (14%), novellaszerű a románoknál (12%), rászedett ördög meséje a finneknél (21%) és tréfás mese a flamandoknál (36%) található. Az eltéré-

sek az egyes népek közt nem túlnagyok: 8% és 33% közt ingadoznak az egyes mesefajoknál. Érdekes kuriózum, hogy Csipkerózsika meséje, amit pedig Európában talán minden városi ember ismer a gyermekkorában, a feldolgozott 37.432 népmese között csak kétszer szerepel.

Az érdekes kis munka csak kísérlet, — tizennégy lapon mást, mint a módszer vázlatát bemutatni nem lehet. Hogy a statisztikai módszer nagy tért fog hódítani valaha a mesekutatásban, az igen kétséges, az adatok túl kevésbé egyöntetűek ehhez. De hogy hasznos segéd tudománnyá válik, az bizonyos. Szívesen látnánk egy bővebb tanulmányt, olyat, amely nem csak megállapítja az adatokat, hanem következtet is belőlük.

Boggs értekezése csak a legőszintébb dicséretet érdemli.

*

Handwörterbuch des deutschen Märchens, I. Bd. 2., 3. Lieferung. Berlin und Leipzig, 1931. A német meselexikonból, amelynek első füzetét az Ethn. multévi utolsó számában ismertettük (XLI. 221. l.), megjelent a második és harmadik füzet is. Édekesebb cikkei: *Amor und Psyche* — sajnos, Ernst Tegethoff a szerzője, aki nagy készségsű, de zavaros és kétes eredményű könyvét (*Studien zum Märchentypus von A. u. P.*, 1922.) kivonatolja benne: pártatlanabb és higgadtabb feldolgozót szívesebben látnunk volna. *Antike Motive im deutschen Märchen*: közös motívumok a német — vagyis európai — mesében és a görög-római irodalomban. *Arabische Motive*: Heller Bernát hazánk fia kiváló tanulmánya, amellyel az arabok nagyjelentőségű meseközvetítő szerepét világítja meg. *Arndts Märchen*: érdekes adatok a német romantikus művéséhez. *Achim von Arnim, Bettina von Arnim*: a mesekutatás megindulása korának fontos egyéniségei. *Schwierige Aufgaben*: a mesehőrsre bízott nehéz feladatok. A harmadik füzetből — az irodalomtörténeti érdekű *Aulnoy, Aurbacher, Bartsch, Basile és Bechstein* cikkeken kívül — kiemeljük a következőket: *Bär*: a medve egyike a népmese leggyakoribb állatainak, *Bauer*: hatalmas adatgyűjtemény, igen tanulságos a mese még nem egészen tisztázott társadalomszemléletére,

Baum: érdekesen mutatja a természet helyzetét a mese világképében.

Nem hallgathatunk el néhány hibát sem. A címszavak néha olyanok, hogy a kész lexikonban aligha lehet majd megtalálni, pl. a mesetípus-rendszerekről szóló cikk címe *Anordnungsprinzipien*. A cikkek között olyanok is vannak, amelyeknek a meséhez semmi köztük, így pl. (még az első füzetben) egész kis összehasonlító tanulmány a váltott gyerek mondájában előforduló versről (*Alter des Waldes* címszó). Az *Ausgelohnt* cikk is inkább a mondát érdekli, mint a mesét: a munkában segítő manók, akiket a bőkezű jutalom elűz, mondai, nem meseci motívum. Az *Arzt* cikk egészen hibásan azt tartja, hogy a mesék csodadoktorai az ógermán varázsló-orvosra mennek vissza. A mesében orvos nem szerepel, csak legfeljebb passzív: a legkiválóbb orvosok sem képesek a királyt vagy a királykisasszonyt meggyógyítani. A mesehős, aki azután segít, nem orvos és a gyógyító varázseszközhöz alkalmasszerűen jut hozzá, akárcsak a legyőzhetetlen varázskardhoz vagy a láthatatlanná tevő varázsköpenyhez. Honti János.

A babona története. [*Julius von Negelein: Weltgeschichte des Aberglaubens I.: Die Idee des Aberglaubens, sein Wachsen und Werden*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1931. X + 373 l. Ara 19 (kötve 20) márka.] A cím sokat ígér, és a vaskos kötet még a megígértnél is többet nyújt. A babona történetét várjuk és helyette megkapjuk a primitív ember és az indiai kultúra egész világképének, szokásainak, kultuszának hatalmas alaprajzát.

A babona definíciójának tulajdonképeni célja a tudomány és a vallás fogalmaitól elhatárolni a babonát. Negelein definíciója szerint csak a tudománnyal szemben lehet abszolút határt vonni: a téves babona homlokgöcgyenest ellenkezik a helyes, igaz tudománnyal. A vallás és babona különbségei csak relatívak: az egyik vallás a másikkal szempontjából merő babona, de meg egyazon valláson belül is babonának tarthatja az egyik hívő a másikkal a meggyőződését. Ha elsőnek a primitív embert vesszük szemügyre a babona történetében, mint Negelein teszi, eltűnnek

a határok: a tudománnyal szemben megvont merev határvonal csak úgy, mint a vallás és babona relatív elkülönözése. Primitív fokon csak *világképet*, *világ-nézetet* és ennek megfelelő magatartást látunk. Ez a legszembetűnőbb bizonyítéka annak, hogy a babonát minden vonatkozásban relatív fogalomnak kell tartanunk. Mint ahogy a költészet kezdeti fokán iratlan, azaz népköltészet, úgy a tudomány és a vallás is primitív stádiumában impulzív, tapasztalatlanságból, intellektuális és morális restségből, helytelenül felállított kauzális kapcsolatokból előállott *babonás* világkép. Az írás csak később teszi lehetővé a műköltészet létrejöttét, amellyel szemben a népköltészet primitív *survival*, az emberiség intellektuális és morális fejlődése csak később teszi lehetővé, hogy a primitív fokon megmaradt babonás világ-nézet mellé odaálljon a fejlettebb tudományos és vallásos szemlélet. — Ezt a szempontot a szerzőnek élecsbben kellett volna domborítania.

Lehetetlenség volna egy könyvismeretű szűk keretei közt vázolni azt a képet a babonás világnézetnek, amely Negelein könyvében vonul fel az adatok végtelen sorában, de sohasem szárazon vagy unalmasan. A kötet két részre oszlik, amelyeknek beosztása nagyjában ugyanaz, az első a primitív babonával, vagyis világképpel foglalkozik, a második az indiaival. Negelein első részben indológus, már ezért is érthető, hogy egy magasabb kultúra prototípusának az indiait szemeli ki. Ez a választása különben is szerencsésnek mondható, mert „aki Indiát ismeri ismeri a kultúrára képes emberiség nagy részét” és mert a források gazdasága biztosítja azt a teljességet és megbízhatóságot, amelyet az iskolapéldától meg kell kívánnunk. A két főrészt még egy rövid bevezető fejezet előzi meg. „A babona a népek életében”. Ebben kapjuk a babona definícióját és főbb megjelenési formáit, főként az európai kultúra szempontjából.

A most megjelent kötet szerző és lélektani vonatkozásban tárgyalja a babonát: foglalkozik a babonát létrehozó lelki adottságokkal, a babonás eszme formáival, az ennek megfelelő babonás szokásokkal, életformákkal, cselekvésekkel

és a babonás etikával. A mű második kötete „Haupttypen des Aberglaubens” címmel a babona típusait fejlődéstörténeti egymásutánba fogja sorakoztatni. Ha ez a második kötet — türelmetlenül várhatja minden érdeklődő — megjelenik, csak akkor kapja meg az olvasó mindenről a teljes tájékoztatást. A jelen első kötet szép szintéziséből kiérezni még azt, hogy befejezésre, betetőzésre, összefoglaló keretre szorul, bár mint önálló munka is meg kell, hogy állja a helyét. Minden okunk megvan arra, hogy a második kötetben méltó befejezést remélhessünk.

Végül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szerző a szokott német tudományos, szárazságig menő tárgyilagosságnál bensőbb, szubjektívebb hangon szól hozzánk. Meg is van ennek a szép eredménye abban, hogy az előadás mindvégig színes és vonzó (gondoljuk meg, hogy az egész mű úgyszólván csak adatok egymásmelléállításából áll!). De vizsgálás hatását is érezzük néha ennek a szubjektív hangnak. Például a szerző nem is oly ritka kifakadásai egy-egy babonás hit vagy szokás ostobasága vagy kegyetlensége ellen tudományos könyvben bántóan hat. És erősen érezzük minden forrásutalás hiányát is, jól lehet a szerző már az előszóban bejelenti, hogy a szöveg képét jegyzetekkel nem volt szabad zavarnia. Ha a másod-

dik kötet nem pótolja valamiképpen ezt a hiányt, az értékes mű nem lehet további kutatás kiindulópontja, pedig ezt az előkelő szerepet valóban megérdemelné.

Honti János.

Mozaikdarabok. (Gulyás József összegyűjtött írásai. Sárospatak, 1929.) — Hat apró cikk, közülük kettő néprajzi érdekességi. Az egyik *Harsányi István* életének és munkásságának vázlatos rajza. A másikban — Zemplén megye a magyar szépirodalomban — egybe van gyűjtve mindaz a zempléni monda, amelyeket költőink feldolgoztak.

Szendrey Akos.

A ceglédi nyelvjárás nyelvtana. (Türy Károly értekezése a szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtárában. A nyelvészeti és irodalmi szakosztály Közleményei, I. szám. Szeged, 1930.) — Hang-, alak- és jelentéstani szempontból bő ismertetése a város nyelvjárásának, végén kis mondattani függelékekkel. A példák között több érdekes néprajzi adatra akadunk, mint a *háztűznéző*, *kézfogó*, *kállató*. Megtartott szokás a *búzaszentelő*. A béreseks újkor szoktak elállni, ha nem maradnak meg régi helyükön. Mikor valaki meghal, akkor meg húzzák neki reggel a lélekváltságot s a csendítés után lekiáltják a toronyból a halott nevét és életkorát.

Szendrey Akos.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Nyilvános felolvasóülések 1931. év II. negyedében. Április hó 29-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. (Közgyűlés!) Elnökölt: *Dr. Hóman Bálint* elnök. Előadott: *Bartók Béla*: Cigányzene? Magyar zene? (Az előforduló dallamokat énekelte: *Dr. Molnár Imre*.) — Május hó 20-án délután 6 órakor a Nemzeti Múzeum Állattárának előadótermében. (Szakülés!) Elnökölt: *Vikár Béla* tiszteleti tag. Előadott: *Dr. Röheim Géza*: A középausztráliai kultúráról. (Vetített képekkel.)

Tagfelvétel 1931. év II. negyedében. Évdíjas tagul: 1. *Vakarelski Christo*, múzeumi tisztviselő, Szófia (Bulgária). — 2. *Herman Miklós*, szigorló közgazdász, Mikófalva. — 3. *Medgyaszay István*, műegyetemi tanár, műépítész, Budapest. — 4. *Márton Ödön*, kereskedő, Budapest. — 5. *Dr. Márton Aurél*, fogorvos, Budapest.

Adomány (segély, felülfizetés) 1931. év II. negyedében. Nagy Lajos 4 P. — Horváth Miklós 8 P. — Tantó József 2 P. — Magyar-Holland Kultúrgazdasági Rt. 3.200 P. — Első Magyar Általános Biztosító-Társaság 100 P. — Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 600 P.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: Dr. Madarassy László.

Kir. M. Egyetemi Nyomda. 1931. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (F.: Czákó Elemér dr.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

KIADVÁNYAIBÓL MÉG KAPHATÓ:

Ethnographia 1905. (XVI.) évf. 1—6. száma. — 1906. (XVII.) évf. 1—6. sz. — 1907. (XVIII.) évf. 1—6. sz. — 1908. (XIX.) évf. 1—6. sz. — 1909. (XX.) évf. 1—6. sz. — 1910. (XXI.) évf. 1—6. sz. — 1911. (XXII.) évf. 1—6. sz. — 1912. (XXIII.) évf. 1—6. sz. — 1913. (XXIV.) évf. 1—6. sz. — 1914. (XXV.) évf. 1—6. sz. — 1915. (XXVI.) évf. 1—6. sz. — 1916. (XXVII.) évf. 1—6. sz. — 1917. (XXVIII.) évf. 1—6. sz. — 1918. (XXIX.) évf. 1—6. sz. — 1919. (XXX.) évf. 1—6. sz. — 1920. (XXXI.) évf. 1—6. sz. — 1921. (XXXII.) évf. 1—6. sz. — 1922. (XXXIII.) évf. 1—6. sz. — Számonként 2 pengő.

Népelet (Ethnographia) 1923/1924. (XXXIV/XXXV.) évf. 1—12. sz. — 1925. (XXXVI.) évf. 1—12. sz. — Számonként 1 pengő.

Ethnographia (Népelet) 1926. (XXXVII.) évf. 1—4. sz. — 1927. (XXXVIII.) évf. 1—4. sz. — 1928. (XXXIX.) évf. 1—4. sz. — 1929. (XL.) évf. 1—4. sz. — 1930. (XLI.) évf. 1—4. sz. — Számonként 3 pengő.

Néprajzi Könyvtár. Új folyam. 1. *Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről.* Ára 2 pengő.

A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának Kiadványai: 1. *Gróf Teleki Pál: Néprajz és földrajz.* — 2. *Solymossy Sándor: Mi a folklore?* — 3. *Herrmann Antal: A néprajz és a néptanító.* — 4. *Szendrey Zsigmond: A néphagyományok gyűjtésének módszere.* — 5. *Viski Károly: Néprajz és néprajzi kutatás.* — 6. *Solymossy Sándor: A magyar népköltés értékei.* — Egyenként nem kapható; az egész sorozat ára 1 pengő 50 fillér.

Az összes fenti kiadványok árából a Magyar Néprajzi Társaság tagjai 25 százalék kedvezményben részesülnek. Postai kézbesítés esetében a csomagolást, valamint szállítást külön felszámítjuk.

Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala.
Budapest X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum.
(Hivatalos órák: Hétköznapon 9—14-ig.)

FÖLDRAJZI, NÉPRAJZI, TERMÉSZETTUDOMÁNYI, MŰTÖRTÉNELMI,
— A TUDOMÁNY ÖSSZES ÁGAZATAIT FELÖLELŐ —

DIAPOSITIVÉK

A VILÁG MINDEN RÉSZÉBŐL.

URÁNIA SZEMLÉLTETŐ TANESZKÖZÖK GYÁRA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST IV, SEMMELWEIS-UTCA 2. SZÁM. — TELEFON: 895—03.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Unter der Mitwirkung von *Sándor Solymossy*

redigiert von *LÁSZLÓ MADARASSY*

INHALT VON HEFT 3. JAHRGANG XLII.:

Seite

Solymossy, S.: Die Drachengestalt in den ungarischen Märcen.
(Mit deutschem Auszug.) 113—132

Veress, S.: Volksmusik-Sammlung unter den Csángó in der
Moldau. (Mit deutschem Auszug.) 133—143

KLEINERE MITTEILUNGEN 143—154

Zichy, Graf I.: Zur Frage der Entstehung des Ungartums.
(Antwort an B. Munkácsi.) S. 143—146. — *Ébner, S.*: Aber-
gläubische Heilmethoden aus der Zselic (Kom. Somogy).
S. 146—148. — *Kászonyi, F.*: Maulwurfsherz und Hundeschädel
als Heilmittel. S. 148. — *Madarassy, L.*: Der Matyó und sein
Pferd in Szentistván (Kom. Borsod). S. 149. — *Györffy, I.*:
Zum alten Ackerbau in Grosskumanien. S. 149. — *Szendrey,*
Zs.: Zum Umkehren des Abendmahltsches bei Feuersgefahr.
S. 149—150. — *Csefkó, Gy.*: Alte Aufzeichnungen zum un-
würdigen Feiern. S. 150—153. — *Szendrey, A.*: Das Notfeuer.
S. 153—154.

VOLKSKUNDLICHE UMSCHAU (Literatur) 154—160

GESELLSCHAFTSLEBEN 160

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Redigiert von *ZSIGMOND BATKY*

INHALT VON HEFT 3. JAHRGANG XXIII.:

Seite

Ébner, S.: Zur Volkskunde der Zelicség, mit besonderer Rück-
sicht auf die Holzarchitektur 89—110

Marjalaki Kiss, L.: Die volkstümliche Fischerei an der Sajó
(Kom. Borsod)..... 110—124

Bátky, Zs.: Ofengabel u. Ofenkrücke 124—128

Bátky, Zs.: Fejel (cervical) 128—130

Domokos, P. P.: Ölschlagen im Menaság (Kom. Csik) 130

Literarische Besprechungen 131—134

Musealnachrichten 134—135

Anzeiger (Deutscher Auszug) 136

ZUR BEACHTUNG. Manuskripte, sowie Bücher zwecks Besprechung sind
direkt an einen der Redakteure — *Dr. László Madarassy*, Kustos des National-
museums, Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, oder an *Dr. Zsig-
mond Bátky*, Direktor der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen National-
museums, Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum —, Tauschexemplare,
Anfragen, Anmeldungen, sowie Reklamationen bezüglich den Versand der Zeit-
schrift an Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Sekretariat der Ung.
Ethn. Ges.) Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum zu richten. —
Abonnementspreis der unter gemeinsamen Einbanddecke erscheinenden *Ethno-
graphia—Népelet* und des *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője*
beträgt für den Jahrgang 1931. 12 ung. Pengő. Abonnementsgebühren sind an die
folgende Adresse zu richten: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára, Budapest,*
VIII. Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala. (Scheckkonto bei der Ung. Königl.
Postsparkassa No. 3019.)

ETHNOGRAPHIA

N É P É L E T

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

S o l y m o s s y S á n d o r

közreműködésével szerkeszti

M a d a r a s s y L á s z l ó

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának

É R T E S Í T Ő J E

Szerkeszti

B á t k y Z s i g m o n d

XLII. és XXIII. évf.

4. száma

Budapest, 1931.

*A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum kiadása
Megjelenik március, június, szeptember és december hó végén*

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

Solymossy Sándor közreműködésével szerkeszti MADARASSY LÁSZLÓ

A XLII. ÉVFOLYAM 4. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Madarassy László: Az aratókoszorú (IV—V. tábla műmelléklettel)	161—167
Báró Nyáry Albert: A palóc anya és gyermeke	167—174
Volly István: Pereg karácsonyi népelemek	174—180
Honti János: A vogul mesék áttekintése	181—192
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	193—207

Marót Károly: A juganépek esküceremóniái és az eskü lényege. 193—197. l. — Szendrey Zsigmond: Régészeti leletekhez fűzött babonás hiedelmek. 197. l. — Szendrey Zsigmond: Munkanóták. 197. l. — Szendrey Zsigmond: Fára aggatott rongyok. 198. l. — Ébner Sándor: A tűz szerepe a pusztafalusi lakodalomban. 198. l. — Nagy Olasz Pálné: Karácsonyi népszokások a hódmezővásárhelyi tanyák között. 199. l. — Dömötör Sándor: Dunaszentgyörgyi adatok a régi falusi élethez. 200. l. — Körössy Károly: Kutyafejű tatár. 202. l. — Szendrey Zsigmond és Szendrey Akos: Tájékoztató a földmíveléssel kapcsolatos szokások és néphiedelmek gyűjtésére. 203—207. l.

SZEMLE

207—216
K. Katona Lajos: A magyarság őstörténete. 207—214. l. — Gulyás József: A sárospataki kéziratok népmesegyűjtemény. 214—215. l. — Szendrey Zsigmond: A magyar néphagyományok legújabb gyűjteménye. 215—216. l. — Szendrey Zsigmond: A Bánk bán-monda eredete. 216. l. — Szendrey Zsigmond: A néprajz a Pécs-Baranyai Múzeum-Egyesület Értesítőjében. 216. l. — Szendrey Akos: Jelentések Debrecen sz. kir. város Déri-Múzeumáról. 216. l. — Tremel Lajos: Románia. 216. l.

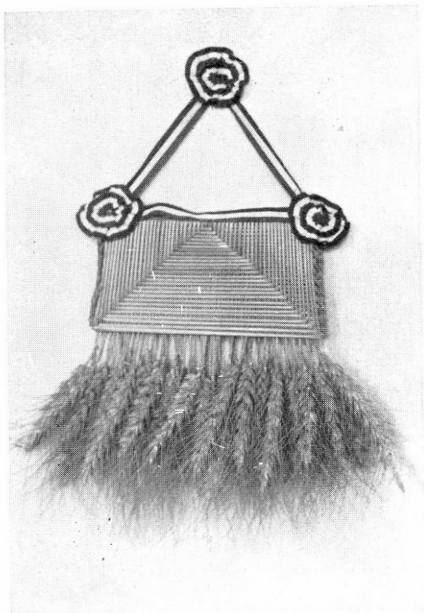
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE

Szerkeszti BATKY ZSIGMOND

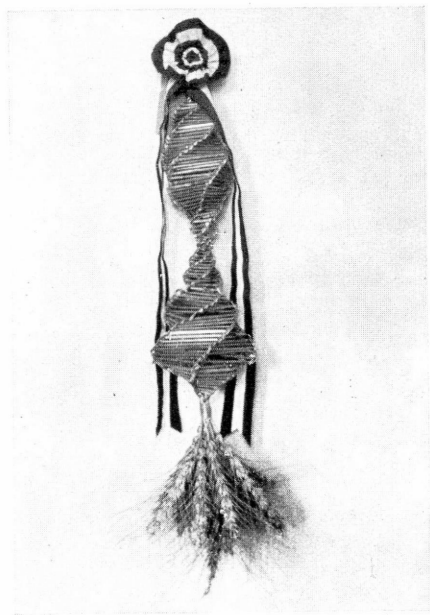
A XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Papp László: Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét-vidéki falvak helyén	137—152
Palotay Gertrúd: A magyarországi női ingek egy szabástípusa ..	152—163
Bánczy Ferenc: A somogyi gyermekek hajviselete	163—165
Ébner Sándor: A szőrtarisznyás mesterség Dunántúlon	165—169
Bátky Zsigmond: „Felnémet”, vagy álfelnémet „magyar” ház? ..	169—173
Kiss Lajos: A szappanfőzés Hódmezővásárhelyen	173—176
Tagán Galimdsán: Válasz Bevilacqua-Borsody Béla dr. úrnak	176—177
Beérkezett könyvek	177—179
Múzeumi hírek	179
Anzeiger (Deutscher Auszug)	180

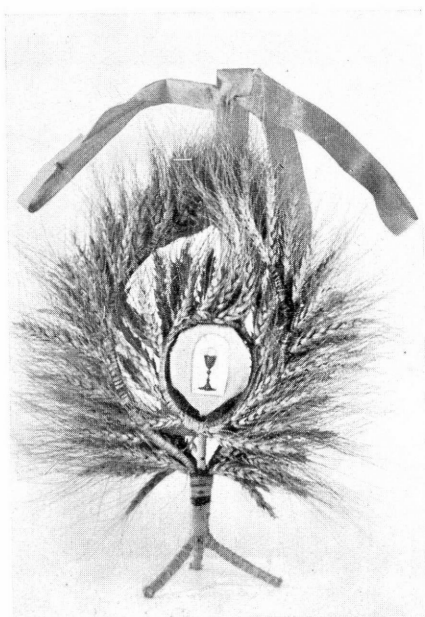
KÉRELEM. Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — dr. Madarassy László nemzeti múzeumi igazgatóőr, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, vagy dr. Bátky Zsigmond, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum — cserepéldányokat, tudakozódásokat, bejelentéseket, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlásokat pedig a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum címére szíveskedjék küldeni. Munkatársainkat külön is kérjük, hogy cikkeiket tiszta papíros egyik oldalára olvashatóan, lehetőleg gépirással küldjék be. Közlésre el nem fogadott, vagy már közölt kéziratok megőrzésére nem vállalkozunk.

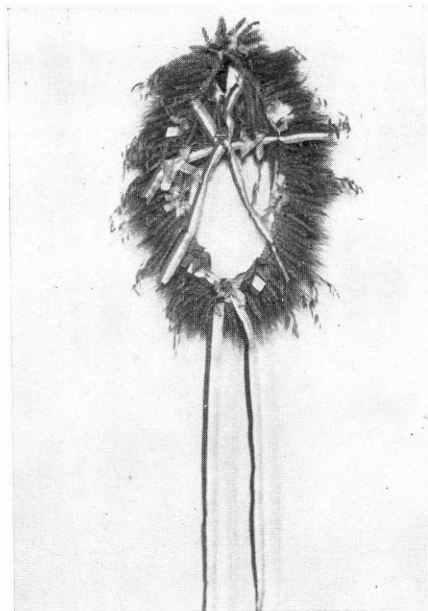
1.

2.

3.

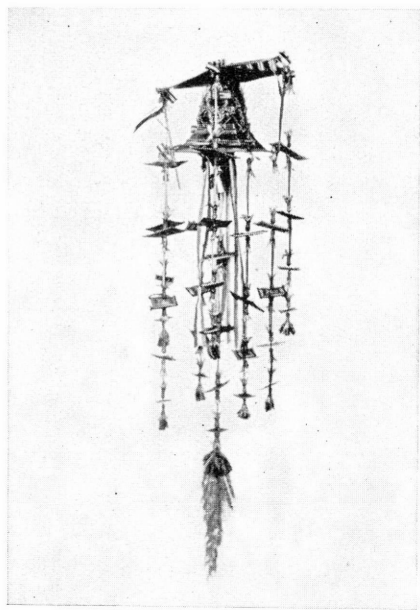

4.

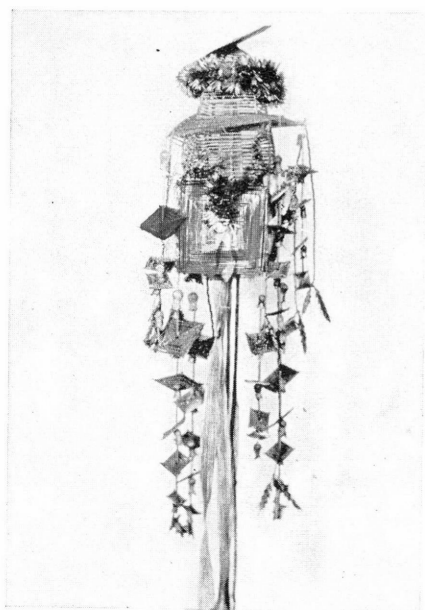
Aratási kalászfonatok a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményében.
Erntekränze aus der Ethnographischen Sammlung des Ungarischen
Nationalmuseums.

Ethnographia (Népelet).
Jahrg. 1931. évf.

Tafel IV. tábla.

1.

2.

3.

4.

Aratási kalászfonatok a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményében.
Ertekránze aus der Ethnographischen Sammlung des Ungarischen
Nationalmuseums.

Ethnographia (Népelet).
Jahrg. 1931. évf.

Tafel V. tábla.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLII. ÉVF.

1931.

4. SZÁMA

AZ ARATÓKOSZORÚ.*

(Idetartozik a IV—V. tábla!)

Az aratás alkalmával készülő kalászfonatokat, kalászkoszorúkat, általában mindazt, amit az *aratókoszorú* gyűjtőneve alá szoktunk foglalni, néprajzi kutatásaink eddig kevés figyelemre méltatták. A folklórlista, az aratási népszokások leírásánál megelégedett avval, hogy hírt adott a *Jézus kévéjéről*, a *Jézus bölcsőjéről*, a *kalászkoszorúról*, vagy a *kalászkoronáról*. Az etnográfus esetleg néhány szóval azt is elmondotta, hogy milyen volt a kéve, a bölcső, a koszorú, vagy a korona. Arról azonban, hogy kik, mikor, miből és hogyan készítették, sem folklórlista, sem etnográfus nem beszélt. Az aratóünnep leírásából az aratókoszorú rajza, vagy fényképe rendszerint hiányzik és ahol van, ott sem a koszorún, hanem annak hazavitelén, vagy az aratóünnepen van a hangsúly. Az ergológia, értve ezalatt a néprajzi gyűjteményeket, észrevette és gyűjtési körébe vonta ugyan az aratókoszorút, azonban meg kellett elégednie egy-két alkalmi darabbal. Mert már egy kisebbméretű aratókoszorú beszállítása, gondozása, elraktározása, vagy kiállítása is aránytalanul nagy költséget, fáradságot, türelmet, férőhelyet igényel. Ezek a körülmények akadályozták, hogy magában a nemzet első és legnagyobb néprajzi gyűjteményében, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában aratókoszorúkból és egyéb kalászfonatokból nagyobbarányú sorozat összegyűljön.

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárába, ahonnan az itt bemutatásra kerülő anyagot kiválasztottam, 1895-ben, Jászdósáról, ajándékképpen került az első aratókoszorú. A második csak 1900-ban, vétel útján, a kolozsmegyei Magyarvalkóról. (Közben, 1898-ban, Temes megye ajándékából három német koszorú is szerepel a leltárkönyvben; minthogy azonban e koszorúkat nem sikerült föllel-nem, nem tudtam megállapítani, hogy miből és milyen célra készült koszorúk lehettek.) 1904-ben Szivós Béla lapszerkesztő és jeles szép-író Szentestről öt darab kalászfonatot küldött be, avval a megjegyzéssel, hogy azoknak *esőzsák* a neve. Ettől kezdve lassan bár, de állandóan szaporodnak az aratókoszorúk; a világháborúig még 28 aratási kalászfonat került a Múzeumba, és pedig nemcsak a magyar, hanem a nemzetiségi vidékekről is. Ez a világháborúig összegyűlt 35 darab kalászfonat ugyancsak kivette részét abból a sok viszonytagaságból, melyben az ország első néprajzi gyűjteményének húsz

* A Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadás.

esztendőn át része volt. Mire a néprajzi gyűjtemények csomagolása 1924-ben, a városligeti Iparcsarnokban megkezdődött, a kalászfónatok egyrésze elhullott az időjárással, penésszel, mollyal, egérrel, patkánnyal, verébbel folytatott hosszú és reménytelen harcban. A megmaradt rész is olyan viharverten, megtépetten, megfakultan került át a tisztviselőtelepi új otthonba, hogy csak hosszú válogatás, tisztogatás, javítás után lehetett őt olyan darabot találni, mely az új gyűjteményben kiállítható legyen. A nagy háború óta 1928-ig kalászfónat, aratókoszorú sem vétel, sem ajándék útján nem került a Múzeumba. A vidéki gyűjtőutak elmaradása miatt azt sem lehetett tudni, kötnek-e még egyáltalában aratókoszorút a megcsontított ország területén?

Ebbe a bizonytalanságba az 1928. év hozott örvendetes változást. Ez évben ugyanis a magyar gazdátársadalom a székesfővárosi Vigadó helyiségében szentistvánnapi mezőgazdasági kiállítást rendezett, ahol aratókoszorúk és egyéb aratási kalászfónadékok is nagy számmal kiállítva voltak. Dr. Darvas Ferenc m. kir. gazdasági főtanácsos úr szíves közbenjárására és dr. Paikert Alajos úrnak, a m. kir. Mezőgazdasági Múzeum igazgatójának szíves hozzájárulásával ennek a kiállításnak anyagából a Nemzeti Múzeum kilenc példányt kapott. (El nem mulaszthatom itt megjegyezni, hogy a kapott példányok száma eredetileg 10 volt. A tizedik példányért azonban, mely egy igen díszes soroksári koszorú volt, a jó soroksári svábok egy napon eljöttek és minden rábeszélés, kérés dacára a Múzeumból hazavitték.)

E kiállítási anyag óta, melynek nagyrésze a Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményeiben kiállítva látható, még négy kalászfónat került a Múzeumba. Egy *esőzsák*-ot Szentendréről Csallány Gábor, egy *kalászkereszt*-et és egy *kalászharang*-ot a nógrádmegyei Homokterenyéről a Gecse-had és egy *kalászkoszorú*-t Szarvasról Kacsó Kovács Aladárné küldött be.

„Magyar aratószokások“ c. alatt az „Ethnographia“ 1928. évfolyamában megjelent dolgozatom adalékai indítottak arra, hogy az aratókoszorúkkal és egyéb kalászfónatokkal is foglalkozzam és a róluk való néprajzi ismereteinket kibővíteni igyekezzem. Ezért mindekelőtt a rendelkezésemre állott kalászfónatanyagot néztem át, hogy legalább a típusok megállapíthatók legyenek. Ennek a vizsgálatnak eredménye azután egy típusorozat lett, mely egyik-másik darabjában alkalmas a fejlődési fokozatok vizsgálatára is.

1. *Kalászbورونا*. (L. IV. tábla 1. ábráját!) Népies nevét sem a leltári cédulákon, sem az irodalomban nem találtam. Forma szerint az alföldi homokvidékek tövisboronájára emlékeztet, ezért nevezem kalászboronának. Egyike a legszokottabb kalászfónatoknak, mely az Alföldön még ma is sokhelyütt megtalálható. Rendszerint válogatott tisztabúzakalászból és búzaszárakból készül, idegen anyagok hozzáadása nélkül. A tartó és a díszek lehetnek színes szalagból is. Bemutatott példányunk hazája: Szentetornya, Békés megye. (Leltári száma: 127.713/a. Magassága a tartószalaggal együtt: 40 cm.)

2. *Kalászcsiga*. (L. IV. tábla 2. ábráját!) Forma szerint a csiga-

házra emlékeztet. Szentesen, Szívós Béla és Csallány Gábor szerint *esőzsák*, Zentán, a leltári cédula szerint *szakramentom* a neve. Önállóan is, de mint nagyobb aratókoszorúk tartozéka is, ország- szerte megtalálható. Búzaszárból készül, kalászc süngővel, idegen anyagok hozzáadása nélkül. A tartó és a díszek lehetnek színes szalagból is. Bemutatott példányunk hazája: Szentotornya, Békés megye. (Leltári száma: 127.713/b. Magassága 60 cm.)

3. *Kalászszenstégtartó*. (L. IV. tábla 3. ábráját!) Az oltári szentség tartójára emlékeztet, még akkor is, ha első oldalán a szűzanyának, hátsó oldalán pedig az áldozó ostyának képe nem volna fölerősítve. Népies neve ismeretlen, de bizonyos, hogy reá inkább illene a „szakramentom“ név, mint a kalászc sügára. A válogatott búzakalászcok száruknál fogva hajlós fűzfavesszőkre vannak fölcsvargatva. A három fűzfavessző alsó része úgy van megtörve, hogy a szentségtartó lábául szolgálhasson. A fonat felső részére kötött színes szalag azonban arról tanuskodik, hogy a szentségtartót falra, vagy gerendára fölakasztva is tartották. Bemutatott példányunk hazája ezideig nem volt megállapítható. (Leltári száma: nem található. Magassága 80 cm.)

4. *Kalászcokszorú*. (L. IV. tábla 4. ábráját!) A rendes, falra, feszületre akasztható koszorúforma. Vesszőre szárukkal kötött búza-, rozs-, árpa- és zabkalászcok. Dísznek üveggyöngyökkel tarkázott színes szalagok. Bemutatott példányunk hazája: Pusztatorró, Tápiószáp község, Pest megye. (Lelt. száma: 100.127/39. Magassága 120 cm.)

5. *Kalászc harang*. (L. V. tábla 1. ábráját!) Középpontja egy hatszögletű fonat, mely alul harangszerűen kibővül. E harang fölött hatszögletű fedél. Úgy a fedélnek, mint a harangnak sarkairól, fölváltva, cafrangok lógnak. A födélről ezenkívül még parányi aratószerszámok: kasza, sarló, gereblye, villa. A harang és födele, vegyesen, sárga szalmából, vörös, zöld lila, kékszinű fonalakból fonva, valóságos szalmaműremek. A harang oldalán kalászcok és apró fonatok művészi elrendezésben. A cafrangok fonálra fűzött kalászc darabkákból, négyszögletes fonadékokból, száraz szalmavirágokból és a beléndeknek (*Hyoscyamus niger*, L.) csészéjéből sok ízléssel vannak összeválogatva. A cafrangok mellett színes szalagok is vannak. A harang belsejéből pirostojás lóg, színes szalagsokorral, továbbá egy cafrang, búza- és zabkalászc süngőkkel. Bemutatott példányunk hazája: Piliscsaba, Pest megye. (Leltári száma: 86.296. Magassága: 90 cm.)

6. *Kalászc házikó*. (L. V. tábla 2. ábráját!) Lehet több emeletre osztott torony is. Főrésze a ritkásan fonott, négyszögletű házikó, melynek csúcsa fölött még egy négyszögletes lap is hever. Alsó részéhez egy üres oktaéder csatlakozik. A ház is, az oktaéder is szalmából és színes fonalakból. A házikó csúcsa körül szalmavirágkoszorú; ereszetéről hosszú búzaszáron csüngő kalászcok, cafrangok, az oktaéder sarkairól színes cafrangok lógnak. A házikó belsejéből színes szalagok. Bemutatott példányunk hazája: Piliscsaba, Pest megye. (Leltári száma: 86.277. Magassága: 70 cm.)

7. *Kalászc korona*. (L. V. tábla 3. ábráját!) Formája után nevezem így, mert koronának népünk nem nevezi. A koronaszerű

abroncsos nyugvó süvegrész hárombordás. Abroncs és bordák sűrűn bekötve válogatott búzakalászokkal. A süveg belsejéből és a bordák sarkából párosával egymáshoz kötött cafrangok lógnak apróra vágott, színes szövetdarabokból, tarka gyöngyökből, rövidre vágott szalmaszálakból. A cafrangok tövében és végén színes selyempapirosból csokrok és bojtok. Bemutatott példányunk hazája: Bény, Esztergom megye. (Leltári száma: 95.535. Magassága: 100 cm.)

8. *Kalászkorona*. (L. V. tábla 4. ábráját!) A koronaabroncsos nyugvó süvegrész itt négybordás. Ahol a bordák az abroncsra érnek, onnan egy-egy kalászcsga csüng, amit esőzsák, vagy szakramentom név alatt már ismerünk. A korona belsejében egy egész kalászházikó hat darab négyszögű táblából, amelynek mind a négy sarkáról még egy-egy kalászcsga, tetejének négy sarkáról egy-egy szalmakosár, belsejéből pedig még egy kalászcsga, mind között a legnagyobb, csüng. Bemutatott példányunk hazája: Isaszeg, Pest megye. A korona egyik oldalán szalmából font betűkből ez olvasható: *Isaszeg — község — 1928*. A koronát különben színes szalagok is díszítik. (Leltári száma: 127.699. Magassága: 100 cm.)

Ehhez a nyolc típushoz bemutatok még egy aratókoszorút (L. a szövegábrát!) csupán azért, hogy az előbbi kalászkoronában lévő házikó és egyéb fonadékok elhelyezése szemlélhetővé váljék. Ennek a koszorúnak külső része két egymásrafektetett szalmahurkából áll, melyre válogatott búzakalászok vannak sűrűn rákötözve. A hurkák végéről cafrang lóg. Belül födeles szalmaházikó, kalászcsgákkal. Szűkebb hazája ismeretlen. (Leltári száma: 127.716. Magassága: 100 cm.)

Ezek azok a típusok, amiket a Nemzeti Múzeum anyagának átvizsgálása közben könnyen megállapíthatunk. Ha a leltári cédulákat és az irodalmi adalékokat forgatjuk, akkor legalább is elméletben még néhány típust fölvehetnénk. Ilyen lehetne a *Gönczi Ferenc* által Göcsejből leírt *Jézus kévéje*, a *Baksay Sándor* által leírt s a Mecsek környékéről említett *Jézus bölcsője*, a *Novák József Lajos* által leírt *pattogatott kukoricás koszorú* az esztergommegyei Bényről, a *Mezőtúrról* gyűjtött *szalmadisz*, a *torontálmegyei* Bolgártelepről gyűjtött *kalászkarácsonyfa*. Ezeknek részletes tárgyalását, minthogy sem eredeti példány, sem kép nem maradt róluk, ez alkalommal mellőznünk kell.

A bemutatott aratókoszorúk, illetve kalászfonatok egyéb, helyi jellegű neveiről a leltári cédulák és az irodalmi adalékok így számolnak be: *aratócimer* a verőcemegyei Almáson, *áldozókoszorú* a hevesmegyei Hasznoson, *búzakoszorú* a borsodmegyei Szemerén, *kalászkoszorú* a nógrádmegyei Homokterenyén.

Minthogy az aratókoszorú fonásának mikéntjére és hogyanjára az irodalomban választ nem kaptam, elhatároztam, hogy magam járok a dolog végére s ezért 1929 nyarán, aratás idején, elutaztam a nógrádmegyei Homokterenyére, ahonnan üzenetet kaptam, hogy a Gecsehadnál — hadnak itt a hasonlónevű családok összességét mondják — értékes felvilágosításokat kapok az aratókoszorú fonására. Aratómunkásokat, fonás közben, sajnos, nem találtam, mert

Aratókoszorú
a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményében.

elfelejtették megüzenni, hogy ha ilyent látni akarok, akkor már korán reggel ott kell lennem, a mezőn. A palóc kalászkoszorú ugyanis régi szokás szerint reggel 6 órától déli 12 óráig készül; 12 órára el is kell készülnie, mert akkor viszik be a gazdához, aki már várja őket jóféle áldomással. A mező helyett jómagam is egy ilyen aratási áldomásba csöppentem, ahová éppen akkor érkeztem, amikor Csikós István és felesége, László Julianna, akik tizedén aratták a felvégi *Gecse István* gabonáját, bevitték a kalászkoszorút. Az utcán elől ment az *ember*, utána az *asszony*, mindakettő takarosán, ünneplőbe felöltözve. *Gecse* gazda és felesége a konyhában várta aratópárját és mikor belépett, a következő párbeszéd indult: *Az arató:* Adjon Isten jó napot! Elvégeztük a szent aratást; kívánjuk a jó Istentől, hogy gyüvőre is ilyen szép búzát arathasson! *A gazda:* Isten hozott! Ugy engedje a jó Isten, hogy gyüvőre is erővel, egészséggel bevégezhesd az aratást! — Az asszony, aki a mezőn az ura mellett a marokszedő tisztét töltötte be, átadta a kalászkoszorút, vagy ahogyan ők mondani szokták: *kalászt*, ami jelen esetben egy cafrangokkal, kalászokkal, színes papirosrózsákkal kiteremtettézt házikó volt. A gazdasszony átvette a koszorút és néhány csepp vizet szórt az aratóra, hogy az üszög a jövőre sem lepje meg a búzát. Azután bementek a *belső házba*, a mestergerendára, az asztal fölé föl kötötték a koszorút s közös ebédhez ültek, ami ez alkalommal tyúkhúslevesből, birkasültből, mákoskalácsból állott. Jó volt a termés, a gazda nem sajnált egy-két üveg bort sem az asztalra tenni; étel-ital mellett aztán gazda és aratója — mert az asszonyoknak nem illik belebeszélni az emberek dolgába — lámpagyújtásig elbeszélgettek. Ezt nevezik a palócságnál *végzőnek*, vagyis aratást végzőnek.*

Ami a kalászkoszorú fonását illeti, arra vonatkozólag megtudtam, hogy a faluban kétféle fonat van már régidő óta divatban. Az egyiket, a *keresztet*, maguknak fonják, a másikat, a koszorút, a gazdának. A kalászköszorű úgy készül, hogy hat, száraztól összekötözött kalásznyalábot egymásba tolnak; ez a fonadék, bármelyik oldaláról nézve szabályos keresztet mutat. A kalászköszorű egyszerűségével szemben a kalászkoszorú mindig díszes és változatos alkotmány; megkötése nemcsak türelmet, hanem bizonyos ízlést, találékonyságot, ügyességet kíván. Mindenekelőtt hat darab táblát fonnak nedves rozsszalmaszálakból; ezt a hat táblát ház, vagy harangformára összeállítják, összekötik. A sarkokra a búzakalászból *bukor* kerül. Ezenkívül a háznak is, harangnak is a legszebb kalászból *bunkóját*, *ütejét* kötnek. A táblákat színes pamutfonalakkal is átszövik; a kalászbokrok mellé meg a tartós *vasvirág*-ot (szalmavirág, *Xeranthemum annuum*, L.) kötik. A koszorúra még több *szalmapántlika* is készül rövidrevágott szalmaszálakból, kockáraszabott, színes rongyokból, papirosokból, amiket fonállal összefűznek. Ahol több aratópár dolgozik, ott a koszorú is megnagyobbodik egy, két, három emelettel. A koszorút mindig a marokszedő köti, a kaszás legföljebb a válogatásban és a vagdalásban segít.

* L. még *Madarassy László*: Hazaviszik a kalászkoszorút. (Budapesti Hírlap, 1929. évf., aug. 6. számában.)

Ezeket a keresztekét és koszorúkat nem szívesen adják ki a házból, mert azt tartják, hogy a koszorúval együtt a jó termésüket is elviszik. Ezért a kalászfonatokat mindig olyan helyre akasztják, ahol senkisé is férhet hozzá. Vetés idején pedig kimorzsolják belőle a magot s belekeverik a vetőmagba, hogy a termés a jövőre is jó legyen.

*

Az aratókoszorú szerepéről a magyar népszokásban már szoltam a magyar aratószokásokról írt tanulmányomban; az idegen hatások, nemzetközi kapcsolatok kérdése pedig külön tanulmányt érdemel. Az itt elmondottak alapján most csak annyit óhajtok megjegyezni, hogy hazánkban még ma is háládatos feladat volna ezeknek az aratási kalászfonatoknak legalább írásban, képben való fölgyűjtése és úgy folklorisztikai, mint népművészeti szempontból való részletes feldolgozása.

*

(*Deutscher Auszug.*) Der Artikel befasst sich mit jenen Ähren- und sonstigen Strohgeflechten, welche das ungarische Volk zur Zeit der Ernte, besonders zum Andenken an das Beschliessen der Ernte verfertigt. Diese Flechtarbeiten werden allgemein „*Erntekranz*“ genannt. Verfasser unterscheidet auf Grund der in der Sammlung der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums befindlichen Erntekränze sieben Haupttypen, welche auf Tafel IV—V. dargestellt sind. Der erste Typus wird mit dem Namen „*Ähren-Egge*“, (kalászbörona), der zweite „*Ähren-Schnecke*“, (kalászcsga), der dritte „*Ähren-Monstranz*“, (kalászszenstégtartó), der vierte „*Ähren-Kranz*“, (kalászkoszorú), der fünfte „*Ähren-Glocke*“, (kalászharang), der sechste „*Ähren-Häuschen*“, (kalászházikó), der siebente „*Ähren-Krone*“, (kalászkorona) bezeichnet. Diese sieben Haupttypen kommen in mehrere Varianten vor und ist auch ihre Benennung je nach der Gegend verschieden. So wird z. B. die Ähren-Schnecke auch „*Windhose*“ und „*Sakrament*“ genannt, der Ähren-Kranz auch „*Opfer-Kranz*“, die Ähren-Krone auch „*Ähren-Schild*“. Die ungarische Volkskunde kennt noch die „*Garbe Christi*“, (Jézus kévéje), die „*Wiege Christi*“, (Jézus bölcsője), den „*Ähren-Christbaum*“, (kalászkarácsonyfa), das „*Ähren-Kreuz*“, (kalászkereszt). Verfasser bespricht zum Schlusse das Ernte-Dankfest, einen Volksbrauch der Palowzen im Komitat Nógrád, ferner einige Arten des Bindens der Erntekränze mit dem sich daran knüpfenden Volksglauben.

Madarassy László.

A PALÓC ANYA ÉS GYERMEKE.*

A palóc menyecskének rövidesen az a kedves kötelessége, hogy anyává legyen. Ez biztosítja a helyzetét az új családban, amelynek tagja lett. Ha a háznál anyós van, emellett ugyan amúgy sem igen érvényesülhet, de ha még hozzá gyermektelen is, akkor jóformán csak olyan eselédzámba megy, akinek dolgoznia kell, de fizetést se kap. Bár a régebbi palóc családi életben, a szétvállakozás előtt az asszonyoknak látszólag kevés szavuk volt, s amíg a férfiak, az „emberek“ ettek, ők csak ott álldogáltak az asztal mellett, úgy nyúltak be a kanállal a tálba s amit kivettek, elfordulva ették meg, de az öreganya helyzete a családban igen megbecsült s különösen a

* A Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadás.

menyének az életét teheti pokollá. A szülőanya „édesanyám“ a leánynak, az anyós meg „édesmama“ lesz az új házban.

Mielőtt a leendő anya belép új otthonába, lássuk pontosan, hogy milyen egy palócháznak a beosztása, a berendezése? Az új asszonynak nem lesz nehéz megszoknia itt, hiszen csaknem hajszálnyira éppen ilyen volt az a ház, amelyikben felserdült, mint ez, amelyikbe férjhez ment.

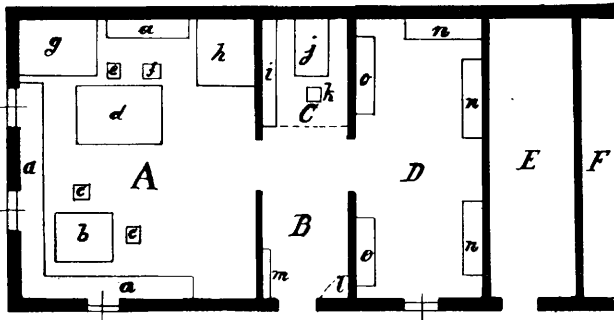
Amint az udvarról fellép az ember az arasznyi magas „hambit“-ra, amely a ház körül fut s gondosan ki van tapasztva, a madzagot meghúzva az ajtón, kinyílik a fakilincs s bejut a pitvarba. Ez rendesen elég sötét s egy apró ablakocska világítja csak meg az udvar felől. Rendesen két részre oszlik. Az elülső nagyobbik rész a „ház“ és a kamra előcsarnoka, a hátulsó pedig a konyha. A tulajdonképeni „pitar“-ból van a feljárat a „pad“-ra egy létrán, amely állandóan fel van támasztva. A padlásra azokat a dolgokat viszik fel, amelyek hosszabb ideig nincsenek állandó használatban, s ott szárítják szétöntve a kukoricát és meggyaszt. A pitvarban részint a falra aggatva, részint oda támogatva vannak a fa- és vasvillák, a szénametsző kés, a gereblyék, kosarak, szénvonó, lapát, pemete, csatlórúd, kerék és csatlólánc, s itt van egy négylábú széken, vagy rövid lócán rocskában és „kossó“-ban a friss ivóvíz. A konyhát csak nyáron használják főzésre s az itt álló kemence inkább kenyérsütő, amelybe hetenként „bevetik“ a kenyereket. A főzőedények, fazekak, tálak is itt vannak a kemencén és a vakablakban. A kenyérsütő nagy ajtajával szemben pár araszra egy négyszögű lyuk van, a „konyha föld“-jébe vágva, amelyet napközben deszkafödő takar be. A gazdasszony ide lógatja be a lábát, amikor kenyeret süt. Egyébként tyúkültetésre is nagyon alkalmas.

A pítarból az utca felé nyílik a „ház“, a szoba. Ennek az utca felé két ablaka van, az udvar felé megint egy. A falbatapasztott, ki nem nyitható ablakocska ma már csak a lebontásra váró igen régi házakon van. Az ablakokban rozmaringot és viaszvirágot öntözgetnek s a kíváncsi szemek elől „firhang“-gal takarják le, amely sokszor a régi választási zászlóból készül. A szobán egy lóca, a „pad“ szalad körül. Ez a „szegínséghez“, vagy a „bódogság“-hoz mérten lehet egyszerű keményfa-padlóból való, de lehet karos is, festett is, a legjobb módúaknál pedig leginkább faragott. A palócok között sok a bicskával ügyesen faragó ember s ezek a téli hónapokban rendszerint padokat, székeket, sőtartókat, fogasokat faragnak. Némelyik faluban szebbnél-szebb bútorokat találunk, amelyeket évek során át egy ilyen népies művész csinált. Sokszor méltán csodálkozunk ezeknek a tanulatlan embereknek képzelőtehetségén, találékonyságán s ízlésén, amelyet a mindennapi életből vett jeleneit primitív módon a tölgyfába vágják. Tél idején a hosszú lócán egymás mellett szoronganak a meleget kereső családtagok, különösen a fonóasszonyok, lányok. A lóca alatt meg fészkelődnek, zörögnek a tojásokon ülő tyúkok, libák. Az ajtó-tól mindig balra a lóca előtt a „szög“-ben áll a nemzedékeket kiszolgált keresztlábu, nagy egyfiókos keményfaasztal. Az asztalt állandóan fehér abrosz borítja s ezen asztalkendőbe takarva a megkezdett kenyér fekszik, mellette meg egy jó nagy, fanyelű, élesre fent kés. A jobb szögletben van a nyoszolya, amelyet cifrahuzatu vánkossal, a „fejelek“-kel csaknem tetőmagasságig vetnek fel. Az ágyalá tolt alacsony székről kell aztán felmászni az ágyba, amelyeket különben nem igen használnak, csak díszei a szobának. A körbefutó lóca egészen az ágy fejéig ér s a lábánál újra folytatódik a nagy kemencéig, amelynek egyik része „masina“, a télifűző hely, a többi pedig nagy, tágas építmény, úgyhogy napközti, a hideg időben egész sereg gyerek tanyázik a meleget sokáig tartó tetején s majszolják a „süttököt“, meg a tökmagot. Éjjelre meg ide szokott felfeküdni az öregasszony, akinek köszvényes csontja aztán olyan jól átmelegszik itt az éjjelen át, hogy reggel alig lehet lecsalni innét.

Az ágyhoz közel, a szobának egy nagy részét, a „szátva“, a szövőszék foglalja el, amelyen az öregebb asszonyok állandóan szőnek, a menyecskék pedig csak akkor nem, ha a mezsei munkák ideje van. A szátvát úgy állítják fel, hogy a rajta dolgozó az ajtó felé nézzen. Jobbkézfelől a „csöllő“-t forgatja egy nagyobbacska gyerek, akit csak az anyai parancs tud ott tartani az unalmas munka mellett. Balkézfelől meg ring a bölcső.

Mivel a kenderrel való bánás a palócok között, különösen a régebbi időben, valóságos művészet volt, néhány szavat szentelek ennek a háziiparágnak is.

Mikor a kendert a falmellett jól kiszárították, a „törő“-be teszik, amikor is két asszonynak kell együtt dolgoznia, az egyik a törőn állva, az egyik lábával billegtetni a szerszám nehéz száját, a másik meg ebben forgatja a kendert, hogy ennek a kemény bele kellően összetörjön. Ismét a „tiló“-ba kerül a kender, amikor is apróra törik össze a szilárd belső részt a „pazdernyá“-t ki lehet csapkodni a szálak közül. Most következik a „morzsoló“, amelyen a faluban csak egy-kettő akad. Ezt a szerszámot

A = szoba, B = pitvar,
C = konyha, D = hálókamra, E = éleškamra,
F = istálló.

a = lóca, b = asztal,
c = szék, d = szátva,
e = csűrölő, f = bölcső,
g = ágy, h = kemence,
i = tűzpad, j = tűzhely,
k = tyúkültető, l = padlásfeljárt, m = vizesedény, n = ágy, o = ládák.

Palócház alaprajza és berendezése.

körbe tolja egypár asszonynép s ebben a kender szála porhanyóvá „málik“ s elő lehet venni a hosszú, sokfogú „héhely“-t, amelyik aztán szép egyforma hosszú szálakba szedi a kendert. Ez a rész lesz a „szála“ kender, a némileg összegubancolódott rövid, töredékszálak pedig a „szöszi“ kender. Amazt kemény marokkal összecsomózzák „bábikó“-vá s ezekből sorjában összekötve „koszorú“ lesz. A szöszi-kenderből a „jókóc“-ot „gugyelá“-nak csomózva még felfonják selejtesebb vásznakhoz, a „rossz kóc“ segítségével meg a „rongyszoknyá“-t szövik. A jó szál kendert orsóra fonják a „guzsaly“-ról s a fonál bizonyos mennyisége lesz a „pászma“, tíz ilyen pászmát pedig „motring“-nak hívnak. Szövés előtt a fonalak „motollá“-ra tekergetik s ha eközben a munkaközben megesik az, hogy egy szál keresztbe esik, azon panaszkodnak, hogy „egy szál lovat vetettek“.

Ezekután visszatérve a palócház berendezéséhez, látjuk, hogy a falakon füsttől megbarnult szentképek lógnak, fekete rámaikban. A régibb képek még üvegre festettek, elnagyolva, pár rikító színnel csupán, az újabbak már színnyomatok. A képek között szentelt viaszgyertyák lógnak. Középen egy-egy fogas, tányérokka és kancsókkal. A jobboldali falon, ha csak telik, egy nagy vasdarabokkal megterhelt láncosóra ketyeg, s ettől nem messze ugyancsak a falra van akasztva a gazda bundája, ködmöne, szüre. Meg az értékesebb lószerszám. Az ágy és a kemence közötti falon megint cserépedények, a butykos és a nagy fasótartó, mellette meg a kanalak lógnak.

Az asztal fölött függ a lámpa. A gerenda alá késeket szúrnak s elmaradhatatlan, hogy egy szögre ide ne akasszák a mókusbőrbe rakott „borotvakés”-t és egy köteg szentelt barkát, amelyből nagy égháború alkalmával elégetnek egypár szemet s ugyanezekből nyel le egy-kettőt hasfájásban szenvedő is.

Az ajtószögben megtaláljuk a fejszét, a fabunkót és egyéb hasznos háziesszközöket s a nagy, fatörzsből kivájt sőtörőt is.

Szemben az ajtóval, a pitvarból egy másik ajtó a „komrá”-ba nyílik. Ez csaknem egészen ágyakkal van tele, mert minden palócháznak a főbüszkesége a teménytelen ágy, a vánkusokkal, dunnákkal, derekaljakkal. Aztán itt van a sublót, amibe a felsőruhákat rakják szépen összehajtogatva és a régi láda, a vászonneműeknek az őrzője. Ennek a kamrának is egy ablaka van, az udvar felől. Ahol leány van a háznál, ez itt alszik s innét megy be a szobába, ha megjött a szeretője. Hogy a kemencén egy-két gyerek szuszog vagy ott horkol az „öregmama”, az nem számít. Ezek úgyse kíváncsiak, hogy miről esik szó a fiatalok között.

Ritka az olyan ház, ha még olyan kicsiny is, hogy a három helyiségen kívül ne lenne még egy kis éléskamra is, zsákokkal, szűszékkal, amelyekben a liszt, a bab, a kender és a fonal van. A falon meg lóg a túró, a füst-ről lekerült kolbász, sonka. Aztán itt tartják azokat a faszerszámokat, amiket a férfiak csinálnak télen át a jövő nyár szolgálatára, a kocsi-, eke-részeket, villákat, gereblyéket, kapu- és baltanyeleket, seprüket, vesszőből és szalmából készült kosarakat, szakajtókat, kosarakat s egyes helyeken az otthon készült szalmakalapokat.

Ebből a házból talán hajszálnyira éppen ilyen házba megy át a menyecske. Talán ott marad most is az „alsó soron”, talán csak egy pár „fontos”-sal, telekkel megy lejjebb. De már kiválik a „Tőzsér hadbó” és a „Kereszti hadba” tartozik. Ott hagyja az „éldes szülei”-t, a bátyját, aki ha jóval idősebb mint ő, mindvégig Pista, vagy Gábor bácsi „maga” marad, meg ennek a feleségét, az „ángyiká”-mot s az új házban új szülőket kell neki kellőképen, „mettisztelnyi”, kedvét keresni az ura bátyjának, az „öregebbik uram”-nak meg a feleségének, az „éldes ángyi”-nak, akit magáznia kell, jóban lenni az ura öccsével, a „kisebbik uram”-mal s akit csak akkor hív így, ha nem sokkal fiatalabb az uránál, de neki kell igyekezni engedni ezek feleségeinek is, „mer ő csak most gyűtt a házhoz”. Ha jó a „természeti” az új menyecskének, akkor csakhamar megszokik.

És békében bekövetkezik annak az ideje, hogy keresztelőre kell lassanként gondolnia.

Az első gondot az adja, hogy kik legyenek majd a keresztszülők! Rendesen a szülőkkel egykorúakat keresnek ki s ezt a meghívást lehetetlenség visszautasítani. Még a cigányasszony is elhíhatja komaasszonynak a jómódú zsellér feleségét. De szerencsére ennyire nem igen merészkedik senki, hogy ne hozzávalót keressen ki a komaságra, mert hisz a rokonsággal járó új rokoni kapcsolatokat úgy sem tartanák vele. Pedig az új komaasszony a maga egész régi rokonságát magával hozza és a keresztgyerek és ennek majdan a felesége, meg a gyerekeik is „rokonyoknak” tekintik majd a keresztanya összes hozzátartozóit. A palócok közötti jellemző csendes békét talán az így szeretettel ápolt kiterjedt rokonság biztosítja.

A falu bábája be-be néz az utolsó napokon a „várandós” menyecskéhez. Pedig neki meglehetősen sok a dolga, mert a kenés is a mesterségéhez tartozik, a „kenő asszony” pedig nagyon keresett a faluban, különösen, ha „jó a keze” neki. Némelyik megcsömöllött, a másiknak „mádrá”-ja van, a harmadikot a „köszvény bántja” s mindezekben csak a jó kenés segíthet. Némelyik beteg csak akkor gyógyul meg, ha „jó metta” possa” valaki. A jó kenőasszonynak hamarosan olyan híre megy, hogy a szomszéd faluba is elhívják.

Az anyaságra már otthon felkészítik a hajadont, mert a palócságon még nincsen szó az egykéről. De azért viszont az is nagy ritkaság, hogy egy leány „megessen”. Ha aztán valahogy mégis csak megtörtént a baj, akkor legtöbbször úgy cselekszik a szerencsétlen, hogy kontyot csinál magának s beáll az asszonyok közé, várva, hogy valamelyik özvegy embernek csak megakad a szeme rajta. A leány már a kelengyéjében magával vissza a „sátor lepedő”-t, amelyikre ő maga „hekkelte”, horgolta a széles csipkét. Ezt aztán idejekorán felszögelik a gerendára az ágy fölé, amelyik így függönyös ágy lesz s csak a „fekő asszony” fejénél hajtják egy kicsit ki, hogy kiláthasson a beteg.

A házközösség talán már minden vidéken megszűnt, de amíg ez járta, addig a gyerekkelengyét „közbű atták”. Ki a „dunnikát”, ki a hajat rá, ki a „fekető”-t. Most már ez a gond egészen az anyáé, aki azonban nem sok költségbe veri emiatt magát. Legtöbbször nem is tiszta pehely a dunnika, hanem „tollyú”-val van keverve. Mikor a gyerek aztán kikerül a dunnából, bizony leginkább a szemétre kell kidobni az egész kis ágyneműt, amelyik sohasem tudot kiszáradni, mert minden gyereknek, ha még olyan jómódú szülei vannak is, csak egy dunnikája van. A pelenka is csak ócska pendelből való, durva vászon ingfolytatásból. A gyerekdunna $1\frac{1}{4}$ rőf hosszú s mivel nagyon sokáig benne nevelik a gyermeket, ennek a lába idő multával már jóformán kilóg belőle.

Most a keresztanya pénzt szokott dugni a dunnikába, de csak akkor, ha tehetős, egyébként pedig a keresztgyerek nem sok hasznot lát a keresztanyjából. A keresztapa fel van mentve minden kötelezettség alól, a gazdagabb keresztanya azonban, ha a keresztleánya férjhez megy, akkor a parádés főköttöt is ő csináltatja még neki. Akármilyen szegény legyen is azonban a komasszony, a gyerekágyas fekvő táplálásáról kell, hogy illő módon gondoskodjék. Ez a „poszrik” nyolc napig tart, akkor is ha az anya esetleg korábban fel is kelne. A főétel ezalatt az idő alatt a tyúkleves, amit pedig a maguk kedvéért csak ritkán csinálnak a parasztházakban. A tyúk húsát meg rendszerint rántottában sütik meg külön ételnek. A harmadik-negyedik napon kávé is kap a beteg, melléje süteményt, vagy öntött kiflit, „szarvacská”-t és a végén, már mákos, mézes „ferentőt” is, ami pedig bizony elég nehéz eledel.

A kisdedet mihamarabb igyekeznek megkereszteltetni. Lehetőleg két-háromnapos korában. Mert az baj, ha meghal a csecsemő, de ha keresztetetlenül hal meg, az már igazi szerencsétlenség. A keresztelőre a bába kíséri a keresztanyát. Azon, hogy mi legyen a gyerek neve, nem igen sokat szoktak tanakodni. A legszokásosabb nevek egyike jó lesz ennek a babának is. Aztán vannak faluk, ahol már rég időtől fogva bizonyos kedvelt nevek járnak, itt sok a Náni, ott bőven van Luli, másutt meg a Malvinka nevet szeretik. Aztán szereti a falu lakossága azoknak a földesuraknak, akiket szeretnek, a gyermekei nevével keresztelni. Így mesélik, hogy egy időben minden második leány Olga a faluban s a fiúgyerekek meg Tibor vagy Arzén nevet kapnak. Különös, hogy az egyébként ritka Albert név eléggé gyakori a palócoknál s ezt a nevet a kor szerint variálják. Kisgyerek korában Berci a neve, ha felnőtt Bero lesz belőle, öreg korában meg Óbert bátyának hívja mindenki. Sokszor rábízzák a névadást a papra s gyakran mesélik, hogy ez a kalendáriumból azt a nevet adja, ami arra a napra esik. A jó palócnak néha majd kitörik a nyelve, amikor ezeken a neveken kell szidni a gyerekeket.

A nyolcadik napon az anya sötét ruhát vesz fel magára, beköti a fejét, szalagos főköttöcskét tesz a gyermeke fejére s a bába kíséretében „avatás”-ra megy a templomba, amikor is a pap imádságot mond a csecsemő fölött. Az avatást nagyon szigorúan betartják, mert amíg ez meg nem történt, addig az anyának nem szabad az udvaron kívül kerülni.

Az nincs időhöz kötve, hogy a gyermeket meddig táplálja az anya. Az leginkább attól függ, hogy van-e bőven teje? Ha van, akkor néha nagyon sokáig szopik a gyermek, még akkor is, ha már vígan tud járkálni, talán azért, mert azt tartják, hogy szoptató asszony nem esik újabb teherbe. Ha azonban nincsen bőven anyatej, akkor rövidesen evésre fogják a gyereket, mert az üvegből való és másfajta táplálással nem próbálkoznak a palócok. Az még nem jelent különben elválasztást, hogy az anya puhára, nedvesre rág kenyérbelet és ezt tömi a kicsinye szájába. Ezt az eledelt már párhetes korában minden gyereknek meg kell szokni. Később vízbe, vagy vizes pálinkába áztatott „puffancsot”, zsemlyét kötnek túllbe s ezt adják a csecsemő szájába, hogy szopogassa. Régebben mákhajat is főztek nekik, de most már belátják az anyák, hogy ez árt a gyerekeknek, s csak a nagyon rossz apróságokat csitítják ezzel. Egyébként a „viola gyükér” állandóan ott lóg a gyerek nyakán, hogy rágja, mert ez nagyon elősegíti a fogzást.

Orvoshoz nagyon ritkán viszi csak a palóc anyja a gyermekét. Ezeknek a meggyógyítását rendszerint a jó Istenre bízza s ez a legjobb orvos legtöbbször meg is gyógyítja a beteget. A halálozás elég ritka a gyerekek között és ki tudja miért van az mégis, hogy a palócság csak gyengén szaporodik? A beteg gyereken teákkal, meg fürdőkkel igyekeznek segíteni, meg babonákkal. A szemveréstől különösen féltek s hogy ezt meghúsiítsák, a gyermekingecskét a színére varrják, vörös szalagot, vagy gyöngyöt kötnek a kicsi jobbkezére. Ha mégis megeseett volna a baj, akkor a frissen sült kenyeret lemossák vízzel s ebből három kortyot megittatnak a beteggel. De az is jó, ha három faparazsat oltanak ki vízzel s ebből fogyasztatnak el három kortyot. A faparázs „füstyí” nagyon hatásos, ha megszórják keménymaggal a kisgyerek hasfájása ellen. Egy esztendeig a gyerek körmét olló nem éri, csak az anya rágogatja le. Feltámadáskor a legkisebb gyereket el kell vinni a templomba, hogy korán tudjon beszélni.

Szó sincsen róla, hogy a kisbabát nagyon elkényeztetnék. Az anya ugyan nem mulasztja a dolgát miatta. Akárhová megy, viszi magával, ami egyrészt azt is bizonyítja, hogy nem igen tud megválni tőle, másrészt meg nem akarja nyugnek hagyni otthon mások nyakán. Amíg picike, télen nyáron szorosan a dunnába kötve viszi ölben magával, amikor meg már nagyobbacska, akkor a hátikosarat puhán megágyazza a dunnával, ebbe ülteti a gyereket s aztán a hátára veszi. Amikor kiér nyáron a földre, ahol éppen dolga van, egy barázdába sátrat csinál a gyerekek a „hamvas”ból, amelyen két és fél rőf széles fehér vászonlepedő. Ezt botokra szurkálja fel, hogy jól betakarja az alvó csecsemőt s azért mégis elegendő levegője legyen neki. A sátor, ha ügyesen el van készítve, a legyek ellen is véd, bár a már nagyobbacska, lábonyjárázó gyerekek az a napi dolga, hogy hajtsa a legyet az alvó testvérkéről, ha ugyan magát is rövidesen el nem nyomja a buzgóság. Otthon a kisbaba mindig dunnába kötözve az egész napot a „böcső”ben tölti, amelyet valaki csaknem állandóan ringat. Az olyan anyának nagyon rossz híre megy, kinek sokat hallják ríni a gyermekét.

A bölcsőt az „állóka” váltja fel, ezt meg a „járóka”. Amaz a gyermeket álló helyzetben tartja fenn a hónaljánál fogva. A kicsi csaknem meztelenül topog benne, mert a ruhája a melléig fel van hajtva. A járóka háromlábú s karikán csúszik.

A gyerekuha ezekben az időkben még az ingecske s e fölött van egy rövid kötött reklicske. Vékony főkötő csak a dunnás gyerek fején van, ha innét kikerül vastag, meleg kötött főkötőcskét kap, a legnagyobb kánikulában is a fiú is, a leány is egyformán. A legelső ruha a „zobony”, amely egy hosszú ingsziknya, amelynek nagyon szorosra szabják a mellét s ezt a mindennapos öltönydarabot úgy ötéves korukig hordják a gyerekek s ebben a

fiút a leánytól csak az különbözteti meg, hogy a fiú haját egyéves kora után rövidre vágják, a leánya haját meg ezután sem látja az olló, hanem mielőtt csak lehet, akármilyen kinnal is, „pántyikába“ fonják s a „brekocs“-ra már nagyon büszke a kis leány, akit az anyja nem fésülködni hí, hanem „fonakodni“. Ünneplője a vagy két éves gyereknek van már, de ez a fiúnál is csak szoknya, mindössze kalapot tesznek a fejére. Ötéves korában aztán megkapja az első kis nadrágot.

Ebben az időben a legboldogabb a kis emberpalánta. Ekkor kezdődik az ideje a libapásztorkodásnak, amikor kint a szabadban, folytonos játék között örülhet az életnek. Még nem gyötrik a tanulással, csak a libáit kell időnként megnézni, hogy nem kerülgetik-e azokat a héja, amikor lármás verset kell az egész libapásztor hadnak énekelni, meg hogy el ne csavarogjon valamerre a libuskákkal az anyjuk. Őzre kelve már sokszor keserves a libapásztor élete, mert ha szárnyra kel az egész lúdsereg, akkor nem tehet mást, mint sírva nézhet a hálátlan állatok után, csak az a szerencse, hogy amikor kétségbeesve hazaérkeznek a gyerekek, a ludak már otthon az udvaron tollászknak. A libapásztorkodás ideje alatt tanulják a gyerekek a különféle játékokat, megkérdezik a libától, hogy „libuskám, libuskám, hogy ásít anyád?“, addig csalogatják verssel a csiga-bigát, míg kinyújtja a szarvacskáját; kapókövezve „kockáznak“ a kavicsokkal; koszorút fonnak a pitypangból; éneklük összefogózva a gyerekverseket és csitítgatják a sírásban azokat a kisebb testvéreket, akiket már kiküldenek velük a rétre, a „paskum“-ra, mert jövő ilyenkorra már ezek is libapásztorok lesznek, ha az Isten megtartja őket s hogy tanulják most lassan már ezt a mesterséget.

Az „iskolába“ nem nagyon sietnek beküldeni a gyerekeket az anyák. Úgy kell legtöbbször erőszakkal összefogdosni őket. A vizsga korán van, hogy a libapásztorkodástól el ne vonja végkép a gyerekeket s addig meg nagyon néptelen a tanterem, amíg a mezei munkákban segítségre lehet a gyerek. A kántor úr, a régi boldogabb időkben, ajándékokat kapott a szülőtől a beiratkozáskor, tojást, túrót, lisztet, gyümölcsöt, — a tehetősebbek 8—10 icce jóféle mustot is —, de bizony most már kiment ez a divat. Aztán ugyancsak ajándékokkal igyekeztek kiváltani a csemetéiket az anyák, a „szamárszék“-ből, ha csak olyan keményszívűek nem voltak, hogy hallgatni tudták, miként csúfolják a szegény rossz tanulókat a társaik. Most, amikor tanuló urak, meg tanuló kisasszonyok vették át a kántor uram örökét, az ilyen régi patriarkális szokások bizony megszűntek.

A gyerekek tízéves koruk után már lassanként iparkodnak a „kicsinyek fonóházá“-ba bejutni s már a lakodalmakban is próbálkoznak kint az udvaron táncolni, szép párosan, a muzsikára. Pedig még sokáig kell várni a saját lakzójukra, mert a korai házasság már kiment a divatból. Azelőtt a tizenhét éves leány vénleány számba ment, ma meg ekkor lesz csak eladó. Ekkoriban megy át a szülői házból egy másik „portára“, hogy a saját lefolyt, rövid életkijét a gyerekeiben lássa folytatódni tovább.

*

(Deutscher Auszug.) Bei den Palowzen ist das Einkinder-System unbekannt. Das heiratende Mädchen bekommt in ihrer Ausstattung den Vorhang des Kinderbettes mit. Nach der Geburt verlässt die Frau acht Tage lang nicht das Bett, während dieser Zeit wird sie von der Gevatterin mit Nahrung versorgt. Dies nennt man „poszrik“. Die Gevatterin steckt Geld in den Wickelpolster des Kleinen. Wenn ein Mädchen heiratet, muss die Patin ihr die Haube machen lassen. Das kleine Kind wird sehr lange im Wickelpolster gehalten. Die Frau darf den Hof nach der Entbindung solange nicht verlassen, bis sie nicht in der Kirche „eingeweicht“ wurde. In jedem Dorf gibt es einige besondere belichte Namen, diese wer-

den den Kindern bei der Taufe gegeben, oder aber man nennt sie nach den Herrschaftskindern. Bei den Palowzen ist die Kindersterblichkeit nicht gross. Die Säugungszeit ist von sehr langer Dauer. Die Mutter nimmt den Säugling immer in die Arbeit mit. Im Felde draussen macht ihm die Mutter aus einem Leintuch ein Zelt, zu Hause wird es — fest in ein Polster gebunden — gewiegt. Das erste Kleid sowohl der Knaben, wie der Mädchen ist ein kittelartiger, langer Hemdrock. Der Knabe erhält mit fünf Jahren die ersten Hosen. Auch in der Hochsommerhitze tragen die Kinder dicke Hauben. Während ihres ersten Lebensjahres wird ihnen das Haar nicht geschnitten, dem Mädchen auch später niemals. Aus der Wiege kommt das Kind in den Stehsessel, von da in die Gehschule. Früher war es üblich, beim Einschreiben der Kinder in die Schule, den Lehrer zu beschenken. Auch pflegten die Eltern ihre faulen Kinder mit einem kleinen Geschenk aus der „Eselbank“ auszulösen.

Báró Nyáry Albert.

PEREGI KARÁCSONYI NÉPÉNEKEK.

Az egyházi népelemek öszinte mélységük s megkapó szépségük és egyben a nép zenei érzésének vizsgálatra érdemes kifejezői. A népdal és az egyházi népelemek kapcsolata kétségtelen. A kapcsolatok észlelése, ily irányú kutatások jelentőségének felismerése nem mai dolog. A magyar népdalkutatás úttörője, Mátrai Gábor, röviden azt mondta: „A régi magyar egyházi és világi dalok jóformán egy húron pendülnek.”¹ Bogisich Mihály szerint „a régi zene tanulmányozója azon meggyőződésre jut, hogy a templomi énekek részint a gregorián, részint a nép ajkán lassan elhalt világi énekből átalakulva keletkeztek.”² Kodály Zoltán: „Nagyszalontai gyűjtések”,³ „Ej, menjünk el innen” szövegű bordalról megállapítja, hogy ősrégi magyar dallamcsalád sarja, melynek édes testvére Náray György Énekeskönyvében (Lőcse, 1699) található. „Az egyházi és világi népzene kapcsolata természetes is — írja Szabolcsi Bence⁴ —, ha meggondoljuk, hogy ez is, az is a népé volt; az élet megnyilatkozásait nem kellett, s nem lehetett oly szigorúan elvi alapon elkülöníteni egymástól, hogy ami bennük közös és egyetemes volt, át ne áramoljék egyikből a másikba.”

Az egyházi zene viszont hat a világra: repercutsió, gregoriáni fordulatok fellelhetők számos régi világi dallamban.⁵ A magyar parasztdallamoknak hatalmas csokra virágzott ki az egyházi hangnemekben.

A népzenei kutatómunka ma már a gyűjtés mellett az anyag feldolgozására: rokonzenéjű népek dalkincse összehasonlítására, egy zeneterületen belül a népi, népies és műzene határainak megállapítására törekedik. Szükséges, hogy ez összehasonlító munkánál az egyházi népzene is figyelembe vétessék. E nélkül bizonyos hatások, jelenségek (forma- és dallamvándorlások) nem tisztázhatók és a várt összefoglaló kép sem lehet teljes. A népzenei kutatásokat — elsősorban a gyűjtést — az egyházi népelemek területére is ki kell tehát terjeszteni.

Ezzel kívánván foglalkozni, ugyanazt a metódust követtük, amely a népdalgyűjtésben kiválóan bizonyult.

Első lépésünk az adatgyűjtés volt. A gyűjtést a pestmegyei Pereg községben kezdtem, majd jártam Homokszentlőrincen, Bugyin, a somogy-

¹ Mátrai Gábor: Történeti biblia és gúnyoros magyar énekek. Bp., 1859.

² Bogisich Mihály: Magyar egyházi népelemek a XVIII. századból, Akadémiai Ért., 1881.

³ Szendrey—Kodály: Nagyszalontai Gyűjtések, Kisfaludy-Társ., 1924.

⁴ Szabolcsi—Bence: Tinódi zenéje. Zenei Szemle, 1929, I., 46. old.

⁵ Lajtha László előadása, Néprajzi Társaság, 1928.

megyei Fonyódon és ismét Peregen. A nyert anyag változatos. Van azonban egy részletében teljes csoportunk: Pereg színekatholikus, magyar nyelvű község karácsonyi énekei.

Pereg már a XIII. században jelentős, magyarulakta hely. 1720 előtt pozsonymegyei tótok telepítették a megritkult magyarság mellé.⁶ Az énekeket fonográfba énekelték: Fekete István (74 éves), Répás András (73), Joó Andrásné (64), Gránic Péter (44) és Joó János (52) földmivesek.

A gyűjtés nyomán első tapasztalatunk, hogy a nép kedveli a vallásos szövegű énekeket. Éppúgy él vele, mint a népdallal. Nincsen szorosan a templomhoz kötve az ének használata, ott is él, ahol nincs gyülekezet. Téli estéken előkerül az énekeskönyv. (Amely vers nincs nyomtatásban, az Peregen többeknek vaskos kötetekben kézzel van leírva.) A gyerek szántásvetés közben tanulja meg apjától a vidám karácsonyi dallamokat.

A nép sok éneket ismer. Peregen csak karácsonyra 52 énekszöveget és 44 dallamot (variánsokkal) találtunk. Ilyen gazdagsággal csak a régi egyetemes gyűjtemények dicsekedhetnek. A szám tekintélyes, mert például a Tárkányi—Zsasskovszky: Népelektár (1900) csak féleennyit tartalmaz karácsonyra.

A sok dallam változatos típusokból áll. Leggazdagabb természetesen a pasztorellák családja. A gyűjtemény fele. Régi és újstílusú dallamok megosztva vannak. Képviselve vannak a rubató-típus éppúgy, mint a kolomejka és az új tánczene alkalmazkodó tempó giustó formái is.

Peregen a világi népzene úgyszólván semmi régiséget sem őriz. Az ott gyűjtött népdalok mind a magyar parasztzene országszerte fellelhető újstílusú dallamai.⁷ Ennek dacára a falu templomi énekei figyelemreméltó régiséget őriztek meg. A gyűjtemény számos tagján a tót zene (betelepülők) hatása felismerhető.

Szomorú tapasztalatunk az, hogy az egyházi népelemek országszerte ijesztő gyorsasággal pusztulnak. A hívek előénekes vezetésével való ájtatosságát, amelynél az orgona és a kántor hatásától menten, a szűz népének is megszólalt a templomban, sokhelyütt eltiltják, valósággal üldözik. A pap és kántor énekrendszer szabályozó és liturgikus törekvése bizonyára jóhiszemű. Azonban helyenkint oly radikális eszközökkel dolgoznak, hogy rendezés helyett valósággal kiirtják a régi népelemek javát és így a ma sír felé tartó öregek generációja a falu egyházi népelemek kincsét is kiviszi magával a néma temetőbe.

Bár tekintélyes a régi és újabb egyházi népelemek-gyűjtemények száma és terjedelme, a nép mégis sok éneket ismer, amely eddig nem jelent meg.

A 44 peregi dallam közül 24-et ismerünk az eddigi kiadványokból: Kiski (1651) 4, Bozóky (1797) 3, Tárkányi—Zsasskovszky: (1855) 5 és Kapossy—Szemenyei: (1887) 4 énekét, továbbá Bartók: A Magyar Népdal (1924) 2, Szendrey—Kodály: Nagyszalontai Gyűjtések (1924) 2, Kodály: Régi m. kar. énekek (Etnografia, 1916) 2 és Bárdos Lajos: M. kar. énekek a XVIII. századból (Zenei Szemle, 1929, II.) 2 dallama variánsának tekinthető a gyűjteményünk 8 tagja. 20 dallam azonban eddig ismeretlen volt.

A nem publikált énekek száma e kis falu dalkincsénél igen jelentős. Igazolja, hogy a gyűjtőre e téren még számottevő feladat vár. Hiszen bizonyára Pereghez hasonlóan sok kincset őriz még az ország különböző táján sok kis magyar falu.⁸

⁶ Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye, szerkesztette Borovszky Samu dr.

⁷ Lajtha László gyűjtése (1930), közel 30 dallam Peregről. (Népr. Múz. zenei osztálya).

⁸ „Egyenlőre nem is tudjuk, hány elveszettnek vélt dallam maradt meg egykorú, vagy későbbi vallásos szöveggel” — írja Szabolcsi Bence i. m., 46. old.

A peregi anyagnál bizonyos kapcsolatokat látok a tót zeneanyaggal, ami azonban nem minden dallamra érvényes. Olyan messzemenő következtetéseket, hogy van-e tót hatás a magyar katolikus egyházi népzeneben és milyen fokú ez, csak az országos gyűjtés és egy nagyobb anyag össze-hasonlító vizsgálata döntheti el.

Első énekünk egyik legrégebbi magyar dallamcsalád sarja. Egyházi szöveggel eddig ismeretlen volt. Peregen három közeli variáns alakban találtuk. A régi stílusból átmentett tulajdonságai: a) négysoros izometrikus dallamversszak, b) rubató ritmusképletek, c) díszítőhangok gazdagsága, d) felülről induló dallamvonal. Dallama és szekvenciaszerű ABCD-szerkezete rokonságot árul el Bartók: 4. példával, záratai pedig Bartók: 181. példával megegyezők.⁹

Külön figyelmet érdemel a szép szöveg, mely balladai tömörséggel adja elő a pásztorok látogatását Jézusnál. Versalakja középkori himnusz-forma.

Peregen népszerűségnek örvend, amit az is bizonyít, hogy dallamvariánsára az alábbi szövegeket énekelik: „Kelj fel bűnös ember mély álmodból“, „Mostan kinyílt egy szép rózsavirág“,¹⁰ „Szaporán keljetek fel bojtárok“,¹⁰ „Ez új esztendőben örvendezzünk“.

2. Ez bizonyly a Jákob csillaga!
Pásztorársim, ugorjunk hát talpra,
Mert megszületett a várt Messiás,
Kiről oly szépen szólt Izaiás.	4. El is mentek már a látására,
Pásztorok az ő imádására,
Menjünk el mi is a pásztorokkal,
Imádni őt a szent angyalokkal.
3. Zengő szóval kiáltja az angyal,
Hogy feltűnt már az a dicső hajnal,
Melyben a szűz Mária szent fiát
Szülte a világnak megváltóját.	5. Isteni szent gyermek, édes Jézus,
Vesd ránk szemeidet, kegyes Krisztus,
Bocsáss meg minékünk, bűnösöknek,
Légy kegyes, irgalmas híveidnek.

A magyar anyagban ismeretlen a második énekünk. Valószínű, hogy nem magyar (hanem tót), de ősi és népi. „Ez öröndetes nap“ kezdetű köszöntőszöveggel feszes tempó guistó-ritmussal is éneklük, szokatlan ötnegyedekben:

Az alábbi szöveggel — inkább rubató-előadásban — kevesen ismerik még. Pedig azelőtt — ha szabad ezt az ide nem illő szót használnom — ez is állandó műsordarabjuk volt.

⁹ I. m.

¹⁰ Sziber: Orgonavirágok (Gyula, 1874) található szövegek. Mindkét szöveg töredéke lépten-nyomon előfordul a kántálók és pásztorjátékok anyagában. Lásd: Elegyes (33., 91., 34., 74.), Székelyföldi (278.), Dunántúli (49., 56.) Nagyszalontai 18.), Koszorúk (II. 44., 7., 51. old.) népköltési gyűjteményekben.

2. Jönnek a királyok aranyos ruhákban, Az áldott pásztorok szép selyem [méhecske,
[subákban, Köszöntik a szűzet, üdvözlégy
Tiszta fehér gyölesben hajadon [menyecske.
[leányok, Jézusnak szent anyja a jászolnak
Üdvözlégy kis Jézus, amen — ezt [szélén
[mondjátok. Örvend a fiának mosolygó két szemén.

Elterjedt régi karácsonyesti kántáló¹¹ a következő énekünk: Dallamát a „Szegedi Kis Kalendárium“, 1931, közölte. De míg ott az 1. 1. 5, addig itt az érdekesebb 1. 1. 1. zárlatot és díszítőhangokat találunk. Ritmusa a tót és csch népzeneben is elterjedt.¹²

II.

2. Ádám pajtás fuss előre,
Nyájaidat fordítsd erre,
Mivel István, hogy öreg vagy,
Nyájad után lassan ballagsz.
3. Mária viszi lisztecskáját,
Szolgálója mézecskejét,
Rakjunk szívünkbe tüzeceket,
Készítsünk friss ebédecskét.
4. Oh, te dudás, mit szundikálsz;
Fényes az éj, nem kell lámpás,
Verjed, verjed a citerát,
Zengj Jézusnak egy szép nótát.
1. Nincs a Jézusnak paplanja,
Mégfázik az ártatlanka,
Takargatja édesanyja,
Dirib-darab posztócskába.
2. A kis Jézus arany alma,
Boldogságos szűz az anyja,
Lábaival ringatgatja,
Két kezével ápolgatja.
3. Aludj, aludj kisededcske,
Betlehemi hercegecske,
Nem királyné a te anyád,
Szolgálóból lettem anyád.

Az ősi 8-as clégge ritkán előforduló ritmikájára¹³ példa a peregi hívők karácsonynapi szentbeszéd utáni éneke. Erre a dallamra énekelt szövegek: „Hej, víg pásztorok, csordások“,¹⁴ „Üdvözlégy óhajtott vendég“. ¹⁵

¹¹ Szövegét lásd Török Károly: Csongrádmegyei Gyűjtések, Kisfaludy-Társ., 1872. 371. oldal. Koszorúk, I., 4. oldal.

¹² Sajátos ritmusképlettel foglalkozik Bartók: i. m., XVII. old., továbbá a 11. a. és 197. sz. példákhoz tartozó megjegyzések.

¹³ Lajtha László: Az 1930. évi népzenei gyűjtések, Ethnogr., 1931, 2., 63—64. o.

¹⁴ Koszorúk, II., 43. és 51. old., Nagyszalontai Gy., 15. old., Molnár József: Orgonahangok (1915), 452. old.

¹⁵ Molnár: i. m., 435. old.

2. Nem volt oly madár az ágon,
Mint Mária e világban,
Szüzesség és anyaságot,
Kapott ily fehér virágot.

3. Üdvözlégy óh nagy Istenség,
Imád az isteni felség,
Örül néked a menyország,
És az egész gyarló világ.

4. Ordít pokol nagy bújában,
Hogy a Jézus a jászolban,
Ördögök a földet nyalják,
Hogy a Jézus nevét hallják.

Következő példánk pasztorellaszerű durkvinten mozgó dallamán a Tinódi költészetéből híressé vált népies 11-es sort szemlélhetjük. Más szövege: „Oh szerencsés, elérkezett éjszaka”.¹⁶

2. Pásztorokhoz jön először a követ,
Hozzájuk szól az angyali üzenet,
Megrettenve földre esnek mind-
[nyájan,
Nem tudták, hogy mi rejlik a
[sugarban.

4. Az istálló jászolában meglátják
A Messiást, kit borulva imádják.
Meg is lették az istállót, a jászolt,
Hol Jézusunk, kis királyunk szunnya-
[dott.

3. De az angyal bátorítá mindnyáját,
Megmutatá a szent helynek hajlékát,
Hogy Betlehem városába menjenek,
Ott egy rongyos istállócskát nézzenek.

5. Eleibe térdepeltek mindnyájan,
Örvendezve énekeltek vígságban,
Szüzanyának dicséretet mondanak,
Jézuskának ajándékot adának.

6. Egyik bárányt, másik sajtot, tejecskét,
Virágokat, madárkákat, mézecsskét,
Hát én ugyan mit áldozzak, Jézuskám.
Mit áldozzak, most született Krisztuskám?

A gyűjtés érdekesen ellenőrzi a régi — inkább népszerűsítő, mint tudományos célból készült — kiadványokat. Több dallamról látszik, hogy lejegyzésük hibás. Ezt az állításomat több, egymástól távoli helyről származó gyűjtésben egybehangzóan igazolta a szájhagyomány s valószínű, hogy a torzítást — mind a ritmikust, mind a dallamit — sohasem énekelte a nép, hanem a nyomtatásba került lejegyzés tökéletlen. Helyszűke miatt

¹⁶ Elegyes Gyűjt., 56. old.

erre példákat nem közlök, hanem bemutatok egy igen érdekes ritmusú, eddig ismeretlen dallamot. A ritmikája igen messzenyúló gyökerű. Elágazik a magyar talaj mélyére éppen úgy, mint ahogy, szláv irányokban is vezet a kutatót.

Tempo giusto, moderato.

2. Posztópolyába beszorítottatott,
Mely a hó által elborítottatott.
Szent József az apja, imádván
[ringatja,
Szűz emlőjéből anyja szoptatja.
3. A szent angyalok mennyből leszálltak,
Lábacsájához urunknak álltak.
Imádják felségét, igaz istenségét.
Aldván, csodálják nagy szegénységét.

A új stílus is akadálytalanul lépi át a templom küszöbét. Az egyházi és világi népzene szoros kapcsolatának ékes bizonyása ez.

Tempo giusto, moderato.

2. Feljött azon hajnalsillag aki fényével,
Minket, bűnös embereket kegyes
[ségével
Világosít örömmel, örökös dicsőséggel
Feljött azon hajnalsillag teljes
[fényével.
3. Mint sírdogál a jászolban világ
[váltója,
Hideg szalmán bágyadozva, éltünk
[adója,
Kit ápolgat szűz anyja, József nevelő
[apja,
Pásztoroktól körülveve Istennek fia.¹⁷

Az egyház pasztorellái meglehetősen egyöntetűek. Érdekes összetétele van az alábbi pasztorella-dallamnak, amelynek 5., 6. üteme német énekből¹⁸ való, különböző egységek.

Tempo giusto, moderato.

¹⁷ Szövegét lásd Molnár: i. m., 453. old.

¹⁸ Harmat Artúr szíves közlése.

6. Mária van jó furulyánk,
Szépen szóló sípocskánk,
Engedd, fújjunk egy nótát,
Engeszteljük fiacskád.
Fiacskád, Jézuskád,
Fiacskád, Jézuskád,

7. Tüstént indul a nóta,
De csak sír a Jézuska,
Mária ő szívében,
Vigadozván lelkében,
Ingatja, ringatja,
Ingatja ringatja.¹⁹

Összegezve az eredményt, régi stílusú dallamot találtunk, variánsokat is számítva, 14-et, újstílusú dallamot 8-at, pasztorella van 20 és a gyűjteményből teljesen kirívó idegen dallam 2.

A gyűjtés a szövegekre is kiterjedt. Eredmény 284 versszak. A szöveg- anyagnak a népköltési gyűjteményekből és a népies szöveggönyvekből háromnegyede részben ismeretes. A régi dallamokhoz kapcsolódik 54, az új dallamokhoz kapcsolódik 50, a pasztorellákhoz kapcsolódik 172 vers.

Egyes szövegrészek nyelvi régisége is figyelmet érdemel:

Nem kell néki kastély, sem pedig kulcsos vár,
Sem testlegettető, gyönyörű kincses tár.

A betlehemezők pajzán jókedve, a régi hangszeres karácsonyi vigadozások emléke csillog az alábbi sorokban:

Szóllid Lőrinc sípodat, sípodat.
Berci furulyadat,
Verjed Lajos a dobot,
Élleszd Miklós a dudát,
Pengesd Ádám a lantot,
Pista trombitát fújj,
Glória, glória!

Kétségtől igen érdekesek a friss, párbeszédes pásztori énekek, amelyek sorában a misztériumi anyag töredékesen lejegyzett énekeinek nemcsak a dallamát, hanem sok esetben teljes ép szövegváltozatát is megtaláljuk.

A peregi karácsonyi énekgyűjtemény csak elenyésző töredéke annak a népi dalkincsnek, amely mint utolsó menedékhelyen él még a falusi templomokban. A veszendő anyag sürgősen felgyűjtésre szorul; ez nemcsak néprajzi, hanem kegyeleti és kulturális szempontból sem mellőzhető feladat.

*

(*Deutscher Auszug.*) Die kirchlichen Volkslieder sind der Untersuchung wert. Ausdrucksarten der musikalischen Gefühle des Volkes. Die Zahl der Weihnachtslieder aus Pereg (ungarisches Dorf in der Tiefebene) beträgt 44, ein bedeutender Teil derselben war bisher unbekannt. Neben den Pastorellen kommen auch die alten rubato und tempo giusto Typen vor, ebenso wie die kolomejka und die zur Sprache angepassten tempo giusto-Formen der neuen ungarischen Tanzmusik. Es scheinen gewisse Zusammenhänge mit dem slovakisch-mährischen Musikmaterial zu bestehen. Das dringende Aufsammeln der schwindenden Melodien wäre nicht nur vom ethnographischen Standpunkte aus eine wichtige Aufgabe, sondern auch aus kulturellen und Pietätsrückichten.

Volly István.

¹⁹ Teljes szövegét lásd Sziber: i. m., 179. old.

A VOGUL MESÉK ÁTTEKINTÉSE.

Nemrég jelent meg tíz európai nép mesekincsének tanulságos statisztikája.¹ Harmincezeren fölül van a tíz nép meséje, a legtöbb nemzetnél meghaladja az ezret a gyűjtött mesék száma. Ilyen hatalmas anyagot csak úgy lehet felhasználhatóvá tenni, ha egy szkéma szerint rendszerbe foglaljuk, mint a növényvilág végtelen sokféleségét a növényhatározó rendszerébe.

A vogul népmeséknél, sajnos, ez az *embarras de richesse* nem zavarja a munkát — mindössze kilenc mese az, ami Munkácsi Bernát gyűjteményében² rendelkezésünkre áll. Erdemes ezt a kis anyagot talán behatóbban taglalni. A vogul népköltési gyűjteménynek ugyanis mérhetetlenül fontos a szerepe a magyarság nyelvi eredetének és őskultúrájának kutatásánál. Nemcsak vogul nyelvi adataink egyetlen letéteményese a monumentális munka, de magában foglal úgyszólván mindent, amit legközelebbi rokainkról tudunk. Hatalmas anyagát az egyes szaktudományok szempontjából még alig vizsgálták, jóllehet kimeríthetetlen kincsesbányára bukkanhat benne minden kutató.

Mi csak a legkönnyebb részt, a mesét választjuk ki magunknak. Célunk nem több, mint ismertetni az anyagot, összeállítani azt, amit az összehasonlító mesekutatás róla megállapított és megállapíthat, és egy pillantást vetni arra, hogy a vogul nép etnikumának megismeréséhez mennyiben értékesíthetők.³

Vegyük tehát sorra a meséket.

I. A kereskedő ember meséje (324. l.).

A gazdag kereskedő kisebbik fiát bátyja kitérja örökségéből és durván bántalmazza, mikor nevenapján szerencsét akar neki kívánni. A kisebbik fiú idegektől csodás módon ötszáz rubel aranypénzt kap. Később egy hajósgazdához szegődik el, ismét 500 rubel bérért. Viharban megmenti a hajót, ezért a hajósnép fejévé teszik. Három éjjel három hajós helyett virraszt, minden éjjel egy-egy nagy drágakövet talál a parton.

Megérkezik utazásuk céljához. A drágakövek közül kettőt a királynak visz ajándékba, ezért a király főemberévé teszi, családját is odahozatja maga mellé.

Egy idő múltán felkerekedik a mese hőse bátyját meglátogatni. Ez látszólag szívesen fogadja, pálinkával kínálja. A vendég megveszi drága pénzen bátyja kutyáját és macskáját, mondván, hogy az ő vidékén nincs ilyesmi, azután a pálinkába mártott kenyérrel megeteti az állatokat. Ezek nyomban elpusztulnak: innen látja, hogy bátyja meg akarta mérgezni. A fejedelem az álnok testvért kivégezteti, a mese hőse hajóra rakja apja vagyonát és visszamegy családjához.

„Valóban nemcsak terjedelmére nézve, hanem egészben a való élethez közelebb álló eseményeivel is annyira eltér [ez a mese]... a többi nyolctól, hogy inkább csak afféle elszórt mesei motívumokból lazán össze szerkesztett életkép, szinte azt mondanók, hogy primitív novella” — írja Katona Lajos a vogul mesék ismertetésében.⁴ Mesei benne a hős viszonya bátyjához — a Kis és Nagy Kolos meséjének⁵ tipikus főszereplőihöz hason-

¹ Ralph. S. Boggs: A comparative survey of the folktales of ten peoples, FF. Communications [ezentúl FFC. rövidítéssel idézzük ezt a gyűjteményt] No. 93., Helsinki, 1930. (Ismertetését l. Ethn. 42 : 157.)

² Vogul népköltési gyűjtemény, IV., Budapest, 1896, 324—384. l.

³ V. ö. Bátky, Népr. Ért., 1930 : 164.

⁴ Ethn. 8 : 183.

⁵ Az 1535. sz. mesetípus Aarne—Thompson típusjegyzékében (Stith Thompson: The types of the folktale, Antti Aarne's Verzeichnis... translated and enlarged. FFC. 74, Helsinki, 1928), amelyet ezentúl ATh. rövidítéssel fogunk idézni; a mesetípusú mt.-nak rövidítjük.

lítja már Katona is. Meseszerű a csodás ajándékozás: az idegenek az utcán heverve találják a hőst, akit bátyja félholtra verve lökött oda, egy házba utasítják, ott egy gyermeken kívül senkit sem talál, dolgvégezetlenül elmegy, az utcán veszi csak észre, hogy keblében arannyal töltött zacskó van. Meseszerű a drágakövek felfedezése is. Ismert népmesére emlékeztet, hogy a hős kutyát és macskát vásárol drága pénzen, mert az idegen földön, ahol ő él, olyat nem ismernek. Katona a „Whittington és macskája” meséjével (ATH: 1651. sz. mt.) való közelebbi rokonságra gondol. Valóban nem lehetetlen, hogy innen származik a motívum, csak hogy eredeti összefüggéséből teljesen kivetkőzött. Míg az említett mesetípusban az idegen földön valóban nincs macska és kutya és a hős ezáltal gazdagszik meg, a vogul mesében ez csupán csel a mérgezési kísérlet elhárítására. Ilyen zsákutcába vezető motívumok azonban nem ritkák, különösen ott, ahol nem kifogástalan a meseszöveg és homályos a tradíció, előfordulása pedig ebben a sokféle elemből összetevődött komplexumban egészen természetes. De végül, ami igazán mesévé teszi az elbeszélést, a cselekmény összetartó fonala, tisztára mesei: a hősnek alacsony, elnyomott sorból való hirtelen kiemelkedése, nagy szerencséje, óriási munkabérei és jutalmai — a kívánságok teljesülésének olyan foka az elbeszélés „alap gondolata” (ha szabad ilyenről beszélnünk), hogy az csak álomban, vagy mesében lehetséges.

Mégis nehéz megállapítani ennek a primitív novellának a helyét a néphagyományok körében, mert csak alapeszméjében mese, cselekményére nézve egyik ismert mesénkhez sem sorozható tipológiai szempontból. Katona arra gondol, hogy a mesemondó a vogul élet különböző jeleit, mint a vendégséget, névnapi lakomát „aprólékosan kidolgozott és valószerű színezetű genre-képekben” akarja bemutatni. De hogy a vogul életet mutatná be a mese képei, igen kétséges. A tárgyi kultúra, amelynek képét adja, a vogulokénál bizonyára fejlettebb. Városokról (2, 2)⁶ van szó, gazdag kereskedőről (1, 1), ernyős úri szánról (8, 6, 9), konyhás (7, 3), padlós (7, 9), házról; a hajós út körülményei, noha folyón való hajózásról van szó, tengeri útra vallanak. — Tehát ha életkép, akkor sem a vogul élet képe.

A mese lazán egybefűzött motívumainak sorozata a keleti, török és indiai rapszódikus mesestílusra emlékeztet. A három drágakő fellelése is mintha az Ezeregyéjszakába való volna: keleti motívum.⁷ Ha figyelembe vesszük Jan de Vries megállapítását,⁸ amely szerint csak az európai meséknek van szilárdan felépített motívum-rendjük, csak ezek sorolhatók tartalmi típusokba, a keleti mesében „minden motívum önálló, külön életet él és mindig új összetételekhez használható fel” — úgy nem fogunk elzárkózni az elől, hogy valódi mesének vegyük a vogul népköltésnek ezt az adatát is. Persze a népmese fogalmát ehhez kissé tágabbra kell fogunk, mint pl. a finn mesekutató iskola tudósai. Sőt azt a feltevést is megkockáztathatjuk, ha bizonyosat nem is merünk állítani, hogy a vogulokhoz a tőlük délre lakó törökségtől származott be a *Kereskedő ember meséje* és talán — a keleti mesekincs közös motívumainak és közhelyeinek (pl. tengeri vihar)⁹ felhasználásával és a fejlettebb iszlám-kultúrák tárgyi világának ismeretével — ezeknél a törzseknél is keletkezett. Erre vall, mint

⁶ A vastagon nyomott szám a bekezdést, a mellette álló a sort mutatja, amelyben az idézett adat előfordul.

⁷ V. ö. Chauvin: Bibliographie des ouvrages arabes, Liège, 1892—1909, V. 2., 4., 6., 7., 36. l., VII. 11. l.

⁸ Die Märchen von den klugen Rätsellösern, FFC. 73, Helsinki, 1928, 409. l.

⁹ Chauvin i. h.

láttuk, az elbeszélés módja és erre vallanak talán a mese miliójét tevő kultúra tárgyai is.¹⁰

II. *A rézember és Jancsi fejedelemfi* (344. l.). Európai mesekincsünk:ből jól ismert népmese (ATH: 502. sz. mt.). Bolte-Polívka forráskönyve¹¹ a 136. sz. Grimm-mese jegyzeteiben közli változatait.¹² A vogul közlés a következő motívumváltozatokat tartalmazza.¹³

- A¹. A királyfi megszabadítja a fogoly rézembert. A király ezért Sinpal nagyapó nevű szolgájával világgá küldi.
- B³. A szolga arra kényszeríti a királyfit, hogy ruhát és nevet cseréljen vele.¹⁴
- C. Irét király udvarába érnek. Jancsi lovakat őriz a rézember segítségével, hús csődörből negyvenet, negyvenből nyolcvanot csinál. A király ezért leányát, Ilonát odaigéri az álkirályfi Sinpalnak.
- E. A lakodalmokor háromfejű sárkány levélben követeli a királyleányt. Jancsi megöli. Hatfejű, majd tizenkétfejű sárkánnyal ugyanígy történik. Ilona kényszerből azt vallja, hogy Sinpal a megmentője, de Jancsi bizonyosságul kívágta a sárkány nyelvét.¹⁵ Leleplezi Sinpalt és feleségül veszi a királyleányt.

A mesét ismeri minden európai nép, a török-tatár népek közül többen, Indiában, a malájoknál, az araboknál is előfordul, sőt Afrikában és Amerikában is. A vogulokhoz valószínűleg az oroszoktól vándorolt be, amit Katona Lajos már a nevek alapján is állít. Valóban: *Vänkä, Irét*,¹⁶ *Uřõna* csak erre vallanak. A háromlovas fogat: trojka (3, 11), a dob és harangszó (6, 17) szintén nem mutatnak mást.

Ahlqvist írja,¹⁷ hogy a Pelym mellékén oroszok és vogulok közös vadásztársaságokban töltötték a téli vadászati időnyt. Hogy a közös halászat milyen fontos tényezője lehet a mesevándorlásnak, azt már Lönnrot Illés is tapasztalta,¹⁸ a voguloknál az oroszokkal való közös vadászatnak hasonló szerepe lehetett. Hosszú téli esték táborozásai ideális alkalom a mesélésre, a szívesen hallott meséket a mesemondó készséggel megismétli, az érdeklődő hallgató hamar megtanulja. Természetesen nem azt akarjuk ezzel kifejezni, hogy a mesék átvétele feltétlenül vadászat alkalmával történt, csak éppen egyik lehető módra mutatunk rá, egyikre a sok közül.

III. *A macskafiú meséje* (351. l.) szintén a legelterjedtebb népmesékhez tartozik: a *Fehérlófia*-típushoz (ATH: 301. sz. mt.).¹⁹ Motívumai:²⁰

- A⁵. Gyermeektelen házaspárnak csodás módon fia születik aáltal, hogy az asszony egy kétőrfnyi csukából eszik. A csukából kap a kutya és a macska is: kutya és macskafi is születik.
- B¹. A három testvér vándorútra megy. A macskafiú, a legerősebb, a vezetőjük. Egy házhoz jutnak. Felváltva örködnek három éjjel a ház előtti hídon és három, négy, hatfejű sárkányt győznek le.²¹

¹⁰ V. ö. Buschan: Illustrierte Völkerrunde, II: 2³, Stuttgart, 1926, 844. és k. lapokat, különösen a házra vonatkozó részt: 874. l. Ezzel szemben az ősi ugor házról I. Sirelius, Finn.-Ugr. Forschungen, VI. (1906), 76. és k. lapok.

¹¹ Bolte-Polívka: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm, I-IV., Leipzig, 1913-1930. — BP. jelzéssel idézzük.

¹² III., 97. l.

¹³ A BP. i. h. közölt skéma szerint.

¹⁴ L. BP. III., 108. l.

¹⁵ Csanád-motívum, I. BP. I., 547-48. l., különösen 547. l., 1. sz. jegyz.

¹⁶ Talán Heródes: Munkácsi: Vog. népk. gy., IV., 347. l.

¹⁷ Unter Wogulen und Ostjaken [Helsingfors, 1883], 166. l.

¹⁸ L. Katona Lajos Irodalmi tanulmányai, Bp., 1912, I., 173. l.

¹⁹ Bibliográfiája: BP., 90. sz. jegyzet: II., 300. l.

²⁰ Ismét BP. skémája szerint.

²¹ Solymossy Sándor ennek a motívumnak az alapján a turk *Sárkánycsalád*-típushoz sorozza a mesénket (Ethn. 42: 127). Csakhogy a három testvér születé-

Továbbmenve kovácműhelyhez érnek, s tizenkétfejű sárkányt ölnek meg.

Amint látjuk, a mese csonka: csak a bevezetést tartalmazza, még pedig a bevezetésnek azt a típusát, amelyet Panzer az erdei ház típusának nevez.²² A csonkaságán kívül zavaros is a mese. A kovácműhely kétségtelenül a hős ifjúkori kalandjaihoz tartozik. A mese egy változat-csoportjában ugyanis az ifjú Siegfried módjára kovácműhelyben magához méltó fegyvert szerez a csoda-erős legény és így adja roppant erejének első példáját.²³

Mint Panzer elemzéséből kitűnik, a mese bevezetésének a vogulhoz leghasonlóbb formája orosz földön otthonos,²⁴ sőt az is valószínű, hogy speciálisan orosz mesetípus hatása alatt keletkezett.²⁵ Ez a vogul változat orosz eredetére mutat. Ugyanezt bizonyítja a következő epizód is (2.). A három testvér vándorlása közben hármas keresztúthoz jut, oszlopon felírást látnak: „A jobboldali út mentén haladni — halál; a baloldali út mentén haladni — éhség, ételhiány; a középső úton haladni — víztelenség, itálhiány.” A macskafi habozás nélkül a jobboldali utat választja. Az oroszok hősi énekei, a bylinek közt találjuk a következő címűt: *Tri pojezdki Ilji Muromca*: Ilja Muromec három útja. A sokszor megénekelte orosz hős kalandokra megy, hármas utat talál a következő felírással: „Az első úton menni: megöletni, a másodikon menni: megnősülni, a harmadikon menni: meggazdagodni.” Ilja az első útnak vág neki.²⁶ Nem nehéz az összefüggést meglátni a két motívum közt — még a mondatok infinitívusos szerkezete is hasonló. Hogy az orosz volt az átadó, a vogul az átvevő, azt — ha kétség férne hozzá — világosan mutatja az, hogy a vogul közlésben nincs meg a kellő logika: mindhárom út végeredményben a halálba visz; a bylinekben viszont fokozatosság van: gazdagság, szép feleség, halál, ami értelmet ad a motívumnak. Azt hiszem, ennek a származtatásnak nem szól ellene az a bizarrnak ható tény, hogy a szóban forgó mesetípusnak még egy változatában szerepel a motívum (Panzer analízise szerint²⁷ ez az egyetlen előfordulása) és ez a franciaországi Agen-ből való.²⁸ Itt az egyik út Párizsba, a másik, amelyen a hős elindul, az éhség és szomjúság országába visz. — Egyike ez azoknak a csodálatos ugrásoknak, amelyek előtt a mesevándorlás kutatója tanácstalanul áll meg.

A felső gerendával bíró ház (5, 18), a kovácműhely (6, 2), amelynek bekapcsolható ablaka (6, 4) és bereteszkelhető ajtaja van (u. o.), egyébként szintén inkább az orosz viszonyokra vonatkoznak. Katona Lajos bizonyítás nélkül is oroszoknak tartotta a mesét.

IV. *A medvefiú meséje* (356. l.) ugyanannak a típusnak teljesebb, jobban elmondott változata, mint az előbbi mese. Részei:

A¹. Medve asszonyt hurcol el, az asszony félig ember, félig medve fiút hoz a világra. A fiú felnő, megöli apját és világgá megy.

sének módja már a Fehérlófia-típusra utal, a Sárkánycsalád-mese jellemző vonása pedig, az, hogy a sárkányok a Napot, Holdat, meg a csillagokat elrabolták, itt hiányzik. A hídon való három sárkány-viaskodás megvan — valószínűleg turk forrásból — a Fehérlófia orosz-fajtájú változataiban is (pl. Andrejanoff: *Lettische Märchen*, Leipzig, é. n., 21. l.), úgyhogy lenti orosz Fehérlófia-származtatásunknak semmi sem látszik ellentmondani.

²² Friedrich Panzer: *Beowulf*, München, 1910, 74. l.

²³ Panzer i. m., 59. l.

²⁴ I. m., 24—26., 100—101. l.

²⁵ Panzer i. m., 101. l.

²⁶ Okszenov: *Narodnaja poczija*, Moszkva, 1896, 52. l. Német próza-fordításban: Bernhard Stern: *Fürst Wladimirs Tafelrunde*, Berlin, 1892, 37. l.

²⁷ I. m., 75. l.

²⁸ Bladé: *Revue de l'Agenais* 2 (1875), 44. l.

- D. Két társra tesz szert, az egyik orratlan (jó szagló), a másik fületlen (éles hallású). Egy hegyhez érkeznek, a hegyben nyílás van. A medvefiút társai kötéllel alábocsátják. Háromfejű sárkányt talál egy házban, viaskodik vele és megöli. A sárkány három leányt tartott fogva, ezeket a medvefiú magával viszi.
- E. Társai a három leányt felhúzzák, őt magát visszaejtik, amikor már csaknem fenn van. Visszamegy a sárkány házába, fegyvert talál, vadászni megy. Egy sással találkozik, azt megkéri, hogy vigye fel „a fényes világba”. A sas három hónapra való hűskészletet kíván, a medvefiú ezt vadászattal megszerzi. A sas felviszi.
- F. Megtalálja társait, megbocsát nekik, lakodalmat csapnak.

A mese nagyjában teljes, csak két helyen rövidebb, mint a legteljesebb változatok. Először is hiányzik annak a megindokolása, hogy a hős leereszkedik az üregbe. A többi változatban vagy menekülő manót üldözve bocsátkozik le, vagy pedig eltűnt királylányokat keres vándorútján és ez vezeti arra az ötletre, hogy az üreget is felkutassa. Hogy e két vonás közül melyik volt vogul mesénk forrásában, nem tudhatjuk, mert csak a bevezetések különböznek, a további kalandok minden verzióban egyezők. — A másik csonka hely az, hogy csak egy sárkánnyal küzd meg a medvefiú és hogy mind a három leány az egy sárkány fogságában van. A szokásos az, hogy három sárkánnyal (három, hét, kilencfejűvel) kell viaskodni és mindegyiktől egy-egy leányt megszabadítani.

Katona Lajos azon epizód alapján, hogy a medvefiú megöli apját, a finn és kaukázusi változatokhoz tartja legközelebb állónak a mesét. Panzer óriási adatfeldolgozása megmutatta, hogy ez a motívum is előfordul a legkülönbözőbb helyeken: izlandi, avar (kaukázusi), katalán, orosz, finn, arameus, svájci, pomerániai cigány, portugál és dán változatokban.²⁹ Az egész mese annyira közel áll a típus elképzelhető alapszövegéhez, vagy, mondjuk, átlagszövegéhez, hogy eredetéről nem mondhatunk semmi bizonyosat, amíg a gondos mesefilológiai vizsgálat fényt nem derít témánk minden vándorútjára. (Panzer érdemes könyve, amelyre annyiszor hivatkoztunk már, sajnos, csak az anyagot hordja össze, de módszeresen nem dolgozza fel.) Csak annyit állíthatunk, hogy — mivel vogul eredetűnek nem tarthatjuk — vagy az oroszoktól, vagy a törököktől kaphatták a vogulok. Egy vonás van talán, amely az orosz eredetet mutatja valószínűbbnek, ez az, hogy a hős anyját répaörzés közben rabolja el a medve. Egy orosz változatban Rjepkának (répácska) hívják az elrabolt leányt,³⁰ ez a név talán a répaörzés eltűnt motívumának maradványa. — Annak a vonásnak, hogy a medvefiú kiszakított fával veri agyon az apját, egy pomerániai cigány mesében³¹ találjuk mását, tehát a szláv nyelvhatárról való köztudásban. De ennek az adatnak még annyi bizonyító ereje sincs, mint az előbbinek, mert a cigány mese egyébként a vogultól igen eltérő, a medvét pl. rabló helyettesíti. Fák kiszakítása különben is nagy szerepet játszik mesénkben (gyakran *fanyűvő* a hős társa) és a mesénkkel közeli rokon Erős Jancsi meséjében,³² úgyhogy ez a vonás több változatban is létrejöhetett egymástól függetlenül.

A mesében előforduló tárgyak sem szolgáltatnak kritériumot. Kémény-lukas ház (4, 8), szögön függő fegyver (5, 8) — amelyről azt sem tudjuk, tüzfegyver-e — mindenütt előfordulhat.

V. *A szegény [szibériai] száműzött meséje* (360. l.) ugyancsak a világ

²⁹ I. m., 23. l.

³⁰ Afanaszjev: Narodnija russzkija szkazki, Moszkva, 1853—63. VIII, 79. l., 6. sz.

³¹ Ulrich Jahn: Volksmärchen aus Pommern u. Rügen, Norden u. Leipzig, 1891, 364. l.

³² ATh: 650. sz. mt.; Bp. II. 285. l.; Panzer i. m., 44. l.

legnépszerűbb mesetémái közül való: a „csodás menekülés” típusához tartozik.³³ Ezt a mesét dolgozta fel Arany János Rózsa és Ibolya c. verses elbeszélésében. — A vogul közlés részei a következők:

- A. A szibériai száműzött manónak igéri azt, amit még nem ismer házában: újszülött fiát. A fiú felnő és útnak indul a manóhoz. A manó leányának tőparton letett madárruháját ellopja, a leány őt vőlegényének fogadja.
- B. A legény a leány segítségével elvégzi a rábízott feladatot: erdős dombot kiirtani, felszántani, bevetni, a gabonát learatni, kicsépelni, megőrölni, a lisztből kalácsot sütni és mindezt egy éjjel. A manó hozzáadja leányát.
- C. Az ifjú haza akar menni falujába. Nejével együtt galambbá változva elrepülnek. A manó üldözőbe veszi őket. Az ifjú templommá, felesége imádkozó pappá változik. A manó visszafordul. Ők hazaérkeznek, fejedelmi pár lesz belőlük.

A mese a típusnak mindenütt ismeretes, ú. n. feladatos verziójához tartozik.³⁴ Az apa ismeretlen gyermekét jutalmul igéri oda a manónak, mert az becsukja az ajándékba kapott varázsszekrényt, amelyet ő tilalom ellenére túlkorán kinyitott (a szekrényekből egész aranyváros támad, azt kell visszarakni). Ez a motívum, néhány elszórt nyugateurópai változatot nem tekintve, orosz, finn, csuvas és tatár közlésekben szerepel nagy számmal.³⁵ Az ifjúra bízott feladat mását csaknem mindenütt megtaláljuk, de orosz és finn földön különösen gyakran.³⁶ A menekülésnél templommá és pappá való változás is megvan a mese egész elterjedési területén,³⁷ azonban Európán kívül csak hat változatban.³⁸

A mese archetípusában háromszori átváltozásról van szó,³⁹ a mi mesénk (a medvetű meséjéhez hasonlóan) megrövidült. Rövidebb a szokottnál a mesénk abban is, hogy a szerencsés meneküléssel véget ér. A változatok nagy részében, igen nagy területen, még egy epizód járul az eddigiekhez: az ifjú tilalom áthágása folytán megfélemedzik menyasszonyáról, a leány hosszú viszontagságok után juthat el csak hozzá.⁴⁰ Hogy ez a mesénkel különben is lazán összefüggő⁴¹ epizód elmaradt, nem mond semmit, mert nem egyedülálló jelenség.

Változatunk késői és európai eredetű, mint a feladatos verzióhoz tartozó⁴² és az átváltozások menekülést tartalmazó⁴³ változatok mind. Közélebről nézve kétségtelen, hogy orosz. Nemcsak a szibériai száműzött, a templom és a pap (diakon, 6, 6) mutatja ezt, hanem a pap *goszpodi pomiluj* imádsága is (Katona). — A manó szerződést írat alá a hős apjával (2, 12). Aarne nem említi, hogy a gyermek odaigérése a mese mely változataiban jár írásos szerződéssel, de azt hiszem, ez nem gyakori vonás, és csak olyan népnél lehet régi, amelynél az írás mindennapos és szokásos dolog. Még azt is megemlíti vogul mesénk, hogy a fiú írást tanul (3, 1) és a legkülönb írástudóvá lesz (3, 2).

VI. A fiú és nőtestvér meséje (366. l.).

Amíg az ifjú vadászatban van, hűgát manó kínozza. Az ifjú meglesi és megöli

³³ Ath: 313 sz. mt.; BP. II., 516. l.; Antti Aarne: Die magische Flucht, FFC. 92, Helsinki, 1930. (Ennek a monográfiának az ismertetését l. Ethn. 42: 156.)

³⁴ Aarne i. m., 102. l.

³⁵ Aarne i. m., 104. l.

³⁶ Aarne i. m., 106. l.

³⁷ Aarne i. m., 39. l.

³⁸ Aarne i. m., 93. l.

³⁹ Aarne i. m., 91. l.

⁴⁰ Aarne i. m., 110. l.

⁴¹ Aarne i. m., 116. l.

⁴² Aarne i. m., 117. l.

⁴³ Aarne i. m., 93. l.

Az első pillantásra szemünkbe ötlik, hogy ez a mese más, mint az eddig tárgyaltak. Azok az európai és ázsiai kultúrnépek közös, vándorló mesekincséhez tartoztak. Ez felépítésében primitív, egyszerű, nyoma sincs benne a népmese kompozícióbeli törvényeinek, amelyeket számtalan adatból szűrt le a tudomány.⁴⁴ Az európai mese jól felépített, érdekes novella, hármas tagozódású cselekménye fokozatosan emelkedik és bonyolódik, befejezése kibékítő és végleges — rendszerint lakodalmos a befejező kép. Ezekkel a magas fejlettségű tulajdonságaival csak magas kultúrából eredhetett és így kétségtelenül *gesunkenes Kulturgut*. A primitív népek meséje sokban különbözik ettől a fajtól — annyiban, hogy sok folklorista nem is hajlandó mesének nevezni azt, ami az európai népmese stílusának nem felel meg.⁴⁵ Főjellemvonása a meseköltés ennek a formájának igénytelensége, amennyiben érdekfeszítő bonyodalma és feszültséget feloldó befejezése nincs. Egyszerű kalandok, vagy nem is annyira kalandok, mint egyszerű események teszik tartalmát. A természetfeletti elemnek nagy a szerepe benne, de ez is más, mint a kultúrnépek meséjében. Ott a természetfeletti egyszersmind csodás: váratlan fordulatot ad a kalandoknak, a hős segítője az egyetlen, aki képes a varázslatra. A primitív mesében mintegy természetes a természetfeletti is. Nem okoz fordulatot a cselekményben, bárkinek hatalmában áll előidézni. És ez érthető is: a primitív embernek minden történet egyaránt természetes vagy természetfeletti. Ezt a különbséget mindjárt vogul meséinken is észlelhetjük. Előző mesénkben (V.) a manó leánya a hősnak varázserővel bíró segítője, csak ő képes a menésülésnél átváltoztatni kettőjüket. A most tárgyalt mesében a két testvér egyszerűen madárrá változik.

Amíg tehát a mesék, amelyekről eddig szó volt, késői átvételeknek bizonyultak, *A fi- és nőtestvér meséje* az ősi kultúrából fakadt szellemi

⁴⁶ V. ö. De Vries i. m., 409. l.

⁴⁸ A primitív meséről lásd: W. Wundt: *Völkerpsychologie*, Leipzig, II :3. (1909), 60. l.; III. (1908²). 348. l.; és u. ő: *Elemente der Völkerpsychologie*, Leipzig, 1913², 267. l.

terméke lehet a vogul népnek. Katona Lajos idegen, nevezetesen indiai eredetűnek tartotta ugyan ezt is, azonban a mese előbb vázolt sajátosságaival magyarázata nem fér meg. (1897-ben, amikor Katona ismertetése íródott, a meséköltés két formájának lényegbevágó különbségét a tudomány még nem méltányolta, ellenben Indiának túl nagy szerepet tulajdonított a mesék keletkezésében.)

VII. *A szegény ifjú meséje* (369. l.) hasonlóképpen a primitív mese bélévét viseli. Tartalma:

Szegény ifjú meg akar nősülni, de nincsen pénze nődjára. Nagybátyjától hiába kér. Vadászni megy, de nem lő semmit. Éjjeli szállásán találkozik egy emberrel, akivel másnap együtt vadászik nagy szerencsével. Társa felajánlja neki egyik leányát feleségül. Az ifjú a városban ezer rubelen eladja a bőröket, városi kórházban felkeresi vadásztársát, nagy lakodalmat csapnak.

Nem szól tehát a mese másról, mint csodás segítség révén nagysikerű vadászatról és — ennek eredményeképp — nőszerzésről. Jóllehet a mese az orosz kultúra tárgyait használja fel túlzó leírásaihoz: ezer rubel (2, 6), a moszkvai úthoz (2, 9) hasonló jó ösvény, köből rakott város (2, 11), és záróformulája (2, 15—17) is az európai népmeséhez hasonló, a cselekmény egyszerűsége, feszültségnélkülisége kizárja azt, hogy az európai mesecsalád tagjának tartsuk, és arra a megállapításra készítet, hogy eredeti vogul hagyománnyal van dolgunk.

Felemlíthetem még azt is, hogy két népnél, amelynek kultúrája a vogulével körülbelül egyfokú, hasonló tartalmú mesére bukkantam. Még pedig egészen véletlenül, mert a primitív meséknél, sajnos, még kísérlet sincs a rendszerbefoglalásra, úgyhogy az egész roppant tömegű publikált anyagot át kellett volna dolgozni tervszerű keresésnél. Nem lett volna sok értelme erre vállalkozni, mert ha találkozik is különböző vidékekről való párhuzamokat ehhez a meséhez is, az előbb tárgyalthoz is, pozitív eredményre ez nem vezetett volna. Mint ahogy nem tételezek fel genetikai kapcsolatot mesénk és az említendő közlések közt, úgy a többi párhuzamnak is csak kuriózum-értéke volna.

Alaszkában egy eszkimó a kövekezőket mesélte:⁴⁹

Két testvér igen szerencsés vadász. Az egyik megnősül, de ezt otthon titokban tartja, feleségéhez titokban jár. Végre hazaviszi feleségét, testvére is megnősül, újra együtt vadásznak páratlan szerencsével.

A jéniszeji osztyákoktól való a másik hasonló mese:⁵⁰

Egy öreg asszony él a fiával. A fiú halászaton egy szigetre téved és ott meghal. Az anyja megkeresi, szól hozzá; a fiú életrekel és hazamegy. Most az anyja megy halászni és a vízbe fullad. Fia utána megy, de hiába keresi. Egy asszonnyal találkozik, azt feleségül veszi. Szerencsés halászat után annyit eszik, hogy csónakja elsüllyed sulya alatt és ő a vízbe fullad.

Ami hasonló a három elbeszélésben, az a szerencsés vadászat — vagy halászat — és az azzal összefüggő házasság. A primitív életnek két olyan eleme, ami — esetleg kívánságnak fantáziában való kielégítése formájában — akárhol elbeszéléssé állhat össze, ahol nem támasztanak nagy igényeket a kompozíció egységessége és a cselekmény érdekessége iránt.

Katona Lajos is csak annyit mond *A szegény ifjú meséjéről*, hogy „inkább az egyszerű szerkezetű vadászkalandok, mint a bonyodalmasbű tündérmesék sorába illő”.

⁴⁹ D. Jenness: Myths and traditions from Northern Alaska, the Mackenzie Delta and Coronation Gulf. Report of the Canadian arctic expedition 1913—18, vol. XIII, part. A. Ottawa, 1924, 67. l.

⁵⁰ Hans Findeisen: Reisen und Forschungen in Nordsibirien, Berlin, 1929, 20. l.

VIII. A macska és nagybácsija meséje (371. l.). Ez megint régi ismerősünk, a csizmás kandúr.⁵¹ Mesénk részei:⁵²

- I. a. Egy macska él „nagybácsijával”.
- II. c. A macska vörös és fekete rókát és rozomákot fog és elviszi a királyhoz, megkéri a király leányának kezét nagybácsija számára.
- III. a. A macska azt mondja a királynak, hogy nagybácsija nászmenete alatt beszakadt a híd, azért érkeznek egyedül. Az esküvőt megtartják. A király meg akarja vejét látogatni.
- b. A macska előre szalad. Találkozik a kígyó-asszony és ember csikósaival és gulyásaival, ráveszi őket, hogy azt mondják, a macska és nagybácsija jószágát őrzik.
- c. A kígyó-asszony és ember házához ér, ólommal beforrasztja a lukat, amelybe azok menekültek. Így szerez a macska házat meg vagyont nagybácsijának.

A mese legrégibb feljegyzései olasz földre vezetnek. Straparola novellagyűjteményében — *Le piacevoli notti* (1550) — a tizenegyedik éjszaka első meséje, *Constantino*, a legelső írásos emlék a csizmás kandúr mesetípusáról.⁵³ Alig egy évszázaddal utána (1634—36) jelent meg Giambattista Basile *Pentamerone*-c. novelláskönyve, amelyben a második rész negyedik elbeszélése, *Gagliuso* története, tartalmazza mesénket.⁵⁴ A harmadik legrégibb változat Charles Perrault francia meséje, *Le maître chat*, 1697-ben megjelent gyűjteményének 4. darabja.⁵⁵ Mind Nyugatra, mind Kelet-Európában és Európán kívül is igen nagy területen ismeretes a mese. Jellegzetes, hogy a nyugati változatokban macska a hős segítője a legtöbb esetben, míg a keletiekben (erdélyi szász, görög, bolgár, orosz, finn, mordvin, kaukázusi és az összes Európán kívüli) róka, szörványosan egyéb állat (majom, sakál stb.); a róka nyugaton és a macska keleten csak ritka esetben szerepelnek.⁵⁶ Vogul változatunk tehát ebben a nyugati verzióhoz tartozna.

A hős szegényes öltözetét, kíséretének hiányát a macska a vízbeesés kifogásával teszi elfogadhatóvá. Vogul változatunkban ez a motívum bővebben ki van dolgozva: a macska a királyt előre figyelmezteti, hogy a hidat erősítse meg, nehogy a nászmenet alatt leszakadjon, aztán meg szétfűrészezi a hidat, mondva, hogy nem bírta meg a kíséretet. Egy mordvin mesében leljük meg ugyanezt a motívumot.⁵⁷ Ez az egyezés mesénk déli irányú összefüggéseire mutat, mint egy másik vonás is, a kígyóházaspár, mint a hős állítólagos jószágainak tulajdonosa. Ez u. i. egy tatár változatban is szerepel.⁵⁸ A síma lépcső, amelyen lehetetlen feljutni, amíg szőnyeggel le nem borítják (7), az iszlám-kultúrára vall. Ezek az adatok azt hiszem súlyosabban nyomnak a latban, mint a macska szerepe a róka helyett. Mind a macska, mind a róka megvan a mesének úgyszólván egész előfordulási területén, csak a népszerűségük szerint lehet keleti és nyugati csoportot megkülönböztetni. Véggöveztetésünk tehát az lehet, hogy délről, a törököktől jutott a vogulokhoz a mese.

Érdekes, hogy mintha a vogul hősi epika egyes fordulatai hatoltak volna be mesénk szövegébe. Ilyeneknek kell tartanunk néhány tömören megfogalmazott crételjes mondatot, amelyekben a gondolatpárhuzam is

⁵¹ Ath.: 545. B. sz. mt.; BP. I., 325. l., III., 487. l.

⁵² Az Ath. 88. lapján adott taglalás szerint.

⁵³ BP. IV., 182. l.

⁵⁴ BP. IV., 207. l.

⁵⁵ BP. IV., 265. l.

⁵⁶ BP. I., 331—334. l.

⁵⁷ Paasonen: Journal de la Soc. Finno-Ougr. 12. (1894), 138. l.

⁵⁸ BP. I., 333. l.

érvényesülhet. „Hosszú ideig való menetét sem tudja, rövid ideig való menetét sem tudja“ (1. 5). „Éjszak felől hét ízben rohan neki, dél felől hét ízben rohan neki“ (6. 16). „Keveset ment; im fekete felhő, sötét felhő kerekedett fel [a ló futásának gyorsaságától]“ (7. 21). Arra látszik ez mutatni, hogy az elbeszélő otthon volt a hősi énekekben is.

IX. *A kis fejedelemfi meséje* (378. l.) annak a típusnak a változata — még pedig csaknem a felismerhetetlenségig zavaros változata —, amelynek már két vogul variánsát ismertük meg: a Fehérlófia meséjének.⁵⁹ Részei:⁶⁰

B². A király népe minden éjjel eltűnik. A két idősebb királyfi hiába örökdi; a legkisebb ébren marad és egy medvét lát. Kardjával szétvagdálja, de a medve megint egybeilleszkedik és elmegy.

D. A királyfi követi. Egy házban a medve leányát találja, ez tanácsot ad, hogyan lehet végezni a medvével. Harmadik kísérletre végül sikerül is, mikor nem csak szétdarabolja és elégeti a medvét, hanem szét is szórja a hamvait: így már nem tud feltámadni. — A leány cérnagombolyaggá hengeríti össze a házát, elmennek. A leány két nénje, akikhez útközben betérnek, házukat szintén összegöngyölitik. A királyfi hazaviszi mindhármukat apjához.

A mese tulajdonképeni váza csonka, alig van kidolgozva. Csak az örködésnek⁶¹ és a házak összegöngyölítésének motívuma⁶² teljes. Be van ellenben toldva egy másik motívumcsoport, amelyen a mese cselekményének hangsúlya van: a medve körülményes megölése. Máshonnan ezt a motívumot nem ismerem. A Fehérlófia-típusnak Panzer által feldolgozott változataiban nem szerepel. Egyéb típusokban sem, legalább az Aarne—Thompson-jegyzékében, a „természetfeletti ellenfél“ típuscsoportban⁶³ taglalt motívumok közt nem. Azonban hasonló vonást sárkánnyal való viaskodással kapcsolatban szeret a mese alkalmazni. A hétfejű sárkány levágott fejei újra kinőnek,⁶⁴ magát az álmában megölt hőst is feltámasztják hű állatai.⁶⁵ Magyar mesékben még közelebbi megfelelőjét találjuk a kérdéses motívumnak.⁶⁶ Csakhogy nálunk éppen fordítva áll a dolog: a sárkány vagdálja össze ismételtlen a hőst, aki lova vagy más állatja segítségével mindig újra feltámad, amíg végre sikerül megölnie a sárkányt.

Csábító volna az a gondolat, hogy az előmagyar korból való, ősi ugor elemnek tartjuk a szóbanforgó motívumot. De ezt mégsem szabad megkockáztatni. Az ősi ugor műveltséggel az ilyen fejlettebb mese-kompozíció, mint már láttuk, nem fér össze, és amiről szó van, nem egysejtű, csodálkozás nélkül vett csodás esemény. Közelebb fekvő az a föltevés, hogy azon motívumok közé sorozhatjuk, amelyek tőlünk keletre, török-tatár népeknél otthonosak és amelyekre Solyomossy Sándor már több helyen rávilágított.⁶⁷ Természetesen csak beható vizsgálat tudná ezt kimutatni, és egy meseelem monografikus vizsgálata kiesne ennek a dolgozatnak szűkreszabott keretéből. Egyelőre a pusztá sejtellemmel kell megelégednünk. Talán megerősíthet sejtésünkben az a tény,

⁵⁹ ATh : 301. sz. mt.; BP. II., 300. l.

⁶⁰ L. BP. II., 301. l.

⁶¹ L. Panzer i. m., 101. l.

⁶² L. Panzer i. m., 73. l.

⁶³ ATh. 44—61. l.

⁶⁴ ATh : 300. sz. mt., III. c. motívum.

⁶⁵ ATh : 300. sz. mt., VI. d. motívum.

⁶⁶ A magyar mesék típusjegyzékében (Honti: Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen, FFC. 81, Helsinki, 1928) a 300. I. típuszám alatt vannak változatai felsorolva.

⁶⁷ Ethn., 33 : 30; 38 : 217; 40 : 133. 42 : 113; Ak. Ért., 1922, 13. l.; Ungarische Jahrbücher, 3 : 115.

hogy a mese a lazább keleti kompozíció-törvények szerint épült fel.⁶⁸ Ezek a feltevések azt teszik egyúttal valószínűvé, hogy a törökségtől került ez a mese is a vogulokhoz.

Ennyi az, amit a voguloktól feljegyzett népmesék tartalma elárul. Ha már megjelentek volna Munkácsi jegyzetei Gyűjteményének meséket tartalmazó kötetéhez, több bizonyosat tudtunk volna állítani. Ha ismerjük a feljegyzés helyét és idejét, a mesélő származását, korát, műveltségét, élet-történetét, sok mindent megállapíthattunk volna, ami a mese pusztá tartalmából nem olvasható ki.

A tartalmi vizsgálat furcsa heterogeneitást mutatott. A kilenc darab közül csak hat a legszűkebb értelemben vett mese, ezek közül meg három egyazon típusnak a változata. Ami az eredetet illeti, három (talán a bizonytalan eredetű negyedik is) az oroszoktól, három a törökségtől származik, kettő meg ősi vogul hagyománynak látszik. — A formai vizsgálatnál azonban már nagyobb egyöntetűséget találunk.

Ami az európai mesekincshez tartozó daraboknál először a szemünkbe ötlük, az a rendkívül jellemző hármas kompozíció⁶⁹ gyakori elmaradása. A *medvefiú meséjében* (IV.) egy sárkány tartja fogva mind a három leányt. Az V. számúban (Rózsza és Ibolya-változat) a csodás menekülésnél egy átváltozás van három helyett. A csizmás kandúr-változatban (VIII.) a macska csak a ló- és tehénpásztorokat bírja rá, hogy nagybácsiját uruknak vallják, a harmadikról, a juhnyájrról, csak utóbb (7. 18) esik említés. Ez mind arra mutat, amit már más adatokból is észleltünk: az európai formájú mesekompozíció nem verhetett mély gyökeret a voguloknál.

Jólismert mesekezdőinknek is kevés a nyoma. A mesék egyszerűen kezdődnek: „Volt egy gazdag kereskedő ember” (I.). „Élt egy asszony s egy öreg ember” (II., hasonlóan III., IV., V.). „Egy fiú és vele egy nő-testvér él” (VI.). „Egy szegény ifjú élt” (VII.). Valamivel bonyolultabb a két utolsó mesénél: „Széles e világ a mint úgy van, a mint úgy áll, él egy macska a nagybácsijával” (VIII.); és: „A [népséggel] teli fejedelmi város, a [népséggel] teli fejedelmi falu, a mint úgy van, a mint úgy áll, a fejedelmnek három fia van” (IX.).

A mesevégzők közelebb állnak az ismert típusokhoz, még pedig háromhoz. Az első: „Még most is élnek, ha meg nem haltak” (I., II., IV., V., VI.).⁷⁰ — A második: „Én is ott voltam a lakodalmukon” (és nem kaptam semmit: VII., bőven ettem-ittam: VIII., IX.).⁷¹ — A harmadik: „Nekem mese, neked vajás fazék” (VII.).⁷²

A vogul költészet legjellemzőbb stiláris sajátága, a gondolatpárhuzam (gondolatritmus), egyszer-kétszer előcsillan a mesékből is. Az egyik példáját *A macska és nagybácsija meséjéből* (VIII.) már idéztük: „Éjszak felől hét ízben rohan neki, dél felől hét ízben rohan neki” (6, 16). A másik a IX. sz. mese, szintén idézett kezdése: „A teli fejedelmi város, a teli fejedelmi falu”.

Különbön egyszerű, száraz, kivonatos a mesék elbeszélési módja. Nem is lehet más, mert a művészi előadó technika csak ott fejlődik ki, ahol mély gyökeret tudott már verni az európai értelemben vett népmese. A primitívebb mesének — amelynek a VI. és VII. számúak a vogul képviselői — nincsen megállapodott stílus-formája, csak a tartalma: egyszerű, egysejtű, bonyodalom nélküli cselekménye az, ami érdeklődésre tart szá-

⁶⁸ De Vries i. h.

⁶⁹ Axel Olrik i. m., 4. l.

⁷⁰ V. ö. BP. IV., 24. l.

⁷¹ V. ö. BP. IV., 27. l.

⁷² V. ö. BP. IV., 34. l.

mot. Ha európai meséket át is vesz egy alacsonyabb kultúrájú nép, elsősorban csak tartalmát ragadja meg, az elbeszélés technikáját nem értékelheti és nem teheti magáévá. Inkább saját, végtelenül egyszerű elbeszélésmódorát alkalmazza az átvett mesékre is.

Minden adatunk azt mutatja ezek szerint, hogy két egyszerű elbeszélésen kívül a vogul meseanyag idegen eredetű és nem gyökerezik erősen a vogul néphagyományok közt. Ezért a vogul etnikum és főleg a vogul tárgyi kultúra megismeréséhez a forrásértékük igen csekély. Ami szokás, hiedelem vagy tárgy előfordul bennük, az legnagyobb valószínűség szerint a témával együtt idegenből jött. Az a hét mese, amit vogul eredetűnek tarthatunk, semmit sem tartalmaz, ami az etnográfusnak vagy mitológusnak értékes volna, legfeljebb azt, hogy a vogul nép hisz a manókban (VI.) és hogy vételházasság (VII.) járja náluk.

*

(*Deutscher Auszug.*) Der Aufsatz ist eine Übersicht der neun wogulischen Märchen, die in der Sammlung *Bernhard Munkácsis* enthalten sind. Die Ergebnisse sind die folgenden: I. (Wir zitieren die Märchen nach ihrer römischen Ordnungszahl): Lose märchenhafte Komposition, welche Motive aus den Märchentypen No. 1535. und 1651. (nach Aarne—Thompson, angeführt ATH) verwendet, von den Türkvlkern übernommen, vielleicht auch bei ihnen entstanden. — II.: Eisenhansvariante (ATH: 502) russischen Ursprungs. — III.: Bärensohnvariante (ATH: 301), enthält aber nur die Einleitungsformel vom Waldhaustyp. Von den Russen übernommen. — IV.: Ebenfalls Bärensohnvariante, vollständig. Als Einleitung: Frau vom Bären geraubt; Genossen mit scharfem Hör- und Riechvermögen; Waldhaus oder Wachtformel fehlt aber. Vielleicht auch von den Russen übernommen. — V.: Märchen von der magischen Flucht (ATH: 313). Gehört zur Aufgabenfassung, Flucht mit Verwandlung. Von den Russen. — VI.: Ein Jüngling heiratet die Schwester eines von ihm getöteten Koboldes, entflieht mit seiner Schwester in Vogelgestalt vor der Rache der Kobolde, als seine Frau die Tat entdeckt. Scheint altes wogulisches Mythenmärchen zu sein. — VII.: Ein armer Jüngling erlangt durch wunderbare Hilfe reiche Jagdbeute und gute Heirat. Ebenfalls zum alten wogulischen Erzählgut gehörig. — VIII.: Der gestiefelte Kater (ATH: 545. B.). Katze als Helfer. Von den Türkvlkern übernommen. — IX.: Verdorbene Bärensohnvariante mit eingeschobener Zentralepisode: der Unhold (hier Bär) ist nicht zu töten, da er immer wieder lebendig wird, bis er endlich zerhackt, verbrannt und seine Asche zerstreut wird. Ein ähnliches Motiv kommt in ungarischen Märchen vor (FFC. 81., No. 300. I.), aber hier wird der zerhackte Held immer von neuem lebendig. Wahrscheinlich haben wir es hier mit einem den Türkvlkern eigentümlichen Motiv zu tun.

Der Stil der Märchen ist — abgesehen von einigen Einwirkungen der wogulischen Volksdichtung — einfach und schmucklos. Die dreiteilige Komposition der Märchen ist vielfach zerstört.

Für die Ethnographie der Wogulen haben die Märchen keinen Quellenwert, da sie mit ihrem ganzen Inhalt aus der Fremde übernommen sind, mit Ausnahme von zwei Stücken, die aber keinerlei Daten für den Ethnographen enthalten.

Honti János.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A jugranépek esküceremóniái és az eskü lényege. Az „első“, „eredeti“ esküt a történeti okság és evolúció gondolatára alapított magyarázatoknak nem sikerült megtalálniuk. Ima, varázs, orádál, önelátkozás, fogadalom, — mindez nem volt az eskü és így mesterkéltnek bizonyultak, természetesen, az ezekről a fogalmaktól a „jelen“ esküformához vivő sorképzések is. Az eleven eskü általában elasztikus, határai elmosvák; a fejlődés etappek egybetolynak és kiszámíthatatlannak. Ezért vette a Ferenc József-Tudományegyetem Actáiban megjelent régebbi dolgozatom: Der Eid als Tat, 1924., az esküt is eleve azok közé a — vallási és hasonló — jelenségek közé, amelyek R. Otto szerint¹ „a szó szoros értelmében nem definiálhatók, csak megfigyelhetők (erörterbar)“; ezért kereste eleve csak a jelenség lélektani lényegét² és igyekezett a történeti élet folyamán mutatkozó egyes formációkat — fogalmi azonosítások és a kronológikus rendteremtés különösebb erőszakolása helyett — ebből a pszichogenetikai minimumból pusztán csak megérteni. Nekünk mindamellett ezt az utat nem közvetlenül a racionális magyarázatok elégtelenségének a gyakorlati felismerése mutatta. Többször kifejtett s a szellemi élet egész területét tekintő felfogásunk³ kínálta fel az esküt, mintegy lényegében az áldozattal (rituale) rokon és így igen alkalmas igazolásunkat. Igazolását (1) az általános tételnek, hogy egy bizonyos szellemi produktum megismerésére a benne működő racionális és irracionális (gondolati és akarati vagy érzelmi) motívumok aránya szerint más-más, majd racionálisabb, majd irracionálisabb mód hivatott; és (2) az alkalmazott tételnek, hogy egy apotiori emocionális adottság esetében, aminők a vallásosok és

hasonlók, természetesen nem logikus magyarázatra, de ösztönös megértésre kell törekedni, — szükségképpen az irracionális elemek útján és ezek útmutatása szerint is.

Mindenképpen azonban: dolgozatom az eskülényegét kutatta és ezt — csak ugyan inkább az „értelmetlen“ testmozdulatokon, mint a csak kényszerű „fordítást“ jelentő, „magyarázó szövegeken“ át — sikerült is egy olyan összetett galvanopszichikus reflexben megpillantnunk, amelyet főleg a magunkból való kikelés és a magunk erőszakos visszakényszerítésének kettős mozzanata jellemz. Jól mutatta ezt nekünk a kéznek kifejező mozgása; de miután a reflexet az egész testünk megjátssza, csak igen természetes, hogy máshol esetleg feltűnőbben vallhat rá a száj (a jugranépek beleharapnak az eskütárgyba: medvébe stb.) vagy a hangmozdulat (az indulatszó ritmikája) stb. Amugyanakkor, amikor a circularis reakciót ismertük fel az eskü döntő jegyeknek, az is természetes már, hogy az általán olyan fontosnak vett eskütárgy, (Eidzeuge) is, eredetileg csak az eksztatikus mozdulatok τὸ πᾶσι παταχόντως talált, majd ösztönösen keresett erősítője volt; valami, amit éppen meg lehetett ragadni és odavágni. Legfeljebb, mert összes emocionális megéléseinknek emberileg elengedhetetlen járuléka a gondolatébredés, — ezt a mozdulaterősítést nyilván fokozó és siettető mérvben provokálja is.

Amint tehát az „áldozó“ (aktív) hívó eksztázisának indulatszava imává fejlődik, úgy alakult ki lassan — a benne apriori

⁴ Pótlásul annak igazolásához, hogy a vágykivető tett bizonyos tekintetben előbbvaló a magyarázó (szentség-teremtő) szónál, v. ö. még Harrison, Themis 1912, 44. k., 67. k.; Coe, The Psychology of Religion, 1916. (1917.) 100. kk.; P. Beck, Die Nachahmung und ihre Bedeutung 1904., pass. (pl. 111. k.); Röheim, A varázserő fogalmának eredete 1914., főleg 51. k., 183., 1.; E. F. Lorenz, Das Tanzanmotiv in der allg. Mythologie, Imago, 1913., 55. l. (az átlagnál is rosszabb terminológiával); stb.

¹ Das Heilige, 1918², passim, pl. 7. l. stb.

² E szó jelentőségét kifejtve l. EPhK. 1926: 231.

³ L. főleg: A vallás egyénlélektani gyökerei, Athenaeum, 1919.; Lényeg és Gondolat, Széphalom Ktár, 2. sz., 1927.; Der Primitive „Hochgott“, Studi e Materiali, Roma 1929; A görög föld istenei, Széphalom, 1930. stb.

lappangó logikai elem kifejlődésével — a magyarázó esküszöveg; és az eskü „tanúja” (tárgya) sem maradhatott már mellékesnek. Jelentőséget nyert, jelentősége szerint válogatták, vagyis az esküplazma is belépett a vallásos fogalmakat elkerülhetetlenül provokáló ritusok közé. Segített szentség- és istenség-fogalmakat teremteni, hogy idővel magát saját teremtménye szolgálatába rendelje és a legközönségesebb eskü (pl. a mi társadalmunkban) éppen ez az istentanus-típusú legyen.

Dolgozatom első szava fájlalta, hogy ott, ahol reprezentáló kifejtésnek kellett volna meggyőzőnie, a nyomasztó térszáma csak zsúfoltan rajzolt körvonalakat engedélyezett. Ennek a kényszerű takarékszágnak hátrányain próbált segíteni, eddig is, önismertetésem,⁵ próbálni fognak az egyes pontokhoz idővel megjelenendő Addendáim, melyeknek (az újabbak mellett) elsősorban olyan elhagyott adaléktömböket is kell majd pótolniuk, mint pl. a jugra-népek⁶ primitív eskücsere-móniái⁷ stb. De próbáljanak ezúttal ama momentumok is, amelyek azóta kimutathatóan igazolták elképzelésemet, sőt bizonyos mértékig radikálisabb fogalmazását is engedélyezik. — Felsorolásukban, — minthogy dolgozatom az Ilias (I. 234. kk.) egy jelentős esküjének inter-

pretálásából fejleszt ki problémáját. — ezt a rendet tarthatjuk: (1) a vallásos jelenség elméleti felfogására vonatkozó általános, (2) az eskülényeg mibenlétére vonatkozó speciális és (3) az Achilleus-eskü javasolt interpretálására vonatkozó egyedi igazolások.

*

(1) A vallásos jelenséget általánosságban illető felfogásunkkal (a tisztán filozófiai kísérleteket⁸ mellőzve) legfeltűnőbben egyeznek egy fiatal orosz kutató, F. Schwenn⁹ törekvései. Szerinte is: a (görög) vallásos élet kardinális nyilvánulásformái, azaz a kimondott szó (ima) és a mozdulat (áldozat) hozzávaló létre a jelenségek erejéről és eleven voltáról beszélő képzeteket, tehát minden vallásos és sokszor istenfogalmat.¹⁰ „Lange hat es gedauert — írja, persze evolúciós hibákkal — bis überhaupt Gottesvorstellungen vorhanden waren, und Gebet und Opfer haben zu ihrer Entstehung, wenn auch nicht als die einzigen Faktoren, viel beigetragen. Das Gebet... hilft einen (Gott) schaffen, indem es durch die traditionelle Gewohnheit der Anrede den Glauben an die Belebtheit des Objektes auch dann bewahrt, wenn andere Gegenstände von dem sich weiter entwickelnden menschlichen Geist längst als tote Sachen erkannt sind. Ebenso wenig ist in Urzeiten¹¹ von vornherein eine Gottheit vor-

⁵ EPhK. 1926:228 = Auszug aus der Quartalschr. EPhK. 1926:25. kk.

⁶ Ezt a régi hagyományon nyugvó gyűjtőnevet Karjalainen nyomán használjuk a vogulok és osztjakok közös jelölésére.

⁷ Ezekkel, az általános vallástörténet szempontjából is rendkívül fontos, primitív típusú esküvel ismételt foglalkozott Munkácsi Bernát és pedig a VNGy. 1892—97., I. és II. r.-hez írt nagyfontosságú bevezetésén — A vogul nép ősi hitvilága I—II., 1902., 1910. (németül Keleti Szemle, III—X.) — kívül, külön is: A medveeskü népszokása a voguloknál, Hunfalvy-Album, 1891, 113—132. l.; a farkaseskü Ethnogr. VI.: 73. k., stb. Most — bizonyos kritikával (v. ö. I., 19. kk.) — anyagpótlást is ad K. F. Karjalainen, Die Religion der Jugra-Völker c. 3 kötete, amely az ismert folklórlista O. Hackmann (nem mindig világos) német fordításában a FF. Commun. kiadványai közt jelent meg, 1921—1927.; v. ö. főleg III., 174. kk.

⁸ V. ö. pl. Litt. Individuum und Gemeinschaft. 1926³, 98., 86., 100. kk. (evolúciós hibával); különösen azonban E. Cassirer, Phil. d. symb. Formen II. Das mythische Denken. 1925., 51. kk. (a mythikus cselekedetekből hiányzik a „Kategorie des Ideellen“, a ritusok tautologikus értékek) stb.

⁹ Gebet und Opfer, Stud. z. griech. Kultus; Rlgswiss. Bibl. VIII., Hdlbg, 1927.

¹⁰ L. főleg 81—91., 94., 119. és 130. kk. Felfogásaink közt (főleg Athen., i. h. 85. és 128. kk.) Schwenn bizonyos következtetlensége okoz csupán eltérést.

¹¹ Helyesebben figyelmeztet James, a kaliforniai földrengésnél tett önmegfigyelési alapján, hogy hirtelen vagy nagy rázkódtatások (s ilyen az eleven áldozat is), jöllehet modern ember(tömege)t is egyszerre sodornak „into a world of personal or quasi-personal meanings”. Hasonlóképp írják le Kuncz Aladárnak a

handen, die Opfer erheischt. Das älteste Opfer erzeugt aus sich heraus einen Gott, Opfern und einen Gott schaffen, sind zwei Seiten eines und desselben Aktes“ stb. Ezzel szemben már — magunk részéről legalább — bizalmatlanabban fogadnók más kutatók abbeli meggyőződését,¹² hogy ez a „kora“ az istenek közbejötté nélkül végrehajtott (imáknak és) áldozatoknak, mint valóságos történeti periódus, a görög földnek multjában valósággal kimutatható. Abból t. i. hogy a kréta-mykeni kornak archaeológiai maradványai, „nur auf Opfer oder Festfeiern in Höfen und an freien Altären“, azaz istenek hiányára, valának, — az istenségek hiánya még kényszerítő biztossággal nem következik.

Mindenesetre hasonlíthatatlanul jelentősebbek (2) azok, az esküt magát illető tanulságok, amelyekkel Karjalainen műve¹³ támogatja felfogásunkat. Szerinte a jugra-népek „eredeti“ esküceremoniáiban „fődolog egy demonstráltan látható cselekedet, csupán elkerülhetetlen járulék a tett céljának rövid magyarázata, az átok“; a tiszta szavas eskű igen késő jelenség. Primitív rokónainknál az esküformulának (szövegnek) ezt az alárendelt jelentőségét — valóban — ritka világossággal igazolja: 1. a hang hatalmának, tehát a szó *nem-gondolati értékének* feltűnő jelentősége az eskű keletkezésénél;¹⁴ 2. a *szótlan* eskütétel elterjedt szokása; 3. a tény, hogy olykor semleges *harmadik személy* mondja az esküt (Tremjugan) és 4. hogy maga a gondolat tett nélkül —

Fekete Kolostor címen kiadott feljegyzései (1931., XVII. fej.), hogy elgyötört internált-társainak egy szokatlanul mámoros összeforródásából, hogyan pattan ki egyszerre és válik elevenné a „fekete barátunk“nak fensőséges lényé, amely „több, sokkal több“, mint az őt teremtő ekszaltált csoport és „a sötéttségben világít, mint földöntúli fény és harsog, mint égi kürt“ (II. köt., főleg 105. k.).

¹² Így Th. v. Scheffer, *Homer und seine Zeit*, 1925., 79. kk. stb.

¹³ Főleg i. h. III., 187. kk.

¹⁴ A vonást Preuss is kiemeli; de a „Wortlaut“ az esküt tevő arab előtt is fontosabb, mint a „Sinn“ (Wellhausen, *Reste arab. Heidentums*, 186. l.)

ugyanúgy mint a régi görögöknél¹⁵ — itt sem érződik kötelezőnek; stb. Egyszóval: a jugra-népek esküjében a megragadás=eldobás, ütés=visszahúzás, belharpás=elengedés fontos és ennek megfelelően csakugyan: az eskű tárgyának eredeti ék τοῦ παρτυχόντος jellege is világosan felismerhető. Így a medve — leggyakrabban esküjökben — semmiesetre sem általános tiszteltsége jogcímén, azaz racionális dologi értéke szerint került olyan szerepbe, amely különben elképzelhetetlen bántalmaknak és sértéseknek teszi ki ezt a szent állatot. Utólagos tanuvoltának (mutatis mutandis) úgy valahogy kell az emocionális esküpillanat hangulatán alapulnia, ahogy ezt J. E. Harrison kitűnően írja, egy más tárgyról: „Your stick is *part of your act of brandishing* — You are *not conscious of it as a stick till you let it fall*. The *sense of action, of relation, is vivid and submerges subject and object*.“¹⁶ Szabad tehát feltennünk:¹⁷ ez a félelmes és a jugráknál tekintélyes állat eredetileg csak mint — mindenesetre súlyos — „aláhúzás“ lehetett az eskügesztésben jelen. Többet „jelentett“ már mindenesetre, mint a kő az ósrómai esküben, mint az árpadara,¹⁸ tej vagy méz¹⁹ az

¹⁵ A „Der Eid“ 31. k. említetteken kívül jellemző, hogyha az esküszegők ősapja, Autolykos, az Odys. XXIV., 335. szerint unokájának, a nála különösen fontos hitel kedvéért, ráintéssel is biztosítja az ígért ajándékokat (ἰπέσχετο καὶ κατένευσεν) ha a gyáva Dolon (II. X., 321.) az eskün kívül a skeptron fel tartását is kéri Hektortól (τὸ σκήπτρον ἀνδρῶν καὶ μοι ὁμοσσαν; v. ö. VII., 412. is); ha a σπάγχα szó (σπάττω, levágok) általában a ὄρκια értelmében is használatos: Harrison, *Prolegomena to the study of Greek Religion*, 1903., 63. kk., 66., 245. l., stb.

¹⁶ Themis, 1903., 473. l.

¹⁷ Karjalainen — eleve szerény — szimbolikus magyarázatára 189 k. csakugyan nem meggyőző.

¹⁸ Az οὐλοχῦται és a ὄρκος διὰ λίθων kérdéseiről l. eredeti dolgozatom 21., 50. l. stb.; v. ö. Harrison, *Prolegg.* 84. kk. is.

¹⁹ Hogy a tej (és méz) a görögöknél előbb volt áldozat „ohne eine besondere Wirkung zu haben“, mint hogy a velük való áldozásnak a megfelelő ér-

eredeti görög áldozatban. Azt azonban, hogy a medve később tekintélyessé és szentté lett, hogy a későbbi jugra-esküben a földi (bölcsesség és) igazság vindexének szerepét is megkapta, — egészenében éppen fordítva: jórészt magának a medveeskünek (is) kellett okozni.

Végül (3) szorosan az Achilleus fenyegetés-esküjére vonatkozó felfogásunkat²⁰ erősíti: Wilamowitz legújabb könyvének²¹ mindenben hasonló szellemű értelmezése²² és a jugra eskügyakorlat. Wilamowitz t. i. velünk egy értelemben emelte ki 1. hogy az eskü nem hív fel semmi istenséget és a σκηπτρον nem rejt, de nem is szimbolizál ilyet; 2. hogy az általán henyec, homerosi „kitérésnek” kezelt leírás a ki nem virágzandó botról, organikusan fontos dolgokat mond és 3. mintha abban is megegyeznénk, hogy a ὄρκος szó nem az esküaktust jelenti, hanem csak a tárgyat, amelyre az tör-

telmű hatásokat tulajdonították. — Usener ellen K. Wyss mutatta ki: Die Milch im Kultus der Griechen u. Römer, 1914., RVV., XV., 2.

²⁰ Olvasóinknak ezt legrövidebben és (bár felületesen) mégis legalkalmasabban a hely olyan parafrázisa foglalhatja össze, amely megpróbálja a posztulált eskülényeget az epikus expurgálás és költői átfestés alatt is megdomborítani. (Ezt a szemléltetően összefoglaló igazolást — sajnos — épúgy törölnöm kellett dolgozatomban, amint pl. az elején azt az eredeti szöveget is elhagytam, melynek értelmezésére pedig egész fejtegetésem alapozva volt. A próba tehát egyben pótlás is): „Nézzetek ezt a jogart! Leveleket és ágakat nem fog többé hajtani, miután törzsét elhagyta a hegyekben. Nem fog soha kivirulni, hiszen a vas köröskörül lehántotta lombját és a kérésget s most kezükben hordozzák az achaiosok bíráskodó fiai, akik Zeus rendelkezéseit őrzik. Nos hát, ennek a sorsára, az érjen el, esküszöm: igenis, rá kell még majd jönnie az összes achaiosokra a vágyának Achilleus után s te majd sópánkodva sem tudsz segíteni, amikor teljesen ott esnek el az emberölő Hektor által, haldokolva...”, stb.

²¹ Der Glaube der Hellenen I. 1931., 32. l. 1. jegyz.

²² Hogy dolgozatomtól provokálva-e, amely birtokában volt, — az ő ismert eljárás módja (v. ö. Vorwort) nem engedi megállapítanom.

ténik. Ha Wilamowitz mindamellett, a 234b—239a sorokban mégis csak hasonlatot lát, ez a látszólagos ellentétünk onnan ered, hogy ő a valóságot nézte: amit Homeros stílszerűen racionális el-lensúllyal, azaz epikus szelidítéssel mond; mi pedig annak az értéknek — az asz-szertorikus önelátkozásnak — *kiemelését* tekintettük célunknak, amelynek éppen a költői alakítás áradatától el kellett temettetnie. Végeredményben tehát Wilamowitz szerint is: az Achilleus-eskü alapján jogunk van, mint legkezdetlegesebb asszertorikus esküt egy ilyenféle típust tenni fel az ősi görög köznép számára: „Ahogy ez a pálca nem fog kihajtani, úgy ne folytatódjék az én nemzetségem, ha nem igaz ez és ez.”²³ Amint hogy egy igen primitív, a jugra-esküben is feltűnő²⁴ népgondolat szerint magát az eskütételt általában nem is fogadják el az ártatlanság vagy igazság bizonyítéka gyanánt és az eskütevőnek valami büntetést is ki kell hívnia magára (itt: a magtalanság hátrányát²⁵), hogy amikor ez — idővel — nem teljesedett, megjöjjön az ő igazának, illetve ártatlanságának hitele stb.²⁶

*

A felhozott — főleg a jugra — adatok talán végkép igazolták felfogásunkat. Az eskü — valóban — csak úgy keletkezhetett, hogy az emocionális állapotból felébredő, józan reflexió állást foglalt a mintegy sublogikusan született gesztussal és az ösztönösen kézügybevett tárggyal szemben. Így jött létre nevezetesen az ismeretes „ahogy-úgy” típusú szómagyarázat-járulék, vagyis az önelátkozó (kiszolgáltató) normáleskü. És így emelkednek lassan szentségre.

²³ Hasonló — többek közt vogul — esküket is (l. pl. Karjalainen III., 177. l. stb.) addendáim fognak felsorolni.

²⁴ Karjalainen, i. h. III. 191.

²⁵ V. ö. pl. A. Roemer, Homerische Aufsätze, I. 1912., 29. l.

²⁶ Achilleus esküje Homerosnál természetesen torzult el, annál is inkább, hogy a hős nem ártatlanságot, vagy igazságot bizonygat, hanem költőien lazább logikai fűzéssel fenyeget (v. ö. Hornyánszky, A homerosi beszéd tömeglélektani vonatkozásukban 1915., 53. l.), sőt jövendővel.

tékre, válnak esküvindexekké a „véletlen” eskütanúk.

Egy ponton azonban tovább is mehetünk, azaz fokozottabb precizálással fogalmazhatjuk meg tételünket. — Most ugyanis már könnyűszerrel lehet a cselekedeteskü (elengedhetetlen) *gondolati* értéknyerésének négy racionalizációs fokát megkülönböztetni. A fokozatok ugyan *nem történeti* síkban egymásután-következést jelentenek és ügyelnünk kell, hogy Karjalainen, Schwenn, Scheffer és a többiek evolúciós szemlélethibája ne ismétlődjek meg. Helytálló azonban *pszichogenetikus* síkban, amennyiben az alacsonyabb, illetve magasabb fok csak azt akarja jelenteni, hogy az: könnyebb, általánosabb, primitívebb, ez: ritkább, speciálisabb, kultúraltabb; különben alacsonyabb kultúrájú népeknél is már apriori szerepelhetnek magasabb formációk, amint hasonló módon álló törzsek között is vannak viszonylagosan apriori racionalisabbak, a klasszikus ókorban csakúgy mint Ó-Amerikában és a primitív Ausztráliában úgy, mint Európa vezető népei közt; — nem beszélve az egyéni eltérésekről.

Ezzel a megkötéssel tehát és elméletben nézve, a létrázat I. foka: a gesztus spontán; a tárgy esetleges (kő, bot), csak „aláhúzó”. II.: A tárgy már lehetőleg jelentőséges (fegyver, tűz stb.), de legfeljebb mint rendkívüli becsű (mágnás); a gesztus öntudatosabb. Ez a két alsóbb típus az eredeti dolgozatban felhozott eseteken kívül, — amint láttuk — főleg a jugra-népeknél is közönséges.²⁷ De éppen a vogulok jellemző medveesküjének típusa²⁸ átmenetet is alkot a III. lépcsőhöz, ahol manás (tabu) tárgyat már szelleminek vagy személynak hatalomnak érzik; a gesztus ünneplés; végre aztán IV.: — le sacré c'est le père du dieu! — az istenre, sőt

isten nevében tett eskü típusa is kialakul, minimális rituállal. *Marót Károly.*

Régészeti leletekhez fűzött babonás hiedelmek. *Madarassy László* hívta fel figyelmemet a következő adatra: „A Holitscher-kastély bejáratának nyugati részében hever egy Maximilianus-féle oltárkő. Az oltárköhöz az a babona fűződik, hogy leég az egész község, ha a követ jelenlegi helyéről elmozdítják.” (Faller Jenő: Csetény község monografiája, 6.) A babona azért érdekes, mert eddigi gyűjtéseinkben egyedülálló. Kiasótt Mária-szobrokhoz és harangokhoz fűződő babonát eleget ismerünk, de azok nem igazi régészeti leletek s ezek többnyire legenda-jellegűek. Még legjobban megközelítik a *Madarassy*-találta adatot a kőkorszaki kőeszközökhöz kapcsolódó babonás hiedelmek, amelyeket a népmennyköveknek tart. (Az adatokat l. Gönczinél és Fehér: Győr mon., 365—7., Ethn. 3 : 67., 9 : 235., 37 : 142. Kálmány Sz. n. 2 : 218., Jankó: Bala-ton 407.; a Népr. Múzeumban őrzött Semayer-féle széki gyűjtés szerint kelevényt húznak le vele.) Érdemes volna, ha a magyar néprajz barátai, főleg pedig archaeológusaink ezekre a népi adatokra is kiterjesztenék figyelmüket. *Szendrey Zsigmond.*

Munkanóták. Az ú. n. *fejőnótával* kapcsolatban régi meggyőződésem, hogy a nótagyűjtésnél nagyobb gondot kellene fordítanunk a munka közben dalolt nótákra, tehát a meseter-nótákra is. Főleg pedig *ritmussukra*. Gyűjtés közben nem egyszer tapasztaltam, hogy egészen más takasra dalolják ugyanazt a nótát mulatozás közben, mint pl. kapálás vagy gerjesztő-hasogatás közben. Ez a megfigyelés, aztán a fejőnóta és még más nyomok is arra a meggyőződésre vezettek, hogy munka közben is figyelni kellene a népet s nem csak a „mondva csinált” nótázás közben. Megerősít e meggyőződésben ez a most talált adat is: „A kicsi kígyó, macska és a féreg: verses népmese. Móki Gyurka és Szakál István a havasi erdőkben favágás vagy fűrészelés közben ren-

²⁷ Eredetileg az oroszok sem hívják fel az Istent esküikben: Mansikka, Die Religion der Ostslaven, FFC vol. X., No. 43., I. 1922. 36. k.

²⁸ Ide tartozik, de közelebb áll a III. típusúhoz az abyssinai gallák vaddisznóbőrön teendő esküje: Archiv f. Religionswiss., 1923/24., 193. I. (C. Meinhof Berichtjében).

desen a fejszecsapások vagy fűrészfárás taktusára mondták ezt a mesét, még pedig felváltva néhány szót vagy sort az egyik és néhányat a másik." (Hétfalu, Erdély népei, 2: 22). Szendrey Zsigmond.

Fára aggatott rongyok. Az Ethn. 42: 99. l. közölt adatokat megpótolhatom még a következőkkel, amelyek mind arról szólnak, hogy a sebet ronggyal ki kell törölni, vagy a fájós testrészt meg kell dörzsölni, azután a rongyot fára, bokorra kell akasztani: aki hozzáér, vagy elviszi (akár madár is), a betegség arra ragad át. Ismerik e szokást a vas megyei Taródfa Rákoskútja körül (Pesty, 59: 332.), a hontmegyei Ipolyfödemesen (Ipolyi, 203.) és Gyügyön (Palugyay, 4: 666.), a pest megyei Csobánka Szentkútjánál (Turisták Lapja, 1: 4. sz.), Eger környékén (Ethn. 18: 151.), az ung megyei Szobráncon (Siegmet, 6: 18.), Abaújban (Wlislocki: Volksleb. d. Magy., 137.), Csongrád megyében (Kálmány Sz. n., 3: 159.), a szilágyosmlyói Isstenkeletén (Kövári: Száz rege, 106.), Kalotaszegen (Ethn., 5: 323.), a Maros-parti Istenszékén (Kövári, 107.), a csíksomlyói Szalvátor-kápolna (u. o.) és a tusnádi Csukástó (Ethn. 5: 322.) körül, az udvarhelymegyei Urusokútnál (Pesty, 57: 282.), a háromszéki Torjai-büdösbarlangnál (Hermann A.: A hegyek kultusza Erdély népeinél, 23.), a sepsiszentgyörgyi Sugásfürdőnél (Ethn. 5: 321.), a miklósvári Büdöskútnál (Pesty, 18: 168.), Uzonkán (Bp. Hírl., 1883. jún. 16.) s a csángók között (Ethn. 5: 323.). Az adatok nagyrésze székely ugyan, de van adat a dunántúli, hegyaljai, felvidéki s alföldi magyarságra is, úgyhogy a szokást bátran mondhatjuk országosnak, különösen, ha hozzávesszük azokat az adatokat is, amikor nem rongyot, hanem valamilyen ruhadarabot akasztanak nem bokorra, hanem a sővényre, kerítésre, útszéli fészületre is. A betegségeknek a ronggyal való átszarmaztatása tehát általános lévén a magyarság között, általános lehetett a bokor szidása is

és így érthető e szólás országos elterjedése. Megemlítem, hogy e szokásnak a törökben is utána lehetne nyomozni, mert a *Katona Lajos* értéktése szerint ott is gyakran láthatni ide-oda akasztott rongydarabot. Szendrey Zsigmond.

A tűz szerepe a pusztafalusi lakodalomban. A lakodalmi szokások leírásában kevés helyen akadunk rá az ősi házi tűz jelentőségének maradványaira. Még legjobban megmaradt a régi tűztiszteltet szokása a tűz és a ház körül táncolásában a palócságnál. Csaknem valamennyi palócfaluban megtaláljuk még ma is azt a szokást, hogy a hérésskor ki-mennek az utcára, nagy tüzet gyujtanak és azt körül táncolják. Bogácson pedig régebben, mikor még a házak nem voltak bekerítve, a házat kilencszer körül táncolták. Régente bizonyára a házi tűz körül táncolása lehetett szokásban, ami átment ma már jelképesen a ház körül táncolásába, vagy kikerült az utcára. Legérdekesebb azonban a pusztafalubeli lakodalom, melyben már a kézfogónál is szerepe van a tűznek.

A kézfogó úgy történik, miként a képen láthatjuk, hogy a kérő legény színes szalaggal felpántlikázva megfogja a leány jobb kezét, közben pedig a vőfély egy száraz ágat vesz a bal kezébe, arra könnyen gyulladó kenderkócot akasztgat és lángra lobbantja a kendercsomókat. Ma már persze hiába is kérdezősködünk ennek jelentőségére nézve, azt nem tudják. Csak csinálják, mert hagyományosan így látták apáiknál is.

Másik érdekessége volt a pusztafalubeli lakodalmanak, a *bojnyik-tánc*, amit a lakodalom éjszakáján jártak, mikor még nagy kürtös kemence (kabola) volt a házban. A lakodalmas férfinep bebújt a szobabeli kabola tágas füstlevezető kürtőjébe és a pitvarba kibújva újra visszafordult a szobába. Ezt kimerülésig folytatták.

Nagyon kíváncsi volna a tűz lakodalombeli szerepének további nyomozása. Ébner Sándor.

Pusztafalusi kézfogó.

(Dr. Ébner Sándor félvétele.)

Karácsonyi népszokások a hódmezővásárhelyi tanyák között. Luca napján az élelmes gazda és gazdasszony kicsiny tányérkába búzát vet; a vetést minden nap gondosan, harmatszerűen locsolgatja. A vetés a búboskemence melege mellett pár nap alatt kikel, fejlődésnek indul; ha a búza karácsonyra már 35–40 cm magasra megnő, ezt jó jelnek veszi, t. i. a jövő évi búzatermés is nagyra fog nőni. Az így, mesterségesen kelteztetett búzát elviszi az éjjeli misére, másnap a jószággal megeteti s azt hiszi, hogy a karácsonyi zöld búzával etetett jószágot megrontani nem lehet. — A gazdasszony karácsony estéjén igyekszik mentül több szomszéd szerűs kertjéből észrevétlenül szalasz takarmányt szedni; ezt a titokban szerzett takarmányt elhelyezi a tyúk- és libaólakban, mert ettől nagy csibe- és libaáldást remél. Amelyik takarmányból azonban a

gazdája már alkonyattal szedett és szobájába vitt, abból ugyan hiába visz a szomszédasszony, mert annak nem lesz foganatja. — Lányos házaknál a gondos mama a szent estén a kötényéből köleskását szór ki a világ minden tája felé, még pedig bőszesen, mert ahány szemkását szétszór, annyi kérő fog jönni minden felől. — A gazda a szent estén a sötétség beálltával egy kosár egészséges almát önt a gémes kútba és pontosan éjfélkor az almáról a vályúba mert vízzel legelőször megitatja lovait, azután a szarvasmarhát s végül a többi jószágot, mely után nyugodtan hajtja fejét álmra, mert az a hite, hogy most már olyan szépek lesznek az állatai, akár a piros alma. Itatás után azonban a maradék vizet a vályúból ki kell eresztetni, a kút vödrét a házba vinni, gondosan elzárni; nehogy valaki a vödörrel a kútból vizet lopjon, mert ellopná a szeren-

csét is. — Ünnepe első napján a család sehová sem megy látogatóba; az asszonyok a kucóban ülnek, hogy a kotlósok is jó ülések legyenek. Ha délig véletlenül vendég jön, ennek a vendégnek nemétől — férfi vagy nőnemű — megjósolják, hogy milyenemű lesz a születendő csikó, vagy borjú. — Karácsony böjtjén az ebéd: húsnélküli bablevés, mákoscsik; a levesből sokat kell enni, hogy sok pénz jöjjön a házhoz. E napon ütik az ünnepekre való tőrőslépényt, a rozslos, fonatos kalácsot, „repülő” rétest, mazsolás, diós kuglófot.

[Gyűjtötte: Nagy Olasz Pálné, Vásárhelykutas, Mágocsoldal.]

Dunaszentgyörgyi adatok a régi falusi élethez. A *Duna Sz. Györgyi Nemes Tanács és Communitás Végzéseink Jegyzőkönyve* szerint 1800-ban determináltatott, hogy ezután minden „a Nemes Helység igazgatása végett tett Statutum” minden esztendőben, „a midőn már a Hadnagy Ur helyre áll, az egész Ns. Communitas előtt fölolvastasson”. Ettől az időtől kezdve találunk a jegyzőkönyvekben a büntetések feljegyzésén kívül a falu életére vonatkozó adatokat, évenként megismétlődő határozatokat, amelyek minden részletre való kiterjedésüknél fogva minket is érdekelhetnek.

Szántás-vetés, stb. mint közmunkák. „Anno 1800 die 8 Januarius Nemes Helység Köz Gyűlésében determináltatott. Minthogy egyenlő akarattal elvégeztük azt, hogy mind kisebb és nagyobb tehetségek, a Conventios Urak földjeit Ugy mint eddig, ezután is közönségesen fogjuk szántatni, és annál fogva a midőn Hadnagy Ur által szántatni parancsoltatnak valaki egy szóra és olly erővel, aminéművel Magának szokott szántani, ugarra, vetőre, keverőre, regveli 8. órára ki nem áll, vagy éppen el is mulassza, ha csak elegendő képpen és hitelesen nem Legitimállyá magát, az engedetlenségért, és a már szokásbann vett viasszaszöllásért, bestelenítésért ha maga a Gazda leendő, 4 fkal büntetessen és azonnal, ha becsülettel meg nem fizeti, vissza huzhatatlanul exequáltasson. Hasonló képpen ha a béres lesz az ok a Nemes Személy e szerint büntet-

tessen, a paraszt pedig 12 pálczával még pedig mindjárt azon a helyen Hadnagy Ur rajta el veresse. Ezen Determinatioja a Ns. Communitasnak, valamint a Szántásra, Ugy Kaszállásra, Arattatásra, Hordásra és más közönséges dologra, ugyan a föllebb írott büntetés alatt mindnyájunkat kötelez.”

Szöllőmunkák. 1. „Ataljába, a magácén kívül, a szőlőhegyen való Gaz szedés meg tiltatik, 15 kr büntetés alatt.” (1823. IV. 26.) 1 forint a büntetés (1822. IV. 21.) 2. Nem különben a ki a kapukat, mind be menetele mind pedig ki jövelekor, a Hegyből, be nem teszi, büntetetik 15 kr-ra. (1823. IV. 26.) 3. „A Szőlőkbe tsikóval, vagy kutyával való menetel is meg tiltatik 2 ft büntetéssel.” (1822. IV. 21.) 15 kr-al. (1823. IV. 26.) 4. „A Lovas Nyúlászók pedig a Szőlőbe a máséba meg tapasztaltatván a büntetések leszen 2 ft.” (1824. V. 16.) 5. „A ki a Szőlő Hegyeiken keresztül vagy Tengelitze vagy apatira menni vagy pedig ide oda kalandozni merészel 15 kr-ra büntetetik. Másodszor a különben cselekvő kétannyit fizet.” (1823. IV. 26.) 6. „Azoknak a kik a Szőlőket az útig egészen ki ültették és magoknak forduló helyet nem hagytak, hanem a más Szőlője végit rongálják, ezúttal ez a tilalom tudokra adatik, hogy a más Szőlője végén nekik Forduló hely nem engedtetik, hanem forogjanak meg kotsival a magok Szőlőibe, ha pedig a másé senn meg fordulni meg tapasztaltatnak, a büntetések leszen 2 for.” (1824. V. 16.) 7. „A ki a gátjait a szőlőnél egy Hét alatt meg nem tsinálja, 15 kr-ra büntetetik.” (1823. IV. 26.) 8. „A Szőlő Vessző szedés nem leszen szabad senkinek is a gazdának engedelmé nélkül 2 ft. büntetés alatt.” (1824. V. 16.) 9. „A ki a szüretet el kezdi a rendes szüretelés ideje előtt akár fejez akár fekete szőlőben a büntetése legyen 4 forint.” (1821. IX. 23., 30., 1822. IX. 1., 1827. IX. 9.) 12 ft. legyen a büntetése. (1826. IX. 17.)

Allattenyésztes. 1. „A Disznainak minden ember gondját viselje, a gyepre szabadjába ne engedje, a vermeteket ne turassa, mert ha a kár tételen meg kapott disznó vagy agyon üttetik vagy meg lövettetik, a gondatlan ember a kárt magának tulajdonítsa. A ki a más

makkját szedni meg tapasztaltatik, a büntetésé lészen 2 frt akár a Kis erdőn, akár a Hegyekenn.” (1822. IX. 8., 1821. IX. 16.) 2. „Olly Conditioval meg állapítottatott az Ökör tartás eránt való egyenesség minden edgy Sessiohoz 8 számú Ökör számláltatván, hogy minden ember akár Úr akár Köz Gazda légyen a Zsellérjeit a marha tartásban regulázza, hahogy pedig azok nem reguláztatnak, a ki jelentett proportio sem tartatik meg.” (1822. IV. 9.) 3. Csikós és gulyás fizetése: „Minden darabtól fizetendő egy garas és minden pár marhától fizetendő egy véka búza, egy kenyér és egy főzés. Ha meg másítja 50 páltza lész büntetésé.” (1821. XI. 21.) Elveszett állatok árát megfizetni köteles. (1822. IX. 8.) Kunyhóhoz való nádat a „Helység Kertjé”ből adnak. (1822. V. 4.) 4. „Az Ökör Csorda külön, a Tehén Csorda a Gulyával egygyütt, a borjú Csorda is külön fognak kihajtatni minden ember azért a Jóságát ugy cressse ki hogy az ökör és borjú a Tehén Csordával öszve ne keveredjenek.” (1824. IV. 4.) „A Csikós reggeli 7 óra előtt ki ne hajtson: hanem hét óra után ő, utána pedig az ökrös, azután a Tehenes utána pedig a Borjús és a Kanász.” (1823. XII. 6.)

Halászat. „A Falu tava beli Halászat 3 Esztendőre Ns Ferentzy Mihálynak ki adatott egy Esztendőbe mindenkor 215 forintokat számlálván, ugy hogy a két száz tizenöt forintokat mindenik Esztendőben előre le tenni tartozik. A Földes Uraságoknak és Arendás birtokosoknak mikor enni való halra szükség lészen mindenkor fele árann tartozik az halat adni, mint más idegeneknek adja. A pénz pediglen sequestrumba tartassék, és a faddi fokonn építendő zúgóra DSzGyörgytül való ki fizetésnek ki fizetésére fordittassék. — A Tóba sem halászni sem vadászni senkinek nem lészen szabad, mint szinte madárrászni vagy törészni is. — A nádlás nem adatik a halászat mellé; mert azt a Ns Communitas magának fent tartja. — A ki meg fogattatik a Falu tavába az Arendás által mindene a mije nála lészen el vész. Ha pedig az Arendás fizetni nem akar exequáltassék és semmi esetre a vissza vonakodást meg nem engedjük.” (1824. X. 31.) „A Falu

Tavába senkinek tapogatni bele nem szabad lesz menni, 2 for büntetés alatt.” (1827. X. 21.)

Tűzrendészet. 1. „Meg határozottatott, hogy a mostani, szeles időkbenn tartozzon minden Házi Gazda az Ház alatt hordóba vagy más edénybe a mibe lehet késszen vizet tartani: A ki pedig ezt nem tellyesittené, a büntetésé légyen 4 forint.” (1822. III. 21., 1823. III. 22., 1825. IV. 17.) 2. „A ki Uttzán udvaronn széna szalma körül Istállóba pipázni megta pasztaltatik a büntetésé ezután lészen 12 forint: ha hogy pedig a pipa mián kár történik az engedetlennek minden vagyona el vétetik, el licitáltatik, és belőle a mások kára ki pótoltatik. A száraz és tüzes pernye ki öntők szinte hasonlókép büntettetnek, és a kár fizetésre szorittatnak.” (1823. III. 22.) „A száraz Pörnye kiöntők 1 ft a Tüzes Pörnye kiöntők pedig 12 ft büntetéssel büntettetnek, minden Ember pedig a pörnyét ne más Udvarára, hanem a maga udvara eleibe öntse.” (1827. XI. 3.) 3. „A Nádat az Udvarokról mindenek ki takarítsák holnapi naponn, hogy a tüzi veszedelem idejenn az öltők az által munkájukban nem akadályoztassanak, 2 ft büntetés.” (1823. IV. 13.) 4. „Minden emberséges Házi Gazda asszony mikor a munkára házatól el távozik, a tűz szerszámot el zárja, és a Konyhájánn tüzet ne hagyjon hogy a gyermeknek tudatlanságból eredett hibájából meg sirathatatlan kár ne okoztassék: még a Liba pásztorokat is minden ember a tűz rakástól tiltsa, és a kit meg tapasztal az effélében meg feddje, ha engedni nem akar bátran korbácsolja meg, mert a gyermek még fenyítették alatt vagyon, és azt fenyíteni, kivált illy veszedelmes állapotban, szabados.” (1825. IV. 17.) 5. „A Tarlóba való tűz rakás 1 ft büntetéssel tiltatik, ha hogy pedig kár történik a rakott tűz által, az a tűz rakórá betsültetik, és a kár meg fizetésére köteleztetik.” (1822. VI. 30.) 6. „Tapasztaltatván, hogy a tűz őltásnál sokann csak bámulással töltik idejeket, sokann pediglen a tűznek felé sem mennek, hogy a veszedelemben lévő ember társaiakonn segítenének, meg határozottatott, hogy ezeknek utána az ollyanok kik szerentsétlen ember társaiktól segedelmeket meg vonják, ha Nemesek vagy

nem Nemesek lesznek, minden különbözötés nélkül 32 páltza útésekkel büntetteknek." (1823. IV. 13.) 7. „Meg erőszittetett újonnan az a végzés is, hogy a ki a gyújtogatót meg foghatja, vagy meg láthatja, fel esmerheti és lármát kiáltand, a jutalma legyen vagy kész pénz 300 ft vagy pedig magának és gyermekeinek haláláig szabad fundus adattatik." (1824. XI. 21.)

Éjjeli őre, kóborlás. 1. „Determináltatott, hogy Vigyázók állittassanak és nékiek Conventio adattasson Kettőnek 20 kila buza, 20 forint, két öreg szűr, két pár csizma, két pár Topány, a kit föl adnak és pénzre büntetetik a büntetésnek felc." (1801. II. 14.) „A Bakterek estvéli 6 órától fogva reggeli 6 óráig az órák meg kiáltását meg tenni tartozának 32 páltza vagy 4 forint büntetés alatt." (1823. XII. 6.) „A Baktereknek kettőnek 24 kila buza 10 forint, és az általok meg fogottaknak büntetésének fele is őket illeti. A kötelességek leszen éjjel és nappal vigyázni, és az éjjeli órákat a 12 órán kívül meg kiáltani." (1824. I. 5.) „Az Bakterek ha 9 óra után valamely után lévő Csavargókat meg nem akarnak látni, és föll nem adják az Ns Tanátsnak akkor 32 páltza büntetésekkel az Templom előtt fognak büntettetni." (1828. II. 4.) 2. „Senkinek, sem Gazdának, sem Zsellérnek, sem Férfinak, sem Asszonynak estvéli 8 órai harangozás után lámpás nélkül nem szabad 4 forint vagy 32 páltza büntetés alatt. A ki igaz utonn akar járni égő gyertyát lámpássá tegyen. A Cseléd, tsak a Gazda parantsolatjából mehet lámpással valahová: Egyébbberánt mindenki ki fog kérdeztetni a Gazda, a Cselédjének hová lett küldettetéséről; és ha ki világosodik, hogy nem a Gazda küldötte, ha Ns 4 ft ha Nemesen 32 páltza leszen a büntetés. Az uttzánn magokat senkinek hegedültetni sem éjjel sem nappal nem leszen szabad, mint szinte hujjálolni is 4 ft vagy 24 páltza büntetés alatt. A ki a kortsmában 8 óra után mulat, a mellett, hogy Arestomba bé hozattatik a büntetés hasonló leszen, mint szinte annak is aki a Fonyó Házaknál meg kapattatik, Idegen, nem azon házhoz való, Férfi vagy Asszony vagy Leány legyen, a büntetés hasonló leszen. A Kurta

Kortsmák edgyáltallyában el tiltatnak bor vesztesség alatt. A Béreseknek parantsoltatik, hogy az hová estve 8 óra előtt bé mennek Kortsmába tudniillik, ott maradjanak, és más helyre ne vándoroljanak; különben ha nyóltz óra után a választott kortsmájokonn kívül meg kapattatnak Arestomba fognak hozattatni. A ki pedig a kertek alatt kapattatik úgy nézettetik, mint tolvaj és gyújtogató. A ki pedig ezen rendelkezéseknek ellenére járni bátorodik, úgy nézettetik, mint valóságos Orv Gazda, vagy valóságos gyújtogató." (1822. XI. 30., 1823. XII. 6., 1824. I. 10., IV. 4., XI. 13., 1824. XI. 21., 1825. V. 9., 1828. II. 4.)

Ruházat. 1. „Németh János Magos temetü, hoszszu képü, szőke haju, szemöldökü varga Legény, Veres Posztobul fekete Sinorral Magyar Nadrágbann, és Vörös Láibliban, Zöld rékliben, kerekded kalapban, csizmában szökött el." (1798.) 2. „Tráknay István Mészáros Legény ládája meg vizsgáltatván egyébb benne nem találtatott, mint egy szenyyes ing, egy fejer matéria pruszlik, egy nadrág, egy darab vörös posztó, egy kantár, három fejer tál, egy fekete selem keszkenő, 15 garas és egy krajtzár réz pénz egy pár szennyes gatyá, holmi dirib darab papirosokkal." (1822. I. 23.) 3. „Király Istók és Sárközi Gábor Béressek, azokért, hogy a Nemes Tanáts rendelkezés ellen opsezes és sarkantyús csizmát truczra viseltek büntettek 24 pälcz." (1797.) Közli: *Dömötör Sándor.*

Kutyafejű tatár. Orosz hadifogságom idejében a wjátkai kormányzóság területén egy főiskolai végzettségű tatár főember gazdaságában dolgoztam s a magyar és tatár népek történeti kapcsolatairól is beszélgetve, megemlítettem, hogy nálunk „kutyafejű tatár" néven is emlegették őket, nyilván mert vadak és kegyetlenek voltak, mint a kutyák. Erre ő kinevetett s elmondta, hogy a kutyafejű tatár elnevezés onnét van, hogy az ő zászlójukon fekete-fehér kockából álló mezőn egy-egy gyönyörű kutyafej volt mindkét oldalon művészileg kihamizva s ez nekik éppoly nemzeti jelvényük volt, mint a kínaiaknak a sárkány. Ugyanez a kutyafej díszítette minden tatár főtiszt nyeregtakaróját, mellpáncélját, sisakját és pajzsát is. A

jelvénnyel eredetét illetőleg elmondotta, hogy a kutya soha és sehol sem volt a vadság és vérszomjasság szimbóluma, hanem éppen ellenkezőleg, a hűség, engedelmesség és ragaszkodás megszemélyesítője. Ezért került képe az ő címze-

rükbe is. Érdekes volna megállapítani, vajjon ez a jelképi értelem őseredetű-e, avagy csak későbbi fejlemény, mivel a címerül használt állatképeket általában a primitív népek állatkultuszával szokták kapcsolatba hozni.

Körössy Károly.

TÁJÉKOZTATÓ

a földmiveléssel kapcsolatos szokások és néphiedelmek gyűjtésére.

Összeállították: Szendrey Zsigmond és Szendrey Akos.

1. *Az irtás emlékei.* A hold milyen állásában (új, növe, teli és fogyó hold), az év vagy hét milyen napjain, s a nap milyen szakában (hajnal előtt, napfeljöttkor vagy lenyugta után) kell vagy nem szabad fát kivágni és miért? A kivágás megkezdésekor és befejezésekor szokásos babonás cselekvények és okaik. A fejsze megvarázslása. Az erdőre, fákra ügyelő szellemek. Az erdőben tartott népi ünnepségek, idejük és okaik.

2. *Trágyázás.* A hold milyen állásában, az év vagy hét milyen napjain, s a nap milyen szakában kell vagy nem szabad a trágyázást megkezdni, a trágyát kihordani, elhinteni? Az istálló takarítására, a trágyagyűjtésre, kihordására, elhintésére vonatkozó hiedelmek. A lopott trágya és szemét varázsló ereje. A trágya megvarázslása. A trágyázás megkezdésekor és befejezésekor szokásos babonás cselekvények. A trágyahordók szokásos (rituális) ételci. Élő vagy döglött állatok vetőföldbe áása.

3. *Szántás, ásás.* A hold milyen állásában, az év vagy hét milyen napjain, s a nap milyen szakában kell vagy nem szabad a szántást, ásást megkezdni, szántani, ásni? A termés érdekében miféle varázsló cselekvéseket ismernek a szántás, ásás előtti időkben és az év bizonyos napjain (jelesnapok)? Tiltott cselekvések a szántásig (kenyérpirítás), a szántás előtti napon (coitus), a szántás alatt (pipázás, köpés), ásásig. Az eke, ásó előkészítése, megvarázslása. A szántó, ásó rituális ételci, ruházódása. Miféle varázsló tárgyakat hordoznak maguknál (szájukban, zsebükben)? A szántás, ásás megkezdésekor, folyása alatt és befejezésekor szokásos vallásos jellegű és babonás cselekvények (ima, varázsmondókák, a föld meztelenül vagy

szóttanul körüljárása). Az első vagy harmadik s utolsó barázdához, ásónyomhoz fűződő babonás cselekvények. Szabad-e az ekét, ásót a földben hagyni, állatni? Milyen vallásos vagy babonás cselekvények közt fogadják a hazaérkező szántót, ásót (leöntik)?... NB. *Pontos különbség teendő az őszi és tavaszi között úgy itt, mint az alábbi fejezetekben!*

4. *A vetőmag kiválasztása.* A hold milyen állásában, az év vagy hét milyen napjain, s a nap milyen szakában kell vagy nem szabad learatni, behordani, kicsempelni, megszedni, lefejtetni a gazdasági növények, konyhai vetemények és virágok vetésre szánt magvait? Mielőtt eltennék, miféle vallásos jellegű vagy babonás cselekvéseket végeznek a vetésre szánt magokkal (a nagyszombati szentelt tűz, cicabarka, úrnapi zöldág szénével megfüstölik, szenteltvízzel vagy szoptatóasszony tejével behintik, harcmatra vagy ereszt alá teszik, kerékagyon vagy nyírfaseprőn áteresztik)? Mibe teszik s hol tartják vetésig?

5. *A vetés ideje.* A hold milyen állásában, az év vagy hét milyen napjain, s a nap milyen szakában mit kell és mit nem szabad vetni? A vetés ideje az egyházi cselekmények (körmenet, búcsújárás, temetés, harangszó), a csillagok állása, az időjárás (köd, dél, szélirány), a különböző fák és növények virágzása, levélhullása, gyümölcserése, a különböző állatok és madarak megjelenése és hangja szerint. Tiltott cselekvések a vetés napjáig (újbúzából kenyérpirítás), a vetés napján (kenyérpirítás, a szomszédoktól tűzvitel).

6. *Vetőkészség.* Mit miből vetnek (kő, ténny, átalvető, liszteszák, még nem

mosott vagy karácsonyi abrosz, menstruációs ing, mázolatlan új fazék vagy egyéb edényféle, perzselt disznó körme, koponya, tojánhéj, pipa)? A vetőkészség megvarázslása. Mit tesznek a vetőkészségbe, mit kötnek a lepedőbe (péNZ, kígyófej, kígyókő, mennykő), s vetés után mit tesznek e tárgyakkal?

7. *A vetőmag elkészítése.* Mit tesznek vetés előtt való nap vagy a vetés napján a vetőmaggal (v. ö. 3. §.)? Mit tesznek a vetőmag közé (tömjén, zárt lakat, az aratókoszorú magva, fokhagyma, keszűt pora) és milyen szertartások (imádság, varázsmondóka) között?

8. *Vető.* Mit kell és nem szabad férfinak, mit lánynak, menyecskének asszonynak, menstruációs vagy állapotos nőnek vetnie? Mit kell a gazdának, gazdasszonynak, szakállas vagy szőröstestű embernek vetnie? Minnek vetéséhez kell tiszta vagy bizonyos napokon viselt, fonákul felvett ruha? Mit vetnek mezítláb vagy mezítelenül, mosdatlanul cseleg bizonyos szertartásos mosdással? Mit kell vagy mit nem szabad a vetőnek ennie a vetés előtti nap s a vetés napján? Mi szabad és mi nem a vetőnek és házanépének a vetés előtti nap s a vetés napján (kenyérsütés, mosás, coitus)? A ruhájába rejtett varázsló tárgyak.

9. *A vetőmag kivitele.* Miben (v. ö. 5. §.) és hogyan (mezítláb, szótlanul, be kötöttszájú zsákban, földet nem érintve, hazafelé tartott nyílással), s ki viszi ki a vetőmagot? Szabad-e az ostornak a földet érintenie, vagy azzal pattogtatni? Tiltott cselekvények a vetőmag kivételére.

10. *A vetés módja.* Miféle szertartások közt történik a vetés megkezdése (kalapletétel, imádkozás)? Hogyan (behúnyszemmel, a földtől el vagy hazafelé fordulva, bal vállon át hátrafelé dobva, a lábak közt, jobb lábon állva a felhúzott bal térd alatt, milyen égtáj vagy szél irányában, a test mily részéhez, milyen ruhadarabhoz vagy mihez dörzsölés után) vetik el az első magot, az első markot? Hány marékkaal dobának, kiknek számára (szegények, állatok, tolvajok) s milyen mondókák mellett? Ezalatt mit tartanak szájukban (rög, mag, fokhagyma, tömjén) s a dobás után azonnal mit tesznek ezzel? Mit

vetnek napba nézve, kút vagy folyó felé fordulva, az eldugott magra vagy a sor végére ráülve, minden dugás után nagyot ugorva vagy ide-oda futkosva, az arcot felfújva, káromkodva, szótlanul, stb.? Tiltott cselekvések a vetőre (nevetés, hátranzés, köpés, orrtörés, pipázás, káromkodás). Josló cselekvények vetés közben. Mi a teendő a vetés befejezése után (a zsák szájának bekötése, a vetőkészség magasba dobása, pozdorjával való behintés, a vetőkészségbe tett kés, szeg, zárt lakat elásása, az asszony mezítelenül megkerüli a földet). Aldozi állatok (tyúk) s tárgyak (tojás kenyér) elásása és ennek szertartásai. A hazatérő vető fogadása (leöntés, ima).

11. *A borona anyaga* és készítése... A többi kérdés ugyanaz, mint az 5. §-ban levők.

12. *A mesgye megvarázslása* a madarak, tolvajok, szomszédok ellen. A hátsértés népi büntetése.

13. *Ültetés.* Hol és hogyan kell eltatani az ültetnivalót? Közbenközben mit tesznek vele és mikor? Az ültetés napja, hold és napszaka. Tiltott napok. Mi az, amit csak férfinak vagy nőnek szabad ültetni? Tiltott cselekvések az ültetőre (vak kutyakölyök érintése). Az ültetés módja (víz felé nézés, ülő helyzet, ráülés)... Egyébként v. ö. a 3-9. §-ok ültetésre is vonatkozó kérdéseit.

14. *Tiltott cselekvések.* Mely napokon nem szabad a földön és kertben egyáltalában dolgozni, s mely napokon nem szabad bizonyos munkákat végezni (csizmát kenni, fonni, kenyeret sütni)? Egyéb tiltott cselekvések a termés céljából (nem szabad a kalapot asztalra tenni, a karácsonyi morzsának nem szabad földre hullania, bizonyos napokon nem szabad a házból semmit vagy bizonyos dolgokat kiadni). Bizonyos jelesnapok (karácsonyeste, húshagyó) tiltott ételei (káposzta, metéltleves, piritós). A bimbó és virág védelmére vonatkozó varázslatok és tiltott cselekvések. A kölcsönként és lopott tárgyak visszaadásának kötelező napjai. A menstruációs asszony földtől távoltartásának okai.

15. *Vetésvarázslás.* A búzavetés mezítelenül körülfutásának módjai. Mit szólnak szét ilyenkor a földön? A menstruáció és ürülékek varázsló ereje. Mit

csinálnak az első mennydörgés hallatára, az első fecske láttára (sövényt ráznak, fejüket vagy kezüket a falhoz ütik) s miért? Mit dobnak, ásnak a vetés közé, a föld négy sarkába (halottmosó rongyot, Szt. György előtt fogott rákot, a nagyszombati szentelt tűz hamuját, a húsvéti szentelt csontjait, tojást, lókoponyát, tyúkot) és miért? Varázslatok karácsonyeste, húshagyókor, pünkösöd vasárnapján, Szt. János napján s más jelesnapokon a termés tisztaságának biztosítására, az üszkösödés, aranka, rozsdá megakadályozására. Mit tesznek a Pilátus-égetés paraszával és hamujával? Az esküvőről hazatérő menyasszony fogadása a termés biztosítása céljából. A nagypénteki, áldozócsütröttői, pünkösdi vetésnézés lefolyása. A húsvéti határkerülés résztvevői, öltözködésük, szertartásaik, cselekményeik, nótáik, tréfáik, a határverés. A különböző gazdasági és konyhai növények megvarázslásának módjai (szidás, verés, rúgás, ugrás, magasba dobás, szánkázás, karácsonyi abszorsz, úrnapi zöldág) és jelesnapjai. Mit szűrnak a veteményes földbe s mikor? A lopott tárgyak szerepe. Az első termés megszedésének, bevitelének, megevésének ceremóniái. Bizonyos jelesnapok rituális ételei a termés biztosítására. A kaportermés bebiztosítása. A szántásvetésre, kert- és rétgazdaságra ügyelő szellemek.

16. *Búzaszentelés.* A menet résztvevői, ruházatuk és felsorakozásuk. A búzaszentelés népi magyarázata. Az egyházi szertartástól független babonás szokások és cselekvények. A szenteltbúza gyógyító és varázssereje.

17. *Termésrontás.* A vetés megcsodálása. A búza üszögössé, a lenese acélossá stb. tevésének, a dohányypalánta s más vetemények és virágok megrontásának, madarak s egerek odaüzésének ideje (jelesnapjai, hold- és napszaka), módja (meztelenül körülfutás) s eszközei (fakánál, kígyóüto bot). Boszorkányok rontó varázslatai. A rontás visszacsinálása, bosszúállás a rontón.

18. *Betegséggyógyítás.* Az élősdű növények, üszök, rozsdá, penész, fattyúhajtások kipusztítására, a fereg, hernyó, bolha, hangya, vakondok, aztán a madarak elűzésére vonatkozó varázslatok (meztelenül körülfutás) eszközei (sírföld,

halottaslepedő, kenyérmosóvíz, fokhagyma, lopott tárgy, a karácsonyi tuskó hamuja, húshagyókeddi tormakeverő kánnál, a szentelt sonka csontjai, úrnapi nyírfaág, szentiványi nyírfaseprő és nyárs, állati ürülékek) és ideje (jelesnapjai, hold- és napszaka). Kik végzik e varázslatokat (férfiak, nők, stb.) és hogyan?

19. *Jégverés.* Előjelei az állatok viselkedésében. Tiltott cselekvések (bizonyos napokon a teljes munkaszünet megtörése vagy valami munka, pl. mosás végzése, naplemente után való mosás, a víznek kelet felé csapdosása, a kútba kő dobása, szítán vagy rostán való átköpés, kenyérre lépés, menstruációs asszony vajköpülése, az asszonynak avatás előtt az udvarról kimenetele, templom melletti káromkodás, halottnak harangszó nélkül való kivitele, idegen halott átvitele a határon). Védekezés a jégverés ellen (húsvét másodnapján cicabarkát tűznek a vetés közé, a szentelt csontokat elásogatják, a szentelt tűz hamuját a föld négy sarkába ássák, az első szemjeget a tűzbe dobják vagy három szűzlány egyet-egyet a keblébe tesz, a karácsonyi abroszt a ház tetejére terítik, a szomszédtól úrnapiján lopott kalászt leköpik). A fejsze és más vasszerszám kidobásának módja és szertartásai. A jégverésnek emlékeztetere tartott ünnepek szertartásai.

20. *Gyomlálás.* Jelesnapjai, hold- és napszaka. Varázsló cselekvények gyomlálás közben. Kinek nem szabad gyomlálnia?

21. *Kapálás.* Jelesnapjai, hold- és napszaka. A kapa megvarázslása. Kinek nem szabad kapálnia? A kapások rituális étkezése. Varázsló cselekvények kapálás közben.

22. *Gyümölcstermelés.* A fa tisztogatásának, nyesésének, oltásának jelesnapjai, hold- és napszaka. Mely napokon kell megszedni az oltóágot? Varázsló cselekmények a tisztogatás és oltás idején. A termés biztosításának, varázslásának módjai. Farázás, faverés karácsonykor, újévkor, nagyszombaton, a tavaszi első eső idején; varázsmondókák. A karácsonyi morzsának, mákoslaska vizének és szalmafüstjének, a húshagyókor morzsolt kukoricacsutkának, a Szent György-napi tojásnak, a bizonyos

napokon felkötött rongyoknak s más eféléknek termésvarázsló ereje. Mely napokon nem szabad a fához hozzányúlni, megrázni? Mely napokon nem szabad táncolni, vagy bármit dolgozni, cselekedni, enni, különösen bizonyos ételeket enni, hogy a termést baj ne érje? A menstruációs nő. A fa első termésének levételére, megevésére, ellopására vonatkozó babonás hiedelmek és szokások. A hernyótól, hangyától való megóvás varázslatai és övszerei.

23. *Szőlőtermelés.* Mely napokon vagy a nap milyen szakában nem szabad a szőlőben tartózkodni, ott bármi munkát végezni? A bontás és metszés jelesnapjai, hold- és napszaka. A levágott venyige s a termés védelme a rontók és madarak ellen (körülkerülés s mit tartanak ilyenkor kezükben, döglött tyúk elásása, a sarkokon a levelek összekötése, kátrányos lószőrrel csokrosítása, madártollak feltűzése, pénzdarabok felkötése). E varázsló cselekvések végzője, végzésének napja, napszaka. A hegybíró és segitőtársainak, a szőlőpásztoroknak választása, kötelességeik. A szőlőpásztor hivatalba lépésének módja, hivataloskodásának varázsló cselekvényei (bizonyos ideig nem vált tisztát, bizonyos napokon böjtöl). A hegy ünnepének napja, lefolyása, szertartásai. A Vince- és Orbán-napi áldomások.

24. *Az érés* kezdetének napjai: mikor szakad meg a gabonafélék, kender, dinnye, fű, stb. töve? Hol és milyen szokások között él az arató, cséplő, stb. kaláka? Tiltott napok, hold- és napszakok az aratás megkezdésére, az aratásra. Mit aratnak harmatra? A sarló, kasza, a marokszedő és kéveköto szerszámok megvarázslása. Mit tesz aratás előtt az, aki először arat életében? Milyen szokások és babonás cselekvények fűződnek az aratás megkezdéséhez (ima, búzaszál derékra kötése)? Ki teszi az első vágást (a gazda, legidősebb férfi-családtag) és hogyan (behúnyt szemmel, szótlanul, bal kézzel)? Mit tesznek az első vágással? Aratási nóták, tréfák. Mit tesznek, ha a marokverő kötele elszakad? A keresztiek helyének eső, szél és madarak ellen való megvarázslása (körüljárás: hogyan, pl. behúnyt szemmel, meztelenül, szótlanul, s mit hord ilyenkor magánál, pl. mennykővet, hova és hogyan dobja el ezeket).

Mit rejtenek a keresztbe (kígyó, béka, fokhagyma, nyírág)? A kévék elhelyezése és nevük. Milyen szokások közt fogadják az aratóföldre kimenő gazdát? Mit tesznek azzal az aratóval, aki legutoljára készült el? Szokások és babonás cselekvények a tarlón az aratás befejeztével. Az aratókoszorú alakja, készítése és nevei. A koszorút vivő menet tagjai és felsorakozásuk. Ki viszi a koszorút és hogyan? Miféle alkalmi nótákat danolnak menet közben? Hogyan fogadják a menetet a faluban és az udvarban? A koszorú átadásának szokásai s az ekkor szokásos babonás cselekvények. Átadó és átvéő versek, beszédek. Az aratólakoma lefolyása, szokásos ételei, felköszöntői és nótái. Mi történik a koszorúval? Mit tesznek vele vetéskor? A szérő előkészítése, megvarázslása. A behordás és cséplés (nyomtatás) jelesnapjai, hold- és napszakai. Megkezdésüknek és befejezésüknek babonás szokásai. Mit tesznek azzal, aki az utolsó üstét teszi? A behordók és cséplők rituális ételei; alkalmi nótáik, tréfáik. Tisztításkor a szél erejének és irányának megvarázslása (fűtülés, a levegő pálcával verése). A tartóhely megvarázslása. Babonás szokások és cselekvények a bevermeléskor, a magtárba, malomba szállításkor. A szalma kazlakba rakásának babonás szokásai. Az őrlés jelesnapja, hold- és napszaka. Varázsló cselekvények a malomból hazajövet (a zsák szájának hazafelé fordítása). Malom-babonák.

Ugyane kérdések vonatkoznak a többi gazdasági és konyhai veteményekre is (eperszüret, gyümölcszedés, dióverés, fenyőmagszedés, krumpliszüret, kukoricatörés, hántás és fejtés, paszuly-, borsó-, lencse-szedés és bontás, stb.).

25. *Széna-termelés.* A kasza megvarázslása. A széna szárításának idejére vonatkozó varázslatok, tiltott cselekvések. A kazal helyének megvarázslása (körüljárás: behúnyt szemmel, szótlanul, meztelenül, mit tartanak ekkor kezükben s majd hova teszik azt; a kazal helyére köpés, valaminek elcigitése, állatok vagy tojás elásása). A szénahordás szertartásos vendégeskedései, rituális ételei.

26. *Szüret.* Mikor szakad meg a szőlő töve? A szőlőőrző lányok kivonulása. Nótáik és tréfáik. Étellel és ruhával el látásuk az őrzés ideje alatt. A szüret

megkezdésének ideje, babonás szokásai és hiedelmei. Tiltott cselekvések szüret idején (káromkodás, coitus). Egyéb babonás szokások és hiedelmek a szüretelés, sajtolás közben s a szüret befejezésekor. Szüreti nóták és tréfák. Szüreti körmenetek, résztvevőik, ruházódásuk, bohóskodásaik. A szőlőkoszorú (szüreti fa) alakja, készítése, vivői, a menetben résztvevők és ruházódásuk, az ünnepség lefolyása, a koszorút átadó és átvéző versek, beszédek. Mi történik a koszorúval? A szüreti lakoma, rituális ételei, nótái, felköszöntői és tréái. A szüret befejezésének babonás szokásai és hiedelmei. Pásztor-tétel és búcsú.

27. *Termésajlás.* Véletlen eseményekből (ha valaki gyümölcsfára akasztja magát, ha az első termést ellopják), álomból, állatokról (az állatok viselkedése vetéskor, véletlen megjelenésük munka közben, bőségük, hangjuk, színeik), növényekről (bőségük, színük, virágjuk helyzete), természeti jelenségek-ből (a kutak, tavak, folyók s harmat bősége, a hó magassága, a jégcsap hossza az ereszen, jégvirág az ablakon, a csillagok első feltűnésének ideje és csillagásuk, az első dörgés ideje és iránya, a villám sűrűsége és színe, a szivárvány színe, a füst iránya disznóperzseléskor). Ünnepek és más naptári napok. A hét napjainak jelenségeiből, eseményeiből (az állatok megjelenése, színe, hangja, bősége; a növények színe, nagysága; rügyezés, virágzás, érés és levélhullás ideje; derült vagy borús, hideg vagy meleg idő, eső, hó, jég, dér, köd, fagy, zivatar, dörgés, szivárvány, szél, a hajnal színe, a csillagok fénye és sűrűsége). Mit jósolnak abból, hogy az ünnepek a hét milyen napjára esnek?

28. *A gazdasági eszközökhöz* (eke, gereblye, borona, kasza, sarló, ásó, kapa, ostar), a rájuk ragadt földhöz kapcsolt babonás hiedelmek és (szerelmi, állatüző, gyógyító) varázslatok.

29. A gazdasági és konyhai növények *eredetére* és alakjára vonatkozó legendák, mondák.

SZEMLE.

A magyarság őstörténete. (*Moravcsik Gyula, Németh Gyula és Zsirai Miklós* könyvei.) Az elmúlt évtized alatt rendkívül becses eredményekkel gazdagodtak a magyarság őstörténetére vonatkozó ismereteink. A mai kutatók szeme mind több és több „pislogó lángot” fedez föl az őstörténetünkre boruló homályban s e kis lángok fényénél egyre több és becsesebb őstörténeti adatot ismer fel, amiket fejlett módszerrel tud vallomásra bírni.

A magyar őstörténet felderítésében kétségtelenül a nyelvész van a legkedvezőbb helyzetben, mert neki áll rendelkezésére a legtöbb, legrégebb és legmegbízhatóbb adat. A múlt évben három jeles nyelvtudósunk publikálta őstörténeti kutatásainak legújabb eredményeit: *Moravcsik Gyula: Az Onogurok Történetéhez.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 27. szám. 1—37. l. Budapest, 1930.) — *Németh Gyula: A Honfoglaló Magyarság Kialakulása.* (A gróf Vigyázó Sándor és Ferencvágyon jövedelmének felhasználásával ki-

adja a Magyar Tudományos Akadémia. 1—350 l. Index. Budapest, 1930.) — *Zsirai Miklós: Finnugor Népnevek I. Jugria.* (Különlenyomat a Nyelvtudományi Közlemények XLVII. kötetéből. 1—122 l. Budapest, 1930.) E három mű tárgyánál fogva szerencsésen egészíti ki egymást, éppen ezért együtt fogjuk ismertetni.

*

Jugria. Melyik területet nevezték Jugriának, kik voltak lakói: a jugorok s mit jelent, illetőleg milyen eredetű a Jugria név? Ezek azok a kérdések, melyekre már régóta vár megnyugtató feleletet a tudományos kutatás. E kérdések tisztázását nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy az idevonatkozó források, különböző korokban más és más területet neveznek Jugriának s meglehetősen zavaros képet adnak arról is, hogy kik voltak lakói. A legtöbb eddigi kutató a források egy-egy megbízhatónak látszó adatát abszolút értékű igazságnak fogadta el, erre építette fel elméletét s a többi adatokat többkevesebb sikerrel

megpróbálta beleilleszteni a saját elméletének a rendszerébe. Így keletkeztek a különböző magyarázat-típusok: 1. *Jugria az Ural-hegység nyugati oldalán, Oroszország északkeleti szögletében feküdt.* Ez a magyarázat abban leli eredetét, hogy Jugria az Északi-Dvina egyik ágának, a *Jug* folyónak nevéből volna képezve. 2. *Jugria az Ural-hegységtől keletre feküdt* s magában foglalta a mai tobolszki és permi kormányzóságok tekintélyes részét. Ez az elmélet orosz történeti forrásokra támaszkodik, de ezek XV–XVI. századi állapotokat tükröznek vissza. 3. *A vándorlásos elmélet,* mely Georgitól és Regulytól származik. E szerint a jugorok az Ural-hegység nyugati oldalán laktak s átszivárogtak a keleti lejtőre s magukkal vitték nevüket is.

Etnológiai tekintetben már nincs ilyen nagy eltérés az egyes magyarázatok között, szinte mindenki finnugor, illetőleg obi-ugor eredetűnek tartja a jugor népet: I. *A jugor a vogulok és osztjákok régi összefoglaló neve.* A zürjének ma is így nevezik őket s az orosz jugor név a zürjén *jegor* alak átvétele. Maga a jugor név akkor tűnik el, mikor a vogul és osztjákok név — a két nép szétválásakor — felbukkan. II. *A jugorok a mai vogulok ősei,* mert Jugria azon a területen volt, ahol ma a vogulok laknak és laktak Szibériában vándorlásuk óta mindég. III. *Jugorok = osztjákok,* mert többször előfordul a forrásokban a vogul és jugor népnév egymás mellett, ugyanakkor pedig az osztjákokat nem említik. Voltak aztán még olyan magyarázatok is, melyek szerint a *jugorok a magyarok-vogulok-osztjákok* ősei lettek volna. Ugyancsak azonosították őket a *szamojédek* őseivel is.

Szerző sorra vizsgálja a Jugriára vonatkozó forrásokat, eddig fel nem használt adatokat is sorakoztat fel s meggyőző logikával mutatja ki az eddig felállított elméletek tarthatatlanságát s az egyes elméletek támogatására felhozott érvek közt mutatkozó ellenmondásokat. A különböző forrásokban ránkmaradt, Jugriára és lakóira vonatkozó adatok zűrzavarából biztos kézzel válogatja ki az együvértartozókat s a Jugria-kérdés egész komplexumát átfogó vizsgálódásai (földrajzi-etnológiai, nyelvészeti adatok vallomásának összeegyeztetése) segítségével

vel át tudja hidalni a laza összefüggések okozta nehézségeket. Kétségtelen, hogy a Jugriára vonatkozó első értesítések a jugorok Uralon inneni területére vonatkoznak. Viszont a XIII–XVI. századi híradások az Uralon túlra vezetnek. A XVI. század végén az oroszok az Obdora és az irtisi Szibir közti részt, szorosabban a Szoszva és a Szygva folyók vidékét nevezték Jugriának s e terület 12 városát is ismerték. Ezek a városok ma is megvannak s nevük a vogul nyelvből fejthetők meg. *Jugria mindég vogul-osztják lakta területet jelölt* s amint ezek keletebbre szorultak, követte őket nevük is. A vogulok-osztjákok sohasem nevezték magukat jugoroknak, ezt a nevet idegenektől kapták. A tudományos szakirodalomban meglehetősen el van terjedve az a nézet, hogy az orosz *jugra* név a zürjén *jegra* átvétele, magát a zürjén alakot pedig többféleképpen értelmezik. Szerző alapos nyelvészeti felkészültséggel megcáfolja a zürjén *jegra* szóról elterjedt magyarázatokat s kimutatja, hogy éppen fordítva, a zürjén *jegra* alak az oroszból vett jövővényyszó. Kimutatja, hogy az orosz forrásokban Jugria nevének legrégibb alakja *Ugra* volt, ez pedig nem más, mint a magyar-bolgár őstörténetből jól ismert *onogur* népnév. Németh Gyula szerint az *onogur* alak magában a bolgár-törökben *ongr*-ra változhatott. Meggyőzően bizonyítja szerző, hogy ebből az **ongr* alakból az orosz nyelvben szabályosan fejlődhetik **ugur*. Ebből az **ugur* alakból képezték az *Ugra* helynevet, az orosz helynévképzésben gyakori a képzővel (Obdora Cseremissza stb.) Ha mármost figyelembe vesszük, hogy a *ju*-val kezdődő orosz szavak igen nagy része eredetileg *u*-val kezdődött nem lehet semmi kétségünk az orosz *Jugra* < *Ugra* < **ugur* < **ongur* fejlődésor helyessége felől. Hogy honnan vették az oroszok ezt a nevet s miért ruházták rá a vogulok-osztjákok egy részére, azt lejjebb fogjuk ismertetni. Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy Zsirái vizsgálódása nemcsak a jugor nép és név eredetére vet világot, hanem fogalmat alkothatunk belőle a vogul-osztjákok régebbi műveltségi állapotára is, ami mint alább látni fogjuk, a mainál magasabb fokú volt.

Meggyőződésünk, hogy Zsirai munkájával a Jugria-kérdés végleges megoldást nyert.

*

A Honfoglaló Magyarság Kialakulása. A magyarság magvát alkotó finnugor nép-rész a vogulok és osztjákok őseivel a finnugorság legkeletibb ágát alkotta. Közös nevük kétségtelenül az volt, amivel a vogulok önmagukat és az osztjákokat ma is nevezik: *maŋši, mǎŋši*. Az ugor népek eme földrajzi elhelyezkedése döntő befolyással volt a magyarság további sorsára. Ez a földrajzi helyzete tette lehetővé, hogy szoros kapcsolatba kerülhessen az akkor Nyugat-Szibériában lakó *ogur-törökséggel* (= bolgár-török), amelynek jótékony kultúrhatása alatt az addig inkább csak zsákmányoló életmódot folytató nép átalakulhatott földművelő és fejlett állattenyésztést űző néppé. Ez átalakító bolgár-török kultúrhatás bizonyítékait a magyar nyelv idevonatkozó bolgár-török jövevényszavai szolgáltatják. Amidőn a magyarság Európa történetének színpadán megjelent, már teljesen török szervezettű és műveltségű nép. Ha tehát a *magyarság kialakulása török népek hatása alatt ment végbe*, ezt az átalakulási folyamatot csak úgy tudjuk rekonstruálni és megérteni, ha ismerjük a török népek keletkezésének és kialakulásának törvényeit. Szerző könyvének első fejezetét ennek a problémának szenteli. Bár nem tekinti céljának, hogy teljes képet adjon a török nomád államok és népek keletkezéséről és további sorsukról, számos példában mutatja ezt be, részint a mai napig is nomád török népek életéből vett adatok, részint pedig a régebbi török népekre vonatkozó források adatai alapján. Majd vallatóra veszi a *török nép, néprész és törzsneveket*. Németh Gyula előtt senki sem gondolt arra, hogy a népnevek alapján meg lehessen állapítani a török nomád állam keletkezésének és kialakulásának szabályait. Pedig a török néprésznevek legtöbbször magukban rejtik a nép keletkezésének körülményeit vagy helyét is. Ezekkel itt helyszűke miatt nem foglalkozhatunk részletesebben, csupán csak a magyar törzsek és a honfoglalás előtti magyarsággal egy politikai szervezetben élt népek tárgyalásánál fogunk néhány jellemző példát bemutatni.

Ethnographia—Népelet.

A Konstantinos Porphyrogenetos közölte magyar törzsek között első a *kabar* törzs s azt mondja róluk, hogy mivel a harcban legvitézesebbek, legbátrabbak, ők mennek elől a háborúban. Németh megállapításai szerint a *török államszövetség tagjai nem egyenrangúak*, az újonnan alakult és később csatlakozott törzsek háborúban az előcsapat, békében pedig a határvédelem szerepét töltik be. A mongolok a leigázott népekből előcsapatot szerveznek. Baján avar fejedelem megparancsolja a későbbben csatlakozott kuturguroknak, hogy keljenek át a Száván Dalmáciába s azt is megmondja, hogy esetleges pusztulásukat nem nagyon bánja. A kabarok 3 törzse akkor csatlakozott a magyarokhoz, midőn ezek a kazár birodalomból kiváltak s ezóta „valahogyan kabaroknak nevezték őket”. írja Konstantinos. A *Kabar* név török nomen verbale s annyit jelent, mint „Fellázadó”. Ugyancbba a jelentéstan rendszerbe tartozik az avar népnév is, aminek a jelentése „Ellenszegülő”. Ilyen típusú nevek még az *ogur-török* *Avšar* törzsnév „Engedelmes”, az *Ujgur* „Követő, Alkalmazkodó”. A kabarok nevét őrzik Kovár és Kovárc helyneveink. A kabarokat, mielőtt a magyarokhoz csatlakoztak volna, *kazároknak* hívták. Valószínűleg ez a régebbi nevük volt jobban használatban a magyar törzsszövetség keretén belül, mindenestre e mellett szól tíznél több Kazár és ebből képzett helyneveink. A kazárok, illetőleg kabarok török nyelvűek voltak. Megírja ezt róluk Konstantinos is. De bizonyítja ezt a kazár vezérek neve is, amiket Anonymus őrzött meg. Maga a kabarok csatlakozása világosan mutatja, hogy a török nomád államban csak politikai egységek vannak, nyelvi és etnológiai tekintet nélkül. A jászok és kúnok mint egységes nép jönnek be Magyarországra, pedig a jászok indogermánok (az alánok utódai, az oszétek testvérei), a kúnok meg törökök voltak. Ha végigtekintünk a különböző török birodalmakon, mindenütt megtaláljuk a többnyelvűséget. A második magyar törzs a *Nyék*. A név finnugor eredtű s a „gyepű” szavunk jelentésbeli rokona. Magát a törzset alkotó nép nyelvi és etnikai hovatartozásáról mitsem tudunk. Tehát a magyarság két első törzse határvédő,

illetőleg előcsatározó nép volt. A harmadik törzs a *Megyer*, a törzsszövetségnek nevet adó főtörzs. E név egyedül elképzelhető helyes megfjtése a vogul *mañši*, *māñši* 'ember'; vogul, osztják, és az ugyancsak 'ember' jelentésű török *er* szó, illetőleg ennek birtokos személyraggal ellátott *eri* 'embere' alakjának összetétele. A magyarság magvát alkotó ugor elem önmagát *mañši*, *māñši*-nek nevezte. Amidőn a Krisztus utáni első századokban, de mindenesetre még az V. század előtt ez a magát *mañši*-nak nevező nép az *onogur* (= bolgár) törzsszövetségbe került, illetőleg ennek egy részével keveredett, ebben a törzsszövetségben *mañši eri* = '*mañši embere*' névre hallgatott. Ilyen képzésű török népvét többet is ismerünk: *agač-iri* 'erdő embere, erdei ember' egyik legrégibb török törzsnév. Houtsmánál találunk *kum eri* 'homoki ember, sivatagi lakos', *rum eri* '(kelet-) római ember' s ami jelen esetben legvalószínűbben esik a latba: *türk-eri* 'török ember' népvét is, ahol már meglevő népnévhez járul az *eri* 'embere', mint a *mogyeri* esetében is. A török nép és néprésznevekről írott fejezetben *Németh* arra a megállapodásra jut, hogy a népvévek az államszövetség felbomlása után letűnnek, legfeljebb kisebb néprésznevekként maradnak meg. Ez esetben a kérdéses nevet viselő kisebb alakulat lehet egyenes leszármazottja is annak a népnek, melynek nevét őrzí, de sok esetben csak az ezzel közös államszövetségbe tartozás emlékeként marad rajta e név. Ezzel ellentétben a törzs- és néprésznevek állandóak. Egy törzsszövetség keretében a törzsek nem szerepelnek saját nevükön, de a törzsszövetségből kiválva, saját nevükön szerepelnek mindaddig, amíg esetleg újabb törzsszövetségbe nem kerülnek vagy valamely oknál fogva el nem vesztik eredeti nevüket. Így érthető meg, hogy a *magyar* név, bár a Kr. u. első századokban kellett keletkeznie, hosszú évszázadokig sehol sem fordul elő, csak amikor majd a *megyer* törzs válik egy törzsszövetség vezető elemévé.

Régebben csatlakozott a magyarsághoz a török nyelvű és etnikumú *Kürtgyarmat* törzs. Mivel csak *Kürt* és *Gyarmat* helyneveink vannak s *Kürtgyarmat* egyetlen egy sincs, két törzs egyesülésé-

ből keletkezett névnek kell tekintenünk. A magyarokhoz csatlakozó *kabarok* tulajdonképpen három törzsből állnak, de a magyar törzrendszerben csak egy törzset alkotnak. Az orchoni feliratokban előfordul egy *Ač* és egy *Kāstim* törzsnév, ma az Altai vidékén él egy *Ač-Kāstim* törzs. Az őzbegek egyik törzsét *Kytai-Kypčak*-nak hívják. E törzs két altörzsrre oszlik a *Kytaira* és *Kypčakra*. Ezek két régi nagy nép töredékei. Még több példát is hoz fel *Németh* a *Kürtgyarmat* név keletkezésének bizonyítására. A *kürt*, mint törzsnév előfordul egy jéniszei vidéki felirathban is „*a kürt nép kánja*” kifejezésben. E szónak török köznévi jelentését is ismerjük. A különböző nyelvjárásokban, 'frissen esett hó, lavina, hőtömeg, hótórlasz' stb. jelentése van. Jelentésénél fogva abba a török törzsnév kategóriába tartozik, amelyek erőt, vitézséget jelentenek, illetőleg amelyek a természet, az időjárás jelenségeinek köréből vett képletes kifejezéssel fejezik ki ugyanezt. Ilyen nevek: *Jagmurkar* 'Éső-hó'; a *Karluk* népnév jelentése 'Hőtömeg, Jégtömeg'; a *Kaj* népnév 'Hóval való eső, Hóízivatart' jelent. E névtípus tárgyalásánál *Németh* egész sereg olyan népvét sorol fel, amelyek az időjárás és természeti jelenségek hatalmát vannak hivatva átruházni az illető törzsrre. Jelentésileg idetartozik a *Gyarmat* név is, tör. *jurmati* 'fáradhatatlan'. Az ilyen és ugyanebbe a kategóriába tartozó 'erő, vitézség' stb. jelentő törzsnevek — melyeket szintén nagy számban sorol fel a szerző — a török nomádbirodalom harcias szellemében lelik magyarázatukat. Itt említjük meg, hogy a magyarok honfoglaláselőtti egyik nevének (Σάρβατοι ἄσφαλοι) ἄσφαλοι jelzője a görögben 'rendíthetetlen' jelent s kétségtelenül egy magyar, vagy török szónak a fordítása. A *gyarmat* törzsnév megfelelője megvan a baskiroknál is *Jurmaty* alakban. Ez és az ugyancsak a baskiroknál levő *Jenej*, tehát a *Jenő* törzsnév szabályos ómagyar megfelelője, a VII. században a kazár nyomás miatt Baskiriába szorult magyarok emlékét őrzí.

A magyar törzrendszer következő két tagja egy külön egységet alkot, amennyiben a török hadi és kormányzati szervezettel vannak összefüggésben: mindkettő

méltóságnévből lett. Méltóságnevek gyakran válnak török törzsnevekké. A besenyők törzsnevei *Cur*, *Jula*, (— magy. *Gyula*), *Kül bej*, *Baj* „hős, vezér, gazdag” (Szent István pogány neve *Vajk* ugyanez a méltóságnév „k kicsinyítő képzővel) *Tolmac* (— magy. *tolmács*) *Kapan* (magy. *Koppány*) eredetileg mind méltóságnevek. Egy mongol törzset *Bajavut*nak hívnak, amely név a *bajavut* méltóságnévből lett. *Tarján* törzsnevünk a *tarkan* — *tarxan* török méltóságnévből származik. Előfordul mint törzsnév több török népnél. A *baszkirokkal* és *mozerjanokkal* (= magyarok) együtt szerepel a *Tarxan* mint „tatar” törzsnév, egy XVI. századi orosz oklevélben.

Jenő törzsnevünk bolgár-török *Jänax*, „bizalmas barát” jelentésű méltóságnév szabályos megfelelője.

Kér törzsnevünk szintén török szó: *Kär* „roppant nagy, óriás (állat) király” szónak a megfelelője. Különösen származékai szerepelnek gyakran török törzsnevek gyanánt. Jelentésénél fogva az „erőt, vitézséget” jelentő törzsnevek csoportjához áll közel.

Konstantinosnál az utolsó törzs a *Keszi*, amely régi magyar *Keszöböl* lett, ez pedig bolgár-török *Käsär* alakból származik. Jelentése annyi mint „elvágtott”. Az ilyenféle jelentésű törzsnevek igen gyakoriak a törökségben. A középső horda egyik ága *Uvak* „szétdarabolt, széttört”; a göklen, jumus turkománok egyik törzse *Kyryk* „töredék”; vanak aztán *Kalar* „maradék”, *Jarim* „fél” (vminek a fele) stb. e jelentéstani csoportba tartozó nevek. A tör. *Käs* „vágni” igéből is van több törzsnév. Egy göklen turkomán ág neve *Käsir*, egy kirgiz nép név *Kesäk*, ami szabályos megfelelője a bolgár-török **Käsär* > nagy kesző, keszi alaknak. A Keszi-törzs mint töredék, valószínűleg utoljára került a törzsrendszerbe annak utolsó helyére, de mindecsetre előbb mint a Nyék és a Kabar, melyek határvédő törzsek.

Mint a fentebbiekből látszik a nyolc magyar törzs közül a névadó, vezető törzs a *Megyer* finnugor és bolgár-török clemekből alakult ki. A többi törzsek közül a *Nyék*-nek finnugor neve van, de mint határvédő törzs semmiesetre sem lehet régi, finnugor etnikumú. A többi

törzsek mind török nevűek s mivel szerző megállapítása szerint a törzsnév történeti emlék, mely a törzs keletkezésére, származására, történetére világított, török nyelvűeknek és etnikumúaknak is kell őket tekintenünk. Ez annál is inkább valószínű, mivel a magyarság Ural vidéki őshazájának elhagyása óta több évszázadon keresztül állandóan török népek közt élt, ezekkel egy közös államszervezetben s ezekkel keveredett. Bolgár-törökökkel való keveredés emlékei a *Gyarmat*, *Tarján*, *Jenő* és *Keszi* nevek. A *Kürt* és *Kér* nevek középszerűségi törökséggel való keveredést mutatnak. Itt figyelembe kell venni, hogy a magyar rovásírás is középszerűségi eredetű! Ennyi török keveredés után hogyan őrizhette meg a magyarság finnugor nyelvét, kérde a szerző s meg is adja rá a feleletet. A bolgár-törökséggel való első keveredés korában kialakult a magyarság egyéni jellege, melyen még keveset változtatott a *türk* hatás (harciaság). Ezt a népet nem lehet sem a finnugorokhoz, sem a bolgár-törökökhöz, sem pedig a türkökhöz hasonlítani. *Egy karakterében új nép keletkezett a három alkotó elemből, ahol csak az egyének öröklött faji tulajdonságai különböztek egymástól. Ehhez az új néphez csatlakozna azután a többi tiszta török eredetű törzsek különböző időkben, az utóbbiak akkor, amidőn az előbb csatlakozókat már beolvasztotta magába ez az új, a környezetétől erősen elütő karakterű nép.*

A magyar népnév csak a IX. században tűnik fel, addig a magyar nép más neveken szerepel a történelemben. A török népnevek elterjedésének és fennmaradásának törvényeit figyelembe véve, szerzőnek az a véleménye, hogy a magyarság különböző nevei különböző politikai korszakok emlékei.

Láttuk fentebb, hogy a magyarság legelőször az *onogur* (= bolgár-török) nép hatása alá került. Ez volt az a nép, amelynek kötelékében a magyarság elhagyta urali őshazáját s 461–465 között megjelenik Európa színpadán, ill. bizánci látókörbe kerül. Bizonyítja ezt a két nép nevének egyezésétől kívül, hogy a magyarok a IX. századig a Don és Kubán között vannak s a Ravennai Geografus ugyan ide helyezi az *onogu-*

rok országát. Ismeretes az onogurokról, hogy híres prémkereskedők voltak. A magyar nyelv bolgár-török jövevény szavai közt a szücs mesterségre vonatkozó szavakat találunk. Ibn Rusta leírása szerint a magyarok téli foglalkozása a halászat, a Ravennai Geográfus szerint *Onoguriá*-ban bőven van hal. Maga az *Onogur* név annyit tesz mint „10 nyíl, 10 törzs”. Ebből az *Onogur* névből már a bolgár-törökben **ongur* alak keletkezett, ebből pedig a szlávban *ogr*. A szláv alakból való a magyarok Оугруи neve s ez terjedt el az európai nyelvekbe.

Konstantinosnál van a magyaroknak egy másik neve is, a levediái korszakban Rendíthetetlen szabi-rok'-nak hívják őket. A szabi-rok üzik ki Nyug. Szibériából az *onogurokat* (Szibéria neve is ebből a népnévből van) majd követik őket a Kaukázusba is, ahol 515—558-ig, az avaroktól szenvedett vereségükig, jelentős szerepet játszanak. A *szabir* név a török törzsnévek abba a jelentéstani csoportjába tartozik, amelyet „kóborló, költöző, vándorló, eltévedt” jelentésű népnévek alkotnak. Török voltuk bizonyítja nevükön kívül az a néhány személy név is, mely tőlük ránkmaradt. Egyik fejedelmünk neve *Bo-Aryk* = „Erényes vezér” és férjének neve *Balax* a török *bala* „gyermek” szó származéka. A görög „σαβανοί” alakot *szavárdi*-nak kell olvasni, s ebben a *d* kicsinyítő képző. A szabi-rok és magyarok történeti kapcsolata kétségtelen. A IX. század elejéig a magyarok a Don és Kubán között laktak s Prokopios szerint ezidőtájt a szabi-rok is itt laktak.

Harmadik neve a honfoglalás előtti magyarságnak a *Türk*, mely még a honfoglalás után is sokáig tartotta magát. A kazárok birodalma 560—70 körül türk haderő közreműködésével alakul meg. A kazárok még fél évszázad múlva is viselik a türk nevet. A türk hódítás és a kazárokkal való kapcsolat következtében szállott át a magyarságra is a türk név.

A szabi-rok letűnése után kezdenek szerepelni a kazárok, kiknek birodalma a Kaukázus felett lakó bolgárokból, az ezekre rátelepült szabi-rokból s a későbbi türk hódításból hozzá csatlakozott ke-

vés türk elemből alakult. Mañsüdi szerint a kazárokat törökül *szabi-rok*-nak, perzsául *xazar*-oknak nevezik. Ha már most figyelembe vesszük, hogy a *kabár* név ugyanazt jelenti mint a *szabir*, „kóborló”, akkor valószínűleg igaza van Tomascheknek, hogy a szabi-rok később kazár néven jelennek meg. Történeti tény, hogy a kazár birodalomba bele tartoztak a magyarok is egészen a IX. sz. közepéig, amikor is önálló törzsszövetséget alkotnak s elfoglalják mai hazájukat. A Kaukázus vidéki magyar őshazával kapcsolatban a *hún-magyar mondával* és hún-magyar kapcsolat kérdésével is foglalkozik a szerző s arra az eredményre jut, hogy a *hún-magyar monda*-nak reális alapja van, mert a Kubán vidéken olyan népekkel élt közös szervezetben a magyarság, amelyeknél a húnoktól való származás tudata élt és neveztek is magukat húnoknak. Bizonyítja ezt *Attila* neve is, mely a gót alakból szabályosan fejlődött *Etele* alakban élt a magyar hagyományban. A *Belár* mondai név is a kubán vidéki hún-magyar kapcsolatot bizonyítja. Ez a név azonos a *Bolgár* névvel. Anonymus „terra *Bular*”-nak nevezi a volgai Bulgáriát. Ez a g nélküli alak a magyarban nem keletkezhetett, ez csak átvétel lehet. A hún-magyar monda *Hunor* és *Magyar* neveit szerző történeti emlékek tartja s a *Hunort* a Megyerivel azonos képzésű szónak tekinti: *Hunor* = *hún* + *eri* „hún embere”.

A honfoglaló magyarság nyelvéről szóló fejezetben szerző azt bizonyítja, hogy a magyarság a különböző török államszövetségek kötelékében is saját finn-ugor nyelvén beszélt. Ezt a nézetét az *Ogurda*, *Ügyek*, *Levedi*, *Almos* nevekre alapítja. Szerinte az *Ogurda* név alapszava az *ogur* nép név. *Ügyek* neve a régi magyar *ügy* ~ *ëgy* = szent szóból származik. *Levedi* fejedelem neve azonos eredetű a *Liünti(k)* és *Levente* nevekkal s a *lë*, *lesz* ige származéka. *Almos* névének az *álom* szóból való származtatását lehetségesnek tartja.

A jejedelmi családban feltétlenül beszéltek egy *j* török nyelvet is a magyaron kívül. Csak így lehet elképzelni, hogy Árpád egyik unokáját *Ézelőnek* „inyenc” hívták, harmadik fiát pedig *Jutocsá*-nak, ami < tör *jutudžu* „Fein-

schmecker, Schlucker't jelent. Előbbi az utóbbinak fordítása.

Igen fontos *Németh* Gyula ama megállapítása, hogy ellentétben a közfelfogással igen is vannak a honfoglaló magyarság nevei között bolgár-török eredetűek is. Ilyen a *Géza* név is egy bolgár-török *jig* 'jobb, legjobb, felső, legfőbb, előkelő' jelentésű méltóságnévből a magyar *csa* becéző képzővel becézve.

Ugyancsak bolgár-török eredetű a *Gyula* név is. Ama körülményből pedig, hogy Gyula erdélyi vezér két lányát *Karoldu* és *Sároltu* 'fekete menyét' és 'fehér menyét'-nek hívták teljes joggal arra következtet, hogy az erdélyi pogány fejedelmek udvarában beszéltek is a bolgár-török nyelvet. A nomád török birodalmak egymással laza összefüggésű törzsek szövetségéből állnak, amiket igen gyakran csak a vezető fejedelm egyéni kiválósága tart össze. Ennek halálával, vagy egy súlyosabb vereség után a nagy nomádbirodalmak felbomlanak s az egyes törzsek új alakulatok tagjaivá lesznek. Néha elégedetlenség, vagy külön célok is kiszakíthatnak egyes törzseket a birodalmakból. Láttuk, hogy a magyarság is így, idegen törzsek csatlakozása által is gyarapodott, de viszont vesztett is el törzseket. A VII. században a magyarság egy része a mai volgai bolgárokkal egyetemben északra volt kénytelen vándorolni. Ezek a mai *baskirok*. A baskir név ill. *baš-yrđ* teljesebb alakja annyit jelent mint *bäs* (= öt) + *ogur* (törzs) s az *on ogur*, *Alty Ogur*, *üč ogur* '10, 6, 3 törzs' jelentésű törzsnevek típusába tartozik. Ehhez járult az tán még egy magyar *d* kicsinyítő képző mint a *szóvárd* névben is. Főntebb láttuk, hogy a *Jenej* (> *Jenő*) és *Jurmaty* (> *Gyarmat*) törzsnevek ma is megvannak a baskiroknál. Julián szerzetes ezekkel beszélt még magyarul. Egy 1539-i orosz oklevél együtt említi a baskirokat a *možerjánok*-kal. Ez a név t. i. a *Možerján* a magyar név régi alakjának a *možeri*-nek pontos megfelelője.

Egy másik a magyarságból kiszakadt nép a *σαβάρτοι ασφαλτοι*, akiket a besenyők támadása kényszerített a perzsa határok felé való menekülésre. Ezekkel a magyarok még sokáig fenntartották az összeköttetést, követeik útján érintkeztek velük. A IX. század közepén már

keresztények, a második évezred elejétől aztán nem esik többet szó róluk. Nevüket a magyar hagyomány *Zuárd* vezér személyében őrizte meg. Ők voltak Anonymus szerint a „Csaba magyarjai”.

Ez volna *Németh* nagyértékű munkájának rövid tartalmi ismertetése. Kutatásaival új utakat nyitott meg a magyar őstörténet kutatóinak. Olyan dolgokra hívta fel a kutatók figyelmét, amik mellett eddig mint mit sem mondó adatok mellett mentek el mások. Meggyőződésünk, hogy a *Németh* könyve által mutatott úton haladó tudósaink még sok becses adattal fogják gyarapítani őstörténetünkre vonatkozó ismereteinket.

*

Az onogurok történetéhez. A magyar és dunai bolgár nép őstörténetének kutatói eddig is szinte egyértelműleg vallották, hogy a dunai bolgárok az onoguroktól származnak. Több okból vallják ezt a történészek, de csak feltevésekkel tudták áthidalni az onogurok letűnése és a bolgárok megjelenése közti hézagot. *Moravcsik* I. Kulakovskij bizánci történetének tanulmányozása közben rábukkant Agathon diákonusnak egy teológiai értekezésében elmondott érdekes adataira, amely egyszeriben eloszlát minden az onogurok és bolgárok azonosításával kapcsolatban felmerült nehézséget. Ennek a teológiai értekezésnek az előszavában beszél Terbel népéről mint *unogur-bolgárokról*, holott az ebből a korból származó többi források csak *bolgár* néven ismerik őket. Agathon mint kortárs beszél a 713-ban az *unogur-bolgárok*-kal kapcsolatos eseményekről, tehát föltétlenül megbízható. Ebből szerző azt következteti, hogy 713 táján Bizáncban még *onogur-bolgároknak* nevezték a bolgárokat, ezt pedig máshonnan mint magából a bolgár hagyományból nem vehették. Ennek a névnek a VIII. században még élni kellett a dunai bolgárok használatában. Ezen az új nyomon elindulva revízió alá veszi szerző az onogurok történetének főbb mozzanatait. Elveti Fehér Géza és Hóman Bálint tételét, akik a dunai bolgárokat a *Kutriguroktól* származtatták Agathon diákonus adata alapján azt bizonyítja szerző, hogy Kovrát „az onogundurok ura” s „Nagy

Bulgária" megalapítója az onogurok fejedelme volt s ő szabadította fel népét a VII. század elején a türk uralom alól. Majd Kovrát birodalmának felbomlásával foglalkozik s arra az eredményre jut, hogy a VII. század közepén a Kazárok előnyomulása következtében szakadtak szét az onogurok. A dunai bolgárok Kovrát egyik fiának *Ispereich*-nek vezetése alatt foglalják el mai hazájukat. Az onogurok egy másik része szerző szerint ugyancsak Kovrát egy másik fiának *Baján*-nak a vezérlete alatt az őshazában marad és a Kazárok alattvalója lesz. Ezek volnának a magyarok s ezek szerint *Baján volna a magyarság első, névszerint ismert fejedelme* s a honfoglaló magyar fejedelmi családban előforduló bolgár-török eredetű személynévek és a Gyula méltóságnév alapján föltételezi, hogy *Baján volt az Árpád-család első ismert őse* is.

Moravcsik Gyulának eddig is sok értékes megállapítást köszönhet a magyar őstörténet, ez a munkája is világoságot derített a magyar-bolgár őstörténet egy eddig homályos fejezetére.

K. Katona Lajos.

A sárospataki kéziratos népmesegyűjtemény. Ama nemes példán felbuzdulva, amelyet Vajthó Lászlónak, a Berzsényi-reálgimnázium tanárának tanítványai mutattak, kik Bessenyei Hunyadiját, Tariménését és más műveket is kiadtak, és amely példát más iskolák is követtek, pl. a nyiregyházi ev. gimn., a szegedi Szent Erzsébet-leányiskola: a sárospataki főiskola növendékei is könyvkiadókká lettek. És pedig két irányban. A gimnázium ifjai a főiskola 400 éves jubileumát úgy ünnepelték meg, hogy az előbb említett szegedi lányok példájára a maguk dolgozatát adták ki; a teológia ifjai pedig úgy, mint a Vajthó diákjai: kiadták a főiskolai könyvtár birtokában lévő egyik kiadatlan, nagybecsű kéziratot, hogy a tudomány számára hozzáférhetővé tegyék. Most ez utóbbi kiadvánnyal óhajtunk foglalkozni, mert ez folyóiratunkat közelről érdekli. Kiadták a legrégibb, 1789-ből való kéziratos magyar népmesegyűjteményt. Erre Harasányi István már régebben felhívta a tudós világ figyelmét, én is foglalkoztam vele 1917-ben megjelent kis füze-

temben. Arra az álláspontra helyezkedtem ebben a dolgozatban, hogy ez a gyűjtemény a legrégebbi, magyar földön lejegyzett mesék bokrétfája. Berzsnáth Lajos ugyan közölt egy régebbi mesét 1773-ból, a Szathmári Paksi Sámuel pataki tanár színművéből, de ez nem mese s különben is egy darab, míg ez egész gyűjtemény. Ez után mindjárt a sárospataki gyűjtemény következik 1789-ből, majd a Tempefőiben lévő cigány-mese, mely nagyon hasonlít a gyűjtemény 4. meséjéhez (v. ö. Ethn., 1923/4: 155. l.). A többiek még későbbiek. Azt is megállapítottam, hogy a meséket németből fordították. Erre valának a németes szórend, a kihúzások, a benne hagyott német szó, továbbá az is, hogy a kéziratban a mesék után jövő részek a lejegyzés szerint németből való fordítások. Ezt a nézetet Császár Elemér is elfogadja (I. K., 1917: 484.) azzal a toldással, hogy ezek a legrégebbi magyar nyelven lejegyzett mesék, de nem népi, sem nem magyar mesék. Berze Nagy János azonban az Ethn., 1917, 135. lapján közölt ismertetésében népi eredetűeknek s magyar földön, magyar embertől lejegyzett meséeknek mondja ezeket. A Kisfaludy-Társaság őt mesét le is másoltatott közülök kiadás végett, azonban ez a kiadás nem jelent meg s így a hozzászólásra nem volt meg az alkalom. A sárospataki teológus ifjak lelkes áldozatkészsége most megadta nekünk az alkalmat. A nyolc mesét tartalmazó gyűjteményt lehető hűséggel kiadta. A mesegyűjtemény, amelynek eredeti magyar voltáról Harasányi István mindig meg volt győződve, nem magában van a 891-es számú kéziratos füzetben, hanem több németből fordított darabbal együtt (Blumenhain és Cecilia története; Mazárna, Drachenfürst, Erdgang zur Herrengrund, Magyar Gizella és Fridolin története). Az utóbbi négy közülök Gleich József Alajos *Sagen der ungarischen Vorzeit* című, 10 elbeszélést tartalmazó és Bécsben, 1800-ban megjelent kötetéből való fordítás; az a Blumenhain története is. A végén egy szerződés van (a Darvascsalád és Beniczky Attila közt). A mesék után következő többi részt nem adta ki az ifjúság. A nyolc mese címe a következő: 1. Vadászó Királyról való

História, 2. Az Magtalan Hercegrül, 3. Három vándorló Királyfirul való História, 4. Egy példás Királyfirul való História, 5. Egy Királyfirul, ki házasodni mervén..., 6. Egy Hitötlen Király Kis Asszonyról, 7. A Kigyók Királyáról, 8. Egy Öreg Királyról és a Tündérek Királynéjáról. Az első mese végén egy bejegyzést találunk: Nerv. D. Mattejffy. Ki lehet ez, most nem tudom megmondani. A Musaeus 1782-i I. kötetében lévő mesék közt egy sem fordul elő ezek közül: az utána jövő Moeller-féle mesegyűjtemény már 1793-ból való, tehát későbbi emlék. Honnan vehette meséit a leíró vagy a fordító, nem tudjuk. De azt tudjuk, hogy ki volt a füzet összeírója. A VI. mese végén ezt a bejegyzést találjuk. Sign. V. Megyer, 19. 9. br. 789. Pr. St. Szilcz. Tehát e mese lejegyzője Silcz István vasmegyeri földbirtokos volt, akinek letelezését az ottani lelkészi hivatal tényleg igazolta is: 1779 december 12-én egy István nevű gyermeke született, 1781-ben egy András nevű, ugyanazon évben egy leányát temette el. 1789-ben gyermekei tehát 8—10 évesek lehettek. Bizonyára az ő gyönyörködtetésükre olvasta fel meséit, 1800-ban még élt, mert Gleich regéit fordította. Nem állítjuk, hogy mesék akkor nem voltak. Voltak bizony, hiszen az Ethn., 1902. 295. lapján az összeíró 13 mese címét jegyezte le, de szerintünk ezek a pataki mesék annyira magukon viselik az idegenszerűség bélyegét, hogy még Berze Nagy János súlyos szava után is aggodalmunk van eredetisége felől. Természetesen mi örülnénk rajta legjobban, ha könyvtárunk e kincse eredeti magyar népmesék gyűjteményének bizonyulna. A minden dicséretet megérdemlő vállalkozás most módot ad a tudós világnak, hogy e kérdést eldöntse. Sajnos, a 3. és 8. mese csonkán maradt meg, a 7. pedig befejezetlen. E csonka részeket az ifjúság pontokkal jelezte. A későbbi gyűjteményekből azonban kiegészíthetők (Gaál György, Majláth János); erre nézve azonban a pataki teológusok nem akarták megkötni a vizsgálódók kezét. Az ifjak áldozatkészsége a néprajz művelőinek elismerését is kiérdemli.

Gulyás József.

A magyar néphagyományok legújabb gyűjteménye. (N. Bartha Károly könyve.) Mint a Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. kötetét, ezt is a deákok gyűjtötték: a debreceni kollégium preparándistái. És ez a gyűjtemény második kétségbevonhatatlan bizonyítéka annak, amit nálunk először Sebestyén Gyula hirdetett, hogy a tanulók ethnographiai gyűjtőmunkássága szakszerű tanári vezetés mellett megbecsülhetetlen tudományos anyagot hozhat össze. A kis kötet bennünket annyival is inkább érdekelt, mert szerkesztője éppen Társaságunk „ösztönző erejére” hivatkozik. A gyűjtemény anyaga főképp tiszántúli, de a tanulók lakóhelye szerint az ország más vidékéről való adatokat sem zárta ki a szerkesztő, ha tartalma, vagy földrajzi felbukkanása miatt értékesnek találta. És nagyon helyesen. A gyűjtemény első darabjai betlehemes játékok (Hajdu, Békés, Szabolcs, Szatmár m.), valamennyi hangjegyekkel; különösen értékesek közülük a szatmármegyei *bábjátékos* szövegek, amelyeknek párjait (a Szathmáry Károly s e sorok írójának rövid megemlékezésén kívül) eddig csak a Dunántúlról ismertük, s e gyűjteményben tisztán jól közölt képét is láthatjuk. A 11 betlehemes szöveg után 27 porum-szöveg. (Kocsit, kocsit, komámasszony, stb.) következik (Bereg, Ugocsa, Szatmár, Hajdu, Békés, Bihar, Csanád, Tolna, Udvarhely m.); nagyon értékes anyag az összehasonlításra, mert még a Kiss Áron könyve is csak négyet közöl belőle. Érdekesebb kiolvasó versikéi is: száznál jóval több a már fentebb említett vármegyéből; ezek a mai feljegyzések értékes változatai lesznek a már eddig ismerteknek. A harmadik fejezet a táltosokról, ördögösökről és boszorkányokról közöl igen érdekes és eddig jórészt ismeretlen, vagy legalább is eddig ismeretlen helyű adatokat. (60—70.) Majd a tehén- és tejrontás, ellés és vásári szerencse babonái (71—77.) következnek, végül a tyúk- és tojásbabonák zárják be a 82 lapos füzetet. S a népies hiedelmeknek ez utóbbi fejezete annyira új, hogy a legnagyobb érdeklődéssel várjuk a füzet előrejelzett folytatását, különösen ennek, az Ethn. és a szegedi N. Ny. utóbbi évfolyamaiban megjelent

szokásszerű tanulmányokon és gyűjtőíveken alapuló anyagát.

Szendrey Zsigmond.

A Bánk bán-monda eredete. (Ballai Károly tanulmánya: Valkai András Bánk bánjának históriája és a Bánk bán-monda eredete. Budapest, 1930.) A kérdésre nagyon alapos összefoglaló történelmi és folklorisztikai tanulmány, azzal a végső feltevessel, hogy a Képes Krónika írója összekeverte „a Gertrud királyné esetét a Záh Felicián merényletével: az előbbiben elmondta az okát, az utóbbiban ennek következményeit”. (21.) Majd irodalmi feldolgozásait ismerteti, főképp a Valkai forrásaira vetén a súlyt. Végül a Valkai 1574-i szövegét közli.

Szendrey Zsigmond.

A néprajz a Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítőjében. (Az 1930. évf. szerk.: Fejes György.) Cikkei közt mindössze egy a néprajzi érdekességű: a mohácsi 1765. évi bíróválasztás jegyzőkönyve. Részletesen megismerjük belőle azokat a népi szokásokat, amelyek a rendeletek mellett is még mindig megtartották magukat községeinkben. A választás előtt isteni tiszteletet hallgat a község előljárósága. Majd a község házában a bíró az esküdtek elé teszi a kulcsot a pécsettél együtt s bosszánatot kér esetleges mulasztásaiért. Szavazás után az inspector házához mennek megerősítésért. Innen ismét a község házához, ahol az új bíró vezetése alatt megejtik a szavazást a vicebíró, az esküdtek s a városi szolgák állására. „Hűteltétel” után a bíró házához mennek áldomásra. — A szerkesztő „Receptóriumá”-ban néhány olyan fontos közleményről olvasunk, amelyekre okvetlenül fel kell hívunk az ethnográfusok figyelmét: Gondán Felicián, A baranyai népszokásokról és babonákról (Dunántúl, 1929 dec. 25.), Éndl János, Adatok a sokácok eredetének tanulmányozásához. (A mohácsi sokác családnevek gyűjteménye. Mohácsi Hírlap, XII. évf. 21. sz.) Ide tartozik Madarassy Lászlónak három cikke is: Az élő néphit a hivatalszobában (Bp. H., 1928 dec. 20.), Járkáló, bujdosó nóták. Ormány-

sági népszokás, népdal (u. o. 1930 dec. 21.). A püspökbogádi néprajzi útról. (U. o. 1929 szept. 26.)

Szendrey Zsigmond.

Jelentések Debrecen sz. kir. város Déri-Múzeumáról. Az 1930. évi jelentésből kiemeljük Dr. Ecsedi István igazgatónak „Felírtos cserépkulacsok és butykosok a Déri-Múzeumban” c. tanulmányát, mely eddig legbővebb kulacsfelírt-gyűjteményünk. Az 1931. évi jelentésben a hajdúböszörményi csengőöntés ősi módjának leírását találjuk, ugyancsak Ecseditől.

Szendrey Akos.

Románia. (Szász Zsombor műve a Magyar Szemle Kincsestárában.) — A könyvecske első harmadában szerző a román állam megalakulásával foglalkozik, röviden érintve a vajdaságok történetét (ezeket gyakran fejedelemségeknek nevezi, öntudatlanul utánozva a román történetírók eufémisztikus szóhasználatát, akik előszeretettel alkalmazzák a *principat* címet *voevodat* helyett), a dákoromán öntudat kialakulását, az erdélyi román irredentát, Románia világháborús szereplését. Bukovina, Besszarábia és Erdély annexióját stb. Dobrudzsáról nem emlékszik meg, talán mert ennek sorsa közvetlenül nem érintett bennünket. Azután áttér a román alkotmány, a politikai pártok és a világháború utáni politikai élet ismertetésére, találóan világítva meg az ország bel- és külpolitikai viszonyait (közigazgatás, földreform, közoktatás, korrupció, agrárkrízis; Románia viszonya a többi kisántant-államhoz, Lengyel és Orosz országhoz, a Szentszékkel kötött koncordátum). A kisebbségekkel még a szűkreszabott keretek között is röviden foglalkozik, hivatkozván arra, hogy a magyar kisebbség helyzetéről a Kincsestár külön kötetben fog beszámolni. Megjegyezzük, hogy I. Nistor megbízhatatlan adatain kívül, melyek Romániában 1,307.543 magyart ismernek el, más hasonló értékű kalkuláció is forgalomban vannak, így pl. N. Istrate és S. Manuilă által közöltek, amelyek szerint azonban 1,357.442-re tehető pusztán az elcsatolt területek magyarsága.

Tremel Lajos.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: Dr. Madarassy László.

Kir. M. Egyetemi Nyomda. 1931. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (F.: Czákó Elemér dr.)

TAGJAINKHOZ ÉS ELŐFIZETŐINKHEZ!

Midőn az „Ethnographia-Népélet” 1931. évfolyam 4-ik utolsó számát szétküldjük, kérjük igen tisztelt tagtársainkat és előfizetőinket, hogy 1932. évi tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat (esetleg hátralékaikkal egyetemben) a folyóiratunk jelen számához mellékelt postatakarékpénztári befizetőlap felhasználásával mielőbb beküldeni szíveskedjenek. (Ha a befizetőlap elveszett volna, úgynevezett „biankóbefizetőlap” 3 fillérért minden postahivatalnál kapható; a Magyar Néprajzi Társaság postatakarékpénztári csekkszámhlájának száma: 3019.) Esetleg postaútlványnyal küldött tagdíjak, illetve előfizetési díjak mindig a *MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA* címére (Budapest, VIII, Múzeumkörút 14/16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) irányítandók. Az 1931. évre megállapított évi tagdíj belföldre 8 pengő, külföldre 10 pengő, melyért az „Ethnographia-Népélet” évnegyedes folyóirat és állandó melléklete, „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője” díjtalanul jár. Nem tagok részére az előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.) Az alapszabályok értelmében az évi tagdíj minden év első negyedében befizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett rendes tagsági díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.)

Pénzküldeményeknél használjuk a postatakarékpénztár befizetőlapját! A Magyar Néprajzi Társaság csekkszámhlája a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.

A napi munka után pihenő óráit szépséggel töltik be az értékálló könyvek, amelyekről hűségesen referál a

DIARIUM KÖNYVBARÁTOK KÖZLÖNYE

egy évre 2 P. Mutatványszám ingyen.

BUDAPEST IV, KOSSUTH LAJOS-UTCA 18.
(EGYETEMI KÖNYVESBOLT)

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Unter der Mitwirkung von *Sándor Solymossy*

redigiert von *LÁSZLÓ MADARASSY*

INHALT VON HEFT 4. JAHRGANG XLII.:

Seite

<i>Madarassy, L.</i> : Der Erntekranz. (Kunstbeilage auf Tafel IV—V. Mit deutschem Auszug.)	161—167
<i>Baron Nyáry, A.</i> : Mutter und Kind bei dem Palowzen. (Mit deutschem Auszug.)	167—174
<i>Volly, J.</i> : Weihnachts-Volkslieder aus Pereg. (Mit deutschem Auszug.)	174—180
<i>Honti, J.</i> : Übersicht der vogulischen Märchen. (Mit deutschem Auszug.)	181—192

KLEINERE MITTEILUNGEN

Marót, K.: Schwurzeremonien der Jugravölker und das Wesen des Schwures. S. 193—197. — *Szendrey, Zs.*: An Altertumsfunde geknüpfte Aberglauben. S. 197. — *Szendrey, Zs.*: Arbeitslieder. S. 197. — *Szendrey, Zs.*: An Bäume gehängte Lumpen. S. 198. — *Ébner, S.*: Die Rolle des Feuers in der Hochzeit von Pusztafalu. S. 198. — *Nagy Olasz, Frau P.*: Weihnachtsbräuche in den Gehöften von Hódmezővásárhely. S. 199. — *Dömötör, S.*: Daten zum einstigen Dorfleben von Dunaszentgyörgy. S. 200. — *Körössy, K.*: „Hundsköpfliger Tatar.“ S. 202. — *Szendrey, Zs.* und *Szendrey, A.*: Wegweiser zur Sammlung von Bräuchen und Aberglauben des Ackerbaus. S. 203—207.

VOLKSKUNDLICHE UMSCHAU (Literatur)

207—216

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESÍTŐJE ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Redigiert von *ZSIGMOND BATKY*

INHALT VON HEFT 4. JAHRGANG XXIII.:

Seite

<i>Papp, L.</i> : Ausgrabungen an der Stelle der im XVI. Jh. zugrundegegangenen Dörfer in der Umgebung von Kecskemét	137—152
<i>Palotay, G.</i> : Ein Schnittypus der ungarländischen Frauenhemden	152—163
<i>Gönczi, F.</i> : Die Haartrachten der Kinder im Komitat Somogy	163—165
<i>Ébner, S.</i> : Die Herstellung der Ziegenhaar-Säcke	165—169
<i>Bátky, Zs.</i> : „Oberdeutsches“, oder pseudooberdeutsches „magyarisches“ Haus?	169—173
<i>Kiss, L.</i> : Das Seifensieden in Hódmezővásárhely	173—176
<i>Tagan, G.</i> : Antwort an Herrn Bevilacqua-Borsody	176—177
<i>Eingelaufene Bücher</i>	177—179
<i>Musealnachrichten</i>	179
<i>Anzeiger (Deutscher Auszug)</i>	180

ZUR BEACHTUNG. Manuskripte, sowie Bücher zwecks Besprechung sind direkt an einen der Redakteure — *Dr. László Madarassy*, Kustos des Nationalmuseums, Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, oder an *Dr. Zsigmond Bátky*, Direktor der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums, Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum —, Tauschexemplare, Anfragen, Anmeldungen, sowie Reklamationen bezüglich den Versand der Zeitschrift an Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Sekretariat der Ung. Ethn. Ges.) Budapest, X. Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum zu richten. — Abonnementspreis der unter gemeinsamen Einbanddecke erscheinenden *Ethnographia—Népélet* und des *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* beträgt für den Jahrgang 1932. 12 ung. Pengő. Abonnementsgebühren sind an die folgende Adresse zu richten: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára, Budapest, VIII. Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala.* (Scheckkonto bei der Ung. Königl. Postsparkassa No. 3019.)